STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03141

DI YUDISHE GESHIKHTE

Y. E. Leyzerovitsh

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע

צוזאמענגעשטעלט און בעארבייטעט נאך פר' גרעטץ

און די נייעסטע היסטארישע קוועלען

דורך

י. ל. לייזעראוויטש.

Library of Samuel E. Judin New York

אונטער דער רעדאקציע פון

הלל ציטלין.

פערלאג
"וועלט-ביבליאטעק"

ווארשא
תר"ע.

מאשינען-זאץ-דרוקעריי פון נ. ראזענפעלד, ווארשא, פאנסקא נומ' 20.

Типографія „Гацефира“ Панская 40

Library of Samuel E. Judin New York

ווי דארף מען פערשטעהן די יודישע געשיכטע?

I.

דאָס יודישע פאָלק איז אין גלות; די יודישע תורה איז אויך אין גלות. איבערין יודישען פאָלק הערשט די פיזישע מאַכט פון די פעלקער; איבער דער יודישער תורה הערשט די גייסטיגע מאַכט פון די פעלקער. דאָס יודישע פאָלק איז שוין צום גלות געוואָהנט; אין אַ משך פון טויזענדער יאָהרען ווערט מען צו אַלץ געוואָהנט. די יודישע תורה איז אָבער נאָך צו דעם ניט געוואָהנט: איהר גלות האָט זיך ערשט אָנגעהויבען. איהר וועהטאָג איז פריש, איהר געשריי איז שטאַרק. ווער עס האָט אויערען, יענער הערט עס!

אַמאָל פלעגט מען יודישע ספרים ברענען. די תורה האָט אָבער פון דעם גאָר נישט געליטען. די פאַרמעטען פלעגען פערברענט ווערען, די אותיות פלעגען אָבער אין לופטען פליהען...

היינט ברענט מען קיין יודישע ספרים ניט. מען וויל אָבער די תורה זעלבסט אויסראָמען דורך כלומר'שט קריטיק און כלומר'שט וויסענשאַפט...

בעשאַפען האָבען אונזערע פיינד אַ בעזונדער צווייג פון וויסענשאַפט, וועלכען זיי רופען אָן „ביבעל-קריטיק“. בעשאַפען האָבען עס אונזערע פיינד; און אונזערע בעסטע פריינד האָבען זיי צוגעהאָלפען. די ווער-

טער „קריטיק" און „וויסענשאַפט" האָבען אַלעמען די אויגען פערבלענדעט. געקומען איז עס דערצו, אַז פיעל פון די בעסטע יודישע געלעהרטע האָבען אָנגענומען אַלע ווייטסטע און קרומסטע השערות פון די ביבעל-קריטיקער פאַר תורת משה...

און די תורה שטעהט אין אַ ווינקעלע און קלאָגט: וועה, וועה צו אַזאַ „ליכט", וועלכע לייכט ניט, נאָר עס פערברענט און פערוויכערט דאָס הייליגסטע און דאָס שענסטע אינ'ם מענשענס לעבען.

וועה, וועה צו מיינע קינדער, וועלכע געהען אויך נאָך דעם פאַלשען ליכט פון זייערע בלוטיגע שונאים. זיי לויפען דורשטיג צום קוואַל פון *זייער* „וויסענשאַפט" און זיי בעמערקען ניט, אַז דער קוואַל איז דורך קנאה און שנאה פערשמוציגט און פערגיפטעט...

„מיר האָבען איין *אמת'ע* תורה, — זאָגט קראָכמאַל, — און זי האָט אַלזאָ קיין מורא ניט פאַר קיין קריטיק, פון *וואַנען* די קריטיק זאָל ניט קומען".

יאָ, מיר האָבען איין אמת'ע תורה און זי האָט קיין מורא ניט פאַר קיין *אמת'ע* קריטיק. ווען די קריטיק איז אָבער אין *גרונד פאַלש* און זי ווערט געשטיצט דורך פערשיעדענסטע איירָאָפּעאישע געלעהרטע און מעכטע נאָר אויס טיעפער, אָפענער אָדער בעהאַלטענער, שנאה צום יודישען *פאָלק*, — וואָס קען דאָ העלפען דאָס, וואָס מיר האָבען איין „אמת'ע תורה"?

די ביבעל-קריטיק איז פון איהר געבורטס-טאָג אָן *טענדענציעז*. די שנאה צום יודישען פאָלק האָט זי אויף דער וועלט געבראַכט, די שנאה צום יודישען פאָלק האָט זי גרויס געמאַכט, די שנאה צום יודישען פאָלק שפייזט זי ביז היינטיגען טאָג.

פיעל געלעהרטע תמימים פערשטעהען עס אָבער ניט און זיי בויגען דעם קאָפּ פאַר דער ביבעל-קריטיק, ווי פאַר איין עקזאַקטע וויסענשאַפט. ניט פערשטעהענדיג איהר אורשפּרונג, איהר ענטוויקלונג און איהרע טענדענצען, מיינען זיי, אַז די ביבעל-קריטיקער האָבען פאַר זיך נאָר די ריינע וואַהרהייט.

און קומען זיי צו דער יודישער געשיכטע, רעכנען זיי זיך אויף שריט און טריט מיט די ווילדסטע פּאַראַדאָקסען פון יעדען אַנטיסעמיט ביבעל-קריטיקער און די יודישע *געשיכטע* ווערט, ניט בעמערקטערהייד, אַ גרויסער בעשולדיגונגס-אַקט געגען דעם יודישען פאָלק.

און קאָמיש קומט עס אויס, ווען פאַר אַזאַ מלאכה נעהמען זיך עכט-יודישע נאַציאָנאַליסטען און זאָגאַר נאַציאָנאַליסטען-שאָוויניסטען. מען איז דאָך עפּעס מענשען פון צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט, ווי־זשע זאָל מען

אבלײקענען א װארט פון װעלהױזען און פון דעליטש? נו, מוז מען טריט בײ טריט געהן נאך די לעצטע. קומט דאך אבער אױס, אז דאס יודישע פאלק איז קלײן און געמײן, שלעכט און פערדארבען, אונפעהיג און טאלאנטלאז. װאס־זשע טהוען אונזערע היסטאריקער „נאציאנאליסטען״?— פערדעקען זײ אונזער שאנד מיט מליצות און מיט פערשידענע פשט׳לעך.

װאס קאנען אבער העלפען מליצות און פשט׳לעך דארטען, װאו די ביבעל־קריטיק, אין װעלכער זײ גלױבען באמונה שלמה, װײזט אױף, אז דאס יודישע פאלק האט קײנמאל גאר נישט געשאפען, אז אױב אין דער יודישער קולטור איז יא עטװאס פאזיטיװעס פארהאן, איז עס נאר פון ל ײ ט ע ן גענומען און ש ל ע כ ט גענומען און אז דאס יודענטהום איז ניט קײן ארגאניש־געװיקס, ניט קײן פאלקס־שעפפונג, נאר עפעס א שװינדעל פון א באנדע „כהנים״ און נאכהער „סופרים״ און „פרושים״?...

די יודישע היסטאריקער־נאציאנאליסטען פערהיטען זיך דערמיט, װאס זײ ערקלערען אין די הקדמות צו זײערע ספרים, דאס זײ געהען ניט ב ל י נ ד נאך װעלהױזען און אנדערע. זײ טהוען טאקי אזױ. אין פיעל פרטים געהען זײ זיך פונאנדער מיט די קריסטליכע ביבעל־קריטיקער. װאס העלפט אבער דאס פונאנדערגעהן זיך אין פ ר ט י ם, װען מען שטימט אײן אין ע י ק ר, אין כ ל ל, אין די ה ױ פ ט־יסודות?

אדרבה! עס שאדט גאר ניט צו געהן נאך די עקסטע ביבעל־קריטיקער אין פיעל פערשידענסטע פ ר ט י ם, דארטען װאו זײ שטיצען זיך אױף פ א ק ט ע ן. אױסמײדען דארף מען אבער גראדע זײערע הױפט־הנחות, װעלכע זענען באמת נאר בױך־סברות, מאדערנע קאפ־דרעהענישען און בלבולים אױף דעם אונגעליעבטען פאלק.

אונזערע היסטאריקער־נאציאנאליסטען טהוען אבער גראדע פערקעהרט. די היפאטעזען און פאראדאקסען פון די ביבעל־קריטיקער נעהמען זײ צו פאר רײנע װאהרהײטען און זײער הובת יודישקײט זענען זײ יוצא דערמיט, װאס זײ װײזען אן דעם טעות פון דעם אדער יענעם קריטיקער אין דעם אדער יענעם פרט.

און נאכהער צוגיסט מען זיך ערשט אין לאנגע מאמרים װעגען די אײגענארטיגקײט און גרױסקײט פונ׳ם יודישען פאלק, װעגען „יודישען גײסט״, װעגען „יודישען מוסר״, װעגען דער „יודישער נשמה״, בישט פערשטעהענדיג און נישט פיהלענדיג, אז נאך דער תורה פון װעלהױזען און דעליטש און אפילו רענאן (האטש ער האט ליעב אמאל װעגען יודען זיסינקע רעדעלעך רעדען) שטעהט דאס יודישע פאלק ניעדריגער פון אלע אנדערע פעלקער און האט גאר נישט, נישט קײן גײסט, ניט קײן מוסר, ניט קײן נשמה...

דען אויב דער מעמד הר סיני איז קיינמאל נישט געווען; אויב אט
דער „מעמד הנבחר“ איז נאר א שפעטערע דיכטונג פון איינינע כהנים
(ווי עס זאגען פיעל ביבעל=קריטיקער); אויב די תורה איז געשריבען
געווארען אין די שפעטסטע צייטען (ווי עס זאגען אלע ביבעל=קריטי=
קער); אויב די תורה איז אפילו ניט קיין פאלקס=דיכטונג און פאלקס=
שעפפונג, נאר פאנטאזיע און ווילקיר פון פערשידענסטע פאנאטיקער=
פאליטיקער .ווי מען קען פערשטעהן פון רענאן, ווען זיינע מליצות זאלען
אונז נישט נארען, און פון פיעל אנדערע); אויב די „נבואה“ (אין איהר
העכסטען און ריינסטען זין) איז א שארפער פראטעסט געגען די בע=
גרענצטקייט און ענגקייט פון די תורה=געזעצען, (ווי עס קומט וויעדער
אויס לויט רענאן און אנדערע); אויב די בעסטע נביאים זענען ביי יו=
דען נאר אויסנאהמס=מענשען געווען און אויסער זיי, איז דאס גאנצע יו=
דישע פאלק בעשטאנען פון לויטער זינדיגע און שווינדלער (ווי עס קומט
וויעדער אויס פון די זעלבע); אויב די נביאים גופא זענען אויך געווען
גענוג בעגרענצט, דען אין אלגעמיין איז דער סעמיטישער גייסט זעהר
בעגרענצט און פאנאטיש און ער קען קיינמאל ניט ארויס פון דעם צוי=
בער=קרייז „ד׳ הוא האלהים“ (ווי רענאן זאגט בפירוש); אויב אלע יו=
דישע ימים=טובים און דער גאנצער יודישער קולטוס איז פון די כנענים
גענומען (זעה טשעמבערלען און אנדערע); אויב די שענסטע ספורים
פון מעשה=בראשית זענען פון די אכדים גענומען און שלעכט אי=
בערגעגעבען געווארען (זעה דארט); אויב אלע משפטים און שבת זענען
פון בבל גענומען (זעה דעליטש); אויב דער גאנצער תנ״ך איז דורכאויס
פערגרייזט בעוואוסטזיניג אדער אונבעוואוסטזיניג; אויב די בני=ישראל האָ=
בען זיך באמת קיינמאל ניט דערהויבען צום ריינעם מאנאטעאיזם, דען
דער גאט פון די בני ישראל יהוה איז נאר איין ארטיגער גאט (לויט
איינע) אדער א גאט פון פערשידענסטע סעמיטישע שבטים (לויט אנ=
דערע), א גאט ווי אלע געטער, א גאט, וואס האט נאר מיט זיין
שטאם צו טהון און ווען מען האט אנגעהויבען צו רעדען וועגען זיין
„איינהייט“, מיינט מען נאר זיין שליטה איבער אלע פעלקער, וואס עס
סימבאליזירט אייגענטליך די שליטה פון די בני=ישראל אויף אלע אנדערע
פעלקער (ווי פיעל היסטאריקער מיינען); אויב די יודישע תורה, וועלכע
האט דעם יודישען פאלק אויף א פאלשען, קרומען וועג געפיהרט, איז
נאך מעהר שעדליך געווארען, ווען זי גופא איז פערדרעהט און פער=
קרימט געווארען דורך אלערליי פרושים און רבנים; אויב דאס יודישע
פאלק, א שטאם פון דער בעגרענצטער סעמיטישער ראסע, איז א פאלק
אהן ליעבע צו קונסט, צו שענהייט, צו פלאסטישע פארמען, אהן נייגונג

צו מעטאפיזיק און מיסטיציזם, א פאלק, וואס איז דורכאויס ערדיש, פראקטיש, וויים נאר אייגען-נוטץ און געלד, א פאלק, וואס איז נאך דערצו פערפיהרט דורך זיין תורה, וועלכע לערנט איהם, אז ער איז העכער פון אלע פעלקער און ער מעג טהון מיט זיי וואס ער וויל (ווי עס זאגען אלע אנטיסעמיטען און די היסטאריקער און קריטיקער גיבען זיי א תוקף); אויב דעם יודען איז ארגאניש פרעמד די גאנצע אייראפעאישע קולטור (ווי עס מיינען וואלטער, הערדער, געטהע און אנדערע); אויב דאס בעסטע און דאס שענסטע, וואס דאס קריסטענטהום פערמאגט אין זיך, איז ניט פון יודענטהום גענומען, נאר אדרבה, געגען דעם יודענטהום האט עס זיך געבילדעט (ווי עס זאגען טאלסטאי און טשעמבערלען); אויב דאס יודישע פאלק האט אלזא אין זיין טויזענדיעהריגען היסטאריע גאר נישט געשאפען און גאר נישט געגעבען דער מענשהייט; אויב אט די און נאך אזעלכע הויפט-יסודות פון דער ביבעל-קריטיק און תלמוד-קריטיק זענען ריכטיג — וואס פאר א טעם האבען דאן אלע רייד וועגען א יודישען „גייסט“, „מוסר“ און „נשמה“?

איך וויים, אז אונזערע היסטאריקער-נאציאנאליסטען אנערקענען ניט פיעל פון אט די הויפט-יסודות, וואס די ביבעל- און תלמוד-קריטיק שטעלט ארויס. זיי זענען אבער דאן ניט קאנסעקווענט. זאגט מען אלף, מוז מען אויך בית זאגען. קוים אנערקענען זיי דעם עצם מעטאד פון די ביבעל-קריטיקער, מוזען זיי אנערקענען די אלע רעזולטאטען פון אט דעם מעטאד...

אין די לעצטע יאהרען איז ארויס א מערקווירדיגעס בוך פון טשעמבערלען איבער יודען (א טהייל פון זיין גרויסען בוך איבער'ן נייצעהנטען יאהרהונדערט). דאס בוך איז פול גיפט און גאל. ער איז פול געדאנקען-בליצען און יעדער געדאנק איז א גיפט-פייל אין יודישען לאגער געווארפען. ניט נאר די אנטיסעמיטען האבען עס אונטערגעהאפט ווי א טייערען אוצר, נאר זעהר פיעל ניט אנטיסעמיטען, געלעהרטע, ערנסטע, גוטע און פרייע מענשען. מיט דעם בוך מוז מען זיך רעכענען. מבטל זיין איהם אונטערן האנד, איז להלוטין אונמעגליך. ער מאכט אויף יעדען פארטייאזען מענשען זעהר א גוטען איינדרוק.

דארף איך דען נאך זאגען, אז אט דאס בוך האט אונז יודען זעהר פיעל שאדען געבראכט? — גענוג, אז איך וועל דערמאהנען, אז „אונזער“ מענשיקאוו ביי זיין יעדען ארויסטריט געגען יודען נעהמט ער ארויס א טראפען גיפט פון טשעמבערלענ'ס בוך, פערמישט עס מיט פיעל וואסער און געמיינהייט און דאס פערגיפטעט טאג-טעגליך די רוסישע געזעלשאפט.

און אונזער אונגליק איז אין דעם, ווי איך האב שוין געזאגט, וואס טשעמבערלען׳ס בוך איז איננאנצען כמעט ווי אביעקטיוו געשריבען, איננאנצען „וויסענשאפטליך״, דורכאויס לאגיש, ערנסט און עהרליך.

איך בין ניט דער איינציגער יוד, וואס טשעמבערלען׳ס בוך מאכט אויף איהם אזא איינדרוק. וועגען טשעמבערלען׳ס עהרליכקייט און ערנסט דערמאהנט אויך זיין געגנער, דער יודיש-דייטשער געלעהרטער פראנץ אפפענהיימער אין זיין בוך.

ווי זשע איז עס געקומען? ווי אזוי איז עס געשעהן? ווי אזוי האט עס טשעמבערלען געקענט געוויסענהאפט, פאלקאם עהרליך און ערנסט אזוי צו פערקרימען און צו פערדרעהען די יודישע געשיכטע, מאכען פון וויס — שווארץ, פון דאס בעסטע און דאס שענסטע, וואס יודען פערמאגען און וואס יודען האבען דער וועלט געגעבען — אש און רויך?— ער האט איין קלייניגקייט געטהון. ער האט אויפגעקליבען אלע פאראדאקסען, היפאטעזען און געוויסהייטען פון דער ביבעל-קריטיק, אלערליי מיינונגען פון רענאן, וועלהויזען, האמעל, שערער, דעליטש, און האט פון זיי די קאנזעקווענצען געצויגען. זיינע קאנזעקווענצען זענען דורכאויס לאגיש. אנערקענט מען דעם מעטאד פון די ביבעל-קריטיקער, בעטראכט מען די יודישע געשיכטע לויט זייער מיינונג, מוז מען לאגיש קומען צו דעם, וואס טשעמבערלען איז געקומען.

די מיינונגען, וועלכע ווערען ארויסגעזאגט אין טשעמבערלען׳ס בוך, קענט איהר אנטרעפען אייגענטליך אויך אין די ווערק פון פיעל יודישע געלעהרטע, א טייל פון זיי קענט איהר אנטרעפען זאגאר ביי אזא פייערדיגען, גרויסען יודען, ווי פראפ׳ גרעטץ און כמעט אלע ביי די נייסטע יודישע ביבעל-פארשער און היסטאריע-פארשער, ביי בערנפעלד, ד״ר ניימארק, קלויזנער וכדומה. נישט מעהר, וואס טשעמבערלען נעהמט אן אט די אלע „וואהרהייטען״ מיט א רוהיגען געוויסען און פיהרט פון זיי רוהיג ארויס אלע אנטיסעמיטישע געדאנקען און די יודישע היסטאריקערדענקער ווערען דורך דעם געפייניגט, געקוועלט, פערצווייפעלט. זיי ווייסען ניט, וואס צו טהון דערמיט. עס איז זיי שלעכט אזוי און שלעכט אזוי, „אוי להם מיוצרם ואוי להם מיצרם״. זיי האבען מורא צו זינדיגען געגען דער „וויסענשאפט״ און זיי האבען מורא צו זינדיגען געגען דעם יודישען פאלק. דעריבער דרעהען זיי זיך שטענדיג אין ענגען קרייז פון ספקות, פשטלעך, פראזען, און ליידען דאביי גרויסע יסורי-הנפש.

עס איז שוין אבער די צייט געקומען, ווען מיר יודען זאלען אפען פאר אלעמען ארויסזאגען: מיר אנערקענען ניט די גאנצע ביבעל-קריטיק! מיר אנערקענען ניט איהר מעטאד! מיר בעטראכטען אונזער געשיכטע

גאָר פון אַנ'אַנדער שטאַנד=פּונקט, פון אונזער יודישען שטאַנד=פּונקט.

מיר אַנערקענען נִיט אייער בִּיבּעל=קריטיק, מיר אַנערקענען נִיט אויך אייער תלמוד=קריטיק, וועלכע איז אויך לויט'ן שנִיט פון אייער בִּיבּעל=קריטיק געשניטען...

דער ערשטער און דער בעסטער פון אייערע בִּיבּעל=קריטיקער, איז אונזער ברוך שפּינאָזא (אין זיין „טעאָלאָגיש=פּאָליטישען טראַקטאַט"). זיין בּוך איז אָבער מִיט שטאַרקע שנאה צו'ם יודענטהום געשריעבען. אונזערע רבנים האָבּען איהם רודף געווען און ער האָט עס קיינמאָל נִיט געקאָנט פערגעסען. אייך, קריסטען, הנפה'ט ער, אויף אונז וויכט ער אָבער בלבולים.

מיר האָבּען אונזער בִּיבּעל=קריטיק און תלמוד=קריטיק, וועלכע איז אויסגעאַרבּייט דורך די גרעסטע מפרשים און דענקער אונזערע: ר' סעדיה גאון, רמב"ם, רשב"ם, אבן עזרא, רלב"ג, רמב"ן, ר' חסדא קרשקש, ר' יוסף אַלבּא און וועלכע איז פערטיעפט געוואָרען, פילאָזאָפיש און וויסענשאַפטליך דורכגעלייטערט געוואָרען דורך מענדעלסאָהן, קראָכמאַל, צונץ, בערנאַאיס, הירש, שטיינהיים וכדומה און אויך דורך גייגער, יה"ש, גרעטץ, וויס וכדומה, אויף וויפיעל זיי זענען זיך געטריי, אויף וויפיעל זיי פאָלגען זייער היסטאָרישען געפיהל און גיעבען זיך נִיט אונטער דעם איינפלוס פון אייער טענדענציעזער (קריסטליכער) בִּיבּעל= און תלמוד=קריטיק.

בּיז איצט האָבּען מיר אויף אונזער געשיכטע געקוקט מיט אייערע אויגען; עס איז שוין אָבער צייט, אַז מיר זאָלען אונזער געשיכטע בעטראַכטען לויט אונזערע בעגריפען...

איהר זאָגט, אַז אייער מעטאָד איז ריין וויסענשאַפטליך. מיר קענען אייך אָבער אויפווייזען, אַז אייער מעטאָד האָט אייך אייער שנאה דיקטירט און נִיט אייער וויסענשאַפט!

II.

איך געפין דעם עצם מעטאָד פון דער קריסטליכער בִּיבּעל=קריטיק, און ממילא אויך די היסטאָריע=אויפפאַסונג, וועלכע איז אויף איהר געבויט, פאַר טענדענציעז און פאַלש איבּער פאָלגענדע טעמים:

1) די קריסטליכע בִּיבּעל= און תלמוד=קריטיק געהט אַרויס פון דעם

שטאַנדפּונקט, אַז קיין אויסנאַהם אין היסטאָריע גיבט עס ניט. דאָס יודישע פאָלק מוז אין גאָר נישט אָבגעטיילט זיין פון אַלע אַנדערע פעלקער. די ענטוויקלונג פון אַלע געשעהענישען מוז געהן בהדרגה, אָהן פּלוצלינגע ערשיינונגען, אָהן איבעראַשונגען, אָהן אויסערגעוועהנליכע געשעהענישען. די יודישע היסטאָריע, לויט ווי די יודישע מסורה גיעט זי איבער, איז אָבער פול מיט אַזעלכע פּלוצלינגע ערשיינונגען און אויסערגעוועהנליכע מעשים. און היוצא מזה איז, אַז מיט דער יודישער מסורה דאַרף מען זיך גאַנץ וועניג רעכענען. די צווייפעלהאַפטסטע קוועלע פון אַנדערע היסטאָרישע דאָקומענטען איז לאַין ערך ריכטיגער פון דער יודישער מסורה, און בכלל קען מען זיך ערלויבען דיכטען די יודישע היסטאָריע, גאַנץ ווילקירליך אַלערליי היפּאָטעזען אַרויסזאָגען.

דאָס איז אָבער ניט אֶמת. די היסטאָריע ווייס יאָ פון אויסנאַהמען. אָט מוזען דאָך אַלע אַנערקענען, אַז דאָס איצטיגע לעבען פונ׳ם יודישען פאָלק איז אַ ריינע אויסנאַהם אין דער היסטאָריע. וואו האָט עס דען עקזיסטירט אַ פאָלק אָהן אַ לאַנד אין אַ משך פון טויזענדער יאָהרען?

קען אָבער דאָס יודישע פאָלק איצט עקזיסטירען אַלס אַ געוויסע אויסנאַהם, פאַרוואָס האָט זיין היסטאָריע פון אָנפאַנג אָן ניט געקענט בילדען זיך אַנדערש, ווי די היסטאָריע פון אַנדערע פעלקער האָט זיך געבילדעט?

און בכלל גיבט עס אין היסטאָריע אויסנאַהמען. אָט איז דאָס גאַנצע גריכישע פאָלק באמת איין אויסנאַהם פון דער היסטאָריע געווען. אין דער צייט פון אַלוועלטליכען באַרבאַריזם, האָט דאָס גריכישע פאָלק די גרעסטע און די העכסטע קונסט-פאָרמען געשאַפען און די טיעפסטע פילאָזאָפישע סיסטעמען אַרויסגעגעבען.

אויב די גריכען האָבען געבילדעט מיט טויזענדער יאָהרען פאַר קריסטוס די העכסטע קונסט, פאַרוואָס האָבען יודען מיט טויזענדער יאָהרען פאַר קריסטוס ניט געקענט האָבען די ריינסטע בעגריפען וועגען גאָט־הייט? פאַרוואָס מוז מען דוקא זאָגען (ווי די ביבעל-קריטיק וויל), אַז דער מאָנאָטעאיזם האָט זיך ביי יודען ערשט אין די שפּעטסטע צייטען ענטוויקעלט און אין איין אונקלאָרער פאָרם אָדער זאָגאַר לגמרי נישט?

2) אין ערשטען פאַל בענוצט די קריסטליכע ביבעל-קריטיק פאַלש דעם געוויסען כלל פון יעדער וויסענשאַפט: „די נאַטור ווייסט ניט פון קיין שפּרונג״, נישט פערשטעהענדיג, אַז נאַטור איז עטוואָס אַנדערש און היסטאָריע איז עטוואָס אַנדערש, דען די היסטאָריע שאַפען מענשען

און דער גייסט פון מענשען געהט ניט אלע מאל בהדרגה.

דעם מענשענס גייסט האט זיין נארמאל, רוהיג לעבען, זיין נארמאלע, רוהיגע ענטוויקלונג, ער האט אבער אויך זיין שטורם, זיין בליץ, זיין דונער, זיין חורבן און זיין שאפונגס־מאמענט...

און וועגען דער נאטור זעלבסט דארף מען אויך ניט בוכשטעבליך פערשטעהן דעם איבענדערמאהנטען זאץ. די נאטור ווייסט נישט פון קיין שפרונג אין דעם זין, וואס קיין זאך קומט ניט ווי פון דער העלער הויט, אלין בילדעט זיך אינוועניג, אלץ ענטוויקעלט זיך לויט געוויסע טיעפע סבות, ביסלעכווייז. דער אויסברוך קומט אבער פיעל מאל ארויס מיט אמאל. מיט אמאל, אונערווארטעט, קומט ערד־ציטערניש, מיט אמאל קומען אלע געאלאגישע איבערקעהרענישען. מיט אמאל קען אלזא אויך קומען דער אויסברוך פונ'ם מענשענס גייסט. דער מענש קען אמאל אין איין מאמענט ערקענען מעהר ווי אין זיבעציג יאהר. א פאלק קען אויך אלזא אין א אויסערגעוועהנליכען מאמענט איבערלעבען מעהר ווי אין טויזענדער יאהרען.

די ביבעל־קריטיק זינדיגט אבער אויך מיט א צווייטען כלל פון דער אלגעמיינער וויסענשאפט. אין יעדער וויסענשאפט ווערט בענוצט דאס פערגלייכונגס־סיסטעם. בענוצען די ביבעל־קריטיקער אין זייער „וויסענשאפט“ אויך אט דאס סיסטעם. זיי בענוצען עס אבער שלעכט. זיי געפינען, אז ביי אנדערע אלטע פעלקער זענען געווען פיעל מצוות און מנהגים עהנליך צו די, וואס ביי די בני־ישראל. שליסען זיי דערפון, אז יודען האבען זייערע מצוות פון אנדערע גענומען. פון וואנען איז עס אבער געדרונגען? פארוואס מוז דוקא יעדעס פאלק היקא פון דעם צווייטען נעהמען? פארוואס זאלען פערשידענע פעלקער, לויט די אייביגע געזעצען פון דעם מענשענס גייסט, ניט קומען צו איינע און די זעלבע בעשלוסען גאנץ זעלבסשטענדיג?

בנוגע צו אנדערע פעלקער און אנדערע רעליגיאנען האבען אייניגע גרויסע רעליגיאנס־היסטאריקער שוין לאנג ארויסגעזאגט א מיינונג, אז עהנליכע רעליגיעזע ערשיינונגען זענען גאר ניט קיין בעווייז אויף נאכאהמונג, דען ביי יעדען פאלק קענען זיי זיך בילדען אייגענארטיג, פון דעם אייגענעם גייסט געשעפט, אינגאנצען אונהאבהענגיג פון דעם, וואס ביי דעם צווייטען פאלק האט זיך דאס עהנליכע געבילדעט (זעה מענזים, די ערשטע פרקים פון זיין רעליגיאנס־געשיכטע). פאר וואס־זשע איז אבער, ווען מען זעהט, אז געוויסע יודישע מצוות און מנהגים האבען ביי אנדערע אויך א געוויסען ארט געהאט, מוז מען דוקא זאגען, אז יודען האבען עס ביי אט די אנדערע גענומען? פאר־וואס מוזען יו־

דען דוקא נאכאהמען? פאר־וואס האבען יודען ניט געקענט די זעלבע זאכען שאפען אריגינעל, אט אזוי ווי די אנדערע פעלקער האבען עס געשאפען?

3) פיעל זאכען נעהמען טאקי די פעלקער איינע ביי די צווייטע. עס קען געבען, אז יודען האבען גענומען אייניגע זאכען ביי אנדערע פעלקער. פאר־וואס־זשע האט אבער אויך ניט געקענט זיין פערקעהרט?

די ביבעל־קריטיקער געפינען, אז די ספורים פון מעשי־בראשית זענען אויך דא ביי די בבליים, ביי אנדערע. פון וואנען איז אבער די ראיה, אז יודען האבען עס פון די בבליים גענומען? טאמער פערקעהרט? עס קען זעהר געבען, אז די בבליים האבען עס פון יודען גענומען...

וויפיעל די ביבעל־קריטיקער זאלען ניט פלפל'ען, קענען זיי דאך בשום אופן ניט בעשטימען גענוי, ניט די צייט, ווען אט די ספורים האבען זיך געבילדעט ביי די בבליים און ניט די צייט, ווען זיי האבען זיך ביי יודען געבילדעט. דען אויב מיר זאלען אפילו זאגען, אז מיר וויסען יא, ווען די יודישע ספורים פון מעשי־בראשית זענען געשריבען (דאס הייסט: ווען מען זאל אננעהמען די ווילקירליכע היפאטעזען פון רענאן און אנדערע פאר וויסענשאפט), קען מען דאך אבער בשום אופן ניט וויסען, ווען אט די ספורים זענען דערצעהלט געווארען. פיעל ספורים ווערען פונ'ם פאלק דערצעהלט, ווערען איבערגעגעבען פון עלטערן צו קינדער און ווערען געשריבען אין הונדערטער יאהרען ארום. דאס גלייכען קען אויך קיינער ניט וויסען, ווען די בבליים האבען אט די זעלבע ספורים דערצעהלט. וואסער מלאך האט אלזא דערצעהלט דעם ביבעל־קריטיקער, אז דוקא די יודען האבען פון די בבליים די ספורים גענומען, און ניט פערקעהרט?

דאס גלייכען איז גאנץ ווילקירליך די הנחה פון דעליטש, אז יודען האבען זייערע משפטים ביי די בבליים גענומען. אויב אז יא „גענומען" — פאר וואס ניט פערקעהרט?...

דאס גלייכען זענען אינגאנצען ווילקירליך די אלע טויזענדער הקירות וועגען דער השפעה פון דער פערסישער רעליגיע אויף דער יודישער, האטש אויף די טהעמען האבען פיעל יודישע געלעהרטע געשריבען (בעזונדערס די „בעלי ההלויץ" און דר. ש. רובין). אמת, אז די יודישע דינים פון טומאה וטהרה זענען עהנליך אין פיעל פרטים צו די זעלבע דינים פונ'ם מזדאאיזם. דאס איז, ערשטענס, קיין בעוויז ניט (ווי מיר האבען פריהער דערמאהנט), ווייל ביי צוויי בעזונדערע פעלקער קענען זיין איינע און די זעלבע דינים גאנץ אומאבהענגיג איינס פון דאס אנדערע, און צווייטענס פערשטעה איך בשום אופן נישט, פאר־וואס האט דער

יודאַאיזם יאָ געקענט נעהמען פונ'ם מוזאַאיזם און דער מוזאַאיזם פונ'ם יודאַאיזם ניט? ווען יודען זענען אין בעריהרונג געקומען מיט די פערסיאַנער, האָבען די פערסיאַנער אַזוי גוט געקענט איבערנעהמען די יודישע דינים, ווי די יודען די פערסישע דינים...

און נאָך מעהר: דער שכל איז מחיב פערקעהרט. דאָס יודישע פאָלק איז שטענדיג געווען אָבגעזונדערט (בעזונדערס אין די שפּעטערע צייטען, ווען זיי זענען געקומען אין בעריהרונג מיט די פערסיאַנער). דאָס יודישע פאָלק האָט אויף זיך שטענדיג געקוקט, ווי אויף איין „עם הנבחר". ווי אַזוי־זשע האָט זיך דער „עם הנבחר" געקענט ערלויבען צו לערנען דינים פון „געטצענדינער"?

4) דער תנ"ך איז קודם כל אַ געטליך ווערק. צוטרעטען צום תנ"ך מוז מען אַלזאָ מיט'ן טיעפסטען רעליגיעזען געפיהל. די ביבעל־קריטיקער טרעטען אָבער פיעל מאָל צו צום תנ"ך, ווי צו דער געמיינסטער באָבע־מעשה...

גלויבט מען אפילו ניט אין די געטליכקייט פונ'ם תנ"ך, מוז מען דאָך אַלענפאַלס מודה זיין, אַז דער תנ"ך איז אַ גרויסע קונסט־ווערק. אורטיילען וועגען אַ גרויסע קונסט־ווערק דאַרפען נאָר קינסטלער, דיכטער, שעפּפער, אויב ניט דיכטער בפועל, איז לכל־הפחות דיכטער בכח, איך מיין: מענשען, וועלכע האָבען פּאָעטישע נייגונגען, זין פאַר שענהייט, פאַר גרויסקייט, פאַר עדעלקייט. פאַר ביבעל־קריטיק האָבען זיך אָבער גענומען (אויסער רענאַן, וועלכער איז יאָ פּאָעט געווען, אָבער זעהר טענדענציעז) מענשען אָהן דעם קלענסטען זין פאַר אַ פּאָעטיש ווערק, קאַלטע פּראָזאַאיקער, טרוקענע פילאָלאָגען.

ווען מען טרעט צו צו אַנאַליזירען אַ פּאָעטיש ווערק, מוז מען קודם כל בעגרייפען די אידעע פונ'ם ווערק, דאָס גאַנצע בילד, אויב דאָס איז אַ פּלאַסטיש ווערק, און האָבען איין אינערליכע פערהעלטניס און קרובה'שאַפט מיט דעם ווערק — אויב דאָס ווערק איז ליריש, סובּיעקטיוו, האַרציג. די יודישע נבואה, אויף וויפיעל זי איז פּלאַסטיש, פאָדערט זי פונ'ם פאָרשער קינסטלער־טאַלאַנט; אויף וויפיעל זי איז אָבער ליריש און אויסערגעוועהנליך איניג און האַרציג, פאָדערט זי פונ'ם פאָרשער אויך אַ בעזונדער זין פאַר די „פערפלוכטע פראַגען", פאַר דעם גרעסטען סוד פון לעבען, פאַר'ן וועלט־שמערץ, פאַר דאָס אייביגע ליידען פונ'ם יודישען פאָלק און זיין בעזונדער אָרט אויף דער וועלט, זאַכען, פון וועלכע פיעל ביבעל־קריטיקער האָבען קיין אַהנונג נישט.

5) דער תנ"ך איז אַ טויזענד־יעהריגער ספר. עס קען אַלזאָ זיין, אַז אין איינציגע ערטער זענען ניט גאַר ריכטיגע נוסחאות פאַרהאַן.

מען טאָר עס אָבער ניט מגזם זיין, דען דאָס יודישע פאָלק האָט שטענדיג דעם תנ״ך געהיט, ווי דאָס אויג פון קאָפּ. די יודישע מסורה האָט שטענדיג אַלע אותיות פון תנ״ך געצעהלט. ביי אזא צושטאַנד איז בשום אופן קיין אָרט ניטאָ אין תנ״ך פאַר פיעל גרייזען.

אין די אויגען פון די ביבעל-קריטיקער איז אָבער דער תנ״ך פול מיט גרייזען פון אָנפאַנג ביז'ן סוף. וואו זיי שטעהען און געהען, וואו זיי קעהרען זיך און ווענדען זיך, חלו'מט זיך זיי גרייזען.

און זיי נעהמען זיך פאַר'ן פערריכטען אַט די „גרייזען“. נאָר וועה, וועה, וואָס זיי האָבען פון דעם היילינען, שענעם תנ״ך געמאַכט. אַלץ, וואָס ס'איז פריהער געווען גאַנץ, פאָעטיש, פול לעבען און גייסט, איז געוואָרען נאָך זייער הגהה פּראָזאַאיש טרוקען, צוריסען אויף שטיקלעך, אָהן פאָעזיע, אָהן נשמה, אָהן לייב, אָהן לעבען. ווער עס וויל זיך איבערצייגען אין דעם, זאָל אויסקלויבען וואָס פאַר אַ קאַפּיטעל פון תנ״ך ער וויל. זאָל ער נאָכהער איבערשרייבען דאָס גאַנצע קאַפּיטעל, לויט ווי די ביבעל-קריטיקער פערריכטען, וועט ער גלייך דערפיהלען, אַז פון אַ לעבעדיגען אָרגאַניזם איז אַ סקעלעט געבליבען. בשעת מען לייענט יעדער תקון באַזונדער, בעמערקט מען עס ניט. בעמערקען קען מען עס אָבער, ווען מען נעהמט דאָס גאַנצע. פון דער העכסטער פּאָעזיע ווערט דורך די תקונים געמיינע, געשמאַקלאָזע, נאַרישע פּראָזאַ.

6) די ביבעל- און תלמוד-קריטיק מיינט שטענדיג צו פסל'ען דאָס יודישע פאָלק און צו ערנידעריגען זיין גייסט, ווען זי דענקט, דאָס איהר איז געלונגען אויפצווייזען, דאָס יודען האָבען די אָדער יענע זאַך פון אַנדערע גענומען. באַזונדערס פרעהט עס די ביבעל-קריטיקער, ווען זיי נעהמען זיך פאַר די הויפּט-יסודות פון יודישקייט, אמונת האחדות, שבת, מילה וכדומה. לאָמיר זיי אַ ווײַלע נאָכגעבען. לאָמיר אַ ווײַלע אָננעהמען, אַז אַט די אַלע זאַכען זענען טאַקי ביי אונז פון אַנדערע גענומען. וואָס זשע פאָלגט דערפון? פאָלגט דען דערפון, אַז דאָס יודישע פאָלק האָט אין זיך קיין אָריגינאַליטעט ניט? — קיין איין האָר נישט!

דאָס יודישע פאָלק קען בלייבען אין גאַנצען אָריגינעל מיט זיין שבת, למשל, ווען ער זאָל עס אפילו האָבען פון אַנדערע גענומען. דאָס יודישע פאָלק האָט אויף דעם שבת ארויפגעלעגט דעם זיגעל פון זיין גייסט. וואָס האָט ער געקענט נעהמען פון אַנדערע? — אַ טאָג אויף אָבצורוהען פון אַרבייט. דער יודישער שבת איז אָבער גאָר עטוואָס אַנדערש. דער יוד האָט אין דעם שבת אַריינגעטהון די אידעע פון גאָט און וועלט („וביום השביעי שבת וינפש“), זיין גרויסע היסטאָרישע פערגאַנגענהייט („זכר ליציאת מצרים“), שענסטע און העכסטע הומאַניטעט („למען ינוח

שורך וחמורך ועבדך ואמתך"). אין זיין ווייטערע ענטוויקלונג ווערט דער שבת שוין גאר א בת־זוג פון גאט ברוך־הוא („אמר הקדוש ברוך־הוא: אני בן־זוגך") און די בעסטע מתנה, וואס גאט האט אין זיינע אוצרות („מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה"). אין נאך ווייטערע ענטוויקלונג ווערט שוין שבת — א מלכה, איין אייביגע כלה, א סימבאל פון מלכות און פון שכינה. אין דער גאנצער גלות־צייט — א גן־עדן טאג, א צופלוכטס־ארט, א וואונדער־טאג, א טאג ווען דער פערשאלטענער פרינץ, וואס איז א גאנצע וואך אין הונד פערוואנדעלט, ווערט ווידער בן־מלך.

און דאס, וואס איז אמת בנוגע צו שבת (ווי עס האט אזוי שען בעמערקט בעל־מחשבות), איז אמת אויך בנוגע צו פיעל, זעהר פיעל יודישע זאכען. ווען זיי זאלען זיין אפילו פון אנדערע גענומען, האט דער יודישער גייסט זיי פון ס'ניי בעשאפען, דער יוד האט אין זיי זיין נשמה אריינגעטהון און זיי זענען אייביג געווארען. דער יוד האט געוועהנליכע מנהגים גענומען און האט פון זיי אייביגע קונסט־ווערק געשאפען. אין קונסט־ווערק איז ניט דאס טעמא וויכטיג, נאר די פארם און דער גייסט. שעקספיר האט די טהעמען פון זיינע ווערק דורכאויס פון אנדערע גענומען. ער האט אבער אין זיי זיין גייסט אריינגעטהון און זיין פארם, און זיי זענען דורך דעם אייביג געווארען...

7) די ביבעל־קריטיקער זענען זיך נוהג, דאס ווען די יודישע מסורה קומט ביי זיי אויס צווייפעלהאפט, טראכטען זיי אויס אייגענע השערות און גרינדען אויף דעם זייערע היסטארישע אנשויאונגען. לאמיר אננעהמען, אז די יודישע מסורה איז יא צווייפעלהאפט אין געוויסע שטעלען. די יודישע מסורה איז דאך אבער א פאלקס־מסורה. אויב געוויסע מסורות גיבען ניט איבער ריכטיג די פאקטען, ווי זיי זענען געטהון געווארען, גיבען זיי דאך אבער איבער דעם גייסט פון דעם פאלק, וואס דערצעהלט עס. אין דער היסטאריע זענען די טרוקענע אבגעריסענע פאקטען ניט אזוי וויכטיג, ווי זייער בעלויכטונג. דער פאקט אן און פאר זיך זאגט גארניט. לערנען הויבט ער אונז אן ערשט דאן, ווען מען פערשטעהט איהם. קוים שרייבען מיר די געשיכטע פון א פאלק, איז אונז די מיינונג פונ'ם פאלק וועגען דעם פאקט אזוי וויכטיג, ווי דער פאקט זעלבסט, ווייל אט די מיינונג האראקטעריזירט דאס פאלק און בעלויכט אונז זיין לעבען.

פערשטעהט זיך, אז ווען געוויסע היסטארישע דאקומענטען זענען געגען דער פאלקס־מסורה, מוז מען זיך מיט אט די דאקומענטען רעכענען. פון איין זייט — מסורה, פון דער צווייטער זייט — דאקומענטען.

דאָ מוז מען שוין פיעל נאָכדענקען. ווי אַזוי זשע קען מען אָבער קומען געגען אַ פאָלקס־מסורה מיט היפאָטעזען? ווי קען איין איינצעלנער פרעמדער מענש (מעג ער זיין ווי גרויס ער זאָל ניט זיין) מעהר פערשטעהן געוויסע געשעהעניששען אַלס אַ גאַנצעס פאָלק, וואָס האָט עס זעלבסט איבערגעלעבט?

III.

יעדע יודישע געשיכטע וועלכע וויל געטריי בלייבען דעם יודישען פאָלקס־גייסט, מוז אויך געטריי בלייבען, לויט מיין מיינונג, אויך דער יודישער פאָלקס־מסורה. בלייבענדיג טריי דעם גייסט פון דער יודישער מסורה, מוזען מיר זיך פונאַנדערגעהן מיט די געשיכטען, וועלכע זענען באַזירט אויף אַלערליי היפאָטעזען פון די ביבעל־און תלמוד־קריטיקער אין פאָלגענדע הויפט־פונקטען:

1) די ספורים וועגען אברהם יצחק ויעקב זענען אין די אויגען פון פיעל היסטאָריקער נאָר הגדות. מיר זעהען אין דעם אָבער אויסער דיכטונג אויך היסטאָריע. מען קען האָבען אַ וואָסער מיינונג מען וויל וועגען דער פאָרם פון די ספורים. פאַר אונז איז וויכטיג דער עיקר פון זיי, דער היסטאָרישער אינהאַלט פון זיי. מיר נעהמען אָן דעם פאַקט, דאָס בשעת די בני־ישראל האָבען אין מצרים איינגעוואַנדערט, האָבען זיי שוין געהאַט אַ גייסטיגע ירושה פון זייערע עלטערן, וועלכע האָבען אין מדבריות אומגעוואַנדערט, אין מעסאָפאָטאַמיען געוואָהנט און אין פאַלעסטינאַ אומגעוואַנדערט און די גאָטהייט ערקענט.

2) אַמאָליגע ביבעל־קריטיקער פלעגען ליעב האָבען צו בעשטעטיגען, אַז אויב אין תורת משה איז יאָ עטוואָס גוטעס פאַראַן, איז עס נאָר פון עגיפטען גענומען. משה איז אַ כהן מצרי געוועזען, וועלכען עס האָט זיך פערגלוסט צו געוועלטיגען איבער די בני ישראל (זעה שילער „די זענדונג מאָזעס" און פיעל אַנדערע). נאָכהער האָבען די ביבעל־קריטיקער אײנגאַנצען אָנגעהויבען צו פערשווייגען די פאַקטען פון גלות־מצרים און יציאת מצרים רעכענענדיג זיי פאַר הגדות. אין די לעצטע צייטען איז שוין אונמעגליך געוואָרען צו פערשווייגען אָט די פאַקטען, ווייל די עגיפטאָלאָגיע בעשטעטיגט זיי. וואָס זשע טהוט מען? — געהט מען פערביי אָט די פאַקטען. מען בעטראַכט אָט דעם מצרים־פעריאָד פאַר אַ פוסטען בלאַט אין דער יודישער געשיכטע.

אָדער מען טהוט אַזוי: מען בעטראַכט דעם מצרים=פעריאָד אַלס אַ טהייל פון'ם כנען=פעריאָד. מען זאָגט אַזוי: די מלכים פון מצרים האָבען דאַן געהערשט איבער פאַלעסטינאַ און סוריא. נאָכהער ווען פאַלעסטינאַ און סוריא זענען פון זיי אָבגענומען געוואָרען האָבען זיי נאָך אַלץ געהערשט אין דרום יהודה, וועלכע האָט דאַן געהערט צו דער מדינה פון גושן.

און ניט אָהן כונה מיידט מען אַזוי אויס דעם מצרים=פעריאָד. מען וויל אַזוי אַרום געוואָהנען דעם מאָדערנעם מענשען צום געדאַנק, אַז די בני=ישראל האָבען זיך נאָר אין כנען ענטוויקעלט און האָבען זיך ווענטליך מיט גאָר ניש ט אָבגעטיילט פון די אַרומיגע פעלקער.

מיר אָבער, וועלכע ווילען געטריי בלייבען דעם גייסט פון דער יודישער מסורה, מוזען מיר אַנערקענען, אַז ווי באַלד די בני ישראל האָבען אין מצרים געהאַט די גייסטיגע ירושה פון זייערע גאָט=זוכענדע עלטערן, אַז די בני ישראל האָבען אין מצרים פיער הונדערט יאָהר געלעבט (נאָכ'ן פראָסטען פשט פון פסוק) און אַלענפאַלס זעהר אַ היבשע צייט, ווי באַלד אַז די בני ישראל זענען מיט דער עגיפטישער קולטור אין בערירהונג געקומען און די עגיפטישע קולטור איז שוין דאַן היבש ענטוויקעלט געוועזן, ווי באַלד אַז די בני ישראל האָבען, פון דער צווייטער זייט, אין אַ בעזונדער לאַנד געלעבט (אין גושן) און זיי האָבען אַלזאָ געהאַט די מעגליכקייט זייער אינדיווידואַליטעט צו אָבהיטען און צו ענטוויקלען, — האָט זיך געמוזט בילדען אין עגיפטען אַ געוויסע קולטור פון די בני=ישראל, געוויסע אייגענשאַפטען, זיטען, פאָרשטעלונגען, מנהגים א. אַ. וו.

3) אַמאָליגע ביבעל=קריטיק פלעגט דעם גאַנצען ספור פון מעמד הר סיני רעכענען פאַר אַ הגדה. היינטיגע ביבעל=קריטיקער זאָגען עס ניט. די שירה פון דבורה, טראָגט אויף זיך לכל הדעות דעם שטעמפעל פון טיעפער אַלטקייט און אין איהר ווערט געזאָגט: אַז די בערג האָבען געציטערט, ווען דער גאָט פון ישראל איז פון סיני ערשינען...

וואָס זשע טהוען אָבער די קריטיקער? — זאָגען זיי אַז מען וויים אייגענטליך ניט, וואָס דאָרטען, אין סיני, איז געשעהן און דעריבער איז ניטאָ להלוטין וואָס צו רעכענען זיך דערמיט. די עשרת=הדברות מאַכט מען פאַר אַ פראָדוקט פון די שפּעטסטע צייטען. מען גיט נאָך דערצו צו, אַז פריהער זענען גאָר אַנדערע צעהן געבאָט געוועזן (וועלכע האָבען געטראָגען אַיין אָרטיגען, ענגען האַראַקטער) און ערשט אין די גאָר שפּעטערע צייטען זענען אויסגעאַרבייט געוואָרען די עשרת=הדברות אין דער פאָרם, וואָס זיי זענען פאַר אונז (וועלהויזען נאָך געטהע).

דאָס פיהרט דערצו, אַז דאָס יודישע פאָלק האָט קיינמאָל קיין עטוואָס אויסערגעוועהנליכעס ניט איבערגעלעבט. איך האָב שוין אָבער פריהער

בעוויזען, אַז ניט אַלע מאָל מוז די היסטאָריע געהן אין גראַדע ליניען און דווקא לויט איין געוויסען מאַסשטאַב, לויט דעם וועג, וואָס די געלעהרטע שרייבען איהר פאָר...

די ביבעל־קריטיקער ווענען מודה, אַז אין סיני איז עטוואָס פאָרגעקומען. פאַר וואָס זשע זאָלען מיר ניט אָננעהמען אויך די גאַנצע יודישע מסורה וועגען דעם מעמד הר סיני?

מען דאַרף ניט זיין קיין טעאָלאָג, אום צו אַנערקענען דעם מעמד הר סיני פאַר אַ פאַקט. מען דאַרף גאָר ניט זיין קיין טעאָלאָג, אום צו אַנערקענען, אַז אין געוויסע מאָמענטען קען אַ פאָלק אַריין אין העכסטען געטליכען עקסטאַז און עס קען דאַן בעגרייפען דאָס, וואָס איין אַנדער פאָלק בעגרייפט ערשט נאָך טויזענדיאָהריגער גייסטיגער אַרבייט.

אָט לייקענט דאָך קיינער ניט אָב, למשל, דעם פאַקט, אַז ישעיה האָט מיט טויזענד יאָהר פאַר קריסטוס, בעגרייפען די אידעע פונ'ם איביגען אַלוועלטליכען שלום — דאָס, וואָס די בעסטע עקזעמפּלאַרען פון דער מענשהייט האָבען ערשט אין נייגצעהנטען יאָהר־הונדערט נאָך קריסטוס אָנגעהויבען פאַרצושטעלען זיך. זעהט מען דאָך, אַז עס גיבען אַזעלכע ערהאַבענע מאָמענטען, אַזעלכע געדאַנקען־בליצען וועלכע שפּרינגען איבער דריי פיער טויזענד יאָהר — פאַר וואָס זשע זאָל אַמאָל אַ גאַנץ פאָלק אויך ניט איבערלעבען אַזאַ ערהאַבענעם מאָמענט. און אומפּאַסען אין יענעם מאָמענט די איביגקייט?

4) פון דעם אַלעמען פאָלגט, אַז בשעת די בני ישראל האָבען כנען איינגענומען האָבען זיי שוין געהאַט זייער קולטור (וועלכע האָט זיך אין עגיפּטען געבילדעט), זייער היסטאָריע (ערינערונגען פון די עלטערן), גרויסע ערפאַהרונגען (אין לענדער און אין מדבר), גרויסע, אונגעוועהנליכע איבערלעבונגען (מעמד הר סיני א. ז. וו.). פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ פאָלק האָט ניט געברויכט ביי די כנענים לערנען ווי אַזוי די גאָטהייט צו דינען...

מיר אַנערקענען אויך, אַז שענע עטליכע הונדערט יאָהר זענען די בני־ישראל אין כנען עכטע געטצענדינער געווען; מיר בעטראַכטען אָבער ניט דעם צושטאַנד אַלס נאָרמאַלען צושטאַנד (ווי די ביבעל־קריטיקער און איינגע היסטאָריקער מיינען), נאָר אַלס אַ געוויסע רעאַקציע. דער המון פון די בני ישראל האָט מיט די כנענים געלעבט און האָט זייערע מנהגים געלערנט. ציהען האָט אויך דעם פאָלק געצויגען צו עבודת־אלילים, דאָס פאָלק איז נאָך יונג געווען, און עבודת־אלילים איז צוגעפּאַסט צו דער יוגענד פון אַ פאָלק. טיעפער, אין תוך־תוך פון דער פאָלקס־נשמה, האָבען אָבער געלעבט די אַלטע, אַלטע מסורות און דער גרויסער, געטליכער מאָמענט פון מעמד הר סיני. פון אָט דער טיעפעניש זענען אַרויסגעגאַנגען

אַלערליי כהנים און אַלערליי נביאים, וועלכע האָבען דעם פאָלק געלערנט די דרכים פון יהוה. און אין געוויסע ליכטיגע מאָמענטען איז דאָס פאָלק נאָך זיי געגאַנגען.

5) ווי באַלד, אַז מיר אַנערקענען, דאָס די אידעע פון ריינע גאָטהייט, פון מענשען־ליעבע און מענשען־היילינקייט האָט פון אייביג אָן געלעבט אין די בני־ישראל, מוזען מיר זעהן אין דער תורה און אין דער נבואָה ניט הערק פון יחידים (ווי איינינע מיינען) אָדער וואָגאַר פאָלקס־פיינדליכע עלעמענטען (ווי אַנדערע מיינען), נאָר יצירות פון פאָלק. יעדער נביא איז דער שענסטער און בעסטער אויסדרוק פון דער פאָלקס־נשמה.

און אפילו בשעת דאָס גאַנצע פאָלק האָט געטצען געדיענט און דער נביא איז געגען זיי געשטאַנען, איז ער געווען פאָלק און ניט זיי, די פיעלע. דען ער, דער נביא, האָט געוואוסט דאָס, וואָס וועבט זיך אין דער טיעפעניש פונ'ם לעבען, און זיי, די פיעלע, זענען געווען נאָר דעם מאָמענט אונטערגעוואָרפען.

6) די בני־ישראל, אַלס קינדער פון די, וואָס האָבען אין די אונענדליכע וויסטע מדבריות דעם סוד פון דער וועלט געזוכט, די בני־ישראל, וועלכע האָבען שוין אין דער צייט פון די נביאים אַ גרויסען עבר געהאַט, די בני־ישראל, וועלכע האָבען פיעל געטליכע מאָמענטען איבערגעלעבט און די נביאים זענען געווען בלוט פון זייער בלוט און פלייש פון זייער פלייש און אַ חלק פון זייער נשמה, — האָבען בשום אופן ניט געקענט זיין מאָראַליש נידעריגער פון אַנדערע פעלקער.

און אויב די נביאים רופען אָן די בני ישראל „זרע מרעים“, „בנים משחיתים“ א. ז. וו., איז עס, ווייל די נבואָה (די נשמה פון די בני־ישראל גופא) האָט זעהר פיעל געפאָדערט. בשעת דער הימעל איז ריין, קלאָר, איז צו בעמערקען יעדעס וואָלקענדעל וואָס געהט פערביי. אויף אַ העררליך, זיידען בגד איז יעדער קלענסטער פלעק קענטיג...

די נבואה איז געקומען מיט הי מעלשע פאָדערונגען. פאַר'ן הימעל איז קיינער ניט ריין. צו די בני ישראל איז זי אָבער געקומען. פון די בני־ישראל האָט זי עס געקענט פאָדערן. מיט אַנדערע האָט זי כמעט קיין עסק ניט געהאַט...

די ביבעל־קריטיקער טהוען אַזוי: אַלע שטראָף־רייד און צאָרן־רייד נעהמען זיי אָן פאַר פאַקטען (דאָס עייסט: אַז אַלע בני־ישראל וועגען געהמען זיי אָן פאַר פאַקטען (דאָס הייסט: אַז אַלע בני־ישראל וועגען דער אייביגקייט, היילינקייט און אויסערוועהלטקייט פון די בני־ישראל, רופען זיי עס אָן „שאָוויניזם“. אַליץ ווי זיי פאַסט. און נאָך האָבען זיי ליעב צו רעדען וועגען זייער אָביעקטיוויטעט“...

7) פערשידענסטע ביבעל-קריטיקער האבען זעהר ליעב אָפט אָנצווייזען אויף דעם טיעפען אָבגרונד וואס ליעגט צווישען תורה און נבואה. ביי זיי קומט אויס, אַז די נבואה קעמפפט שטענדיג מיט די געזעצען פון דער תורה, מיט אַלע מצוות מעשיות וכדומה. אין דעם איז פאַראַן אַ געוויסער קערנדעל פון אמת. פאַלש איז אָבער די בעלויכטונג פון די ביבעל-קריטיקער.

באמת זענען תורה און נבואה צוויי צווייגען פון איין און דעם זעלבען בוים, צוויי בעזונדערע ערשיינונגען פון איין און דער זעלבער פאָלקס-נשמה. ווייט, ווייט געהן זיך פונאַנדער די צווייגען, יעדער צווייג האָט זיין לופט, זיין רוים, זיין וועג, די יניקה זויגען אָבער ביידע פון איין אָרט. די תורה און נבואה האָבען בעזונדערע דרכים און אַמאָל זאָגאַר בעזונדערע ציעלען, געבוירען האָט זיי אָבער ביידען איין און דער זעלבער גאָטס-דורשט. שטאַמען שטאַמען זיי ביידע נאָך פון יענע אוראַלטע צייטען, ווען די ערשטע סע-מיטען-וואַנדערער האָבען אָנגעהויבען בעוואונדערן די וועלט און זיי האָבען די ערשטע פראַגע געשטעלט, פון יענע צייטען, ווען דער ערשטער נביא האָט אין וויסטען מדבר דאָס אייביגע דאַזיין ערגריפען („אהיה אשר אהיה") און פון יענע צייטען, ווען דאָס גאַנצע פאָלק האָט אין דעם זעלבען וויסטען מדבר די שטימע פון אייביגקייט דערהערט („אנכי ד' אלהיך"). פון דאָרט שטאַמען אי די תורה, אי די נבואה. נישט מעהר, וואָס די נבואה האָט פאַר זיך נאָר די געטליכקייט, די אייביגקייט, דעם אַבסאָלוטען אמת, דעם רייינסטען, הימעלשען אמת, די אַבסאָלוטע גערעכטיגקייט, אַבסאָלוטע ליעבע, און די תורה, שטרעבענדיג צו די זעלבע ציע-לען, נעהמט זיך נאָרמירען דאָס טאָג-טעגליכע לעבען פונ'ם מענשען: אַזוי זאָלסטו טהון, אַזוי זאָלסטו ניט טהון...

די נבואה האָט צו טהון מיט'ן רייינעם גייסט. די תורה — מיט מעשים. ווען די נבואה דערזעהט מעשים אָהן גייסט, בעפאַלט זי זאָגאַר די מעשים זעלבסט. דאָס הייסט ניט, אַז די נבואה שטרעבט צו עטוואָס אַנדערש ווי די תורה, נאָר די נבואה, לויט איהר טבע, קען ניט אַזוי רעכענען זיך מיט אַלערליי מענשליכע שוואַכהייטען, גע-וואָהנהייטען, פאָרשטעלונגען און נייגונגען, ווי די תורה.

די תורה לאָזט זיך שטענדיג אַראָב צום מענשען, צו דער ערדע („לא בשמים היא"), זי רעדט שטענדיג מיט דער מענשען-שפראַך („דברה תורה כלשון בני אָדם"), זי רעכענט זיך שטענדיג מיט'ן מענשען'ס זינדיגע, עלענדע און געמיינע נאַטור („לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע"); די נבואה האָט אָבער שטענדיג איהר הימעל-שפראַך, איהרע שטרענגסטע פאָדערונגען, זי שילט און צאָרנט און וויל פון קיינע תרוצים

ניִשט וויִסְען. זיִ שטורמט, זיִ דונערט, זיִ קומט מיִט איִהר פְלאַם־פַייְער.

8) אויב די גְעהֵיימסטע קרעפטען פֿון דער פאָלקס־נשמה האָבען גְעבוירען אי די תורה, אי די נבואָה, אויב די אידעען פֿון גאָטהייט, פֿון אֵייביגקייט און פון די שענסטע מענשליכקייט זענען מיט'ן יודישען פֿאָלק אָרגאַניש צונויפגעוואַקסען, אויב די יודישע נשמה איז אַ קוואַל פון אֵייביגע שעפּפֿונג, איז איהר לעבענס־קראַפט ניט אָבגעשוואַכט געוואָרען אַפילו ווען „די נבואה האָט זיך שוין אָבגעטהון". אַנ'אויסערליכע זאַך ווערט בטל; אַ איִנערליכע, אָרגאַנישע זאַך, ווערט קיינמאָל ניט בטל. מיר מוזען אַלזאָ בעטראַכטען די וויִיטערע שעפּפונג פֿונ'ם פאָלק (משנה, תלמוד וכו' וכו') ניט ווי פיעל קריסטליכע (און אייניגע יודישע) תלמוד־קריטיקער בעטראַכטען זי אַלס „תורת הפרושים", וועלכע איז לויט'ן גייסט פרעמד דער נבואָה, נאָר, אַדרבה, אַלס די וויִיטסטע פאָרטזעצונג פֿונ'ם נבואָה־געדאַנק, וועלכער האָט נאָר אַנ'אַנדער פאָרם אָנגענומען, אמת, ניט אַלע מאָל צוגעפאַסט צו אונזער איצטיגען געשמאַק...

9) דאָס פאָלק, וועלכעס תורה און נבואָה זענען מיט איהם צוזאַמענגעוואַקסען, האָט אויף אַנדערע פעלקער געווירקט נאָר מיט זיין בעסטען. דאָס, וואָס דאָס יודענטהום האָט דער וועלט געגעבען, איז ניט פון לופט גענומען און ניט עטוואָס צופעליגעס. אַלץ, וואָס דאָס יודישע פאָלק גיעט דער וועלט, איז מאַרך פון זיינע ביינער, שטיקער היות, פונקען פון זיין נשמה.. אַלץ האָט געבוירען זיין סעמיטישע גאָט־דורשט, זיין אונבעגרייפליכע בענקשאַפט, זיין אייביגעס האָפען אויף גאולה...

דאָס, וואָס עס פערמאָגט אין זיין נשמה, האָט עס דער וועלט געגעבען. די וועלט צאָהלט איהם דערפאַר מיט מעסערס, מיט שטיינער, מיט תליות. ער קען אָבער ניט ניט געבען דאָס, וואָס ער מוז געבען!..

הלל צייטלין.

P. S. עטליכע ווערטער וועגען מיין בעציהונג צו דער יודישער געשיכטע, וואָס ווערט דאָ געגעבען דעם לעזער. ניט אין אַלץ בין איך איינשטימיג מיט דעם אויטאָר. איך געפין אָבער, אַז דער וועג, אין וועלכען ער איז געגאַנגען בעטראַכטענדיג די יודישע היסטאָריע, איז אַ ריכטיגער.

צום בעדויערען, האָט דער אויטאָר ניט געהאַט די מעגליכקייט צו

געבען אַ גאַנצען קורס פון ביבעל־געשיכטע. ער האָט זיך געמוזט בעטוגענען בנוגע צום ביבעל־פעריאָד נאָר מיט אַ איבערבליק. דער איבערבליק גיעט אָבער דעם לעזער אַ גאַנץ קלאָהרע פאָרשטעלונג.

דער אויטאָר האָט דאָ אַרויסגעזאָגט איינינע פּאַראַדאָקסען, וואָס אין זייער ריכטיגקייט קען מען צווייפלען, — אין אַלגעמיין האָט זיך אָבער דער אויטאָר פעסט געהאַלטען אָן דער מסורה, וועלכע ער בעגרייפט ניט אָרטאָדאָקסיש־בוכשטעבליך, נאָר לויט איהר גייסט.

ה. צ.

צו אונזערע לעזער.

דער נאמען פון דעם דאזיגען ווערק בעפרייט פון צו ערקלערען זיין וויכטיגקייט און נויטיגקייט. די יודישע געשיכטע, וועלכע קאן זיך פילייכט רעכענען פאר דער אינטערעסאנטסטער צווישען די געשיכטעס פון אנדערע פעלקער, איז נאך כמעט ביז איצט נישט אנגעשריבען אין דער פארם און אין דער שפראך, וועלכע זאל זיין פערשטענדליך פאר די ברייטע פאלקס-שיכטען. מיר וויסען פון צוויי פערענדיגטע יודישע היסטאריעס אויף יודיש; איינע איז ארויסגעגעבען געווארען אין רוסלאנד; די צווייטע — אין אמעריקע. די רוסישע איז גענוג ברייט צונויפגעשטעלט; האט זי אבער, לײדער, נישט קיין ליטעראַרישע פארם און די היסטארישע פאקטען בעקומען נישט קיין וויסענשאפטליכע בעלייכטונג; די אמעריקאנישע היסטאריע איז געמאכט אזוי אמעריקאניש, אזוי קורץ, אז זי שטעלט פאר נאר א רייסטער פון היסטארישע נעמען און כראנאלאגיע.

אין דער היסטארישער ארבייט, וואס מיר לעגען דא פאר דעם לעזער, האבען מיר זיך געמיהט אויסצומיידען, ווי ווייט מעגליך איז געווען, די אויבענדערמאנטע חסרונות. אונזער כונה איז געווען צו געבען אונזערע ברייטסטע פאלקס-מאסען די גאנצע יודישע געשיכטע אין א לייכטער און שענער פארם, ביי דער מאדערנסטער היסטארישער אויפפאסונג. די ענטוויקלונג פון די פאקטען איז שטרענג וויסענשאפטליך בעלויכטען, אזוי אז דער לעזער קאן דורך די פאקטען גאנץ לייכט ארויסזעהן די נשמה זייערע. אונזער כונה איז געווען צו וועקען ביי די לעזענדע פאלקס-שיכטען זייער היסטארישען בעוואוסטזיין, העלפען זיי זיך צו שאפען א געוויסען בליק איבער דער פערגאנגענהייט פון אונזער פאלק, וועלכער זאל זיי אויך קאנען דיענען אלס אויסגאנגס-פונקט אין זייערע בעצי-

הונגען צו דער געגענוואַרט און צוקונפט. אויף וויפיעל אונזער גוטע וויִלען האָט זיך אונז איינגעגעבען — זאָל דער לעזער עס בעשליעסען.

מיר מוזען דאָ נאָך אָנמערקען, אַז „די יודישע געשיכטע" איז בעאַרבייט הויפּטזעכליך לויט „די יודישע געשיכטע" פון בעריהמטען פּראָפעסאָר גרעטץ; אין אויסנאַהמע צופאַלען איז אָבער אויסגעקומען אָנשטאָט גרעטצ'ן זיך צו האַלטען ביי אַנדערע קוועלען, נייערע און וויסענשאַפטליך מעהר בעגרינדעטע. ווייטער, דעם ביבעל־פּעריאָד (פון אַברהם אָבינו ביז'ן חורבן בית ראשון) האָבען מיר געפונען פאַר מעגליך צו פערקירצען בנוגע צו די פאַקטען, ווייל זיי זענען מעהר אָדער ווייניגער בעקאַנט דעם לעזער דורך אונזער תנ"ך. לויט אונזער מיינונג איז מעהר ציעל־מעסיג געוועזען צו געבען אַן'אויספיהרליכען איבערבליק איבער דעם דאָזיגען פּעריאָד און, בעשרייבענדיג די וויכטיגסטע מאָמענטען, אָנווייזען אויף זייער אינערליכען צוזאַמענהאַנג און זייער ווירקונג אויף דעם גורל פון דער ווייטערדיגער יודישער היסטאָריע.

די געשיכטע פון דעם ביבלישען פּעריאָד שטעלט פאָר אַ פאָלשטענדיג אָריגינעלע אַרבייט. מיר מוזען צוגעבען, אַז דער שרייבער האָט דאָ ווי ווייט מעגליך ווייניגער זיך גערעכענט מיט דער העקזעטיק (ביבעל־קריטיק), וואָס האָט נאָר אַלענפאַלס צו טהון מיט געוויסע איינצעלנע פאַקטען, און זיין אַרבייט האָט ער איבערהויפּט בעגרינדעט אויף דער פאָלקס־מסורה (פון תנ"ך ביז דער אַגדה), האַלטענדיג זיך ביי דער מיינונג, אַז נאָר אין דער מסורה געפינען מיר דעם אויסדרוק פון דעם ריינעם היסטאָרישען גייסט פון אונזער אוראַלטער געשיכטע.

י. ל.

די אוראלטע עפּאכע.

ערשטער פעריאָד.

די אוראַלטע עפּאָכע.

ערשטעם קאַפּיטעל.

פון מצרים קיין כנען.

מיט אַ יאָהר פיער טויזענד צוריק — דערצעהלט אונזער מסורה — אין דער צייט פון אַ גרויסען הונגער אין אַזיען, זענען אונזערע אור־עלטערן, אַ משפחה סעמיטען פון אַ מאַן זיבעציג, מיט אונזער אור־עלטער זיידען יעקב אין דער שפּיץ, אָנגעקומען פון לאַנד כנען קיין מצרים (עגיפּטען) און האָבען זיך בעזעצט אין אַ בעזונדער געגענד, אין גושן, וואו זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט פיטערן שאָף און רינדער. די דאָזיגע משפחה, אָנקומענדיג קיין מצרים, אין אַ פרעמד לאַנד מיט אַני־ אייגענאַרטיגער קולטור, מיט אייגענאַרטיגע מנהגים און לעבענסאַרטען, האָט זי מיט זיך מיטגעבראַכט איהרע אייגענע היימישע טראַדיציעס, אַ גאַנץ בעזונדער קולט, גאַנץ פערשיעדענע בעגריפען וועגען גאָט און געטליכעס, וועגען מענש און מענשליכעס, וועגען גוט און שלעכט, בעגריפען, וועלכע די דאָזיגע משפחה האָט בעקומען בירושה, לויט דער מסורה, פון איהר עלטער־זיידען אַברהם. ביי די דאָזיגע אייגענע טראַדיציעס האָט זיך די סעמיטישע משפחה פעסטגעהאַלטען זאָגאַר זענענדיג אין אַ פרעמד לאַנד, ביי גאַנץ פרעמדע אומשטענדען. די הערשער פון עגיפּטען האָבען איהר אין דער הינזיכט קיינע שטערונגען נישט געשטעלט.

פֿערקעהרט, זיי האָבען זי דאָרט גאַנץ פֿריינדליך אויפֿגענומען, געגעבען איהר אַלע מעגליכע צו יענער צייט מאַטעריעלע און מאָראַלישע פֿרייהייטען. אין יענער צייט איז די הערשאַפֿט איבער עגיפּטען געווען אין די הענד פֿון די היקסען. דאָס איז געווען אַ שבט פֿון פּאַסטוכער (לויט איינינע היסטאָריקער — סעמיטען, בלוט=קרובים צו די אַלטע העברעער), וועלכע זענען געקומען פֿון דער פֿרעמד, בעקעמפּפֿט דאָס לאַנד, אַרויסגעטריבען פֿון דאָרטען די פּאַראַאָנען (פּרעה'ס) און פֿערכאַפּט די ממשלה. פֿערשטעהט זיך, אַז אָט די פֿון דער פֿרעמד אָנגעקומענע הערשער האָבען נישט בעזונדערס טייער געהאַלטען די מנהגים פֿון דעם לאַנד, די עגיפּטישע פֿאָלקס=רעליגיע און ד. ג.; דאַרום האָט זיי גאַנץ ווענינ געאַרט, ווען צוזאַמען מיט'ן גאָט אָזירים און דער געטין איזידאַ, די געטער פֿון מצרים, האָט זיך אין לאַנד ביי אַ געוויסער גרופּע מענשען ענטוויקעלט אַ אמונה אין דעם איינציגען גאָט יהוה, דער העברעער=גאָט, ווען צוזאַמען מיט דער ריין עגיפּטישער קולטור, האָט זיך ענטוויקעלט אויך אַ פֿרעמדע, אַ ריין העברעער=קולטור און ווען צוזאַמען מיט דער עגיפּטישער שפּראַך האָט זיך ענטוויקעלט אויך אַ העבראַאישע שפּראַך.

די קליינע העבראַאישע משפּחה האָט זיך אין עגיפּטען אונגעשטערטערהייד פֿונאַנדערגעוואַקסען. פֿון יעקב'ס צוועלף זיהן (ראובן, שמעון, לוי, יהודה, ישכר, זבולן, דן, נפתלי, גד, אשר, יוסף און בנימין) האָבען זיך ענדליך אויסגעבילדעט צוועלף גרויסע שבטים, וואָס יעדער פֿון זיי האָט געפֿיהרט אַ בעזונדערן, זעלבסט=שטענדיגען לעבען, און דאָך זענען זיי אַלע געווען פֿעסט צונויפֿגעבונדען דורך אַלגעמיינע פֿאַמיליענטראַדיציעס, דורך אַן'אַלגעמיינע רעליגיע און שפּראַך.

אָט אַזוי ענטשטעהט ענדליך אין אַ פֿרעמד לאַנד, צווישען פֿרעמדע לעבענס=בעדינגונגען, דאָס גרויסע העברעער=פֿאָלק!

אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט די אוראַלטע פּאַראַאָנען=דינאַסטיע, וועלכע האָט געהערשט אין די שטעדט נוא און מוף פֿונ'ם אויבערשטען עגיפּטען, פֿון דאָס=ניי בעזיעגט די היקסען, אַרויסגעטריבען זיי פֿון לאַנד, פֿונ'ם אונטערשטען עגיפּטען, און אומגעקעהרט זיך צו דער פֿריהערדיגער הערשאַפֿט. דאַן טרעט אַריין די ריינע עגיפּטישע קולטור אין איהרע אַמאָליגע רעכטע און שטויסט זיך אָן אַ נייע, פֿרעמדע קולטור מיט אַ נייע פֿרעמדע וועלט=אויפֿפֿאַסונג, אָן אַ נייע אָרגאַניזירטע קראַפֿט, אָן אַ ניי פֿאָלק, וואָס איז שוין טיעף איינגעוואָרצעלט אין רעכטען מיטען לאַנד. די פּאַראַאָנען, וועלכע האָבען זיך אומגעקעהרט צו דער מאַכט און האָ=

בען געוואָלט, נאַטירליך, זייער מאַכט בעפעסטיגען, — און אין די העברעער האָבען זיי געזעהן אַ פרעמד סעמיטיש פאָלק, וואָס סימפּאַטיזירט מיט די פריהערדיגע הערשער, די היקסען, און קען אַלזאָ אין איין שענעם פריה-מאָרגען אויפגעהן פונ'ם אונטערשטען עגיפּטען אין דעם אויבערשטען עגיפּטען צו מלחמה האַלטען מיט זיי, מיט די נייע הערשער, — האָבען זיי פערפיהרט אַ טוידט-קאַמפּף געגען דאָס העברעער-פאָלק. זיי גיעבען אַרויס איין גזרה נאָך דער צווייטער געגען דאָס דאָזיגע פאָלק, פערפאָלגען איהם, פערביטערן איהם דאָס לעבען, פערוואַנדלען איהם אין קנעכטשאַפט. דעם פאָלק ווערט אוממעגליך צו בלייבען אויף אַנ'אָרט, זיי פיהלען זיך שוין אין עגיפּטען צווישען אַ גאַנץ פרעמדע ראַסע, פרעמד און עלענד. זיי מוזען אַ לאַנד זוכען. נאָך איינינע הונדערט יאָהר לעבט אויף ביי דעם געפּלאָגטען פאָלק אַ בענקעניש צו יענער געגענד, פון וואַנען עס האָבען געשטאַמט זייערע אורעלטערן, וואו, לויט זייערע טראַדיציעס, האָבען זיי ווירקליכע בירגער געקאָנט זיין. אין יענעם לאַנד האָבען זיך זייערע ערשטע קולטורעלע גיטער אָנגעפאַנגען צו ענטוויקלען, פון דאָרטען האָבען זיי זייער שפּראַך בעקומען, דאָרטען געפינען זיך די קברים פון זייערע עלטערן אַברהם, יצחק ויעקב. נאָר דאָס לאַנד איז פאַר זיי פון יהוה אַליין בעשטימט געוואָרען!

די געוואַלדיגע גלות-יסורים און די אונגעהויערע בענקשאַפט נאָך דעם לאַנד פון די עלטערן האָבען, לויט ווי איין מסורה דערצעהלט, געבראַכט דערצו, אַז דער שטאַרקסטער און דער בעסטער טייל פונ'ם פאָלק (די בני אפרים) האָבען געפּרובט מיט די אייגענע קרעפטען בעפרייען זיך. די בני-אפרים זענען פון אייביג אָן גרויסע קריגס-לייט געווען, און פערלאָזענדיג זיך אויף זייער גבורה, האָבען זיי געפּרובט אויפשטעהן געגען דעם שטאַרקען שונא. זיי האָבען אָבער אַ שטאַרקע מפּלה געהאַט. און דאָס ליידען פונ'ם פאָלק, זיין עלענד און זיין טרויער זענען פיעל שטאַרקער געוואָרען ווי פריהער...

און דאָס בענקענדע, ליידענדע פאָלק האָט זיין גואל געזוכט, וועלכער איז ענדליך ערשיענען...

אין אַ יאָהר פיער-הונדערט אַרום, נאָכדעם ווי די העברעער-משפּחה איז אין מצרים אָנגעקומען, וואַנדערן זיי פון דאָרטען אַרויס מיט דעם צוועק צוריקצוקעהרען זיך אין לאַנד כנען. אין דער שפּיץ פון דער וואַנדערונג שטעהט דער געטליכער נביא, וואָס צו איהם איז קיין גלייכען נישטאָ, דער וועלט-העלד און פאָלקס-העלד, דער גואל פון ישראל און

דער לעהרער פון דער מענשהייט, — משה בן עמרם. די פאלקס־מסורה דערצעהלט, אז משה בן־עמרם איז דורך א נס קינדווייז אנגעקומען אין פאלאץ פון איינעם פון די פאראאנעס; דארטען האט ער זיך ערלערנט די אלע וויסענשאפטען, וועלכע עס איז מעגליך געוועזען צו ערלערנען אין יענער צייט, דארטען האט ער בעקומען א קעניגליכע ערציהונג. נאר ווען ער דערוויסט זיך ענדליך פון זיין העבּרעאישער אבשטאמונג און ווען ער בעקאנט זיך גרינדליך מיט דער שרעקליכער שקלאפען־לאגע פון זיינע ברידער, צופלאמט זיך אין זיין הארצען א אונגעהויערע ליעבע און רחמנית צו זיין אונבארמהערציג געפלאגטעם פאלק, ענג ווערט איהם אין פאראאנס פאלאץ, ער ענטלויפט צו זיינע ברידער קיין גושן, העלפט זיי צוברעכען דעם יאך פון קנעכטשאפט און בעפרייען זיך אלס א זעלבסטשטענדיגעס פאלק...

„צוריק קיין כנען, אין דאס לאנד פון אונזערע עלטערן" — דאס איז געוועזען דער לאזונג פון דעם בעפרייטען פאלק, נאכדעם ווי משה האט איהם פון מצרים אויסגעלייזט. נאר דער וועג איז געוועזען א שווערער, א דויערהאפטער.

פערציג יאהר פיהרט משה זיינע ברידער דורך א מדבר (די אראבּישע וויסטע), וואו ער ערציהט זיי און פארבערייטעט זיי צו א זעלבסטשטענדיגען נאציאנאלען לעבען. דער ערשטער שריט אויף דער דאזיגער ריכטונג איז דער גרויסער וועלט־אקט פון מתן־תורה. אין דער וויסטע, ביים בארג סיני, נאך גרויסע פארבערייטונגען, וועלכע האבען דאס גאנצע פאלק פאר קדושים און טהורים געמאכט, האט משה אויף שטיינערנע טאוולען (לוחות־העדות) אויסגעקריצט די געטליכע עשרת־הדברות און עס איבערגעגעבען דעם פאלק. אין די עשרת־הדברות ווערט געטליך־קלאהר אויסגעדריקט דאס, וואס די אוראלטע העברעער האבען נאר נעבעלהאפט פארגעשטעלט זיך; עס ווערט אין זיי קלאהר אויסגעדריקט די אייגענארטיגע העברעאישע וועלט־אנשויאונג, די העבּרעאישע אמונה אין דעם איינציגען גאט יהוה, די עקרים פון דער העבּרעאישער מאראל. די עשרת־הדברות זענען אויך דער פונדאמענט, אויף וועלכען עס ווערט בעגרינדעט די נאציאנאלע איינוגקייט פון די צעהנדליגער, פון דעם אלגעמיינעם שקלאפען־יאך בעפרייטע, געזינדען און שבטים, אלס איין נאציאנאלעס גאנצעס, אלס א בעוואוסטזיניג פערייניגטעס פאלק. —

אין דעם מדבר לערנט משה דעם פאלק זיך צוגעוואהנען צו א מלוכה־

אָרדנונג. ער ריכטעט איין אַ בית־דין, ער בעשטימט פאַר יעדען שבט נשיאים, שופטים, שוטרים, וועלכע דאַרפען אָבהיטען די אָרדנונג אין דער מהגה און דאָס פאָלק מוז זיי געהאָרכזאַם זיין. ער בויט אַ משכן, וועלכער דערמאַנט דעם פאָלק שטענדיג זיין הייליגען גאָט, וואָס האָט איהם פון אַלע פעלקער אויסערוועהלט פאַר „אַ ממלכת כהנים וגוי קדוש". אויסער די עשרת־הדברות, דער יסוד פון דער פאָלקס־נשמה, — ווערט דעם פאָלק געגעבען אַ תורה פון פיעל געזעצען, וועלכע פאַסען אַרום כמעט אַלע זייטען פון אַ פרייעס לעבען און נאָרמירען די סאָציאַלע בעציהונגען, זאָגאַר דאָס פּריוואַטע לעבען פון יעדען מענשען, ווי אין ריין קערפּערליכען זין, אַזוי אויך אין גייסטליכען זין. דער גרונד פון די אַלע געזעצען זענען הויפּטזעכליך אַלגעמיינע מענשען־ליעבע, פאָלקס־גליק און גאָטספאָרכטיגקייט. פיעל פון זיי פיהרט משה איין ביי דער מהגה ווייענדיג נאָך אין דעם מדבר; פיעל פון זיי זענען אָבער געווענדעט נאָר פאַר דער צוקונפט, ווען דאָס פאָלק וועט אָנפאַנגען פיהרען אַ שטענדיגעם בעזעצטעם לעבען אויף זיין איינען לאַנד. צוזאַמען מיט דעם האָט משה אויך געלערנט דאָס פאָלק די סטראַטעגיק, פאָרבערייטעט איהם צו די פיעל שווערע מלחמות, וואָס איהם שטעהט פאַר, ביז עס וועט צו זיין ציעל קומען. אונערטרעגליך שווער איז געווען משה'ס אויפגאַבע אין דעם מדבר. דאָס פאָלק איז נאָך געווען דורכגעדרונגען מיט דער קנעכטשאַפט פון מצרים; עס האָט נישט געקאָנט רוהיג פערטראָגען די פערשידענע ליידען, וועלכע האָבען איהם אינ'ם לאַנגען וועג געטראָפען, אין דעם נאָמען פון דעם הויכען ציעל פון דער צוקינפטיגער זעלבסטשטענדיגקייט און גרויסקייט. דורשט, הונגער און פערשידענע קראַנקהייטען, וואָס דאָס פאָלק האָט צום מאָל געליטען אין „דעם גרויסען, שרעקליכען מדבר", פלעגען ביי איהם גאַנץ אָפט אַרויסרופען אַ בונט געגען זיין גואל, נאָר משה מיט זיין געוואַלדיגער קראַפט אַלס מענשען־ערלייזער און מענשען־בעהערשער און מיט זיין פעטערליכע ליעבע צו זיינע ברידער פלעגט אַלעס געדולדיג אַריבערטראָגען און שטענדיג פלעגט איהם געלינגען איינהאַלטען און בערוהיגען די אויפגערעגטע צעהנדליג־טויזענדיגע הונגעריגע און דאָרשטיגע מאַסע...

אין די פערציג יאָהר, וואָס משה פיהרט זיינע ברידער אין דעם מדבר, ווייזט ער זיך אַרויס ניט נאָר אַלס געטליכער נביא, געזעצגעבער, שופט און מנהיג, נאָר אויך אַלס דער גרעסטער קריעגס־העלד. פיעל פעלקער, ווי עמלק, מואב, מדין און אַנדערע, בעפאַלען די „בני ישראל"

אין וועג, נאר משה האלט מיט זיי אונענדליכע מלחמות, שיצט זיין פאלק פון זיינע פיינד און מאכט פאר איהם ריין דעם וועג צו דעם „געשווארענעם לאנד“. ענדליך האט משה דערפיהרט זיין פאלק ביז'ן גרעניץ פון כנען, ביז'ן מזרח-ברעג פון טייך ירדן, וואו ער האלט פון דאס־נייע אב גרויסע נצחונות אין די מורא'דיגע מלחמות מיט די בעריהמטע מלכים עוג און סהון, וועמעס לענדער (בשן און ארץ־האמורי) ער נעהמט איין.— נאר דער גרעסטער פאלקס־העלד, פאלקס־אנפיהרער און פאלקס־לעהרער האט אבער נישט זוכה געווען צו זעהן מיט זיינע אויגען, ווי זיין געליעבט פאלק ערקעמפפט זיין אורבאלטעס פאטערלאנד.

לאזענדיג דעם פאלק א ריהרענדיגע צואה און בעשווערענדיג איהם זיך פעסט צו האלטען ביי זיין תורה, פון וועלכער עס איז אבהענגיג זיין גאנצע צוקונפט, שטארבט אב משה, דער געטליכער מאן, ביי'ם מזרח־ברעג פון טייך ירדן, אין טיעפען עלטער.

די אנפיהרונג איבער דאס פאלק ישראל גיט משה, פאר זיין טוידט, איבער זיין העלדישען געטליך־געלעהרטען תלמיד — י ה ו ש ע ב ן־נ ו ן!

י ה ו ש ע ב ן־נ ו ן פארטזעצט די הייליגע פאלקס־ארבייט, וואס זיין גרויסער לעהרער משה בן־עמרם האט אנגעפאנגען און דערפיהרט עס ביז'ן ענדע. ער פיהרט אריבער דאס פאלק ישראל איבער'ן ירדן, טרעט אריין אין לאנד כנען, פיהרט אונגעהויערע מלחמות מיט די פעלקער, וועלכע האבען בעזעסען דאס לאנד; איין און דרייסיג מלוכות האבען געוויזען א שרעקליכען ווידערשטאנד, נאר יהושע האט אלעמען מנצח געווען, א טייל איינגאנצען הרוב געמאכט, א טייל — געמאכט אונטערטעניג אונטער זיין מאכט, אבגענומען זייער ערד און בעזעצט דארט דאס פאלק ישראל. דאס גאנצע לאנד האט ער צוטיילט אויף עלף חלקים צווישען די עלף שבטים; דריטהאלבען שבטים, ראובן, גד און דער האלבער מנשה־שבט, האבען זייערע חלקים, לויט זייער אייגענעם פערלאנג, בעקומען ביי דעם מזרח־ברעג פון טייך ירדן, צו דער וויסטעניי צו, די איבעריגע האבען געטיילט צווישען זיך דאס לאנד כנען גופא; בלויז איין שבט, דער שבט לוי, האט, אויסער צעהנדליגע שטעדט צום וואהנען, קיין ערד נישט בעקומען; זיי, די בני לוי, האט נאך משה בעשטימט אלס כהנים, גייסטליכע און פאלקס־לעהרער; דאס פאלק האט זיי געדארפט אויסהאלטען, כדי זיי זאלען זיך קענען אינגאנצען איבערגעבען זייערע הייליגע פפליכטען.

ווי משה רבנו, אזוי האט זיין תלמיד יהושע אויך אין זיין פערזאן

פֿעראייניגט אַ גואל, פֿיהרער, קריעגס=העלד און פֿאָלקס=ערציהער. ער האָט זיך געמיהט אין פֿאָלק צו שטאַרקען זיין נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין, ערהויבען זיינע מאָראַל=רעליגיעזע בעגריפֿען, צו פֿערפֿעסטיגען זיין גלויבען. ער האָט ניט געדענקט צו שאַפֿען אַ מלוכה=צענטר פֿאַר׳ן פֿאָלק, ווייל ער האָט געהאָפֿט, אַז די גייסטליכע איינהייט, די אַלגעמיינע געזעצען און גלויבען, וואָס זענען נאָך ביי׳ם פֿאָלק פֿעסטגעשטעלט געוואָרען פֿון משה׳ס צייטען, וועלען אַפֿילו אָהן אַ מלוכה=צענטר צוזאַמענבינדען אַלע שבטים אין איין גאַנצעס, אין איין מעכטיגען נאַציאָנאַלען אָרגאַניזם. מיט דעם צוועק בויט ער אין שילה אַ משכן און אַ מזבח פֿאַר גאָט, וועלכער דאַרף זיין דער איינציגער אין דעם גאַנצען לאַנד און וועלכער דאַרף צונויפֿקניפֿען צוזאַמען אַלע הערצער פֿון גאַנצען פֿאָלק*).

בעשווערענדיג דאָס פֿאָלק ניט צו פֿערלאָזען די טראַדיציעס פֿון דעם גרויסען געטליכען לעהרער משה, שטאַרבט אָב אויך דער צווייטער אָנפֿיהרער פֿון פֿאָלק, אַלט און מיעד פֿון דער אונגעהויערער פֿאָלקס=אַרבייט, אָנטרויענדיג די זקנים, וועלכע זענען געווען זיינע שטענדיגע מיטהעלפֿער ביי זיין לעבען, אַז זיי זאָלען אויך נאָך זיין טויט עהרליך דינען דעם פֿאָלק!

---

*) אין תנ״ך ווערט דערצעהלט, אז אין יענער צייט איז שיער ניט אויסגעבראָכען אַ ברידערליכע מלחמה ביים פֿאָלק געגען די דריטהאַלבען שבטים, וואָס האָבען זיך בעזעצט ביי׳ם מזרח=ברעג פֿון ירדן, דערפֿאַר וואָס די לעצטע האָבען אין זייער חלק=לאַנד אַ בעזונדער מזבח געבויט אינ׳ם נאָמען פֿון יהוה. דאָס פֿאָלק האָט אין דעם געזעהן אַ געפֿאַהר פֿאַר דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער גאַנצקייט, און האָט זיך נאָר דאַן בערוהיגט, ווען די בעשולדיגטע שבטים האָבען ערקלערט, אַז מיט דעם אויסגעבויטען מזבח האָבען זיי ניט געוואָלט זיך אָבטיילען פֿון זייערע ברידער נאָר, פֿערקעהרט, מאַכען אַ צייכען פֿאַר זייערע קינדס=קינדער, אז איבער׳ם לאַנד פֿון דער זייט ירדן, ווי אויך פֿון יענער זייט ירדן, געוועלטיגט אַליין דער זעלביגער איינציגער גאָט פֿון ישראל...

צווייטעס קאפיטעל.

די צייט פון די „שופטים“.

אויף אזא אופן האט דאס פאלק ישראל ערגרייכט זיין הויפט־ציעל: פון שקלאפען איז עס געווארען א פריי פאלק, פון וואנדערער־שבטים איז עס געווארען א פאלק, וואס פיהרט א שטענדיג בעזעצט לעבען. דאס פאלק גיעט זיך איבער צו פריעדליכער ערד־ארבייט אויף דעם עראבערטען לאנד. נאר באלד נאכ'ן טוידט פון יהושע בן־נון האט דאס פאלק דערפיהלט, אז עס פעהלט איהם אזא פערזאן, וועלכע זאל מיט איהר אויטאריטעט קאנען אנפיהרען מיט די אלע פערשיעדענסטע טיילען און שיכטען פון פאלק. גלייך נאך יהושע'ס טוידט האבען זיך גענומען אויפבויטעווען פערשיעדענע טיילען פון די איינגענומענע פעלקער; אנדערע געגענדען זענען בכלל געבליבען נישט אינגאנצען בעזיעגט אין יהושע'ס צייט און די שכנות'דיגע פעלקער האבען גענומען דריקען די קינדער ישראל, נאכדעם ווי זיי האבען שוין נישט געדארפט זיך שרעקען פאר דעם גרויסען העלד. די שכנות'דיגע פעלקער האבען אבער נישט נאר אין פאליטישען הינזיכט געווירקט אויף דאס יודישע לעבען, נאר אויך אין דעם מאראלען הינזיכט. די בני־ישראל, וועלכע האבען זייענדיג אין עגיפטען בשום אופן נישט אבגעטראטען פון זייערע נאציאנאלע טראדיציעס, ווייל זיי האבען געפיהלט, אז נאר זיי, די נאציאנאלע מסורות זייערע, בינדען זיי צונויף אלס פאלק, פלעגען איצט, זיצענדיג אין א י י ג ע ן לאנד, זיך גאנץ לייכט אבזאגען פון זייערע אייגענע מסורות און מנהגים, מיינענדיג, אז דאס ל א נ ד איז א ל ץ, אז זיצענדיג אין אייגען לאנד, איז שוין דער קיום פון פאלק ממילא זיכער. דערצו האט די נ א ט ו ר געמאהנט א י ה ר ס. ביז איצט האט דאס יודישע פאלק נאך קיין ק י נ ד ה י י ט ניט געהאט. אין מצרים האבען זיי זיך פעסט געהאלטען ביי זייער אלטען גאט פון אברהם, אין דער מדבר זענען זיי שטענדיג געוועזען אונטער דעם שטרענגען געטליכען אויג פון משה, און נאכהער — פון יהושע. איצט אבער, נאך יהושע'ס טוידט, זיצענדיג אין א פריי, ליכטיג לאנד, האט זיך אין זיי די פאלקסקינדהייט ערוועקט. די ג ע ט צ ע נ ד י נ ע ר י י איז אזוי צוגעפאסט צו דער ק י נ ד ה י י ט ס־צייט פון א פאלק. עס דערזעהט די ז ו ן — פערגעטערט עס

זי. אַזוי הויבט עס אָן צו דינען צום בעל (דעם גאָט פון זון). עס דער=
זעהט פערשידענסטע נאַטור=קרעפטען, וועלכע דערוועקען אין איהם פון
איין זייט קינדער=שרעק, פון דער צווייטער זייט — קינדער=פרייד און קינ=
דער=התפעלות און עס פערגעטערט געוועהנליך אָט די אַלע קרעפטען,
אָט אַזוי ווערען ביי די בני ישראל פיעל געטער ווי ביי זייערע שכנים.

אויף אַזאַ אופן פערגעסט דאָס פאָלק זיין טראַדיציאָנאַלען גאָט יהוה
און נעהמט אָן פרעמדע קולטוס'ן און די זקנים, וואָס יהושע האָט זיי
איבערגעלאָזען אויף זיין אָרט, זענען גאַנץ הילפלאָז צו קעמפפען
געגען די שלעכטע מעשים פון פאָלק. יעדער שבט דינט צו יענע געטצען,
וועלכע זענען געשעצט ביי יענע פעלקער, מיט וועלכע ער קומט
אין נאָהענטע בעציהונגען. דורך דעם פערליערט דאָס פאָלק ביסלעכוויי
דעם בעוואוסטזיין פון נאַציאָנאַלער איינינקייט, וועלכע האָט זיך דאַן גע=
קאָנט קאָנקרעט אויסדריקען בלויז אין דער אַלגעמיינער אמונה, ווייל
אין דעם פאָליטישען זין זענען די אַלע צוועלף שבטים געווען גאַנץ דע=
צענטראַליזירט, גאַנץ אָבגעזונדערט איינער פון דעם צווייטען. די יודיש=
פיינדליכע שכנים האָבען פון אַזאַ מצב נאָר אויסגעשפּיעלט. אָנשטאָט
צו קעמפפען געגען די פיינדליכע שכנים מיט די אַלע פעראייניגטע פאָלקס=
קרעפטען, האָט יעדער שבט געמוזט אַליין בעשיצען זיין ערד געגען די
שונאים, אַליין פיהרען דעם קאַמפף פאַר זיין זעלבסטשטענדיגקייט. נאַ=
טירליך, אַז איינצעלנע שבטים מיט זייערע בעגרענעצטע קרעפטען האָלטען
נישט געקאָנט בייששטעהן געגען אַזעלכע שטאַרקע פעלקער, ווי מדין, פלשתים,
עמלק און אַזוי ווייטער, וועלכע פלעגען אָהן אויפהער בעפאַלען דאָ דעם,
דאָ יענעם שבט, און ווער ווייסט, אויב פון די בני ישראל וואָלט דאַן אַ
שריד ופליט געבליבען, ווען פון צייט צו צייט זאָלען דאַן נישט אויפשטעהן
איינצעלנע פערזאָנען מיט גרויסען העלדענמוטה און מיט פייערליכע רע=
ליגיעז=נאַציאָנאַלע געפיהלען און זאָלען נישט וועקען אין פאָלק זיין בע=
וואוסטזיין און נישט רופען איהם צו דעם גאָט פון זיינע עלטערן, צו
איינינקייט, צו נאַציאָנאַלע ברודערשאַפט און קאַמפף מיט דעם אָדער יענעם
פיינד. אין תנ"ך ווערט דערצעהלט פון פיעל אַזעלכע העלדען, פון וועלכע
עס צייכענען זיך איבערהויפט אויס: עתניאל בן=קנז (דער ערשטער שופט),
דבורה הנביאה, גדעון, יפתח, שמשון און פיעל אַנדערע. אין דער צייט
פון דער אויסערליכער געפאַהר צוליעב די פיינדליכע פעלקער, פלעגען
זיי פעראייניגען אַ געוויסען טייל פונ'ם יודישען פאָלק און אַרויסטרעטען
אין מלחמה מיט די שונאים, און אַדאַנק זייער גרויסער מסירות=נפש,

גלויבען, פעסטקייט, העלדישקייט און שטאַרקע ליעבע צום פאָלק, פלעגען זיי דאָס מעהרסט אָבהאַלטען גלענצענדע נצחונות. ביי'ם פאָלק פלעגט עס אויפהויבען זיינע נאַציאָנאַלע געפיהלען און דאַן פלעגט עס פון דאָס-ניי קעהרען זיך צו זיין אַלטערטהום, צו זיינע נאַציאָנאַלע טראַדיציעס, פלעגט זיך אומקעהרען „צום גאָט פון זיינע עלטערן". יעדער העלד, וועמען דאָס פאָלק האָט געהאַט צו פערדאַנקען אין זיין נאַציאָנעלע ערוואַכונג, פלעגט זיין זעהר געאַכטעט; דאָס פאָלק פלעגט איהם צייט זיין לעבען זיין זעהר געהאָרכזאַם און ער פלעגט אָנגערופען ווערען „שופט" (ריכטער). דער פעריאָד פון די „שופטים" (ריכטער) האָט געדויערט אַ משך פון דריי הונדערט יאָהר.

די ווירקונג פון יעדען שופט בעזונדער איז נישט קיין דויערהאַפטע, נישט קיין פעסטע. דאָס מעהרסט ענדיגט זי זיך מיט'ן אָבשטאַרבען פונ'ם העלד. דאַן צופאַלט זיך דער פעראייניגטער טייל פונ'ם פאָלק פון דאָס-ניי און פאַלט ווידער אונטער דער ווירקונג פון די אַרומיגע פעלקער. עס ווערט ווידער פערגעסען דער גאָט פון ישראל און זיין הייליגע תורה, יעדער שבט בעקומט זיין אָבגאָט מיט זיין קולטוס — און דער פערבאַנד צווישען פאָלק ווערט פון דאָס-ניי פונאַנדערגעריסען.

דאַן פאַסירט צום לעצט פון דעם שופטים-פעריאָד אין דעם לעבען פון די בני ישראל אַ געשיכטע, וועלכע איז פאַר זיך אַ גאַניץ געוועהנליכער פאַר-פאַל און טראָגט, דוכט זיך, נאָר אַ פריוואַטען כאַראַקטער און דאָך האָט זי געהאַט אַ גרויסע מאָראַלישע בעדייטונג פאַר'ן גאַנצען פאָלק. אין שטאָדט גבעה, אינ'ם טייל לאַנד פון שבט בנימין, פאָהרט דורך אַ יונגער מאַן מיט זיין שענער קעפ'ס-פרוי און, אַזוי ווי עס איז גראָד נאַכט געוואָרען, מוז ער דאָרט בלייבען נעכטיגען. אַ קאָמפאַניע „שאַלקהאַפטיגע מענשען" דערוויסען זיך וועגען דער שענער קעפס-ווייב, קומען זיי און רויבען זי מיט געוואַלד אַוועק פון מאַן, שענדען איהר, פייניגען איהר אַ גאַנצע נאַכט. צו מאָרגענס לאָזען זיי די געפייניגטע פרוי אָב צו איהר מאַן, נאָר זי שטאַרבט אויפ'ן שוועל פון גרויס יסורים און שאַנד. — ביי וועלכען פאָלק האָט עס אַזעלכעס נישט פאַסירט? העכסטענס וואָלט עס ביי זיי אַרויסגערופען אַ נקמה-געפיהל ביי דער פאַמיליע פון דעם אומגליקליכען פאַר-פאָלק. ביי די בני ישראל האָט דער פאַקט געוועקט דעם פאָלקס-געוויסען, ער האָט אַרויסגערופען אַ שרעקליכע פאָלקס-בעוועגונג. ער האָט אַרויסגערופען אַ געוואָלדיגען פאָלקס-צאָרן און אַ פאָלקס-פעראייניגונג. די בעזונדערע, אָבגעטיילטע שבטים האָבען מיט אַמאָל דערפיהלט זייער

אָבשטאַמונג, זיי האָבען מיט אַמאָל דערפיהלט, אַז זיי זענען קינדער פון איין פאָלק און פון איין גאָט, וואָס האָט פיינד זינד און עולות. זיי האָבען, לויט ווי די פאָלקס-מסורה דערצעהלט, פונאַנדערגעשניטען דעם קערפער פון דער געשענדעטער פרוי און פונאַנדערגעשיקט די חלקים פונ'ם קערפער צו אַלע שבטים. און דאָס איז געטהון געוואָרען*), ניט נאָר אום צו ערוועקען נקמה-געפיהלען, נאָר אויך אַלס סימבאָל, אום צו בעווייזען, אַז אַלע שבטים דאַרפען זיין איינס, ווי איין גוף, און אַז יעדער שבט בעזונדער, ווען ער קומט ניט צו די איבעריגע שבטים צו הילף, איז ער ווי אַן אָבגעשניטענער אבר.

צעהנדליגע טויזענד פון אַלע שבטים האָבען זיך פעראייניגט. בעוואָפענט און אַרויס אויף מלחמה נישט נאָר אויף די איינציגע אויס-געלאַסענע חברה-לייט, נישט נאָר אויף דער שטאָדט גבעה, נאָר אויף דעם גאַנצען שבט בנימין! דאַן קוקט זיך דאָס פאָלק אַרום און זעהט ווי נידעריג ער איז גייסטליך געפאַלען, זוכט די אורזאַכע פון דער מאָראַלישער ערנידערונג און געפינט עס ענדליך: אין דער שלעכטער ווירקונג פון די אַרומיגע פעלקער! פון דאַן אָן בעמערקט זיך אַ מאָראַלישע איבערקעהרעניש ביי'ם פאָלק: ער ווענדעט זיך צוריק צום גאָט פון זיינע עלטערן מיט דער טיעפסטער אמונה. דאָס געטצענדינעריי, אַלס אַנ'אַלגעמיינע פאָלקס-ערשיי-נונג, פערשוואונדעט אויף אַ לאַנגע צייט, דאָס גאַנצע יודענטהום ווערט דורכגעדרונגען מיט אַ שטילען פרומען גייסט**).

די מאָראַלישע- איבערקעהרעניש, וועלכע האָט אָנגעגריפען דעם יו-דישען פאָלק נאָך דער געשיכטע פון „פלגש בגבעה", ברענגט מיט זיך אויך אַ געוויסע ענדערונג אינ'ם אינערליכען סאָציאַלען לעבען פון פאָלק. די אַלע שבטים ווערען צוזאַמענגעהעפט אַלס איין גאַנצעס דורך איין גאָט, דער משכן פון שילה, וואָס איז נאָך אויפגעשטעלט געוואָרען אין יהושע'ס צייטען, בעקומט אין יודישען לעבען די גרעסטע בעדייטונג אַלס אַנ'אַלגעמיינער פאָלקס-צענטער. דער שופט און אָנפיהרער ביי'ם פאָלק ווערט דער כהן (עלי הכהן) וועמעס אויטאָריטעט גרינדעט זיך נישט אויף זיינע העלדישע טהאַ-טען און פערדיענסטען פאַר'ן פאָלק, נאָר אויף זיין פרומקייט און גאָטס-

---

*) ווי דער גאון מלבי"ם האָט זעהר ריכטיג בעמערקט.

**) דער „סדר עולם" וויל האָבען, אַז די מעשה פון „פלגש בגבעה" האָט פאַסירט אין אָנפאַנג פונ'ם שופטים-פעריאָד, אין דער צייט פון עתניאל בן קנז; מיר האָבען זיך דאָ געהאַלטען דעם סדר פון תנ"ך.

פארכטיגקייט. און ווען דער בייזעסטער יודישער שונא, די פלשתים, בעפאלט צו יענער צייט די יודען, געהען שוין אין קאמפף פער דער נאציאנאלער פרייהייט נישט בלויז געוויסע טיילען, נאר דאס גאנצע פאלק, פון אלע עקען פון לאנד, מיטנעהמענדיג מיט זיך „די זיכערסטע שיטצונג" זייערע — דעם געטליכען ארון, מיט די לוחות-העדות, וואס פלעגט שטענדיג זיך געפינען אין משכן פון שילה.

די מפלה, וואס יודען האבען אין עלי'ס צייט געהאט אין שטרייט מיט די פלשתים און דאס, וואס דער הייליגער ארון מיט די לוחות זענען אריינגעפאלען אין געפענגעניש ביים שונא אין די הענד, און שילה מיט'ן משכן זענען הרוב געווארען, האט ביים פאלק גארנישט אבגעשוואכט זיין פרומקייט. אדרבא, ער האלט זיך נאך פעסטער אן גאט. „וינהו בני ישראל אחרי ד'" — די קינדער פון ישראל האבען זיך געצויגען (אדער: געבענקט) נאך גאט — אזוי דערצעהלט אונז די מסורה פון יענער צייט. דאס בעווייזט, אז די יודישע גאטס-פארכטיגקייט ווערט אלץ מעהר אנאינערליכע, אנארגאנישע.

און דאן האט זיך אין דעם לאנד פון ישראל גענומען בעווייזען די וואונדערבארע נבואה-ערשיינונג, אט די ערשיינונג, וועלכע די מענשהייט קאן טאקע ביז איצט ניט בעגריפען, — אלס א פאלקס-ערשיינונג. ביז איצט זענען נאר געווען נביאים יחידי סגולה, משה, זיין שוועסטער מרים, אלדד, מידד, וכדומה, איצט אבער האבען זיך אנגעהויבען בילדען גאנצע גרופעס פון נביאים, מענשען מיט איבערנאטירליכע נייגונגען און עמפפינדונגען, וועלכע אין זייער געטליכען עקסטאז פלעגען זיי אלץ פערגעסען אין דער וועלט און מאכען אויך אנדערע פערגעסען אלעס אין דער וועלט. אזוי, למשל, געהט דער יונגער מאן זוכען די עזלען פון זיין פאטער, וועלכע זענען פערלוירען געגאנגען, טרעפט ער א פראצעסיע נביאים, וועלכע געהען „מיט הארף און פויק און פלייט און פידעל און זאגען נביאות", — „בעגליקט אויף איהם, אויף דעם יונגען מענשען, אויך דער גייסט פון גאט, פערגעסט ער אן זיין שליחות, הויבט אויך אן צו זאגען נביאות און ווערט גאר אנאנדער מענש". אדער, אין די שפעטיגערע פעריאדען, שיקט דער מלך זיינע דינער נאכיאגען זיין פערזענליכען פיינד, בעהאלט זיך דער פיינד צווישען א חברה נביאים; קומען אן דעם מלך'ס דינער צו די נביאים, ווערען זיי בעגייסטערט, פערגעסען זיי נאך וואס זיי זענען אהערצו געשיקט געווארען און הויבען אן נביאות צו זאגען; שיקט דער מלך נייע און נייע דינער, פאסירט

מיט זיי דאָס זעלבע, וואָס מיט די ערשטע; געהט שוין דער מלך אַליין צו פאַנגען זיין פיינד, פאַסירט מיט איהם וואָס מיט זיינע דינער, און ער פערגעסט נאָך וואָס ער איז אַהער געקומען.

די נביאות אין ערשטען פאַזיס איז געווען נישט בלויז אַ מיסטיש־פּאָעטישע בעוועגונג, נאָר אויך אַ פּראַקטישע. אין זייער טיעפער אמונה און געטליכער איבערצייגונג האָבען די ערשטע נביאים נישט אַנערקענט קיינע נאַטור־געזעצען. דער אמת'ער נביא, דער אמת'ער הייליגער מאַן, לויט דער מיינונג פון די ערשטע נביאים, ווערט פון גאָט בעשאָנקען מיט דער העכסטער שעפּפערישער קראַפט; זיין מאַכט ווייסט קיינע בעגרענצונגען נישט. זיין וואָרט איז אַ געזעץ און ער קאָן די גרעסטע וואונדער שאַפען: ער קאָן לעבעדיג מאַכען טוידטע; ער קאָן טרוקען מאַכען אַ טייך, ער קאָן אָנצינדען אַ שטיין און אַז. וו. אָט אַזעלכע נביאים בעלי־מופת (וואונדער ווייזער) זענען געווען פיעל צו יענער צייט אין אַ משך פון איניגע הונדערט יאָהר. אָנגעהויבען האָבען זיי זיך מיט שמואל הנביא און געענדיגט כמעט מיט אלישע'ן.

דריטעס קאפיטעל.

שמואל הנביא.

שמואל הנביא איז איינער פון די ווענינע היסטארישע פערזענליכקייטען, וועלכע מיט זייער גאנצען ארט לעבען, מיט זייער גאנצער אונערמידליכער טהעטיגקייט רופען זיי ארויס ביי'ם פאלק די גרעסטע פערוואונדערונג, און די פאלקס=דיכטונג וועבט זייער לעבען מיט צויבערהאפטע מעשיות.

חנה, שמואל'ס מוטער — ווי די מסורה דערצעהלט — איז געווען זעהר א גאטספארכטיגע נאר געפלאגטע פרוי, מיט א צובראכענעם געמיט; לאנג האט זי קיין קינדער נישט געהאט און איהר צרה*) פנינה, וועלכע האט פיעל קינדער געבוירען, פלעגט איהר שטענדיג פיעל שמערצען אנטהון. חנה פלעגט איהרע ליידען טראגען שטיל אין הארצען, נאר קומענדיג אין משכן אין שילה פלעגט זי ביטערע טרעהרען פאר גאט פערגיסען, ער זאל איהר שטים פערנעהמען און צו איהר פיין זיך צוקוקען. איינמאל האט עלי הכהן בעמערקט, ווי זי וויינט, האט ער זי אויסגעפרעגט, האט זי איהם איהר ביטער הארץ דערצעהלט. דאן האט עלי זי געבענשט, אז איהרע טרעהרען זאלען פאר גאט קומען און איהרע תפלות זאלען אנגענומען ווערען. אין א יאהר ארום האט חנה ווירקליך א זוהן געבוירען, וועלכען זי האט געגעבען א נאמען „שמואל", וואס איז טייטש „דער אויס=געבעטענער פון גאט". נאר חנה האט נישט געוואלט איהר איינציגעס, „פון גאט אויסגעבעטענעם קינד" אבגעבען דעם וואכענדיגען לעבען, זי האט איהם גאט געשאנקען, נאך פון געבארען=טאג אן פאר א נזיר געמאכט און אין שילה איהם געבראכט, ער זאל פאר גאט אין משכן בעדינען.

אין דעם הייליגטום פון שילה האט זיך שמואל אויפגעהאדעוועט, פרום און גאטספארכטיג איז זיין לעבען געווען, און נאך א יונגעס קינד איז שמואל געוועזן, ווען גאט האט זיך צו איהם צו'ם ערשטען מאל ענטפלעקט און איהם פאר זיין נביא אויסדערוועהלט, און פאר א פיהרער פונ'ם גאנצען פאלק ישראל בעשטימט.

---

*) אזוי ווערט אנגערופען יעדע פון די איינינע פרויען, וואס א מאן פלעגט פארצייטענס האבען פאר אמאל.

שמואל'ס נאָמען ווערט בעוואוסט בײַ'ם גאַנצען פאָלק „פון דן ביז באר שבע", ד"ה, פון איין עק לאַנד ביז'ן צווייטען, ער ווערט דורכאויס געאַכטעט און בעליעבט. ער ווערט דער אמת'ער יורש פון משה בן עמרם און יהושע בן נון. מיט זײַן אויטאָריטעט פעראייניגט ער אַלע יודען אין לאַנד; ער איז דער מלחמה־העלד און גײַסטליכער לעהרער. ער פיהרט גרויסע מלחמות מיט דעם געפעהרליכסטען אידישען פײַנד פון יענער צײַט, מיט די פלשתים, צוקלאַפּט זייער היל פערהאַפּט בײַ זיי אַ שטיק לאַנד, אַזוי אַז די פלשתים לאָזען שוין אַ לענגערע צײַט צורוה די בני ישראל. ער פאָהרט אַרום איבער'ן גאַנצען לאַנד און לערנט דאָס פאָלק, משפט זיי צווישען אַנאַנדער, וואָרצעלט אויס נאָך די איבער־געבליבענע נייגונגען צו געטצענדינערײַ און אַז. וו.

אין פּאָליטישען הינזיכט האָט זיך שמואל אויך געהאַלטען בײַ דער זעלבער מיינונג, וואָס יהושע. קיין פּאָליטישען צענטער האָט ער נישט געשאַפען; דאָס גאַנצע פאָלק דאַרף פעראייניגען זײַן איינציגער גאָט. זײַן אַלגעמיינע תורה. שמואל איז זאָגאַר געווען אַ געגנער פון אַנ'אַלגעמיי־נעם ק אָ נ ק ר ע ט ע ן גײַסטליכען צענטער. אין זײַן צײַט האָבען די פלשתים אומגעקעהרט דעם „געטליכען ארון" קיין ארץ ישראל, נאָר אַזוי ווי שילה איז שוין לאַנג חרוב געווען, האָט דאָס פאָלק דעם ארון אַוועקגעשטעלט אין „קרית־יערים"; דאָרט האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַ גרופּע כהנים, וועלכע האָבען געוואָלט דעם ארון היטען און אין משכן בעדינען. שמואל האָט אָבער דערויף וועניג געאַכטעט; ער האָט אין איינינע ערטער מזבחות געבויט, וואָס יהושע און די זקנים האָבען אין זייער צײַט אַזוי שטרענג פערבאָטען, און אומעטום קרבנות מקריב געווען. דערצו נאָך האָט ער קלענער געמאַכט דעם אויטאָריטעט פון כהנים בכלל. אין דער צײַט, וואָס שמואל האָט פערבראַכט אין שילה, האָט ער זיך איבערצײַגט, אַז אַ טהייל פון די כהנים זאָרגען זיך גאָרנישט פאַר דער פאָלקס־ערציהונג, נאָר סטאַרען זיך אַלץ מעהר מתנות־כהונה צו בעקומען. שמואל האָט פערשטאַנען, אַז דאָס אונגליק שטעקט אין דעם, וואָס די פאָלקס־לעהרער זענען פּריוואַ־לעגירטע, וואָס דאָס פאָלקס־לעהרערײַ געהט בײַ אונז בירושה און ברייננט גרויסע רוחים. דאַן האָט ער בעשאַפען, אַלס געגענקראַפט געגען די כהנים, אַ נײַע אינסטיטוציאָן — די „בני הנביאים", וועלכע האָבען געוואָלט אויף זיך נעהמען די מיסיאָן צו לערנען דאָס פאָלק און צו ערציהען איהם. איינער פון די בני הנביאים האָט געקענט זײַן יעדער וואָס טראָגט אין זיך גאָטס־גײַסט, פיהרט אַ היילינגעס לעבען און קעמפפט פאַר'ן אמת.

באלד אנערקענט דאס פאלק דעם אונטערשיעד פון דעם פריוויליעגירטען כהן ביז דעם ווירקליך בעגייסטערטען פאלקס-לעהרער; די „בני הנביאים" בעקומען אלס מעהר א בעדייטענדען אויטאריטעט אין לאנד און די כהנים ווערען אויף א היפשע צייט כמעט ווי פערגעסען.

די אלע שמואל הנביא'ס רעפארמען האבען געהאט זעהר א גרויסע בעדייטונג. פון איין זייט האט ער צובראכען דעם איינציגען קאנקרעטען צענטר, דעם גייסטיגען צענטר ביים פאלק. פון צווייטען זייט אבער ווערט די יודישע אמונה אלץ מעהר ריין פון די ערשטע געצענדינערישע בעגריפען. די מזבחות אין מצפה און רמה און גבעה און אז. וו. דער־וויזען, אז גאט איז גארנישט צוגעבונדען צו איין ארט, אז מען קאן גאט דינען אומעטום. ווייטער האט דאס, וואס יעדער האט געקאנט או־מעדום ברייגנען א קרבן, בכלל געמאכט קלענער דעם גאנצען ענין פון קרבנות, אלס די העכסטע ארט פון גאטעס־דינסט. און ענדליך ערלויבט זיך שוין שמואל ארויסצוזאגען די מיינונג: „צי פערלאנגט דען גאט די עולות און די זבחים, אזוי ווי ער פערלאנגט, אז מען זאל געהארזאם זיין צו זיין שטים? וואהרליך, געהארזאמקייט איז פיעל בעסער פאר א קרבן, דאס פערנעהמען גאט'ס שטים — פון די פעטסטע רינדער"...

דאס גאנצע לעבען, ביז'ן טיעפען עלטער, האט שמואל הנביא געלערנט דאס פאלק און געקעמפפט פאר זיין זעלבסטשטענדיגקייט. זיין הויפט שטרעבונג איז געווען צו מאכען פון פאלק ישראל א ממלכת כהנים וגוי קדוש, ד"ה א הייליג פאלק, וועלכעס זאל ווערען געפיהרט דורך די הייליגע לייט ווי די „בני הנביאים". די היסטארישע נויטווענדיגקייט האט אבער געפיהרט דערצו, אז דאס יודישע פאלק זאל שאפען א פעסטע צענטרא־ליזירטע פאליטישע מאכט, ווען נישט וואלט עס קיין קיום נישט געקאנט האבען. די פלשתים, וועלכע האבען פריהער געבילדעט פיעל אבגעזונדערטע קליינע מלוכה'לעך, האבען זיך אין די לעצטע שמואל'ס יאהרען צווישען זיך כמעט אינגאנצען פעראייניגט, כדי צו קעמפפען מיט ישראל; די עמונים, די עמלקים האבען זיך אויך אלץ מעהר פערפעסטיגט; דאס יודישע פאלק האט געמוזט זיך צוגרייטען צו א דויערהאפטען און שווערען קאמפף. זעלבסט־פערשטענדליך, אז אזא קאמפף קאן א פאלק פיהרען נאר מיט אנ'ארגאני־זירטען חיל, וועלכער זאל זיין גוט בעוואפענט, גוט געלערנט, און זאל זיין שטענדיג גרייט צו מלחמה, אונטער אנ'אלגעמיין אנערקענטער אויטא־ריטעט. די אנערקענונג האט זיך אלץ טיעפער איינגעווארצעלט ביים פאלק און ענדליך האט זי זיך אויסגעדריקט אין א גאנץ דייטליכער פארם. —

ווען שמואל איז אַלט געוואָרען און זיינע זיהן יואל און אַביה, וועלכע זענען נישט געשטאַנען אויף אַזא הויכע מדרגה ווי זייער פאָטער אין גרויס־קייט און ערליכקייט, האָבען געזאָלט ווערען שופטים, האָט דאָס פאָלק זיך פערזאַמעלט אַרום שמואל הנביא און האָבען פון איהם געפאָדערט ער זאָל אין לאַנד בעשטעטיגען אַ שטענדיגען מלך. אַזאַ פאָדערונג איז פאַר שמואל'ן געוועזען גאַר אונערהאָפט און איהם האָט עס זעהר געקרענקט. ער האָט געוואָלט, אַז זיין פאָלק זאָל זיין פריי נישט נאָר אויסערליך, נאָר אויך אינערליך. דאָס פאָלק ישראל דאַרף נישט זיין אונטערטעניג ניט נאָר אַ פרעמדען מלך, נאָר זאָגאַר אַן'אייגענעם מלך; נאָר דער יודישער גאָט אַליין בעדאַרף געוועלטיגען איבער יודען און זיין געוועלטיגקייט דאַרף ער זיך מיט קיינעם נישט טיילען! שמואל הנביא האָט געוואָלט ווירקען אויפ'ן פאָלק מיט דעם, וואָס ער האָט מיט שרעקליכע פאַרבען געשילדערט פאַר זיינע אויגען די אונערבאַרמליכע אויפפיהרונג פון די דעספאָטישע הערשער צו יענער צייט, ווי זיי דריקען דאָס לאַנד, ווי זיי רויבען, ווי זיי טוידטען אָהן קיין שום פעראַנטוואָרטליכקייט, ווי זיי פערשקלאַפען דאָס פאָלק, נעהמען אָפּ זיינע קינדער אַלס דיענער און זיינע טעכטער אַלס דיענסטען, לעגען אַרויף גרויסע צינזען, רויבען זיין אייגענטום און אז. וו. — עס האָט אָבער נישט געהאָלפען די שטראָף־רייד, זאָגאַר די קללות פון אַלטען נביא, העלד און פאָלקס־לעהרער. דאָס פאָלק איז געוועזען טיעף איבערצייגט אין דער נויטיגקייט פון אַ נייער מלוכה־אָרדנונג אין לאַנד און עס האָט געענטפערט: „ניין, נאָר אַ מלך מוזען מיר האָבען. דאַן וועלען מיר זיין גלייך מיט אַלע פעלקער. אונזער מלך וועט אונזער שופט זיין, ער וועט זיך שטענדיג פאַר אונז מיהען און אונזערע מלחמות וועט ער פיהרען!"...

ענדליך מוז זיך אונטערגעבען דער אַלטער פאָלקס־פיהרער, ער מוז ערפילען דעם אַלגעמיינעם פערלאַנג פון פאָלק, דאָס לאַנד פון ישראל טרעט אַריין אין אַ נייעם פאַזיס פון — אַ מלוכה־אָרדנונג. עס ווערט געשאַפען אַן'אַלגעמיינער פאָליטישער צענטר אין לאַנד, וועלכער בינדט צוזאַמען אַלע טיילען פונ'ם פאָלק און שאַפט אַ שטאַרקע אָרגאַניזירטע מלוכה־קראַפט, וואָס איהר בעדייטונג וואַקסט אַלץ מעהר און מעהר אין דעם פאָליטישען לעבען פון די פעלקער אין דער אַלטער קליין־אַזיען.

פיערטעס קאַפּיטעל.

דער מלך שאול.

דער ערשטער מלך, וואָס איז אויסגעקליבען געוואָרען בײַ די בני ישראל מיט דער מיטווירקונג פון שמואל הנביא, איז געווען שאול בן־קיש פון שבט בנימין, אַ געוועזענער ערד־אַרבײַטער. שמואל האָט זיך, וואַהרשײַנליך, דערום אָבגעשטעלט אויף דעם זוהן פון קיש, ווײַל פון אײן זײַט האָט זײַן נידעריגע אָבשטאַמונג „פון דער אָרעמסטער משפחה פון דעם יונגסטען שבט" איהם, דעם ערשטען מלך, געזאָלט אָבהאַלטען פון דעם געוועהנליכען דעספּאָטישען שטאָלץ; פון דער אַנדערער זײַט איז שאול געווען בעגאַבט מיט די העכסטע מעלות: וואונדערליך שען, אַ אונגעוועהנליכער העלד ווי אויך אַ אונגעוועהנליכער ענו, אַ דרײַסטער און אַן־אונענדליך גוטער מענש, אַ אײַנפאַכער ערד־אַרבײַטער מיט גרויסע נײַגונגען צו נבואה. אָט אַזאַ מלך האָט ווירקליך געקאָנט זײַן איבערגעגעבען מיט'ן גאַנצען לעבען די אינטערעסען פונ'ם פאָלק, שעצען איהם און מדריך זײַן, נישט זוכענדיג אין זײַן הויכער מאַכט קײַן אײגענע נוצען; שמואל וואַהרשײַנליך האָט אויך געהאָפט, אַז אַזאַ מענש ווי שאול בן־קיש לויט זײַנע אַלע אויבענדערמאַנטע אײגענשאַפטען וועט זײַן שטענדיג אָבהענגיג פון דעם נביא.

זאָגאַר נאָכדעם שוין ווען שאול איז אויסגעקליבען געוואָרען אַלס מלך האָט ער נישט געוואָלט אָנטהון די קרוין אויף זײַן קאָפּ, ער האָט נישט געוואָלט אויסבײַטען דעם אַקער אויף דער קרוין. נאָך דער אויסוועהלונג האָט שמואל געשיקט זוכען שאול'ן און מען האָט איהם געפונען „פערבעהאַלטען צווישען די געשיר", מען האָט איהם פון דאָרט מיט געוואַלד געבראַכט און שמואל האָט איהם פאַר אַ מלך געזאַלבט. נאָכ'ן זאַלבען האָט זיך דער מלך צוריקגעקעהרט אין זײַן היים, צו זײַן פעלד און צו זײַן אַקער, צו זײַן פריהערדיגער אײַנפאַכער לעבענס־אַרט. אַ טײל פונ'ם פאָלק, וועלכע האָבען זיך פאָרגעשטעלט דעם טיפּוס פון די אַרומיגע מלכים, האָבען נישט געגלויבט אין שאול'ס פעהיגקײטען צו געוועלטיגען איבער'ן לאַנד און האָבען איהם זאָגאַר פערהאַסט אין האַרצען.

נאָר באַלד נאָך זײַן זאַלבונג האָט דער יונגער מלך געהאַט די

מעגליכקייט צו דערווייזען, אז טראץ דעם, וואס אין זיין אלטעגליכען לעבען איז ער שטענדיג געוועזן א רוהיגער מענש און א גרויסער עניו, האט ער דאך געקאנט אויפפלאקערען מיט דעם היילינגסטען פייער פון פאלקס-ליעבע, ווען עס האט זיך געהאנדעלט וועגען די אינטערעסען פון זיין לאנד. די עמונים האבען זיך פערזאמעלט אויף מלחמה אויף דער יודישער גרענעץ־שטאדט יבש־גלעד און האבען איהר בעלאגערט. די איינוואהנער פון יבש־גלעד האבען זיך געמוזט אונטערגעבען דעם פיינד, נאר די ווילדע עמונים האבען נישט געוואלט אננעהמען די אונטערטעניגשאפט פון יבש־גלעד, כל זמן די איינוואהנער וועלען זיך נישט לאזען אויסשטעכען דאס רעכטע אויג אלס צייכען פון טרייער קנעכטשאפט: אויב נישט — האבען זיי גע־דראהט — וועט קיינער פון שטאדט קיין לעבעדיגער נישט בלייבען. די בעלאגערטע האבען געשיקט שלוחים צום יונגען מלך שאול אין הויפט־שטאדט גבעה און הילף געבעטען. דער מלך איז אויפגערעגט גע־ווארען הערענדיג די רייד פון די שלוחים, האט גענומען א רינד, איהם צו־שניטען אויף צוועלף שטיקער און צושיקט דורך די זעלביגע שלוחים צו אלע שבטים פון ישראל מיט די ווערטער: „ווער עס וועט נישט געהן נאך שאול׳ן און שמואל׳ן אין דער מלחמה, וועל איך אזוי טהון צו זיינע רינדער!‟ דאס פאלק האט פערנומען די שטים פון זיין מלך און אלע, ווי איין מאן, האבען זיי זיך פעראייניגט אונטער דער אנפיהרונג פון שאול׳ן. א גרויסע, בעגייסטערטע מחנה האט שאול ארויסגעשטעלט געגען די עמונ׳ער און מיט דעם גרעסטען העלדענמוטה האט ער געקעמפפט געגען דעם שונא, וועלכען ער האט ווירקליך א טוידט־קלאפ געגעבען.

מיט דעם גלענצענדען נצחון, וואס שאול האט אבגעהאלטען אויף דעם יודישען פיינד, האט ער זיך געשאפט די ליעבע און די אכטונג פון גאנצען פאלק אהן אונטערשיעד. דאס פאלק האט זיך צונויפגעזאמעלט אין שטאדט גלגל צו פייערען שאול׳ס טריאומף און צו בענייען זיין אויס־וואהלונג אלס מלך. דא האט שאול אויך געהאט די מעגליכקייט ביי זיין גרויסער דרייסטיגקייט ארויסצווייזען זיין טיעפסטע גוטהערציגקייט. דאס פייערענדע פאלק, פרעהענדיג זיך מיט זיין העלד און שיטצער, האט זיך געוואלט ביי דער געלעגענהייט נוקם זיין אן די, וואס האבען צו ערשט געהאט ארויסגעוויזען זעהר פעראכטונג און האס צום אויסערוועהלטען מלך. עס האט אבער דער יונגער מלך נית דערלאזען קיינע בלוטפערגיסונג און דארט, וואו ער האט געוויזען זיין העלדענמוטה אויסצוראטהען די שונאים פון זיין פאלק, האט ער אויך בעוויזען זיין העלדענמוטה צו שענקען

זיינע פערזענליכע שונאים. „עס זאל קיינער נישט געטוידט ווערען היינטיגען טאג — האט דער העלד אויסגעשריען צום פאלק — דען היינטיגען טאג האט גאט זיין ישועה געבראכט זיין פאלק ישראל"...

נאך דער מלחמה מיט די בני עמון האט זיך שוין שאול נישט אומגעקעהרט צו זיין פעלד. די אנערקענונג פון זיינע פליכטען צו זיין פאלק דרינגט אליין מעהר אריין אין זיין הארצען; ער פערשטעהט, אז כדי דאס פאלק זאל א קיום האבען צווישען די ארומיגע פיינדליכע שכנים, מוז עס אויף א געוויסער צייט פון א פריעדליכעס ערד־ארבייטער־פאלק ווערען א קריעגס־פאלק; דער שווערד מוז אויף א צייט די סאכע פערבייטען. שאול נעהמט זיך צו ערשט ענערגיש צו פארמירען א שטענדיגען געוואפענטען חיל פאר'ן פאלק. דאס איז געווען גאניץ שווער. דאס לאנד פון ישראל האט זיך דאן געפונען אין א שרעקליכע לאגע. די פערשידענע פעלקער ארום האבען עס געוואלט צורייסען אויף שטיקלעך. איבערהויפט האבען די פלשתים צו יענער צייט פון דאס־ניי גענומען דריקען דאס פאלק ישראל, געמאכט איהם אין א געוויסער מאס אבהענגיג פון זיי. דאס פאלק ישראל האט זיי, ווי אין פאר שמואל'ס צייטען, געמוזט צאהלען ציגזען און איז דורך דעם שטארק פערארימט געווארען. די פלשתים האבען דאן געהאט אין ארץ־ישראל אנ'איינגענעם נציב (פארשטעהער) און האבען שטרענג נאכגעשפירט, אז אין לאנד זאל זיך קיין שום געוועהר נישט געפינען; צוליעב דעם האט זיך דאן צווישען די בני ישראל זאגאר קיין איינענער שמיעד נישט איינגעפונען, כדי זיי זאלען זיך קיין כלי־זיין ניט קאנען שאפען. נאר שאול און יהונתן זיין זוהן — דערצעהלט די מסורה — האבען צו שווערד און צו שפיז ביי זיך געהאט אין די צייט פון די ערשטע מלחמות. דאס איבעריגע חיל האט זיינע פריעדליכע ארבייטס־געצייג פערוואנדעלט אין קריעגס־געוועהר. שאול האט זיך אבער פאר די אלע שוועריגקייטען נישט דערשראקען און איהם געלינגט ענדליך צונויפצושטעלען א שטענדיגע העלדישע ארמעע, אין שפיץ פון וועלכער זענען געשטאנען די בערימטע קריעגס־העלדען אבנר בן־נר און יהונתן בן שאול. דאן פערפיהרט שאול אונערמידליכע שויץ־מלחמות געגען די פילע שונאים, וואס פלעגען אונאויפהערליך בעפאלען דעם פאלק ישראל און האלט אב איבעראל גלענצענדע נצחונות. אנגעהויבען האט ער פון די פלשתים, פון דעם געפעהרליכסטען יודישען פיינד צו יענער צייט, מיט וועלכען דעם יודישען פאלק, איז אויסגעקומען צו שטרייטען דורות־לאנג, מיט קירצערע אדער לענגערע הפסקות. די ערשטע מלחמה האט זיך געענדיגט מיט א פאלשטענדיגער מפלה פאר די פלשתים און שאול האט

דאַן בעפרייט דאָס יודישע לאַנד אויף עביג פון דער הערשאַפט פון די פלשתים. דאָך האָבען די פלשתים אין אַ קורצער צייט אַרום זיך פון דאָס־ניי פערשטאַרקט און אָנגעהויבען ווידער גאַנץ אָפט צו בעפאַלען די יודישע גרענעצען, נאָר שטענדיג פלעגען זיי טרעפען אַ מורא'דיגען ווידער=שטאַנד דורך שאולס אַרמעע און זיי האָט זיך שוין מעהר נישט איינ=געגעבען צו מאַכען דאָס יודישע פאָלק אָבהענגיג פון זיי.

נאָכדעם ווי שאול האָט זיך אַרום געטהון אַביסעל מיט די פלשתים, האָט ער זיך גענומען אָברעכענען מיט די איבעריגע פעלקער, וועלכע האָבען יאָהרען־לאַנג געדריקט דאָס פאָלק ישראל און געראויבט די גרענעצען פונ'ם לאַנד. „ער האָט אָהן אויפהער גלענצענדע מלחמות געהאַלטען מיט מואב און מיט עמון און מיט אדום און מיט צובה און מיט עמלק, און וואו ער האָט זיך געקעהרט האָט ער אומעטום בעגליקט". אויף אַזאַ אופן האָט שאול אויף אַ לאַנגע צייט בעפרייט זיין פאָלק פון דעם פאָליטישען דרוק פון די אַרומיגע פיינדליכע פעלקער.

שאול האָט אָבער נישט נאָר פאַר דעם מאַטעריעלען גליק פונ'ם לאַנד אַליין זיך געזאָרגט, ער האָט שטענדיג זיך געמיהט אויך אויפצוהויבען דאָס פאָלק אין מאָראַלען זין. ער האָט געקעמפפט געגען די פערשידענע ווירקונגען פון דער אַמאָליגער געצענדינעריי; ער האָט אויסגעראָדט פונ'ם לאַנד דאָס כישופמאַכעריי. ער האָט אויפגעקוקט אַז דאָס פאָלק זאָל פינקטליך די תורה אָבהיטען; די מסורה דערצעהלט, אַז זאָגאַר אויפ'ן שלאַכט=פעלד האָט ער אויפגעזעהן אַז דער חיל זאָלען קיין נישט=געקוילעטע פלייש נישט עסען און אַז. וו... די אַלע שאולס פערדינסטען צוזאַמען מיט זיינע אויסגעצייכענטע פערזענליכע אייגענשאַפטען, ווי זיין גוטהערציגקייט, מילד=קייט, עניוות און גאָט'ספאָרכטיגקייט, האָבען איהם געמאַכט פאַר'ן פאָלקס=ליעבלינג. דאָס פאָלק האָט איהם געאַכטעט אויף דער העכסטער מדרגה. איהם אָנגערופען „משיח ד'" (דער געזאַלבטער פון גאָט), נאָר צוזאַמען מיט דער ליעבע פון פאָלק, וואַקסט אויך די פיינדשאַפט פון דעם אַלטען נביא צום יונגען קעניג. די גאַנצע מלוכה=סיסטעם איז געווען געגען זיינע בע=גריפען, געגען זיין גייסט. צופיעל אַכט האָט שאול — לויט שמואלס מיינונג — געשאָנקען דער אַרמעע, ווען אין אמת'ן דאַרף דאָס פאָלק גע=דענקען, אַז זיין גליק איז אָבהענגיג נאָר פון דעם ווילען פון גאָט, וועלכער „וועט זיין פאָלק נישט פערלאָזען צוליעב זיין גרויסען נאָמען"... שמואל האָט געזעהן, אַז שטיצענדיג זיך אויף דעם חיל ווערט דער מלך אַלץ מעהר זעלבסטשטענדיג אין זיין טהעטיגקייט, וואָס ווייטער ווערט ער אַלץ ווייניגער

אָבהענגיג פון דעם נביא. דעם געטליכען מאַן, האָט, פערשטעהט זיך, נישט זיין כבוד געאַרט, נאָר זיין אידעאַל: דאָס אויסערוועהלטע פאָלק, וואָס גלויבט אין איין איינציגען היילעגען גאָט און שטרעבט צו היילינקייט, ריינקייט און מענשען-ליעבע, ווערט אויך אַ פאָלק פון גראָבען פיזישען כח, ווי אַלע אַנדערע פעלקער, און אָנשטאָט צו זיין אַ „ממלכת כהנים״, (אַ „מלוכה פון גאָט'ס בעדינטע״) ווי עס האָבען געהאָפט די ערשטע פאָלקס-לעהרער און פאָלקס-אָנפיהרער, ווערט דאָס פאָלק פערוואַנדעלט אין אַ שטענדיגע בעוואָפענטע אַרמעע!

שמואל הנביא איז געווען טיעף איבערצייגט, אַז שאול פיהרט דאָס פאָלק אויף אַ פאַלשען וועג און ער האָט נישט דורכגעלאָזען קיין געלעגענהייט אַרויסצווייזען דעם יונגען מלך זיין שנאה צו איהם. פאַר'ן גאַנצען פאָלק פלעגט שמואל מביש זיין דעם גרויסען קריעג'ס-העלד, און איין מאָל, ווען שאול האָט נישט פינקטליך ערפילט שמואל'ס פערזאָג (אין בעטרעף צו דער מלחמה מיט עמלק, וואָס דער נביא האָט אָנגעזאָגט פון דעם פיינד'ס לאַגער נישט איבערצולאָזען קיין לעבעדיגעס, זאָגאַר קינדער און בהמות, און דער מלך האָט רחמנות געהאַט אויף די אונשולדיגע בהמות און עס געשענקט זיין חיל, אויך אגג'ן, דעם קעניג פון עמלק, דעם געפעהרליכען יודישען שונא, האָט ער אַ לעבעדיגען אין קייטען געבראַכט מיט זיך אין לאַנד, כדי דעם אייגענעם טריאומף מיט איהם צו בעפוצען), — האָט איהם שמואל אין די אויגען פון דעם גאַנצען חיל ערקלערט, אין דעם נאָמען פון גאָט, אַז „גאָט וועט אַרויסרייסען פון זיין האַנד די מלוכה איבער'ן יודישען פאָלק און איבערגעבען עס אין בעסערע הענד!״

זעלבסטפערשטענדליך, אַז אַלע לעבענס-אינטערעסען פונ'ם פאָלק און אַלע פאָליטישע בעדינגונגען זענען געווען געגען שמואל הנביא'ס אידעאַל, דאָך איז דער מלך שאול געפאַלען אַלס קרבן פון שמואל'ס היילינען אייפער. דער האַס, וואָס דער נביא האָט דעם מלך אַרויסגעוויזען פאַר'ן גאַנצען חיל אין דעם נאָמען פון גאָט, האָט זיין כבוד ביי'ם פאָלק זעהר ערנידעריגט. אויך די שלעכטע בשורה, אַז די מלוכה וועט פון איהם אָבגענומען ווערען, האָט איהם שרעקליך דערשלאָגען. דער העלד ווערט קראַנק; עס פאַלט אויף איהם אַרויף אַ מרה שחורה און פערמוטערט איהם דאָס לעבען... די פערצווייפלונג, וואָס האָט זיך פערגנב'עט ביי שאול'ן אין האַרצען, הערט נישט אויף זאָגאַר נאָך שמואל'ס טוידט און מאַכט איהם אָבהענגיג: ער פערליערט זיין העלדענמוטה, און צוזאַמען מיט דעם אויך זיין מילדיקייט און גוטהערציגקייט. שאול פערלאָזט אַליין אויף לענגערע

צײַטען דאָס קריעגס־פעלד; דערפאַר אָבער הויבט זיך אָן אַ גאַנצע רײַהע פון בלוטפערגיסונגען אין לאַנד גופא. דעם מלך'ס אונרוהיגער גײַסט הויבט אָן מורא צו האָבען פאַר אַ פערשווערונג קעגען איהם; דאַן זוכט ער אויסצוראָטהען זײַנע אינערליכע כלומר'שדיגע שונאים. מיט דעם צוועק הרג'עט ער אויס אַ גאַנצע שטאָדט מיט כהנים, (נוב עיר הכהנים), הרג'עט אויס די גבעונים, וועלכע זענען נאָך פון יהושע'ס צײַטען געוואָרען יודישע אונטערטאַנער; זאָגאַר זײַנע אייגענע קינדער פאַנגט ער אָן חושד זײַן אין אַ פערשווערונג געגען איהם און פערפאָלגט זיי. שאול פערליערט אַלץ מעהר די ליעבע פון פאָלק; ער פערליערט זײַן צויבער־קראַפט צו בעגײַסטערען זײַן היל. און ווען צו ענדע קלויבען זיך די פלשתים צוזאַמען אויף די בערג גלבוע מלחמה צו האַלטען געגען שאול'ן, טרעפען זיי אין יודישען לאַגער אַ מוטלאָזע אַרמעע, מיט אַ גײַסטיג קרענקליכען, פערצווייפלונגספולען אַנפיהרער. דאַן פערשפּיעלט דאָס יודישע פאָלק דעם שלאַכט, דער יודישער חיל טרעט אָב צוריק; נאָר שאול און זײַן העלדישער זוהן יהונתן קלויבען בעסער אויס דעם טוידט איידער דעם שענדליכען ענטלויפען פון שלאַכט־פעלד.

אַזוי שטאַרבט דער ערשטער יודישער מלך שאול בן־קיש!

פינפטעס קאַפּיטעל.

דוד המלך.

(1055—1015 פאַר כריסטוס-געבורט).

שאול איז געשטאָרבען, נאָר דאָס פּאָליטישע לעבען אין לאַנד האָט שוין נישט געקאָנט אומקעהרען זיך פון דעם וועג, אויף וועלכען דער פערשטאָרבענער מלך האָט עס אַוועקגעשטעלט. נאָך שאול'ן האָט גע-קעניגט איבער'ן לאַנד זיין איבערגעבליבענער זוהן איש-בושת. איש-בושת איז אָבער געווען נישט קיין פּאַסענדער יורש פון טראָן: ער איז געווען אַ מענש מיט אַ שוואַכען כאַראַקטער און פון זיין פאָטער'ס העלדענמוטה האָט ער גאָרנישט געירש'נט. דער אָנפיהרער אין לאַנד איז געווען זיין הויפּט קריעגס-הער אבנר בן-נר, וועלכער האָט די זעלבע שטעלע פער-נומען פאַר שאול'ס לעבען און האָט זיך אין די פיעלע מלחמות, וואָס שאול האָט געפיהרט, זעהר אויסגעצייכענט. ער האָט מיט זיין פרישען חיל געוויזען אַ שטאַרקען ווידערשטאַנד די פלשתים, וועלכע האָבען נאָך שאול'ס טוידט געוואָלט, ווי אין די אַמאָליגע יאָהרען, אונטערטעניג מאַכען אונטער זיך דאָס יודישע פאָלק. נאָר דאַן האָט זיך אין'ם לאַנד גופא אָנגעפאַנגען אַן אינערליכער קאַמפף. דער אונפעהיגער איש-בושת האָט נישט געקאָנט מיט זיין אויטאָריטעט צוציהען צו זיך דאָס גאַנצע פאָלק, ווי זיין פאָטער שאול און אין דער הערשאַפט איבער'ן לאַנד קומט פאָר אַ שפּאַלטונג. דער גאַנצער שבט יהודה, וועלכער איז שטענדיג געווען איינער פון די עכט בעדייטענדסטע זאָגט זיך אָב פון איש-בושת'ן און וועהלט אויס איבער זיך פאַר אַ מלך דעם יונגען דוד, דעם זוהן פון ישי פון שטאָדט בית-לחם, אין טייל לאַנד פון שבט יהודה.

דוד אַלס פערזענליכקייט איז געווען פיעל עהנליך צו שאול'ן; ער בעזיצט אויך צווי וואונדערליכע קאָנטראַסטען אויף אַמאָל: פון איין זייט די מילדיסטע גוטהערציגקייט, כמעט די אַדעלסטע פרויען-צערטליכקייט, פון צווייטען זייט — העלדענמוטה, וואָס גרייכט כמעט ביז אכזריות. די ביידע איינגענשאַפטען האָבען אין דוד זיך נאָך גאָר אַלס קינד אַרויסגעוויזען. ווי די מסורה דערצעהלט איז ער אַ פאַסטוך געווען ביי זיין פאָטער. צווישען

די טשערעדעס שאף, אין פעלד, אין דעם שוים פון דער נאטור פלעגט ער בעגייסטערטע ליעדער זינגען און אויפ'ן הארפע געטליכע מעלאדיען שפיע-לען; נאר אז אויף די שאף פלעגען חיות רעות אנפאלען, וועלף אדער בערען אדער לייבען, פלעגט דער יונגער געטליכער משורר פייל און בויגען אין האנד נעהמען און גאנץ דרייסט אין מלחמה געהן. און ווען אז ער איז נאך א קליינער פאסטוכ'ל געווען, דערצעהלט די מסורה, האט איהם שמואל געזעהן און על פי הנבואה האט ער איהם אלס צוקינפטיגער מלך איבער יודען געזאלבט, אנשטאט שאול'ן, וועלכען דער אלטער נביא האט שוין פערפאלגט. אלענפאלס האט דער מסבב הסבות נאך קינדווייז געגומען הוד'ן צוגעוואהנען און איינצואיבען אין זיין גרויסער היסטארישער ראליע, וועלכע ער האט ענדליך געזאלט שפיעלען צווישען זיין פאלק. גאר יונג, גלייך פון פעלד, „פון הינטער די טשערעדעס שאף" טרעט דוד אין שאול'ס הויז אריין. שאול'ן האט שוין דאן די מרה שחורה געפייניגט און זיינע דינער האבען איהם געראטען דעם יונגען געטליכען פאעט צו זיך אין הויז צונעהמען, כדי ער זאל מיט זיין וואונדערבארער הארפע פון קעניג דעם אונמוטה פערטרייבען. דוד אבער האט מיט'ן פיעדעל אליין זיך נישט געקאנט בעגנוגען: צוזאמען מיט דער פאעטישער בעגייסטערונג, האט אין איהם אויך זיין גבורה געוואקסען, און זי האט אויך געפאדערט אויסגעאיבט צו ווערען צום נוטצען פון זיין געליעבטעס פאלק און גאט'ס געזאלבטען מלך.

די מסורה דערצעהלט, אז אין איינע פון די אונאויפהערליכע מלחמות מיט די פלשתים, וואס שאול האט געפיהרט, האט דוד נאך גאר יונגערהייד גע'הרג'עט דעם ריעז פון די פלשתים גלית'ן, וועלכער איז זעקס איילען די הויך געווען, איינגאנצען אין אייזען און אין קופער געפאנצירט און האט א שרעק אנגעווארפען אויף די מחנה פון ישראל. דער דאזיגער ערשטער גליקליכער העלדענטהאט האט דוד'ן געשאפען אונענדליכען רוהם: זיין נאמען איז געווארען בעקאנט דעם גאנצען פאלק; דאס גאנצע לאנד שטאלצירט מיט איהם. דוד טרעט אריין אין שאול'ס מחנה, נעהמט אנטייל אין פיעל מלחמות און צייכענט זיך אומעטום אויס מיט זיין גבורה. שאול בעשטימט איהם אין גיכען אלס מלחמה-אנפיהרער איבער'ן גאנצען חיל, וועלכער ליעבט איהם אונענדליך. דוד פיהרט מלחמות מיט'ן איבערגעגעבענעם חיל, ער האלט כסדר אב גרויסע נצחונות, ער ווערט א פאלקס-העלד, דער סאמע בעליעבטער מאן צווישען פאלק, וועלכען דאס פאלק בע-זינגט, וועלכען די פרויען בעגעגענען מיט ליב און מיט טענץ. צו דוד'ן

ווערט צוגעבונדען דאס גאנצע הויזגעזינד פון מלך שאול: מיכל, די יונגסטע קעניג-טאכטער, פערליעבט זיך אין קריעגס-העלד און געטליכען פאעט און ווערט דוד'ס פרוי.

נאר צוזאמען מיט'ן רוהם, וואקסט אויך פאר דוד'ן א גרויסע געפאהר. דער גייסטיג-קראנקער שאול קאן נישט גלייכגילטיג צוזעהן, ווי עס שטייגט די ליעבע פון פאלק צו דוד'ן. עס צופלאקערט זיך אין זיין קראנקען הארץ די קנאה; זיין קראנקע פאנטאזיע זאגט איהם פארויס, זאגאר גאנץ אונדייטליך, אז דוד וועט ענדליך פון זיין דינאסטיע ארויס-רייסען די מלוכה, און ער זוכט מיטלען צו מאכען אנ'ענדע פון דעם יונגען משורר און העלד. ער פרובט זאגאר ביי זיך אין הויז מיט זיין אייגען שפיז איהם צו דערשטעכען אין די מינוטען פון דער געטליכער בעגייס-טערונג, ווען דער משורר איז אינגאנצען בעטרונקען פון די הימעלרייכע קלאנגען, וועלכע רייסען זיך ארויס פון זיין הארפע. דאן מוז דוד ענטלויפען פון שאול'ס הויז, פון זיין פרוי, פערלאזען די מחנה און שטענדיג זיך בעהאלטען פון מלך'ס צאר'ן, וואס זוכט איהם אהן אויפהער. א געוויסע צייט בעהאלט זיך דוד ביי שמואל'ן אין רמה, ער גיט זיך איבער דער נבואה און פיהרט ארײן גייסטליך לעבען צווישען די בני-הנביאים. ענדליך ווערט אבער זיין בעהעלטעניש ענדעקט און ער מוז פון דארטען ענטלויפען. דאן הויבט זיך אן פאר דוד'ן א גאנצער פעריאד פון וואנדערונג, פון בע-העלטענים און ליידען. פיעל העלדען פון לאנד, וואס זיי האט געקרענקט דוד'ס נישט פערדיענטע צרות, זענען אנגעקומען צו איהם צוטיילען מיט איהם צוזאמען פיין און נויט. דאן האט דוד צונויפגעשטעלט א מחנה פון עטליכע הונדערט מאן אויסגעצייכענטע העלדען, מיט וועלכע ער האט ארומגעוואנדעלט איבער די גרענעץ-געגענדען פון לאנד ישראל, אנ-געפאלען אויף די גרענעץ-פעלקער: אויף גשור, אויף גריז, אויף עמלק און אז. וו. די דאזיגע אנפאלונגען האבען אויף די פעלקער ארויסגע-ווארפען אנ'אימה און זיי פלעגען האלטען זיך וואס ווייטער פון די יודישע גרענעצען. ביי די אנפאלען פלעגט דוד פיעל רויב אבנעהמען ביי די פעל-קער; דעם רויב פלעגט ער א געוויסען חלק צוטיילען צווישען זיין מחנה און דאס איבעריגע פלעגט ער אוועקשיקען אינ'ם לאנד צו צוטיילען צווי-שען פאלק. ענדליך איז אבער זיין וואנדערען זאגאר איבער די גרענעץ-געגענדען אויך געווארען נישט אונגעפעהרליך, ווייל שאול'ס קנעכט האבען נאך איהם אומעטום געלויערט. דאן האט דוד געמוזט אינגאנצען פער-לאזען זיין הייליגעס לאנד, זיין הייסגעליעבטען פאלק, און ער האט זיך

מיט זײַנע מענשען בעזעצט אין פלשתים. דאָרטען האָט ער געפיהרט זעהר אַ לוסטיגע אָבער אַ געפעהרליכע פּאָליטיק מיט'ן מלך אָכיש, פאַר וועלכען ער האָט זיך אַרויסגעוויזען אַלס הייסער פרײַנד פון די פלשתים און אַ פײַנד פון מלך שאול, וועלכער האָט איהם פערפאָלגט, און אין אמת'ן האָט ער פאָרגעזעצט די פריהערדיגע אַרבייט זײַנע: ער פלעגט ווי פריהער מאַכען אָפטע אָנפאַלען אויף די גרענעץ-פײַנד פון ישראל!

דאָס גאַנצע לעבען פון שאול'ן האָט דוד אַזוי אונרחמנות'דיג געוואַנדעלט צווישען פרעמדע פעלקער, אין פרעמדע לענדער, צווישען שרעקליכע געפאַהרען. זײַן איינציגע טרייסט פלעגט ער נאָר מאַנכעמאָל אין זײַן האַרפע געפינען און אין דער אַנערקענונג פון די נוטצען, וואָס ער פלעגט גאַנץ אָפט ברענגען דורך זײַנע לײַדען דעם געליעבטען פאָלק ישראל. זײַן אונענדליכער גרויסמוטה האָט זיך אַרויסגעוויזען, ווען צו דוד'ן אין צקלג, קיין פלשתים, האָט געגרייכט די טרויעריגע בשורה, אַז שאול און זײַן זוהן יהונתן זענען אין מלחמה געהרג'עט געוואָרען. דוד פערגעסט די אַלע צרות, וואָס דער פערשטאָרבענער שאול האָט איהם פערשאַפען, און ער בּרעכט אויס מיט אַ ריהרענדען יאָמער:

„הצבי ישראל! על במותיך חלל איך נפלו גבורים!...“

דאָס פאָלק האָט אָבער אויך נישט פערגעסען זײַן גרויסמוטהיגען העלד, און נאָך שאול'ס טוידט, ווען דוד האָט זיך אומגעקעהרט פון דער פרעמד אין זײַן געליעבטעס לאַנד, ווערט ער פרײַנדליך היים בעגעגענט און דער שבט יהודה זאַלבט איהם אויף זײַן חלק ערד אַלס מלך. דוד האָט זיך אין חברון בעזעצט; ער האָט אַ גרויסע מחנה צוזאַמענגעשטעלט, איבער וועלכער ער האָט בעשטימט אַלס הויפּטמאַן דעם בעריהמטען גבור יואב'ן, דעם זוהן פון צרויה, און אַלס געהילף זײַן ברודער אבישי. דאַן האָט זיך אָנגעהויבען אַ זיבען-יאָהריגער קאַמפף צווישען די מחנה פון איש-בושת און די מחנה פון דוד. ענדליך האָט אבנר, דער הויפּט-מאַן פון איש-בושת'ס מחנה אַליין אויך אײַנגעזעהן, אַז דוד איז אַ פּאַסענדערער מלך פאַר יודען איידער איש-בושת און ער מיט זײַן גאַנצער מחנה געהען איבער צו דוד'ן. אבנר האָט דערצו אויך געוויגט די יענע שבטים, וועלכע זענען צוערשט טריי געבליעבען צו שאול'ס זוהן. נאָר אַז אבנר איז געקומען קיין חברון אויסצודריקען דוד'ן זײַן טרײַשאַפט, האָט דאָרטען יואב איהם אָהן דוד'ס וויסען ערמאָרדעט, ווײַל ער האָט איהם חושד געווען אין פאַלשקײַט. דאַן האָבען צוויי פערדעטער, רכב און בענה, געהרג'עט איש-בושת'ן און געבראַכט זײַן קאָפּ צו דוד'ן, האָפענדיג אויף

אַ גרויסע לוין. דוד האָט זיך אָבער שרעקליך נוקם געווען אָן די מערדער, „וואָס האָבען גע'הרג'עט אַנ'עהרליכען מאַן אין זיין הויז, אויף זיין געלעגער"; דעם איינציגען קינד, וואָס איז נאָך פון שאול'ס פאַמיליע איבערגעבליבען, מפיבשת, האָט דוד צו זיך אין הויז גענומען און איהם ווי אַ פאָטער ערצויגען.

נאָכ'ן טוידט פון איש־בושת פעראייניגען זיך אַלע שבטים, קומען צו דוד'ן קיין חברון און זאַלבען איהם פאַר אַ מלך אויף דעם גאַנצען לאַנד. „מיר זענען דאָך דיין ביין און בלוט— זאָגט איהם דאָס פאָלק— אויך נעכטען, אויך איירנעכטען, ווען שאול האָט נאָר איבער אונז געקעניגט, ביזטו דאָך געווען דער פערזאָרגער פאַר ישראל!"

נאָכדעם ווי די אינערליכע קריעג אין לאַנד איז איינגעשטילט געוואָרען האָט דוד גענומען פערענדיגען די בעפעסטיגונג פון דעם יודישען לאַנד פון אויסערען, וואָס שאול האָט נאָך אין זיין צייט אָנגעפאַנגען. ער בעניימט און פערגרעסערט זיין מחנה און די ערשטע זאַך האָט ער בעקעמפפט דאָס שטאַרקע פאָלק יבוסי, וועלכעס איז געזעסען אין מיטען לאַנד פון ישראל אין דער בערגערדיגער געגענד פון ירושלים און די יודען האָבען עס יאָהרען לאַנג נישט געקאָנט איינעהמען. דוד האָט צוקלאַפט דעם יבוסי, צוגענומען זיין לאַנד און, די פון דער נאַטור בעפעסטיגטע שטאָדט ירושלים האָט ער פאַר זיין הויפטשטאָדט געמאַכט. נאַכהער בעשליסט ער זיך צו מאַכען אַנ'ענדע מיט די פלשתים, פון וועלכע דאָס יודישע לאַנד האָט הונדערטער יאָהרען נאָכאַנאַנדער געליטען. צום ערשטען מאָל איז ער אַרויסגעטראָטען געגען זיי אין בעל־פרצים און האָט צושלאָגען זייערע מחנות. די פלשתים זענען זיך צולאָפען, נאָר אין אַ קורצער צייט אַרום האָבען זיי אַ נייע אַרמעע צוזאַמענגעשטעלט און מיט פערגרעסערטע קרעפטען זענען זיי פון דאָס ניי בעפאַלען דאָס יודישע פאָלק אין עמק רפאים. דאָ האָבען זיי ווייטער דורך דוד'ן אַ פאָלשטענדיגע מפלה געהאַט. נאַכהער האָבען די פלשתים אַ דריטען מאָל און אַ פירטען מאָל מיט די יודען אַ מלחמה ערקלערט, נאָר דאָס איז שוין געווען דאָס לעצטע מאָל. דוד האָט צושמעטערט די רייהען פון פיינד, איהם אונטערטעניג געמאַכט אויף אייביג און צוגענומען אַ שטיק לאַנד ביי די פלשתים.

מיט דעם האָט דוד געענדיגט די שוין־מלחמות, וועלכע דאָס פאָלק ישראל האָט געמוזט פיהרען הונדערטער יאָהרען געגען זיינע פיינד, די גרענעצען פון דעם יודישען לאַנד זענען שוין געווען געזיכערט, דאָס פאָלק האָט שוין נישט געדאַרפט מעהר מורא האָבען פאַר די אַרומיגע

פֿעלקער, וואָס דוד האָט זיי שטענדיג געהאַלטען אין שרעק. נאָך דוד'ס העלדען-גייסט האָט זיך נישט געקאָנט בערוהיגען; דאַן האָט ער אָנגעפאַנגען אַ גאַנצע רייהע אויפטריט-מלחמות מיט די שטאַרקסטע פעלקער פון דער אַלטער קליין-אַזיען און מעסאָפּאָטאַמיען, ער האָט אָבגעהאַלטען גלענצענדע נצחונות איבער מואב, ארם, חמת, אֶדום, עמון, צובה און אַזוי ווייטער. די דאָזיגע מלחמות האָט דאָס לאַנד פון ישראל ברייטער געמאַכט מיט פיעל אַיינגענומענע געגענדען, דאָס פאָלק ישראל רייכער געמאַכט מיט פיעל אָבגענומענע רויב, מיט גאָלד, מיט זילבער און מיט קופער. די אַלטע אַזיען האָט אויפגעציטערט פאַר דער פרישער קראַפט. די מעהר קולטורעלע פעלקער, ווי פעניקיאַ, צ. ב. ש, האָבען געמיהט זיך אַריינצוטרעטען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט'ן יודישען מלך, זיי האָבען צו איהם זייערע שלוחים געשיקט און מתנות איהם געשאָנקען.

אָט אַזוי האָט דוד אַוועקגעשטעלט די יודישע מלוכה אויף דער העכסטער שטופע, וועלכע איז דאַן נאָר מעגליך געוועזען. ער האָט אָבער נישט נאָר פאַר די אויסערליכע שטאַרקייט פון זיין פאָלק געזאָרגט, נאָר ער האָט אויך פערפאָלקאָמט די אינערליכע אויפבויאונג פון דער יודישער מלוכה-אָרדנונג. די אַלגעמיינע צענטראַליזאַציע האָט פאַר דוד'ן בעקומען איהר פאָלקאָמסטען אויסדרוק. ירושלים איז געוואָרען דאָס הארץ פון לאַנד: דאָרטען איז געזעסען דער קעניג פון דעם גאַנצען לאַנד, די הויפט-ריכטער פון דעם גאַנצען לאַנד און די הויפט-כהנים פאַר דעם גאַנצען לאַנד. כדי די צענטראַליזאַציע זאָל זיין אַ פאָלשטענדיגע האָט דוד פון קרית-יערים געבראַכט קיין ירושלים אויך דעם הייליגען ארון. דעם אויטאָריטעט פון דעם דאָזיגען הייליגטום, וואָס איז שוין געוועזען געפאַלען ביי'ם פאָלק פון שמואל'ס צייטען, האָט דוד געמיהט זיך אויפצוהויבען מיט דעם וואָס ער האָט די גאָטעס-דיענסט אין דעם געצעלט פון דעם אָרון בעניייט. צו די קרבנות, וואָס זייער ווערט איז ביי'ם פאָלק ווי גרינגער געוואָרען, האָט עס איינגעפיהרט גרויסאַרטיגע געזאַנגען און שפיעלען פון גאַנצע כאָר'ן און אָרקעסטרען. ירושלים איז אַלזאָ געוואָרען נישט נאָר דער פאָליטישער און געזעלשאַפטליכער צענטער פון לאַנד, נאָר אויך דער גייסטליכער.

דוד האָט אויפגענומען בעזונדערע לייט, וואָס יעדען פון זיי איז געוועזען אָנגעטרויט אַ בעזונדערע זייט פונ'ם מלוכה-לעבען און פון די מלוכה-אינטערעסען. אויף אַזאַ אופן איז פאַר איהם אַלערזייטיג פערפעסטיגט געוואָרען די מלוכה-אָרגאַניזאַציאָן אינ'ם לאַנד.

די בני-הנביאים, וואָס האָבען פון שמואל'ן אָן נישט אויפגעהערט צו

עקזיסטירען אין לאַנד, האָבען נישט מיט קיין פולער איינשטימיגקייט זיך פערהאַלטען צו דער טהעטיגקייט פון דעם ענערגישען מלך. אַזוי ועהען מיר, אַז דוד האָט געוואָלט בויען אַ בית־המקדש פאַר גאָט אין ירושלים, כדי נאָך מעהר צו פערשטאַרקען די גייסטליכע צענטראַליזאַציע אין ירושלים, האָט איהם נתן הנביא געזאָגט אין דעם נאָמען פון גאָט, אַז זיין בנין וועט פאַר גאָט נישט בעווילינט ווערען, „ווייל זיינע הענד האָבען צופיעל בלוט פערגאָסען“...

נאָר אויב דוד האָט זיך נישט זעהר פיעל גערעכענט מיט די אַנזיכטען פון די נביאים אין זיינע פאָליטישע אונטערנעהמונגען, האָט ער דאָך די נביאים זעהר געשעצט אַלס די ריכטיגע טרעגער ... ן דעם געטליכען אמת און צווישען זיינע הויז־לייט און גרויסע שרים האָבען זיי דעם אָנגעזעהענסטען אָרט פערנומען. אַלס מענשען מיט דער גרעסטער מסירות־נפש פאַר דער גערעכטיגקייט האָבען זיי שטרענג נאָכגעקוקט אַלע טהאַטען פונ'ם מלך און פאַר יעדער אונרעכט האָבען זיי איהם די פייערדיגסטע שטראָף־רייד געזאָגט, נישט מורא־האָבענדיג פאַר קיין זאַך. ביי זייער מיטהילף האָט דוד געמיהט זיך אין לאַנד איינצופלאַנצען דעם ריינעם אמת און אונבעשטע־כענדיגען יושר, נישט אָבטרעטענדיג פון זיי אויף אַ האָר און ער איז אַלזאָ ביי'ם פאָלק דערפאַר געבליבען אויף אייביג פערעכענט אַלס עדהאַ־בענסטער ביישפיעל פון גערעכטיגקייט און וואַהרהייט.

הוד'ס לעבען איז געוועזען פון אָנפאַנג ביז'ן סוף געווידמעט דעם גליק פון זיין פאָלק און זיין לאַנד; איהם אַליין פערזענליך האָט דאָס לעבען אָבער גאָר קיין גליק נישט געשאַפען. פון דער יוגענד האָט ער געגאָסען דעם טעם פון פערפאָלגונג, שאול'ס שפיז איז פיעל מאָל איהם איבערען קאָפּ געפלויגען און נאָר בנס איז ער נצול געוואָרען; בעהאַלטענדיג זיך אין לאַנד פון די פלשתים און פיהרענדיג דאָרטען אַ צווייזייטיגע פאָליטיק מיט'ן מלך אָכיש איז זיין לעבען יעדער רגע געשטאַנען אין געפאַהר, טאָמער ווערט בעוואוסט זיין סוד. און זאָגאַר ווען ער האָט צום טראָן דער־גרייכט האָבען זיינע ליידען זיך נאָך נישט געענדיגט. דוד האָט געהאַט פיעל ווייבער און פיעל קינדער און צווישען זיין גרויסען הויזגעזינד זענען שטענדיג קריעג און אינטריגעס פאָרגעקומען, וואָס פלעגען איהם פערבי־טערען דאָס לעבען. אמנון זיין זוהן פון איין פרוי האָט זיך פערליעבט אין תמר'ן, זיין צווייטער פרוי'ס אַ טאָכטער פון איהר ערשטען מאַן; אמנון האָט תמר'ן פערנאַרט צו זיך און איהר געשענדט; אבשלום, הוד'ס אַ צווייטער זוהן און תמר'ס אַ ברודער פון איין מוטער, האָט זיך נוקם געווען

אָן אמנונ'ען: אײַנלאַדענדיג איהם צו זיך אויף אַ פֿאַמיליען־יום־טוב, האָט ער איהם דערהרג'עט; אמנון איז אָבער געװען דוד'ס בכור און ליעבלינג, האָט ער עס אבשלום'ן דעם ברודער־מאָרד נישט געקאָנט מוחל זיין און ער האָט איהם פֿון לאַנד פֿערטריבען. אין אַ יאָהר דרײַ אַרום ערשט האָט דער מלך זיין פֿערטריבענעם זוהן ערלויבט צוריק אין לאַנד זיך אומצו־קעהרען. דאַן האָט אבשלום אַלס נקמה אויפֿגעהויבען אַ פֿערשװערונג געגען זיין אייגענעם פֿאָטער. מיט זײַנע חנופֿה־רייד האָט ער זאָגאַר אויף זיין זײַט צוגעצויגען צו זיך דאָס גאַנצע פֿאָלק און דוד'ס לעבען איז געשטאַנען אין געפֿאַהר. פֿערגעסען איז געװאָרען אַלעס װאָס דער דאָזיגער ריעזען־העלד האָט פֿאַר זיין לאַנד געטהון און אויף דער עלטער האָט דוד געמוזט אַנטלויפֿען פֿון זיין הויפּט־שטאָדט, פֿון זיין קעניגליכען הויז, און מיט עטליכע הונדערט מאַן, װאָס זענען איהם טרײַ געבליבען, זיך בעהאַלטען אין די װעלדער. אבשלום האָט זיין פֿאָטער'ס קעפּ'ס־פֿרויען געשענדעט און נאַכהער האָט ער איהם נאָכגעיאָגט. נאָר די אייניגע הונדערט מאַן, װעלכע זענען מיט דוד'ן געבליבען, האָבען מיט מסירות נפש מלחמה געהאַלטען מיט אבשלום'ס חיל אין דעם װאַלד, װאו צװישען זיי איז די צוזאַמענשטויסונג פֿאָרגעקומען, און איהם גובר געװען, אבשלום אַליין איז אויך דאַן דער־שטאָכען געװאָרען דורך יואב'ן דוד'ס פֿעלד־הער, טראָטץ דוד'ס פֿערזאָג. דוד האָט מנצח געװען זיין פֿײַנד, אָבער זיין נצחון האָט איהם אַ אייגען קינד געקאָסט, און ער האָט זיך מיט זיין נצחון נישט געקאָנט בעזונדער פֿרעהען... דאָס פֿאָלק האָט זיך באַלד אַרומגעזעהן, װאָס פֿאַר אַ שרעקליכען פֿערברעך עס האָט בעגאַנגען געגען זיין, מיט לײַב און לעבען איבערגע־בענעם, מלך, און איז געקומען פֿאַר'ן קעניג פֿון דאָס ניי איהם אויסדריקען זיין טרײַשאַפֿט. נאָר אבשלום'ס פֿערשװערונג האָט אַ שלעכטען בײַשפּיעל געװיזען. באַלד האָט זיך אַ נײַער מורד געפֿונען, שבע בן־בכרי, װאָס האָט אויך אויפֿגעהויבען זיין האַנד געגען מלך. אויך די פֿערשװערונג איז גיך איינגעשטילט געװאָרען; אין געפֿיהל־פֿולען האַרצען פֿון דעם מלך האָט דאָס אָבער איבערגעלאָזען זעהר ביטערע איינדריקען.

אין דוד'ס פּריװאַטען לעבען איז נאָך עטװאָס טרויעריגעס פֿאָרגעקומען, װאָס אַזאַ הייליגע נשמה האָט נישט געקענט גלײַכגילטיג פֿערטראָגען, חאָטש בײַ די פֿאַרצײַטיגע דעספּאָטישע הערשער איז עס געװען אַ גאַנץ גע־װעהנליכע זאַך. דוד'ן איז געפֿעלען געװאָרען בת־שבע, די פֿרוי פֿון אוריה החתי, װעלכער האָט געדיענט בײַ איהם אין מתנה. ער האָט געהייסען איהר ברענגען צו איהם... װען אָבער אַז די פֿרוי האָט איהם נאַכהער

געלאָזט וויסען, אַז זי איז שוואַנגער געוואָרען פון איהם, האָט ער קיין אַנדער מיטעל נישט געפונען, ווי די זאַך צו פערדעקען, נאָר צונעהמען איהר פאַר אַ פרוי צו זיך. דאַן הייסט ער יואב'ן אין דער צייט פון אַ מלחמה אַוועקשטעלען אוריה'ן, בת־שבע'ס מאַן, אין סאַמע געפעהרליכען אָרט אויף שלאַכט־פעלד, וואו ער איז גע'הרג'עט געוואָרען, און דוד נעהמט בת שבע'ן צו זיך פאַר אַ פרוי... דאָס ערשטע קינד אָבער, וואָס זי האָט איהם געבוירען איז געשטאָרבען, אַלס אַ שטראָף פאַר זיין פערברעכען, ווי נתן הנביא האָט איהם מיט דרייסט געזאָגט. זיין גאַנצען לעבען האָט דוד געדענקט זיין דאָזיגען פערברעך און אונענדליכע טרעהרען פאַר גאָט פערגאָסען... אין דעם מלך דוד'ס צייט איז אין לאַנד אויך פאָרגעקומען אַ מגפה; ביז זיבעציג טויזענד מאַן זענען דאַן אויסגעשטאָרבען; דוד האָט אויך די מגפה געשטעלט אויף דעם רעכענונג פאַר זיינע זינד. (ער האָט דאָס יאָהר דאָס פאָלק געצעהלט, וואָס איז פערבאָטען דורך דער תורה!) און ער האָט דאַן צו גאָט מתפלל געווען: „אמת איך האָב געזינדיגט און איך האָב פערברעכען בעגאַנגען; וואָס האָט אָבער דאָס אונשולדיגע שאָף געטהון געגען דיר? שטראָף מיר און מיין הויז־געזינד!"...

די אונאויפהערליכע צרות, וואָס דוד איז ביי'ם לעבען אויסגעשטאַנען, פלעגען פון זיין האַנד גאַנץ אָפט די שווערד אַרויסרייסען און ער פלעגט זיך פאַר דער האַרפע נעהמען. געטליכע שירים פלעגען זיך דאַן פון זיין צובראָכענעם האַרצען גיסען און פלעגען איהם ווי באַלזאַם די וואונדען פון זיין נשמה היילען, אין זיי פלעגט ער זיין טרייסט געפינען און פרישע קרעפטען צו נייע האָפנונגען שעפען... אין דוד'ס האַרצען האָט אייביג געלעבט די ליבע צו דער נאַטור, וואָס אין איהר שוי'ס האָט ער זיך ערצויגען קינדהוייז נאָך אַלס פאַסטוך. דוד האָט, ווי קיינער אין דער וועלט נישט, בעגרייפט איהר אונענדליכקייט און מעכטיגקייט. אין דער אונענדליכקייט און מעכטיגקייט פון דער נאַטור האָט דוד פערנומען די געטליכקייט, איהר גרויסקייט און הייליגקייט. צו דער דאָזיגער אונענדליכקייט און געטליכקייט פלעגט דוד אין זיינע שירים זיך דערהויבען— וואָס האָבען איהם דאַן געקאָנט אַרען זיינע מינוטווייליגע ליידען?... וואָס האָט איהם געקאָנט אויך שאַפען זיין מינוטווייליגער רוהם, זיין קעניגליכע גרויסקייט אין פערגלייך מיט דער אייביגער מעכטיגקייט?...

אַזוי פלעגט פאַלען דער שטאָלץ און אַזוי פלעגט שטומען דער וועהטאָג אין די בעגייסטערטע האַלב־נעכט, ווען דוד פלעגט פון זיך זיין שווערד צו'ם דר'ערד וואַרפען און זיין האַרפע נעהמען.

דוד'ס שווערד האָט פאַר זיין פאָלק ישראל אַ פעסטע קעניגרייך געשאַפען; דוד'ס האַרפע האָט פאַר דאָס פאָלק תהלים געשאַפען; דאָס פאָלק האָט זיי ביידע פערהייליגט!

פערציג יאָהר האָט דוד געקעניגט און ערציאָגען זיין פאָלק. צו זיבעציג יאָהר איז ער געשטאָרבען אין זיין הויפט-שטאָדט ירושלים, מיעד און צובראָכען פון דער גרויסער פאָלק-אַרבייט, פאַר וועלכער דער העלדישער מלך האָט זיין לעבען געאָפפערט. דאָס פאָלק האָט שטענדיג מיט דעם נאָמען פון דעם גרויסען העלד און געטליכען משורר פערבונדען זיינע אייגענע ליכטיגסטע ערינערונגען פון דער ווייטער פערגאַנגענהייט צוזאַמען מיט זיינע העררליכסטע האָפנונגען אין דער ווייטער צוקונפט. אויף דער מצבה פון מלך דוד, וואָס דאָס יודישע פאָלק טראָגט אין האַרצען שוין טויזענדער יאָהרען, שטעהט אויסגעקריצט מיט אַן'אויסשטערבליכע האַנד:

דוד מלך ישראל חי וקים!

Library of Samuel E. Judin
New York

זעקסטער קאפיטעל.

שלמה המלך.

(1015 ביז 977).

ווייט און ברייט— פון טייך פרת ביז דעם גרענעץ פון מצרים— האט זיך פונאנדערגעווארפען די מלוכה פון ישראל פאר דוד'ס לעבען. נאך נייע נצחונות וואלטען שוין כמעט ווי גארנישט צוגעגעבען צום רוהם פון דעם געוועזענער פונ'ם פאלק. ס'איז נאר געבליבען אויפ'ן פריעדליכען אופן גוט איינצוהיטען און פערפעסטיגען דאס, וואס דוד האט מיט זיינע פעלדצוגען ערווארבען. דעם שווערד האט געמוזט פערבייטען די קלוגע האנדלונג פון דעם הערשער. מען האט געדארפט געבען דאס אויסגעמאטערטע (פון די פיעל מלחמות) פאלק די מעגליכקייט זיך איבערצוגעבען, ווי אמאל, זיינע פריעדליכע בעשעפטיגונגען: ערד-ארבייט, האנדווערק און האנדעל. מען האט געדארפט פערשטעהן ווי אמבעסטען אויסצונוצען די גלענצענדע פאליטישע לאגע, אין וועלכע עס האט זיך איינגעפונען דאס לאנד פון ישראל, פאר דעם גליק פונ'ם פאלק, כדי עס זאל זיך קאנען ענטוויקלען אלערזייטיג — פאליטיש, עקאנאמיש און מאראליש. די דאזיגע שווערע אויפגאבע איז געפאלען אויף דוד המלך'ס טראנפאלגער, אויף זיין זוהן שלמה.

דוד האט געבוירען שלמה'ן פון בת-שבע,— די פרוי, וועלכע ער האט אוועקגענומען פון אוריה החתי; נאך ביי'ם לעבען האט דוד געלאזט זאלבען שלמה'ן פאר א מלך איבער'ן גאנצען לאנד, האטש ער האט געהאט עלטערע זיהן פאר איהם. דערביי האט מיטגעווירקט נתן הנביא, וועלכער האט אין זיין צייט אזוי אונערבארימליך געשטראפט דוד'ן פאר זיין גרויסען פערברעכען, — ווי די נבואה וואלט געוואלט דערוויזען דורך שלמה'ס געזאלבט ווערען אלס מלך, אז דוד'ס זינד דורך בת-שבע'ן איז פערגעבען געווארען צוליעב זיין אונאויפהערליכער חרטה און אבגעוואשען געווארען דורך זיינע פיעל פערגאסענע טרעהרען! אין דער ווירקליכקייט האט דער נביאים-אידעאל קיין געטרייערען טרעגער פאר זיך נישט געקאנט געפינען,

ווי שלמה. פון דער יוגענד נאָך האָט ער אַרויסגעוויזען דעם הערליכסטען פּאָעטישען גייסט און די גרעסטע ליבשאַפט צו דער חכמה, געהאַסט די פיזישע קראַפט און העכער פאַר אַלעם אין מלוכה־לעבען האָט ער גערעכענט די גערעכטיגקייט. „די פרומקייט און די גערעכטיגקייט היטען דעם מלך"; „ס'איז בעסער חכמה פאַר גבורה, ס'איז בעסער הכמה פאַר קריעגס־געוועהר"; „נאָר ביי מיר, טיעפזיניגקייט, איז די גבורה, נאָר מיט מיין הילף קאָנען מלכים געוועלטיגען". — די אַנשויאונגען האָט שלמה געלעגט אַלס פונדאַמענט אין זיין מלוכה־פּלאַן. די מסורה דערצעהלט, אַז אין אַנפאַנג, ווי שלמה איז אַ מלך געוואָרען, האָט זיך איהם גאָט בעוויזען און איהם געפרעגט, וואָס וויל ער, אַז גאָט זאָל איהם שענקען אָנשטאָט גבורה, כבוד, רייכקייט און לאַנג לעבען, וואָס גאָט האָט איהם פאָרגעלעגט, האָט שלמה אויסגעקליבען — נאָר אַ האַרץ, וואָס זאָל פערשטעהן, ווי צו בעגעהן זיך מיט'ן פאָלק, און זאָל קאָנען ריכטיג אונטערשיידען צווישען גוט און שלעכט, כדי עהרליך דאָס פאָלק צו משפט'ן! — און גאָט האָט איהם געזאָגט: „איך טהו דיין פערלאַנג: איך שענק דיר אַ קלוגעס, גוטעס האַרץ, וואָס פאַר דיר איז אַזאַ נישט געוועזען און נאָך דיר וועט אַזאַ נישט זיין. און אויך וואָס דו האָסט אַליין נישט פערלאַנגט וועל איך דיר געבען: אויך רייכקייט און כבוד, וואָס אַזעלכע האָט נאָך קיין מלך אין דער וועלט נישט געהאַט"! —

גאָט'ס הבטחה איז טאַקי מקוים געוואָרען. שלמה האָט מיט זיין הכמה, ווי עס זאָגט דער תנ"ך, אַריבערגעשטיגען אַלע געלעהרנסטע פון די מזרח־לענדער און פון מצרים; דאָס פאָלק רופט איהם אָן „המלך החכם מכל האדם". די ספרים, וועלכע געפינען זיך ביי אונז און זענען אונטערגעשריבען מיט שלמה'ס נאָמען, ווייזען אַז דער דאָזיגער טיטעל, מיט וועלכען דאָס פאָלק האָט דעם מלך פון ירושלים געקרוינט, איז גאָרנישט איבערטריבען.

גלויבענדיג דער מסורה, האָט שלמה נאָך אין דער יוגענד געשאַפען די וועלט־בערידמטע פּאָעמאַ „שיר השירים", אין וועלכער דער געטליך־בעגנאַבטער משורר בעזינגט, צוזאַמען מיט דער אונשולדיגער פאַסטוכישער און ערד־אַרבייטערישער לעבענסאַרט פון זיין פאָלק, די ריינע, נאַאיווע ליבע, וועלכע ער ערהויבט דורך זיין צערטליכער מוזע ביז דער מדרגה פון אַ הייליגטהום. אין ספר „משלי" געפינען מיר די פּראַקטישע קלוגשאַפט, וועלכע פאַסט אום דאָס אַלטעגליכע לעבען אין אַלע זיינע פאַזיסען, צוזאַמען מיט די ערהויבענסטע ציעלען, וועלכע דריקען אוים דעם אויטאָר'ס

שטרעבונגען אלס הערשער, אלס שופט און פאלקס־אנפיהרער*). לויט דער מסורה געהערט שלמה'ן אויך דער ספר „קהלת“— וועלכער איז דער טיעפסטער אויסדרוק פון דעם אייביגען וועלט־שמערץ, די גרויזאמסטע טראגעדיע פון דעם מענשליכען גייסט, וואס זוכט אייביג דעם ציעל פון זיין וועזען און בלאנדזעט אייביג, וואס צווייפעלט אין גלויבען און גלויבט פון פערצווייפלונג...

לויט די אלע אויסגערעכענטע ספרים, אויף וועלכע עס באווירט, קאן מען זאגען, די גאנצע אלמענשליכע מאראל און הארץ־פילאזאפיע, שטעלט זיך פאר דאס בילד פון שלמה'ן אלס ערהאבענסטער פאעט, אלס טיעפזיניגסטער דענקער, אלס דורכדרינגענדסטער הארץ־און מענשען־קענער און הויפטזעכליך — אלס איבערגעבענסטער דיענער פון וואהרהייט און גערעכטיגקייט. בעזיצענדיג אזעלכע אייגענשאפטען טרעט שלמה ארויף אויפ'ן טראן פון זיין פאטער דוד, זייענדיג אלט א יאהר צוואנציג און שאפט זיך באלד אנאייביגען אלוועלטליכען רוהם אלס געניאלער פאלקס־שופט, אדמיניסטראטאר און סטאטס־מאן.

שלמה'ס משפט איז אלעמען בעקאנט. כדי אין א קריעג צו דערגעהן גרינדליך, אויף וועלכען צד איז דער אמת, אנשטאט די געוועהנליכע אביעקטיווע געריכטס־בעווייזען, ווי עדות, שבועה און ד. ג., וועלכע ברענגען נישט שטענדיג די געווינשטע רעזולטאטען, פלעגט שלמה זיך בענוצען מיט אזעלכע סוביעקטיווע, נאר שארפזיניגע מיטלען, וועלכע טראגען איבערהויפט א ריין פסיכאלאגישען האראקטער און לאזען אין הארצען קיין צווייפעל נישט. פון די פיעל ביישפיעלען פון שלמה'ס חכמה אלס שופט, וועלכע דאס פאלק דערצעהלט, איז אלעמען בעוואוסט די געשיכטע מיט די צוויי פרויען, וועלכע זענען געקומען פאר איהם צו'ם משפט. דורך דעם קלוגען פסק דין, וועלכער האט אונבעדינגט געמוזט ארויסרופען דעם ריכטיגען מוטערגעפיהל, איז ער אין דעם קריעג פון די צוויי פרויען איבער דער אנגעהעריגקייט פון א קינד דערגאנגען ווער עס איז די אמת'ע מוטער.

שלמה'ס חכמה אלס שופט האט אין יענער צייט ארויסגערופען די פערוואונדערונג פון אלע ארומיגע מלכים, וועלכע פלעגען צוליעב דעם קומען

---

*) מען שרייבט איהם צו אויך א ספר „חכמת שלמה“ (אין די „כתובים אחרונים“) נאר דער ספר איז געווים א פראדוקט פון די שפעטסטע צייטען, און זאגאר ניט קיין פראדוקט פון פאלקס־ווייזהייט, נאר פילאזאפישע געדאנקען פון א גריכיש־געלעהרטען יודען אין די לעצטע צייטען פונ'ם בית שני.

אַלײן קײן ירושלים, כּדי צו איבּערצײַגען זיך אין די װאַהרהײַט פון די נפלאות, װאָס זײ האָבּען זיך אָנגעהערט װעגען דעם מלך פון ישׂראל. אין תּנ״ך װערט דערצעהלט, װי עס איז געקומען די קעניגען פון דעם װײַטען לאַנד שבא צו שלמה'ן אין הױז אָנצוקוקען דעם װאונדערליכען מלך און צו הערען זײַן קלוגשאַפט. פאַר איהר אומקעהרען זיך צוריק אין איהר לאַנד האָט די קעניגען פון שבא געזאָגט צום מלך שלמה:

„ריכטיג איז דאָס, װאָס איך האָבּ געהערט אין מײַן לאַנד װעגען דײַנע מעשׂים און װעגען דײַן חכמה; איך האָבּ עס נישט געװאָלט גלױבּען ביז איך בּין אַהער געקומען און איך האָבּ זיך מיט מײַנע אױגען איבּערצײַגט, אַז מען האָט מיר זאָגאַר קײן העלפט נישט דערצעהלט פון דײַן גרױסקײַט. דו בּיזט פיעל קלוגער און גוטהערציגער, װי איך האָבּ װעגען דיר געהערט. גליקליך זענען דײַנע מענשען; גליקליך זענען דײַנע קנעכט, װעלכע שטעהען פאַר דיר שטענדיג און הערען דײַן חכמה. זאָל זײַן געבּענשט גאָט דײַן בּעשעפער, װעלכער, אױס ליעבּע צו זײַן פאָלק ישׂראל, האָט ער דיך אַרױפגעזעצט אױפ'ן טראָן פון ישׂראל און פאַר אַ מלך דיך אױסדערװעהלט צו שאַפען אין לאַנד משפּט און גערעכטיגקײַט!“...

זײַענדיג פון נאַטור װי אױך לױט זײַנע אַנשױאונגען אַ פריעדליך געשטימטער מענש — „איש מנוחה“ — איז איהם אָהן בּלוט־פערגיסונג*) בּלױז פיהרענדיג אַ קלוגע פּאָליטיק, געלונגען כּמעט זײַן גאַנצען לעבּען אײַנהאַלטען דעם אינערליכען און אױסערליכען שלום פון לאַנד. ער האָט אַרײַנגעטראָטען אין פריעדליכע זאָגאַר פרײַנדליכע בּעציהונגען מיט די אַרומיגע מלוכות. מיט פיעל פון זײ האָט ער זיך גאָר מתחתּן געװען. אַזױ האָט ער גענומען פאַר אַ פרױ די טאָכטער פון מלך עמון און נאַכהער אױך די טאָכטער פון מלך מצרים. דורכדעם האָט ער נאָך מעהר פערזיכערט די לאַגע פון דעם לאַנד און אױפגעהױבּען זײַן רוהם; דער װאָהלבּעשטאַנד פון פאָלק דערגרײכט דאַן, די העכסטע מדרגה. אין תּנ״ך װערט געזאָגט, אַז „פאַר די גאַנצע צײַט, װאָס שלמה האָט געהערשט אין לאַנד ישׂראל, האָט דאָס פאָלק געלעבּט רוהיג, יעדער אונטער זײַן װײַנשטאָק און אונטער זײַן פײַ־

*) נאָר דער ערשטער שלמה'ס אַרױפטריט אױפ'ן טראָן איז בעשמוצט געװאָרען מיט בלוט: ער האָט גע'הרג'עט זײַן ברודער אדוניה, װעלכער האָט, צוליעב זײַן עלטערשאַפט, פּרעטענדירט אױף זײַן פאָטער'ס קרױן. צוזאַמען מיט אדוניה'ן האָט שלמה אױך געטױדט דעם עלטסטען און העלדענמוטיגסטען דוד'ס קריעגס־העררר יואָב'ן, װי אױך פיעל אַנדערע גרױסע לײַט פון פאָלק, װעלכע האָבּען אדוניה'ס צד געהאַלטען.

געגנבוים״. מען דארף אבער נישט מיינען, אז די גאנצע בעשעפטיגונג אין לאנד איז בעשטאנען דורכאוים אין ערד־ארבייט, ווי מען קאן אין פלוג פערשטעהן דעם דאזיגען פסוק. די ערד־ארבייט איז, אמת, געווען דער יסוד פון דער פאלקס־ווירטשאפט; נאר צוזאמען מיט דעם האט זיך פאר שלמה׳ס צייט שטארק ענטוויקעלט אין לאנד פון ישראל דער אינערליכער און אויסערליכער האנדעל. די נאהענטסטע, צו ארץ ישראל, מלוכה, וועלכע האט זיך אויסגעצייכענט מיט איהר מסחר און רייכקייט, איז געווען צור (פעניציא). צו דרום־זייט האט זיך איינגעפונען די פרוכטבארע און קולטורעלע מצרים (עגיפטען); פון צפון זייט— ארם מיט איהר הויפטשטאדט דמשק. מיט די אלע מלוכות האט שלמה געשלאסען א האנדעלס־אבמאך. די בני ישראל פלעגען אין יענע לענדער ארויספיהרען זייערע ערד־פראדוקטען: קארן, וויין און איילבערטען, און אנשטאט דעם פלעגען זיי אריינפיהרען: פימסען־האלץ און בוקסען־בוימער— פון צור, פערד און רייטוועגען — פון מצרים. די הויפט־בעדייטונג פון דעם לאנד איז אבער בעשטאנען אין דעם, וואס עס האט געדיענט אלס גרויסער קאראוואנען־וועג אויף דורכצופיהרען סחורה צווישען מעסאפאטאמיע און מצרים, צווישען אזיען און אפריקע. דאס לאנד כנען איז געווען דורכאוים דורכגעשניטען מיט אזעלכע דורכפאהר־וועגען. לויט שלמה׳ס פעראָרדנונג איז אויף די דאזיגע וועגען אין פערשידענע פונקטען געווען אויסגעבויט בעקוועמע סטאנציעס פאר די קאראוואנען און פערשידענע לאגערען פאר זייערע סחורות; ארץ ישראל איז אלזא געווארען דער מיטעלפונקט פון דעם סחורה־וועכסעל צווישען אזיען און אפריקא, צוליעב וואס דער לעבהאפטסטער האנדעל אין לאנד האט פראכטפאל אויפגעבליהט. ווי עס שיינט האבען די קאראוואנען אויך געמוזט פאר דעם דורכפיהרען זייערע פערשידענע סחורות צאהלען געוויסע אבצאהלונגען, וואס האט גרויסע הכנסות אריינגעבראכט אין דער מלוכה־קאסע.

צוזאמען מיט׳ן יבשה־האנדעל האט זיך אויך ענטוויקעלט אין לאנד פון ישראל דעם ים־האנדעל, א דאנק שלמה׳ס אבמאך מיט דער מלוכה צור, וועלכע איז אין דער אלטערטהום געווען בעריהמט מיט איהרע בעסטע ים־רייזענדער, וואס האבען נאך אין יענער צייט דורכגעשוואומען דורך דעם געפעהרליכען גיבראלטאר און האבען דערגרייכט ביז די וייטסטע מקומות אין אפריקע. די סוחרים פון די ביידע לענדער— ארץ ישראל און צור— פלעגען בויען צוזאמען גרויסע שיפען, אויף וועלכע זיי פלעגען זיך לאזען אין ים אריין צו דעם גאלד־לאנד אופיר, קיין אינדיען (הודו), קיין חינא און

אַז. וו. יעדע ים-רייזע פלעגט געדויערען אַ משך פון דריי יאָהר. דאַן פלעגט דער פעראייניגטער פלאָט פון צור און ישראל זיך אומקעהרען, אָנגעלאָדען מיט זילבער און מיט גאָלד און מיט קופער און אַנדערע טייערסטע מעטאַלען, מיט העלפאַנד-ביין, מיט די אויסגעצייכענטסטע געהילץ, מיט שמעקענדיגע געווירצען און מיט די פערשידענסטע לוקסוס-אַרטיקלען.

זעהר גרויסע הכנסות האָבען אין לאַנד אַריינגעטראָגען אויך די פיעל מתנות, וואָס פערשידענע מלוכות פלעגען שיקען צום קלוגען מלך, וועלכער האָט אין דעם פאָליטישען לעבען פון אוראַלטען מזרח די הויפּט-ראָליע געשפּיעלט, כדי זיין פריינדשאַפט צו געווינען. די מתנות פלעגען בעשטעהן „פון גאָלד און פון זילבער און פון קליידער און פון געוועהר און פון געווירצען און פון פערד און פון מויל-אייזלען— יאָהר-יעהרליך"...

די רייכקייט אין לאַנד פון ישראל האָט אין שלמה'ס צייטען אַלזאָ דערגרייכט די העכסטע שטופע. „פאַר שלמה'ס לעבען— דערצעהלט זיך אין תנ"ך— איז געלד געווען פאַר גאָרנישט גערעכענט". „שלמה האָט געמאַכט אַזוי רייך דאָס פאָלק, אַז זילבער איז געווען אין ירושלים ווי שטיינער פיעל, און צעדערהאָלץ— ווי די דערנער אינ'ם טאָל".

שלמה המלך האָט זיך אויך ווי זיינע פאָרגענגער שאול און דוד געזאָרגט פאַר דער פעראייניגונג פון אַלע שבטים אין לאַנד אַלס איין בירגערליכע געזעלשאַפט, און אין זיין צייט איז די אינערליכע צענטראַליזאַציע פון דער מלוכה פערפאָלקאָמט געוואָרען. די פריהערדיגע עטנאָגראַפישע צוטיילונג פון פאָלק האָט שלמה פערביטען אויף די אַדמיניס-טראַטיווע צוטיילונג. ער האָט צוטיילט די גאַנצע מלוכה פון ישראל אויף צוועלף געגענדען, נישט רעכענענדיג זיך דערביי מיט דער צוזאַמענשטעלונג פון די שבטים אין יעדע געגענד. כדי צו קענען בעסער איינפיהרען די אַדמיניסטראַטיווע אָרדנונג אין דעם ברייטען לאַנד, האָט ער אין יעדען געגענד בעשטימט אַ בעזונדערען פערטרעטער (נציב) וועלכער האָט געדאַרט צו לייטען מיט די פערשידענע אַדמיניסטראַטיווע אַנגעלעגענהייטען פון געגענד. איבער די אַלע צוועלף נציבים איז אויפגענומען געווען אַן'אויבערדאַר, וועלכער פלעגט קאָנטראָלירען די נציבים און האַלטען זיי אָבהענגיג פון דער צענטראַלער מאַכט אין ירושלים.

שלמה האָט אויך אויסגעפיהרט דוד המלך'ס פלאַן וועגען אויסבויען אין ירושלים אַן'אַלגעמיינעם הייליגטהום, וועלכער זאָל דיענען אַלס גייסטליכער צענטער פאַר'ן גאַנצען פאָלק אין גאַנצען לאַנד. אויפ'ן העכסטען פּלאַץ אין ירושלים, וועלכע איז פאַר זיך פון די העכסטע ערטער אין דעם אוראַלטען

מורח גערעכענט געווען,— אויפ'ן הייליגען בארג מוריה, וועלכער איז צונויפגעבונדען מיט די שענסטע און הייליגסטע פאלקס=מסורות, האט שלמה אויפגעשטעלט דעם וועלט=בעריהמטען בית=המקדש. זיבען יאהר האט דאס בויען געדויערט, אונטער דער אויפזיכט פון די בעסטע בוי=מייסטער פון דער אלטער צור. צעהנדליגער טויזענד מאן פלעגען אין די ארומיגע ארץ=ישראל=בערג די שטיינער צום בנין האקען; צעהנדליגער טויזענד מאן פלעגען אין לבנון=וואלד צעדערן און בוקסען=בוימער פאר איהם זעגען. די קינסטלערישע ארכיטעקטור, די מייסטערהאפטע שניצונג, דאס גאלד און דאס זילבער און דאס העלפאנדביין, וואס האבען בעדעקט די ווענד פונ'ם היכל, דעם ארון פון די לוחות, די כרובים, דעם מזבח און ד. ג. האבען בעצויבערט יעדען זוהן פון ישראל. וואס פאר א ווערט האבען ווירקליך געקאנט האבען די פערשידענע איינפאכע מזבחות און במות, וואס האבען נאך פון שמואל'ס צייט זיך איינגעפונען אין פערשידענע ערטער אין לאנד, אין פערגלייך מיט דעם שמוק און גלאנץ פון דעם דאזיגען היכל?!

שלמה'ס בית־המקדש, וועלכער האט זיך קונה שם געווען אין אלע שכנות'דיגע לענדער, האט אלזא אינ'ם לעבען פון פאלק ישראל באלד זיך ערווארבען דעם געוואונשטען אויטאריטעט און בעדייטונג. שלמה האט מיט גרוים פאראד געפייערט די ערעפענונג פון „גאט'ס־הויז", דערביי האט ער אויך, לויט די פאלקס־מנהגים, פיעל קרבנות געבראכט; בעשטימט האט אבער דער קלוגער מלך פאר'ן בית־המקדש א פיעל העכערען ציעל, ווי קרבנות ברייגען. דא האט ער זיך געהאלטען ביי די אנשויאונגען פון די נביאים, וועלכע האבען — מיט שמואל'ן אין דער שפיץ — ווייניג געהאלטען פון דעם קרבנות=דיענסט. אין דער מוסטערהאפטער תפלה, מיט וועלכער שלמה האט דעם בית־המקדש בענייט, האט ער דעם הייליגטהום בעשטימט פאר תפלה, פאר „עבודה שבלב". די הערליכקייט, די פייערליכקייט, די הייליגקייט, וואס האט געריהט אין דער „נעביל=דונקעלהייט" פון היכל, האבען געדארפט וועקען די בעסטע געפיהלען פון יעדען בעזוכער און ווענדען דאס הארץ זיינס צו'ם אמת'ן גאט... די האפנונגען, וואס שלמה האט ארויפגעלעגט אויפ'ן בית־המקדש, זענען געווען פיעל דרייסטער ווי זיין פאטער דוד'ס: ער האט נישט בלויז פאר'ן פאלק ישראל, נאר פאר דער גאנצער מענשהייט מיט דעם געשטרעבט א גייסטליכען צענטר אויפצובויען.

„און אויך צו דעם פרעמדען — בעט שלמה אין זיין תפלה — וועלכער איז נישט פון דיין פאלק ישראל, אז ער וועט קומען פון א ווייטען לאנד. צוליעב דיין גרויסען נאמען און שטארקער מאכט און אויסגעשטרעקטער

ארעם — אז ער וועט קומען און בעטען פאר דיר אין דעם דאזיגען הויז— זאלסט דו פונ'ם הימעל, פון דיין פערפעסטיגטען טראן, זיין שטים צוהערען און דו זאלסט טהון דאס, וואס עס וועט בעטען פון דיר דער פרעמדער, זאלען אויך אלע פעלקער פון דער וועלט דערקענען דיין נאמען, מורא האבען פאר דיר, ווי דיין פאלק ישראל, און וויסען, אז דיין נאמען איז בערופען אויף דעם דאזיגען הויז, וואס איך האב געבויט!"...

די ערעפנונג פון בית־המקדש האט אין לאנד ארויסגערופען א גרויסע בעגייסטערונג און א גרויסע פרייד. דאס גאנצע פאלק פון ברעג צו ברעג האט צוזאמען מיט זיין בעליבטען מלך געפייערט זיבען טעג דעם „חנוכת־הבית". נאר די נבואה, וועלכע איז פון אנפאנג אן געגען יעדער קאנקרעטער פארם, וואס פערקערפערט איהר אונענדליכען אידעאל, האט זיך געשראקען, אז די פארם זאל דעם אינהאלט נישט אויפשלינגען, ווי עס פאסירט גאנץ אפט; אז דער היכל זאל ביי'ם פאלק נישט ווערען דער עיקר, און די הויכע ציעלען, וואס שלמה האט איהם צוליעב זיי געשטעלט, זאלען נישט ווערען קיין טפל. באלד נאך דער ערעפנונג פון היכל האט די נבואה מזהיר געווען שלמה'ן און דאס פאלק, אז זיי זאלען נישט האפען צופיעל אויפ'ן בית־המקדש. דאס הייליגע הויז אליין וועט וויסט און לעהר ווערען, און דאס גאנצע לאנד וועט צורואינירט ווערען, אויב דאס פאלק וועט פערלאזען דעם גאט פון זייערע עלטערען און נישט היטען זיין געבאט...

נייע געביטען אין דער פאלקס־ווירטשאפט האט שלמה געעפענט; נייע געביטען האט ער אויך ענטדעקט אין דער פאלקס־שאפונג. נאך דעם בית־המקדש, האט ער געבויט דעם „בית־המלך" (קעניגליכען פאלאץ), וועלכער איז געווען נישט וועניגער שען פון גאט'ס הויז; צוזאמען מיט דעם האט ער אויפגעשטעלט דעם „געריכטס־זאל", וואו עס האט זיך געפונען דער בעריהמטער שלמה'ס טראן (כסא־שלמה). דאס פאלק, וועלכען ס'איז געווען, ווי עס שיינט, ביז איצט אין גאנצען פרעמד די פלאסטישע קונסט, האט זיך בעקאנט מיט דער ארכיטעקטור, מיט דער שניצונג און האט זיך אלץ מעהר דורכגעדרונגען מיט די געפיהלען פון שענקייט. דער ביישפיעל פון מלך האט באלד ארויסגערופען נאכמאכונגען, און די הויפטשטאדט ירושלים, איבערהויפט דער אריסטאקראטישער קווארטאל „ציון" האט זיך גענומען בעדעקען מיט גאנצע רייהען פון פראכטפאלע בנינים אין ריזיגע פארמען, לויט דעם מזרח'ישען געשמאק, ביז זי בעקומט נישט ענדליך דעם טיטול „ציון מכלל יופי"...

אין דעם, וואס דער קלוגער מלך האט זיך געמיהט צו געבען זיין

לאנד אלץ ווייטער וואס מעהר אויסערליכען גלאנץ, האט ער געהאט נישט בלויז עסטעטישע, נאר אויך פאליטישע אויסזיכטען. וואס פרעכטיגער דאס לאנד האט אויסגעזעהן, האט עס אלץ מעהר געוויכט געהאט אין פארציטיגען מזרח. מיט דעם ציעל האט דער מלך אויך געמוזט זיין „הויף" אלץ גרעסער און פראכטפאלער מאכען; לויט דעם מנהג פון די גרויסע מזרחי׳שע הערשער האט ער אויך ביי זיך א גרוים פרויען־הויז איינגעפיהרט; אין דעם פרויען־הויז האבען זיך איינגעפונען די טעכטער פון די שטארקסטע מזרחי׳שע מלכים און דאס האט פערשטארקט די פריעדליכע בעציהונגען פון די לעצטע צו׳ם פאלק ישראל. דעם פאלק האט אבער דער דאזיגער ריזענהאפטיגער שטאט פון קעניג זעהר טייער געקאסט. אויסצוהאלטען דעם גרויסען „הויף", דאס צאהלרייכע פרויען־הויז האט דאס פאלק געמוזט צאהלען א גרויסען מס (צינזען) סיי מיט געלד, סיי מיט פראדוקטען. דאס פאלק, וואס אין דער פערהעלטניסמעסיג קורצער צייט פון דעם מלכים־פעריאד איז עס נאך נישט געווארען צוגעוואהנט — בפרט ביי דעם איינפאכען ארט־לעבען פון די פאריגע מלכים — צו אזעלכע פפליכטען, האט אויך געמוזט אנ׳אנטייל נעהמען אויף פערשידענע אופנים אין דער בויאונג פון די פערשידענע פאלאצען און נייע שטעדט, וואס דער מלך האט אונטערגענומען. די צאהלונגען זענען צוליעב דעם נאך מעהר צו לאסט געווען פאר׳ן פאלק, ווייל צוזאמען מיט די נייע ארדנונגען אין לאנד איז דורכ׳ן מלך געבראכען געווארען די פאטריארכאלישע איינפאכע פויערליכע אויפפיהרונג; דער צווישען־פעלקערליכער האנדעל האט רייך געמאכט דאס לאנד, צוזאמען מיט דעם האט ער אבער אויך געשטעלט גרעסערע, קאסטבארערע, מעהר קולטורעלע פאדערונגען פון לעבען... אויף דעם גרונד פון די שווערע אבצאהלונגען פאר די מלוכה־בעדערפניסען האט ביסלעכווייז צווישען פאלק געוואקסען א אונצופריעדענע שטימונג געגען די נייע איינפיהרונגען פון מלך. דאך וואלט פילייכט די דאזיגע אונצופריעדענהייט נישט געבראכט צו קיינע קאנקרעטע רעזולטאטען, ווען די נביאים וואלטען אין נאמען פון גאט די דאזיגע שטימונג נישט אונטערגעשטיצט. די נביאים, וועלכע האבען געהאפט צו געפינען אין דער פערזאן פון דעם פאעטישען, קלוגען, פריעדליכען און איבערהויפט גאט׳ספארכטיגען שלמה׳ן דעם איבערגעבענסטען טרעגער פון זייער ריינעם אידעאל און וועלכע האבען דערום מיטגעהאלפען ער זאל געזאלבט ווערען פאר א מלך אין ארץ ישראל, האבען ענדליך אין איהם אויך געמוזט אנ׳ענטוישונג ליידען, ווי אין זיינע פארגענגער. פיהרענדיג א פריעדענס־פאליטיק האט דער מלך געמוזט צייטענווייז פער־

בּויגען פערשידענע טראַדיציעס, בּעשליסען זיך אויף אַזעלכע שריט, וואָס זענען געגען דעם פאָלקס-גייסט, כּדי צו דערהאַלטען דעם שלום מיט די שטאַרקע מלכים אַרום. אַלס אַזעלכע דאַרף מען רעכענען זיין הייראַטען מיט קעניגליכע טעכטער פון פרעמדע פעלקער און זיין געדולדיגע בּע-ציהונגען צו פרעמדע קולטוסען (גאָטעסדינסט). זיינע אייגענע פון דער פרעמדגעגוטענע פרויען, וועמענס גלויבען און געוויסען ער האָט נישט געקאָנט ערלויבען זיך צו געוואַלדעווען, האָבען מיט זיין וויסען מזבּחות פאַר זייערע היימישע געטער געשטעלט, וואָס האָט געקאָנט שעדליך ווירקען אויף דער יונגער פלאַנצונג, אויף דער אמונה אין איין אונענדליכען, עביגען, קערפּערלאָזען גאָט, — וואָס די נביאים האָבען אַזוי פייערליך געפּרעדיגט.

די נביאים, אַלס טרעגער פון ריינעם אידעאַל, האָבען זיך נישט געוואָלט רעכענען מיט דער פּראַקטיק און מיט די הויכע מלוכה-ציעלען, וועלכע דער מלך האָט דורך זיינע קאָמפּראָמיסען געוואָלט ערדייכען, און זיי האָבען איהם אין די לעצטע יאָהרען פון זיין הערשען אַרויסגעוויזען גאַנץ פיינדליכע געפיהלען. זיי האָבען זיך בּעשלאָסען, ווי עס שיינט, צו קעמפּ-פען פאַר זייער אידעאַל נישט אָבשטעלענדיג זיך פאַר קיינע קרבּנות....

דאַן האָבען זיי נאָך איין האָר נישט געשטעלט אין געפאַהר די גאַנצע מלוכה פון ישראל. אין די לעצטע יאָהרען פון שלמה'ס רעגירונג האָט ירבעם בן נבט, פון דעם שבט אפרים, איינער פון די צוועלף פערטרעטער (נציב) אין לאַנד, אויפגעהויבען אַ פערשווערונג (אַ מרידה) געגען דעם מלך. די פער-שווערונג איז געוועזען נאָך געפעהרליכער דערפאַר, וואָס דאַן האָט דאָס לאַנד ישראל נאָך בּעדראָהט אויך אַן'אויסערליכע מלחמה מיט ארם. דאָך האָט דער נביא אחיה השלוני אין'ס נאָמען פון גאָט געבּענשט די טהאַט פון ירבעם און איהם פערשפּראָכען אַנ'ערפאָלג. אין'ס שריט פון דעם נביא, וועלכער האָט פאָראויסגעזעהן, אַז אין בּעסטען פאַל וועט פון שלמה'ן און זיין דינאַסטיע נאָר אָבפאַלען אַ געוויסער טייל פון'ם פאָלק, און אַז דער שבט יהודה, פון וועלכען עס שטאַמט דוד'ס הויז, ווי אויך דער שבט לוי און דער שבט בנימין, צוליעב געוויסע טעריטאָריאַלע און אַנדערע אַנגעלעגענהייטען, וועלען זיך פעסטהאַלטען אָן זייער בּעליעבטען מלך און די פערשווערונג וועט אַלזאָ בּריינגען נאָר צו אַ שפּאַלטונג אין לאַנד — בּעדאַרף מען זעהן אַ פּראָטעסט נישט נאָר געגען שלמה'ן, נאָר געגען די מלוכה-צענטראַליזאַציע אין אַלגעמיין. עס איז מעגליך, אַז אַזוי ווי די נביאים האָבען געפאָדערט, אַז די אידעע פון גאָט זאָל זיין אַנ'אַבּסטראַקטע און זי טאָר נישט פערקערפּערט ווערען אין קיין קאָנקרעטע פאָרם, אַזוי איז בּיי זיי אויך אויסגעקומען

אַז די אידעע פון „פאָלק“ דאַרף זיין אַנ׳אַבסטראַקטע. דער מלוכה־צענטר, וועלכער האָט געזאָלט אויסדריקען די נאַציאָנאַלע איינינקייט פון אַלע חלקים פון פאָלק, האָט אפשר דערפאַר פון אָנפאַנג אָן געטראָפען אַ שטאַרקען געגנער אין דער פערזאָן פון די נביאים...

דאָך האָט דער פערשווערונגס־פּלאַן פון אחיה השלוני זיך נישט איינגעגעבען ביי שלמה׳ס לעבען. צו גרויס איז געווען דער אויטאָריטעט פון דעם קלוגען מלך, אַז אַ וועלכער נישט איז ירבעם בן נבט זאָל קאָנען אונטערברעכען דעם צוטרוי פון פאָלק און אַרויסרופען אויף אַ פּאַקטישען בונט. ירבעם בן נבט האָט געמוזט ענטלויפען פון לאַנד און זיך בעהאַלטען אין מצרים, וואו עס האָט דאַן געוועלטיגט אַ נייער פּרעה, וועלכער איז מיט שלמה׳ן נישט געווען אין קיין פערבאַנד און וועלכער האָט געשיצט דעם פיינד פון מלך ירושלים; שלמה, וועלכער איז פיער־ציג יאָהר געזעסען אויפ׳ן טראָן אין ירושלים, האָט ביז זיין לעצטען טאָג געהערשט איבער׳ן לאַנד אין פריעדען און אין גליק; זיין טוידט האָט פערדעקט מיט אַ היילינגען שלייער נישט נאָר זיין חכמה, נישט נאָר זיין געניוס, נאָר אויך זיינע פעהלערען, וועלכע ער האָט אָבער בעגאַנגען — נאָר אויס פיעל ליעבשאַפט צו זיין פאָלק און צו זיין לאַנד.

די מסורה, מיחס זייענדיג צו איהם דעם „ספר קהלת“, האָט די פעהלערען אין שלמה׳ס פערזענליכען און מלוכה־לעבען אויפגעהויבען זאָגאַר העכער פון דער מינוטווייליגער פּאָליטיק, אין שלמה׳ס פרעהליכען אַרט־לעבען פון איין זייט און זיינע גאָטספאָרכטיגע מעשים פון צווייטען זייט, אין שלמה׳ס פרויען־הויז ווי אין זיין בית־המקדש האָט די מסורה געזעהן די עביגע שמערצען פון מענשליכען גייסט, וועלכער זוכט זיין ציעל און לעבען, זוכט זיין גליק אויף פערשיעדענע געביטען, אין תענוגים און מעשים טובים, און קאָן עס נישט געפינען — ביז עס קומט אָן פּלוצלינג דער טוידט, און ער ווענדעט זיינע בליקען צום הימעל!...

אַזוי האָט דאָס פאָלק פון דאָס טהאַט־פאָלעס און ווירקען־פאָלעס לעבען פון זיין קלוגסטען מלך אַ עביגע אַגדה געמאַכט, אין וועלכער די מענשהייט זוכט שוין ציים טויזענדער יאָהר די בעשיידונג פון איהר ביטערען, פינסטערען און קוואַל־פאָלען לעבען.

זיעבּעטעס קאַפּיטעל.

די שפּאַלטונג.

(928.)

מיט שלמה׳ס טוידט פערגעהט די זון איבּער׳ן לאַנד פון ישראל. דאָס גליק פערשווינדעט. די רוהע — צערשטערט. די קריעגעריַיען, וועלכע האָבּען זיך אָנגעהויבּען נאָך אין די לעצטע שלמה׳ס יאָהרען און נאָר ער, שלמה, מיט זיַין גרויסער הכמה און מיט זיַין אויטאָריטעט האָט זיי איינגעשטילט, — בּרעכען אויס נאָך זיַין טוידט מיט אַ מוראדיגען געוואַלד.

גלייך נאָכדעם ווי שלמה איז געשטאָרבּען און זיַין זוהן רחבעם האָט געזאָלט געזאַלבּט ווערען פאַר אַ מלך איבּער ישראל האָט זיך ירבעם בּן נבט אומגעקעהרט פון מצרים (וואו ער האָט זיך בּעהאַלטען פון שלמה׳ס צאָר׳ן, נאָך דעם אונגעלונגענעם בּונט, וואָס ער האָט אויפגעהויבּען) און האָט פון דאָס ניי גענומען אויפרייצען די מאַסען געגען דוד המלך׳ס דינאַסטיע. ער האָט זיך געשטיצט, ווי צום ערשטען מאָל, פון איין זיַיט אויף די מיטהילף פון זיַין אייגענעם שבט אפרים און פון דער צווייטער זיַיט — אויף דעם מיטגעפיהל און די מאָראַלישע מיטווירקונג פון די בּ נ י ־ ה נ ב י א י ם. אין לאַנד האָט זיך פון דאָס ניי אויפגעהויבּען די פראַגע וועגען די גרויסע מסים (אָבּצאָהלונגען), וועלכע זענען איבּערהויפּט געפאַלען צו לאַסט אויף די פאָלקס־מאַסען. דאָס אונטערגעהעצטע פאָלק האָט זיך פערזאַמעלט אין שכם — די בּעדייטענדסטע שטאָדט אין דעם טייל לאַנד פון שבט אפרים, — אַרויסגערופען אַהין דעם טראָהן־פאָלגער, רחבעם, און געפאָדערט פון איהם, אַז פאַר׳ן געזאַלבּט ווערען אַלס מלך זאָל ער צוזאָגען לייכטער צומאַכען פאַר׳ן פאָלק די פפליכטען פון דער מלוכה. „דיַין פאָטער — האָבּען זיי געזאָגט — האָט אונזער יאָך שווער געמאַכט; יעצט פערגרינגער אונז די האַרבּע אַרבּייט פון דיַין פאָטער און זיַין שווערען יאָך, וואָס ער האָט אויף אונז אַרויפגעוואָרפען, דאַן וועלען מיר דיך דינען“. רחבעם איז אָבּער געוועזען פון איין זיַיט — אַן „אונערפאַהרענער און אַ כאַראַקטערלאָזער מענש“, און פון דער צווייטער זיַיט — אַ מענש וואָס האָט געהאַט די בּעגריפען פון דעס־פאָטישע מזרח־מלכים, פאַר וועלכע ס׳איז פרעמד די שטים פון פאָלק

און וועלכע שטיצען זיך שטענדיג אויף דער פיזישער קראַפט. רחבעם, אַ זוהן פון נעמה, דעם מלך עמונ'ס טאָכטער, האָט בעקומען בירושה דעםפּאָטישע נייגונגען און צו זיינע דעספּאָטישע נייגונגען האָט ער געקראָגען הסכמה פון זיינע יונגסטע אונערפאַהרענע יועצים. צוהערענדיג זייער עצה האָט ער אַזוי געענטפערט דעם פאָלק: „מיין קלענסטער פינגער איז גרעבער פאַר מיין פאָטער'ס לענדען; מיין פאָטער האָט אייך בעלעסטיגט מיט אַ שווערען יאָך, איך וועל אייער יאָך נאָך גרעסער מאַכען; מיין פאָטער האָט אייך געשטראָפט מיט ריטער, איך וועל אייך שטראָפען מיט שטעכעדיגע דערנער"... ביים פאָלק ישראל זענען נאָך אָבער צו פריש געווען די טראַדיציעס פון די פאָרגאַנגענע הערשער, אום אַזאַ ענטפער זאָל איהם קאָנען בערוהיגען. די בני ישראל האָבען זיך קיינמאָל נישט גערעכענט פאַר קנעכט פון זייערע מלכים; די מלכים ווייטער, האָבען אויף זיך נישט געקוקט ווי אויף טיראַנען מיט אויסשליסליכע פריוועלעגיעס צו פערשקלאַפען דאָס לאַנד, נאָר ווי אויף פאָלק'ס־דיענער מיט בעזונדערע פליכטען צו זאָרגען זיך פאַר דעם גליק און וואוילשטאַנד אינ'ם לאַנד. דאָס פאָלק איז געווען געוואָהנט, אַז די מלכים זאָלען זיך מיט איהם בעגעהן מיט ליעבשאַפט, מיט טריי־הייט און איבערגעבענהייט. דער דעספּאָטישער ענטפער פון דעם פרישען טראָנפאָלגער האָט נאָר געקאָנט איהם נאָך מעהר אויפרייצען; דעריף האָבען נאָר געוואַרט די ווירקליכע אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד. ירבעם מיט זיינע מיטהעלפער האָבען נישט געוואַרט ביז וואַנען דער צאָרן פון פאָלק וועט אָבגעקיהלט ווערען און געשטילט ווערען. זיי האָבען גלייך אויסגעשריען: „וואָס פאַר אַ חלק האָבען מיר אין דוד'ן און וואָס פאַר אַ ירושה איז דאָס פאַר אונז ישי'ס הויז? ישראל, צוריק אין דיינע געצעלטען!"

די ווערטער האָבען געדיענט אַלס פּאַראָל פאַר דער מרידה געגען רחבעם'ן, געגען שלמה'ס זוהן און דוד בן ישי'ס אייניקעל. דער אויפשטאַנד האָט אַרום כמעט דאָס גאַנצע לאַנד; דער גרעסטער טייל פון פאָלק, גאַנצע צעהן שבטים ערקלערען די שטאָדט שכם, אין טייל לאַנד פון אפרים, אַלס הויפּטשטאָדט אָנשטאָט ירושלים, און ירבעם בן נבט דעם זוהן פון שבט אפרים אַלס מלך אָנשטאָט רחבעם'ן. ביי דוד'ס הויפּטשטאָדט און דוד'ס דינאַסטיע בלייבען נאָר צוויי שבטים: יהודה און בנימין. דער ערשטער — ווייל די דינאַסטיע שטאַמט פון איהם; דער צווייטער — ווייל די הויפּטשטאָדט ירושלים איז געווען אין זיין טייל לאַנד. אַ גרויסער טייל פון שבט לוי האָלט זיך אויך ביי ירושלים אַלס אויסגעוועהלטע בעדיענטע פון בית־המקדש.

אזוי איז צופאלען געווארען דאס פאלק ישראל אויף צוויי טייל, אזוי איז צושפאלטען געווארען דאס הייליגע לאנד אויף צוויי מלוכות. די מלוכה פון יהודה און די מלוכה פון אפרים עקזיסטירען פון דאן אן אין ארץ־ישראל אלס צוויי גאנץ זעלבסטשטענדיגע מדינות און די פאלק'ס־כחות, וועלכע זענען מיט אזוי פיעל מיה פון גאנצע דורות פעראייניגט געווארען, ווערען פון דאס ניי צושפליטערט... רחבעם האט, אמת, געפרובט, לויט זיין דעספאטישער שיטה, צווינגען דורכ'ן שווערד די אויפגעבונטעוועטע טיילען פונ'ם פאלק צו אנערקענען איהם אלס איינציגען מלך איבער'ן גאנצען לאנד. ער האט מיט דעם צוועק מאבילוזירט א גרויסען חיל און האט זיך געגרייט אויף מלחמה געגען ירבעם'ן מיט זיינע אנהענגער. נאר די בני־הנביאים מיט זייער אויטאריטעט, וואס איז געווען זעהר הויך ביי די בני יהודה, האבען דעם פלאן צושטערט. דער נביא שמעיה האט זיך געווענדעט צום מלך רחבעם ווי אויך צום שבט יהודה און שבט בנימין אין דעם נאמען פון גאט:

„אזוי האט גאט געזאגט: איהר זאלט נישט געהן און נישט מלחמה האלטען געגען אייערע ברידער, די בני ישראל; קעהרט אייך יעדער צו זיין הויז, ווייל מיט מיין ווילען איז די זאך געשעהן!”

און דער נביא איז מנצח דעם מלך; דער חיל צוגעהט זיך „ווי גאט האט געבאטען”, און מעהר פרובט זיך שוין קיינער נישט צו פעראייניגען דעם פאלק אונטער איין צענטראלע מאכט.

עס איז שווער צו זאגען איבער די נבואה, בעשליסענדיג זיך אויף אזא שריט ווי די צושפאלטונג פון דער יודישער מלוכה, האט ביי דעם געהאט אויך וואסערע ס'איז פאזיטיווע אויסזיכטען אין צוזאמענהאנג מיט די נבואה־אידעאלען. אלענפאלס זעהט מען ארויס פון די שפעטיגערע נביאים, אז אויף דער נייער ממשלה האבען זיי געהאט געלעגט גרויסע האפנונגען. „אפרים איז מיין בכור”. „איז דען אפרים דער טייערסטער זוהן ביי מיר...” „איך בין געוואהנט געווען אפרים'ן אויף (מיינע) ארימס צו נעהמען...” „אפרים איז א געלערנטע קאלב, איך האב ליעב געהאט מיט איהר צו דרעשען, איך האב ליעב געהאט איהר שענעם האלז צו גלעטען”... דאס זענען נאר איניגע פון די פיעלע מיט ליעבע הורכגע־דרונגענע אויסדריקען פון די נביאים וועגען די מלוכה אין אפרים אלס ווי זיי האבען זי זיך פון אנפאנג געווינט פארגעשטעלט. ס'איז קיין צווייפעל נישט, אז די נביאים, נישט אריינקוקענדיג פאליטיש אין דער צוקונפט, האבען שטארק געגלויבט אין דעם אינערליכען גייסטליכען

פֿערבאַנד פֿון גאַנצען פֿאָלק, אין דער אַלגעמײנער אמונה, אין די אַלגעמײנע טראַדיציעס און היסטאָרישע פֿערגאַנגענהײַט, און האָבען געהאָפֿט, אַז אפילו בײַ דער אַדמינִיסטראַטיווער דעצענטראַליזאַציע, אפילו בײַ צװײ פּאַראַלעלע מלוכה־אָנפֿיהרונגען אין לאַנד, װעט דאָס פֿאָלק דאָך בלײַבען אײן נאַציאָנאַלער אָרגאַניזם, איבער װעלכען די אױבערמאַכט האָט ד ע ר א י־נ ע נ ד ל י כ ע ר י ה ו ד ה. נאָך פֿון קדמונים אין דער צײַט פֿון די שופֿטים זענען די בני אפֿרים געװען די שטאַרקסטע און דרײַסטיגסטע צװישען פֿאָלק און בײַ זײ איז געװען קאָנצענטרירט די מיליטערישע העגעמאָניע פֿונ׳ם לאַנד, זײ פֿלעגען אָנפֿיהרען די פֿערשידענע מלחמות מיט די פֿײַנדליכע שכנ׳ישע פֿעלקער און שיצען די גרענעצען פֿון ארץ־ישראל. די בני יהודה, װײַטער, זענען געװען איבערהױפּט רוהיגע ערד־אַרבײטער און פֿערנעהמענדיג דעם צענטער פֿון לאַנד האָבען זײ זיך װעניג געגרענצט מיט פֿרעמדע לענדער און זענען געװען כמעט געזיכערט פֿון אױסערליכע פֿײַנדליכע אָנפֿאַלונגען. דאָס האָט גורם געװען, אַז זײ, די בני יהודה, זאָלען זיך קאָנען מעהר אָבגעבען דער פּרוכטבאַרער קולטורעלער אַרבײט און זאָלען שטענדיג שטעהן אַן דער שפּיץ פֿונ׳ם גײַסטיגען לעבען אין לאַנד[1]. בײַ אינערליכע אחדות צװישען פֿאָלק װאָלט די בענײַטע מיליטערישע העגמאַניע פֿון אפֿרים, שטיצענדיג זיך אױף דער אָרגאַניזירטער קראַפֿט פֿון די צעהן שבטים, געקאָנט שיצען דאָס גאַנצע לאַנד; און דער שבט יהודה, בײַ װעלכען די גײַסטליכע און ק ו ל ט ו ר ע ל ע העגעמאָניע איז נאָך שטאַרקער געװאָרען אַדאַנק דעם בית־המקדש און די איבעריגע עהנליכע אינסטיטוציאָנען, װאָלט זיך װײַטער געקאָנט רוהיג אָבגעבען צו דער גײַסטיגער ענטװיקלונג פֿונ׳ם פֿאָלק. די נביאים האָבען געהאָפֿט, אַז די בײדע העגעמאָניעס, די מיליטערישע און די קולטורעלע, װעלען בײדע שטרעבען צו פֿערװירקליכען דעם אַלגעמײנעם גליק פֿונ׳ם פֿאָלק יעקב־ישראל „אין װאַהרהײַט און גערעכטיגקײַט“. דער שפּעטיגערער נביא הושע בן בארי דריקט אױס די געװעזענע כונה פֿון דער נבואה בײַ דער אָבטײלונג פֿון די צװײ

1) „לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו“; „ומשפחות סופרים יושבי יעבץ (אין יהודה) וכו׳“; „מני מכיר (פֿון שבט יהודה) ירדו מחוקקים“; „יהודה מחוקקי.“

מלוכות: „אפרים וועט רײַטען[2], יהודה וועט אַקערען[3], יעקב וועט באַראָנעווען". „זייעט אייך צדקה, שנײַדט אייך חסד... און ווענדעט זיך צו גאָט אין דער צײַט..." אין די דאָזיגע ווערטער הערען מיר אַ וואונק אויף אַ גאַנצע פאָלקס־סיסטעם, וועלכע די נביאים האָבען, ווי ס'שײַנט, געהאָפּט דורכצופיהרען אין דעם הייליגען לאַנד!

לײַדער האָט זיך די פּאָליטיק ניט גערעכענט מיט דער נבואה אין אירע אידעאַליסטישע שטרעבונגען. וועגען פאָלקאָמע אחדות צווישען בײַדע מלוכות אפרים און יהודה איז גאָרנישט געווען צו טראַכטען. די רייד פונ'ם נביא שמעיה האָבען אָבגעהאַלטען רחבעם'ן פון אַן אָפענעם שטרײַט באַלד נאָך דער שפּאַלטונג, אָבער שפּעטער אַרײַן האָבען זיך דאָך אָנגעפאַנגען צוזאַמענשטויסונגען צווישען דעם מלך פון ירושלים און דעם מלך פון שכם. רחבעם האָט אפשר פערמאָגט וועניגער חיל פאַר ירבעם'ן, דערפאַר איז בײַ איהם אָבער געווען אַ פעסטערע דיסציפּלין, פון יאָהרען לאַנג אַנ'אײַנגעאָרדענטע מיליטערישע אָרגאַניזאַציע ווי אויך מעהר געלד־מיטלען, און ירבעם אין קאַמפף מיט רחבעם'ן האָט געמוזט זיך ווענדען צו די הילף פון פרעמדע מלכים. לויט ירבעם'ס פלענער פאַלט אָן שישק מלך מצרים אויף יהודה, מאַכט דאָרטען גרויסע חרבנות און טרעט נאָר דאַן אָב פונ'ם לאַנד, ווען רחבעם גיט איהם פיעל גאָלד און זילבער. רחבעם'ס טראָהנפאָלגער אבים בעניצט נאָך זײַן פאָטער'ס טויט די מלחמה מיט ירבעם'ן, הרג'עט אויס פיעל טויזענדער פון זײַן חיל און נעהמט אָב בײַ איהם פיעל שטעדט. אפרים און יהודה ווערען אַלזאָ נישט נאָר צוויי אַדמיניסטראַטיוו־פונאַנדערגעטיילטע ממשלות, נאָר צוויי פײַנדליכע פעלקער, וואָס יעדעס פאָלק וויל אויפגעבויט ווערען פונ'ם צווייטענס חורבן. ווײַטער, האָט ירבעם בן נבט זיך נישט געקאָנט פיהלען זיכער אויף זײַן טראָהן, כל זמן דאָס פאָלק איז גײַסטליך פערבונדען מיט יהודה, מיט ירושלים, מיט דער הויפּט־שטאָדט פון רחבעם. ירבעם האָט אויסגערעכענט: כל זמן דאָס פאָלק וועט זיך האַלטען פעסט בײַ'ם גאָט יהוה, וועט בײַ איהם הויך זײַן דער אויטאָריטעט פון שלמה'ס בית־המקדש, וואו עס געפינען זיך די העכסטע הייליגטימער פון דער אמונה, ווי דער ארון, די לוחות און דער מזבח. דאָס פאָלק וועט קומען שטענדיג קיין ירושלים צו ברענגען קרבנות אין גאָט'ס הויז און דורכדעם וועט דוד'ס געזעצליכע

2) דער סימבאָל פון מלחמה־לעבען.

3) דער סימבאָל פון פריעדליכער, קולטורעלער פאָלקס־אַרבייט.

דינאסטיע געוויס שטארקען איהר ווירקונג אויפ'ן פאלק און בעקומען ענדליך פון דאס נײַ די פאקטישע הערשאפט איבער'ן גאנצען לאנד. דארום האט ירבעם בן נבט בעשלאסען איינצופיהרען אין זיין ממשלה א נײַעם קולטוס, א נײַע אמונה. ער האט אוועקגעשטעלט אויף די גרענעצען פון יהודה צוויי גאלדענע קעלבער, טעמפלען און אלטארען פאר זיי געבויט און געהייסען דעם פאלק קרבנות מקריב־זיין פאר זיי, פערוועהרענדיג עולה־לרגל זיין קיין ירושלים. דעם קעלבער־קולטוס האט, ווי ס'שיינט, ירבעם איינגעפיהרט לויט די השפעה פון מצרים, וואו ירבעם איז פון שטענדיג געשיצט געווען און וואו דאס פאלק האט געדיענט אפיס'ען, דעם אב־בילד פון אנ'אקס, אלס סימבאל פון א גאט, וואס שיצט ערד־ארבייט און פיהציכט — די הויפט בעשעפטיגונג און ערנעהרונג אינ'ם לאנד. ער האט פאר זיך אויך געהאט א פארבילד: דעם עגל וואס יודען האבען אין מדבר געמאכט. דער עגל האט אלזא א געוויסע אלטע מסורה געהאט, און ירבעם האט זיך אויף איהר געשטיצט.

און האטש אין ארץ־ישראל איז די געצענדינערייַ אלס אנ'אלגעמיינע געזעלשאפטליכע ערשיינונג שוין פון עטליכע דורות אויפגעהערט געווארען, אבער די אמונה אין דעם אבסטראקטען גאט, וועלכער האט קיין פארם נישט און קיין געשטאלט נישט, וועלכער קאן נישט געהערט ווערען און קאן נישט געזעהן ווערען, האט דאך נאך נישט בעוויזען אזוי טיעף זיך איינצווארצלען אינ'ם בעוואוסטזיין פון די ברייטע פאלקס־מאסען, אזוי אז דער שלעכטער ביישפיעל פון דעם מלך און די שרים זאלען אויף זיי נישט ווירקען. דער גרעסטער טייל פון די עשרת השבטים קעהרען זיך אום צו דער אמאליגער געצענדינערייַ... — אנדערע פון אונוויסענהייט אינגאנצען נישט אנערקענענדיג דעם אייגענעם טראדיציאנעלען גאט, אנדערע (און דאס איז דער גרעסטער טייל)—זעהענדיג אין די גאלדענע קעלבער נאר א קאנקרעטע פארם פון דעם נאציאנאלען יהוה, אנדערע— אוים שנאה צו דער מלוכה פון ירושלים, טרייבענדיג די זעלבע פאליטיק, וואס ירבעם בן נבט. נאר א קליינער הייפעל מענשען בלייבען געטרײַ די אייגענע אמונה מיט איהר בעזונדערער וועלט־אנשויאונג.

אזוי האט דער מלוכה־גאנג אין ארץ־ישראל צוריסען דאס פאלק און זיין אמונה אויף צוויי טייל. די נביאים, די שטענדיגע טרייע היטער פון דעם ריינעם נאציאנאלען גייסט, בעשאפענדיג אליין איינגערמאסען די דאזיגע ערנסטע לאגע אין לאנד, האבען אבער דאך אלץ נישט פערלארען

דעם מוטה. צוזאַמענשליסענדיג זיך אין פעסטערע געדיכטערע רייהען, האָבען זיי מיט מסירות נפש געקעמפפט פאַר זייער אידעאַל מיט דער ביזאַ־העריגער אייזערנער קראַפט, נישט געהענדיג אויף קיינע קאָמפּראָמיסען, חאָטש עס זאָל אויסקומען צו מקריב זיין צוליעב דעם דעם גאַנצען וואוהל־שטאַנד פונ'ם לאַנד...

אין דעם קאַמפף פון דער נבואה געגען די מלוכה־טענדענצען בע־שטעהט דער הויפט־געדאַנק פון דער וויטערדיגער היסטאָרישער ענט־וויקלונג פונ'ם פאָלק ישראל און זיין הייליג לאַנד.

אכטעם קאפיטעל.

די מלוכה פון אפרים.

(פון 955 ביז 720).

די מלוכה אין אפרים צייכענט זיך אויס פון אנפאנג אן מיט בלוטיגע מהומות. קיין פונקט האט זיך נישט געקאנט אויסבילדען אלס צענטר פונ'ם גאנצען לאנד. קיין מלך האט די ערשטע פופציג יאהר נישט געקאנט גרינדען א דויערהאפטע דינאסטיע. ירבעם בן־נבט האט אין אנפאנג זיך בעזעצט אין שכם און געמאכט די דאזיגע שטאדט פאר זיין הויפשטאדט. ער האט זיך אבער דארט געפיהלט אונזיכער צוליעב דעם אונרוהיגען כאראקטער פון די שכם־לייט. דאן בעזעצט ער זיך אין פנואל; נאר פנואל איז געוועזען צו נאהענט צו שכם און ער פיהלט זיך זיכערער ווען ער בעזעצט זיך אין תרצה. נאך א צוויי־און־צוואנציג־יאהריגען הערשען איבער'ן לאנד שטארבט ירבעם אב; נאר ביי זיין לעבען נאך האט איהם דער נביא אחיה השלוני, — דערזעלבער נביא, וועלכער האט איהם מיט־געהאלפען דערגרייכען די מלוכה, — מתרה געוועזען, אז פון זיין הויז וועט אפילו „קיין הונד נישט איבערבלייבען", דערפאר וואס גאט האט איהם אויסדערוועהלט פונ'ם פאלק און איהם פאר א הערשער געמאכט און ער האט אזוי געזינדיגט און דאס פאלק פערפיהרט דורך די גאלדענע אב־געטער. און ווירקליך, אין א יאהר צוויי נאך ירבעם'ס טוידט (955), ווען אויפ'ן טראן אין תרצה איז געזעסען זיין זוהן נדב, האט בעשא זיין קריגס־הער שטילערהייד צוזאמענגעשטעלט א פערשווערונג און האט גע־הרג'עט דעם מלך אויפ'ן שלאכט־פעלד ביי גבעון, וואו נדב האט דאן געפיהרט א מלחמה געגען די אויפגעבונטעוועטע פלשתים. בעשא האט פינקטליך אויסגעפיהרט די נבואה־רעד פון אחיה השלוני: ער האט פון ירבעם'ס הויזגעזינד „קיין נשמה נישט איבערגעלאזט". מיט דעם נייעם מלך האט זיך אבער אינ'ם לעבען פונ'ם לאנד גאר נישט געענדערט. בעשא איז געגאנגען אינ'ם וועג פון ירבעם. ווי ירבעם בן־נבט אזוי אויך האט בעשא מורא געהאט צו פערלירען די מלוכה און האט, אויך ווי ירבעם, גע־

פיהרט אונגעלונגענע מלחמות געגען יהודה, און אויך ווי ירבעם, האט ער געשיצט אין לאנד דעם קעלבער-קולטוס. די נבואה, הייסט עס, האט ווידער נישט געפונען אין דעם מלך דאס, וואס זי האט געהאפט. דער נייער מלך, וועלכער האט, ווי עס שיינט, מיט איהר הילף די מלוכה בעקומען, איז אין גאט'ס וועג נישט געגאנגען; די נבואה האט אבער ווידער איהר'ס געטהון. זי האט נישט אויפגעהערט צו קעמפפען פאר דעם אמת. די נבואה ערקלערט אלזא א מלחמה געגען בעשא'ס דינאסטיע. דער נביא יהוא בן חנני ווענדעט זיך צו בעשא מיט די ווערטער: „דערפאר וואס איך האב דיך פון דער ערד ערהויבען און דיך געמאכט פאר א פיהרער איבער מיין פאלק ישראל, און דו ביזט דאך געגאנגען אין דעם וועג פון ירבעם און האסט געמאכט זינדיגען מיין פאלק... דערום וועל איך אויסראטהען בעשא'ן און זיין הויז און איך וועל זיך מיט איהם בעגעהן, ווי איך בין זיך בעגאנגען מיט ירבעם'ן, דעם זוהן פון נבט!..." נאך א פיער און צוואנציג יאהריגען הערשען שטארבט אב בעשא און דעם טראן פערנעהמט זיין זוהן אלה. אין צוויי יאהר ארום האט ווירקליך זמרי, איינער פון די מלוכה-לייט, אויפגעהויבען א בונט געגען בעשא'ס זוהן און איהם געהרג'עט; צוזאמען מיט אלה'ן האט זמרי פערטיליגט דאס גאנצע הויז פון בעשא. זמרי האט פערהאפט די מלוכה און געקעניגט אין תרצה. אין זיעבען טעג ארום האט אבער דער חיל, דערוויסענדיג זיך פון זמרי'ס פערראט, אויסגעקליבען פאר א מלך דעם בעליעבטען קריעגס-העיר עמרי. דער אויסגעקליבענער מלך מיט'ן חיל האבען בעלאגערט תרצה; ווען זמרי האט געזעהן, אז די שטאדט איז איינגענומען געווארען דורכ'ן חיל, האט ער אליין אונטערגעצונדען זיך אינ'ם קעניגליכען פאלאץ. מיט עמרי'ס נצחון האט זיך אבער נאך נישט געענדיגט די קריעגעריי איבער דעם טראהן. באלד האט א טייל פונ'ם פאלק אויסדערוועהלט פאר א מלך תבני בן גינת, און אין דער אפרים-מלוכה האבען אלזא געהערשט צוויי מלכים. ענדליך האט אבער עמרי, שטיצענדיג זיך אויפ'ן חיל, גובר געווען אויף תבני בן גינת, וועלכען ער האט געהרג'עט און איז געבליבען נאכהער דער איינציגער מלך אין לאנד. עמרי האט זיך אבער נישט געקאנט פיהלען זיכער אין תרצה, וואו עס האבען זיך איינגעפונען די פיעלע אנהענגער פון דעם געהרג'עטען פרעטענדענט אויף דער קרוין, און ער האט דערום זיין רעזידענץ איבערגעטראגען אין שטאדט שומרון, וועלכע ער האט אליין אויסגעבויט. שומרון איז געשטאנען אויף א בארג און איז פון דער נאטור געווען אלזא גוט געשיצט פון אנ'אויסערליכער געפאהר.

אלזא זעהען מיר, אז אין א משך פון א יאהר פופציג האבען זיך אין אפרים געביטען ביז פיער הויפטשטעדט און עס האבען געהערשט דארט ביז זיבען מלכים; פון די זיבען מלכים זענען נאר דריי געשטארבען מיט זייער נאטירליכען טוידט און פיער זענען געהרג'עט געווארען דורך בונטען און פערשווערונגען. די אינערליכע מהומות האבען ניט דערלאזט די מלוכה וואקסען — זיי האבען אינגאנצען אבגעשטעלט איהר ענטוויקלונג. דאס פאלק איז געווען פעראַרעמט, ביי'ם חיל האט געפעהלט א פעסטע דיסציפלין, די צענטראלע מאכט, וועלכע האט זיך געשטיצט אויף פערראט און האט מורא געהאט פאר פערראט, איז געווען זעהר שוואך. די ארומיגע פעלקער האבען גוט אויסגענוצט די שרעקליכע לאגע פון דער אפרים-מלוכה. יענע גוטע יאהרען, ווען די ארומיגע פעלקער האבען דרך-ארץ געהאט פאר די כלי-זיין פון די בני ישראל, זענען שוין לאנג פערשוואונדען. פון דער צייט אן, וואס עס האט אויסגעבראכען די מחלוקת צווישען ברידער אין דעם הייליגען לאנד, האבען אלע פיינד פון די בני ישראל דעם קאפ אויפגעהויבען. בעזונדערס האבען זיי אנ'אויג געווארפען אויף דער אפרים-מלוכה, וועלכע איז אזוי אבגעשוואכט געווען דורך די אינערליכע מחלוקת'ן. עס האט זיך זיי געוואלט וואס גיכער דעם פעטען ביסען איינצושלינגען. די פלשתים, די בני ארם, די מואבים, האבען נישט אויפגעהערט צו בעפאלען דאס לאנד. אויסער דעם, פלעגט יהודה אויך פון צייט צו צייט אבצורייסען שטיקער פון אפרים. אזוי איז אפרים געווען אינערליך צוריסען און אויסערליך נישט בעפעסטיגט.

פון עמרי'ן אן הייבט זיך אן אין לאנד א נייע ערא. זיין דינאסטיע עקזיסטירט גענוג לאנג, און די הויפטשטאדט שומרון, וואס ער האט געגרינדעט, האט נישט פערלירען איהר בעדייטונג אלס צענטער, כל זמן די מלוכה פון אפרים האט געהאט א קיום. פאר עמרי'ן הויבט אן דאס לאנד צו ווערען מעכטיגער אין פאליטישען און עקאנאמישען זין. די פיינדשאפט פון יהודה צו אפרים ווערט ביסלעכווייז אבגעשוואכט; דוד'ס דינאסטיע הויבט אן צו רעכענען די שפאלטונג אלס א פאקט, וואס אומענדערען איהם אינגאנצען איז אונמעגליך. עמרי האט אונטערגעהאפט די שטימונג פון יהודה און איז אריינגעטראטען מיט דעם מלך פון ירושלים, יהושפט בן אסא, אין פריעדליכע בעציהונגען. זייענדיג אויף אזא אופן בעוואהרענט פון די לאנגיעהריגע אנפאלען פון יהודה, האט עמרי שוין געקאנט קאנצענטרירען זיינע קריעגס-כחות געגען די פיינדליכע פעלקער פון ארום אפרים. דאן געלינגט איהם אבהאלטען א נצחון איבער מואב און ער צווינגט זיי, די

בני־מואב, צו צאהלען געוויסע יעהרליכע אבצאהלונגען; די פלשתים, וועלכע האבען די ערשטע יאהרען פון דער אפרים-מלוכה אהן אויפהער בעאונרוהיגט די גרענעצען פון די צעהן שבטים, שרעקען זיך אב פאר'ן נייעם מלך פון שומרון און ווערען פארזיכטיגער. כדי אויפצוהויבען דעם וואהלשטאנד אינ'ם לאנד, שליעסט עמרי א האנדעלס-אבמאך מיט די פיניצער, וואס זייער מסחר צו יענער צייט איז נאך פיעל גרעסער געווארען אלס אין שלמה'ס צייטען, צוליעב די ניי געגרינדעטע פיניצער-קאלאניעס אויף דעם צפון-ברעג פון אפריקא. כדי צו פערפעסטיגען דעם האנדעלס-אבמאך, מאכט עמרי התונה זיין זוהן אחאב אויף איזבל, די טאכטער פון אתבעל דער קעניג אין פעניציא. דורך דעם אבמאך ענטוויקעלט זיך אין אפרים די אינדוסטריע און די רייכקייט פונ'ם פאלק הויבט אן ריזיג צו וואקסען.

דער גייסטיגער, רעליגיעזער קאמפף איז אויך אין עמרי'ס צייטען, ווי עס שיינט, געלאסענער געווארען טראץ דעם וואס עמרי האט אויך, ווי די פריהערדיגע מלכים פון אפרים, נישט מבטל געוועזען ירבעם'ס געצענדינעריי. סוף כל סוף האט דער נייער קעלבער-קולטוס נאר אן אויסערליכען פאליטישען כאראקטער געטראגען. יעדעס פאלק קאן נאר איין קולטוס שאפען, וועלכער איז דער היסטארישער אויסדרוק פון זיין נאציאנאלער פסיכיק, פון זיין היסטאריש-אויסגעארבייטער וועלט-אנשויאונג, און דאס פאלק, וועלכעס האט א י ה ו ה-קולטוס בעשאפען, קאן נישט נאכהער, צוליעב דעם מלך'ס פערלאנג, א נייעם קולטוס שאפען. די אונוויסענדע מאסען, וועלכע דערגרייפען שווער יעדע אבסטראקציע, האבען אין די גאלדענע בילדער פערהייליגט דעם גאט, וועלכען זיי האבען פון דורות אין הארצען געטראגען און פאר וועלכען זיי האבען פון דורות לאנג געזוכט אן אויסדרוק, א קאנקרעטע פארם. דער הויפט-פרינציפ פון דער יהוה-אמונה, דער מאנאטעאיזם, דער גלויבען אין איין אלגעמיינע געטליכע קראפט איז דאך נישט געשטערט געווארען מיט דעם נייעם קעלבער-קולטוס, און מיט דער צייט, צוזאמען מיט דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג פון די מאסען, וואלט זיי קלערער ווערען די אידעע פון זייער נאציאנאלען גאט און זיי וואלטען זיך אבזאגען פון די אומפאסענדע פארמען, וועלכע זיי האבען פריהער בטעות מיחס געוועזען צו זייער גאט און וועלכע שטימען נישט מיט דער אמת'ער נאציאנאלער וועלט-אויפפאסונג. אין פערלויף פון א יאהר פופציג האבען די נביאים, ווי ס'שיינט, זיך איבערצייגט, אז די קעלבער, אלס קולטוס, האבען גארנישט געענדערט אין דעם אינערליכען מאראלען לעבען פונ'ם פאלק. האטש ירבעם'ס געצען

זענען גראָב און דריקען נישט אויס די נאַציאָנאַלע אידעע פון דער געטליכער אונענדליכקייט און אונבעגרייפליכקייט, פונדעסטוועגען האָבען זיי נישט צערשטערט דעם עכטען נאַציאָנאַלען גייסט און די אייגענאַרטיגקייט פונ'ם פאָלק ישראל. די פרינציפען פון צדק, פון אמת, פון משפט, אָט די פרינציפען, וועלכע האָבען פון די פריהערדיגע דורות אָן געלאָזט טיפע וואָרצלען אין דעם פאָלקס-בעוואוסטזיין, — האָבען אויך אין דער ערשטער תקופה פון דער שפאַלטונג נישט אויפגעהערט צו געבען פרוכט. אַפילו דער מלך האָט זיך נישט געקאָנט ערלויבען אָבנעהמען ביי זיין אונטערטאַן די קלענסטע זאַך אָהן אַ משפט, נישט נאָר אָבנעהמען מיט געוועהר, נאָר זאָגאַר אָבקויפען אָהן דעם ווילען פון דעם בעל-הבית.*) — דאָס פאָלק האָט געלעבט לויט די אַלטע טראַדיציעס און די נביאים האָבען געקאָנט האָפען, אַז זייערע אידעען וועלען אַלץ מעהר אַריינדרינגען אין די הערצער פון די פאָלקס-מאַסען. די נביאים האָבען דאַרום, ווי ס'שיינט, נישט געהאַלטען פאַר נויטיג צו אונטערהאַלטען ווייטער די מהומות אין לאַנד דורכ'ן קאַמפף מיט דעם הערשער איבער די גאָלדענע קעלבער. און עמרי שטאַרבט אָב, אָהן דער שטענדיגער התראה פון די נביאים...

ליידער האָט עמרי, אַלס מלך, נישט לאַנג געלעבט. נאָכדעם ווי ער האָט בייגעקומען זיין געגנער תבני בן גינת האָט ער געקעניגט צוועלף יאָהר און זיין ענערגישע מלוכה-טהעטיגקייט, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען איבער-הויפט ציים ער האָט זיך אין שומרון בעזעצט, האָט בסך הכל געדויערט זעקס יאָהר. זיין זוהן אחאָב, וועלכער האָט פון איהם געירשנט די מלוכה, איז געוועזען אַ מענש מיט אַ שוואַכען כאַראַקטער, מיט קליינע שטאַטסמענליכע פעהיגקייטען, און זיין פרוי, די פיניצערין איזבל, האָט געהאַט אויף איהם זעהר אַ גרויסע שעדליכע ווירקונג. אחאָב האָט פאָרגעזעצט די קלוגע פאָליטיק פון זיין פאָטער: ער האָט אונטערגעהאַלטען די פריעדליכע בעציהונגען פון איין זייט מיט דעם מלך פון פיניצעאַ, מיט וועלכען ער איז געוועזען פערבונדען אין אַ פאַמיליען-פערבאַנד דורך זיין פרוי איזבל, פון דער צווייטער זייט — מיט יהושפט דעם מלך פון יהודה, מיט וועלכען ער איז אויך אַריינגעטראָטען אין אַ פאַמיליען-בונד דורך דעם, וואָס ער האָט זיין טאָכטער עתליה געגעבען פאַר אַ פרוי דעם יורש עצר פון ירושלים. דורך דער פאָליטיק האָט איהם, אויך ווי זיין פאָטער, בעגליקט אויפצוהויבען דעם אויסערליכען און דעם אינערליכען מאַטעריעלען וואָהלשטאַנד פון זיין לאַנד. אַחאָב האָט

*) מלכים א', כ"א.

מיט גרויס ערפאלג געפיהרט פערשיעדענע שוץ-מלחמות, אפגענומען צוריק אייניגע געגענדען און שטעדט, וועלכע זענען אין די פאהריגע שווערע צייטען אפגעריסען געווארען פון אפרים און יענע פעלקער, וועלכע זענען נאך פון פריהער אן געווען מעהר אדער וועניגער אפהענגיג פון שומרון, האט ער געצוואונגען מס (צינז) צו צאהלען. דאס לאנד האט אויך אינ'ם עקאנאמישען הינזיכט געבליהט. א דאנק דעם מסחר-פערקעהר מיט פיניציא איז דאס רייכטהום פונ'ם פאלק זעהר געשווינד געוואקסען. אין שומרון קאנצענטרירען זיך פיעל אוצרות (קאפיטאלען); די הויפטשטאדט פון אפרים פערבויט זיך מיט גראנדיעזע בנינים; דער מלך בויט זיך א פאלאץ פון העלפאנד-ביין אין זיין רעזידענץ שומרון און א „ווינטער-הויז" אין דעם טהאל „יזרעאל", אינ'ם אומגעגענד פון שומרון.

די מחותנות-שאפט מיט פיניציא האט אבער געהאט א שלעכטע מאראלע ווירקונג אויפ'ן אינערליכען לעבען פון אפרים. צוזאמען מיט דעם רייכטהום איז אין לאנד אריינגעדרונגען די געלד-לוסט. דאס איינפאכע ערהליכע פויער-און פאסטוך-לעבען הויבט אן ביסלעכווייז פערשווינדען צו ווערען און אנשטאט דעם פאנגט דאס פאלק אן צו שטרעבען צו א צעלאזענעם, פערדארבענעם, נאר פרעכטיגען, לוסטיגען ארט-לעבען, לויט דעם ביישפיעל פון די פיניציער. פיניציא איז אין קולטורעלען הינזיכט געשטאנען פיעל העכער פון ארץ-ישראל: דער פרעכטיגער גלאנץ פון דער רייכער און ציוויליזירטער מדינה האט געמוזט פערבלענדען די אויגען פון די סוחרים פון אפרים, וועלכע פלעגען קומען אהין. אלעס, וואס זיי האבען געזעהן אין פיניציא, איז פאר זיי געווען רייצענד, צוציהענד און נאכאהמונגס-ווירדיג. פיעל סוחרים פון פיניציא בעזעצען זיך אויך אין אפרים און ברינגען מיט זיך זייערע מנהגים, זייער געשמאק און אויפפאסונג. די קעניגין איזבל האט זיך אויך ארומגערינגעלט מיט איהרע געבורטס-לאנד-לייט און אין הויף פון אחאב, ביי זיין שוואכען כאראקטער און פיליכט אויך ביי זיין אינערליכע נייגונג און סימפאטיע, האט זיך פערפיהרט א פיניציער שטאט. די פארמען פון פיניציער ארט-לעבען, בעשטעטיגטע דורכ'ן קעניג'ס הויף, האבען געדיענט דעם פאלק אלס ביישפיעל און דאס פאלק איז פון טאג צו טאג ניעדריגער געפאלען: עס האבען זיך צווישען איהם פערשפרייט די פערדארבענסטע תאוות, ווי שכרות, אויסגעפוצטקייט און זנות. איזבל האט אויך איינגעפיהרט אין לאנד דעם קולטוס פון איהר אייגענער אמונה. אין שומרון האט זי אויסגעבויט טעמפלען פאר די געטער פון איהר אייגענעם פאלק — פאר בעל און עשתרות; נאהענט פון ניין הונדערט

פּריסטער (כּהנים) פלעגען שטעהן צו דער דיענסט אין די טעמפּלען, צו ברייגגען אָפּפערען (קרבנות) פאַר די געטער. דאָס אָפּפערען־ברייגגען פאַר די געטער פלעגט גאַנץ אָפט פאָדערן מענשליכע קרבנות*); שטענדיג פלעגט עס בעגלייט ווערען מיט ווילדע קולות און גראָבע בעוועגונגען; דער געטער־קולטוס פון פיניצעא איז געווען פערבונדען מיט בלוט־פער־גיסונג און מיט שענדליכע תאוות, וועלכע פלעגען געפינען זייער סאַנקציע אין דער וועלט־אנשויאונג פון די פיניצעער איבער גאָט און מענש. אין דעם נייעם קולטוס האָט אַלזאָ געשטעקט אַ געפאַהר נישט בלויז פאַר דער אמונה, אין דעם ענגען זין פון'ם וואָרט, נאָר פאַר דעם גאַנצען שעפערישען נאַציאָנאַלען גייסט, פאַר די פּרינציפּען, פאַר די גייסטיגע יסודות, וועלכע האָבען זיך ביי'ם פאָלק אין אַ משך פון דורות־לאַנג אויסגעאַרבייט און אויף וועלכע עס האָט זיך געבויט די נאַציאָנאַלע פּסיכיק, די נאַציאָנאַלע קולטור.

דער פרעמדער אויסערסט־ווילדער קולטוס האָט זיך אונגעהויער גיך פערשפּרייט צווישען די פאָלקס־מאַסען צוליעב דעם שטענדיגען פערקעהר מיט די פיניצעער, און אויך צוליעב דער אייפערזיגער מיה פון איזבל. וואו די מלכּה פלעגט טרעפען אַ שטאַרקערען ווידערשטאַנד געגען איהרע נייע איינ־פיהרונגען האָט זי מיט אַחאָב'ס שווערד זיך אַ וועג געמאַכט. אַזוי זענען דאַן געפאַלען די ערשטע קרבּנות פון פאָלק ישראל פאַר זייער איינגענער אמונה און זייער אייגען לאַנד דורך זייער איינגענעם מלך. נישט פיעל האָבען אָבער אַזאַ העלדענמוטה אַרויסגעוויזען צו שיצען מיט זייער לעבען די פאָלקס־טראַדיציעס, דעם נאַציאָנאַלען גייסט און אָריגינאַליטעט. דער גרעסטער טייל אין לאַנד האָבען אָנגענומען די נייע געצענדינערי, האָטש אין הארצען האָט נאָך ביי זיי געברענט אַ פונק פון דער אייגענער אמונה און זיי פלעגען אַלזאָ אין איין און דער זעלבער צייט דיענען אי צו יהוה, אי צו'ם בעל. ווי די מסורה דערצעהלט, זענען נאָר זיעבען טויזענד מאַן געבליבען צו יענער צייט, „וועלכע האָבען זיך פאַר דעם בעל נישט געקניעט".

דאַן האָט די נבואה, פון דאָס־ניי אויפגעהויבען דעם פאָהן פון יהוה, דעם פאָהן פון דעם ישראל־גאָט און מיט מסירות־נפש אַרויסגעטרעטען אין קאַמפּף געגען מלך און זיינע רעפאָרמען. איהר געוועהר איז, ווי שטענדיג, געווען דאָס היילינע וואָרט פון גאָט. די נביאים פלעגען קומען צו'ם

*) בכורים, קנעכט און ד. ג. פלעגען געבראַכט ווערען פאַר קרבּנות פאַר די אָבגעטער פון פיניצעא.

פאָלק, לערנען איהם, דערוויזען, איבערצייגען; זיי פלעגען נישט אָב־שרעקען זיך אויך צו קומען אין מלך׳ס פּאַלאַץ און נישט קוקענדיג אויף איזבל׳ס בלוטדורשטיגען פאַנאַטיזם פלעגען זיי שטראָפען דעם הערשער פאַר זיין פערראַט געגען די פאָלקס־טראַדיציעס, געגען דעם פאָלקס־גייסט, געגען דעם אמת, געגען יושר און משפּט. איזבל האָט די נביאים געלאָזט אויס׳הרג׳ענען; בלויז אַ קליינע צאָהל זענען ניצול געוואָרען פון איהר האַנד, אַ דאַנק דעם שר עבדיה, וועלכער האָט זיי בעהאַלטען אין אַ הייל און זיי געשפּייזט שטילערהייד; נאָר אַז די מלכה האָט זיך איבערצייגט, אַז דאָס שווערד איז שוואַכער פאַר דעם הייליגען נבואה־וואָרט, האָט זי געגען די נביאים גענומען מלחמה האַלטען מיט זייער אייגענעם געוועהר: זי האָט געדונגען פאַלשע נביאים, וועלכע האָבען אויך אין דעם נאָמען פון גאָט, פון יהוה, אָנגערעדט דאָס פאָלק צו געהן אין דעם וועג, וואָס איזבל האָט געפיהרט. דאָס איז געווען אַ טוידט־פעררעט. די איינפאַכע מאַסען האָבען נישט געקאָנט אונטערשיידען, וואָסער וואָרט איז ווירקליך געטליך און וואָסער וואָרט איז נאָר דורך געלד בעגייסטערט. איינער איז נאָר געבליבען אין דער מחנה פון דער נבואה, וואָס איזבל האָט איהם נישט געקאָנט גובר זיין: איהר שווערד האָט איהם קיינמאָל נישט געקאָנט דעריאָגען, און דאָס פאַלשע געדונגענע וואָרט פון די נביאי השקר איז צו שוואַך געווען צו בעטויבען זיין געטליך־געשריי...

דער דאָזיגער „איינציגער" איז געווען — אליהו הנביא, פון שטאָדט תשבי, אינ׳ם געגענד פון גלעד!

אליהו הנביא איז געווען בעשאַפען מיט אַ פלאַמענדע נאַטור. דאָס איז געווען אַ מענש, וועלכער איז יעדע רגע געווען בעריים בריינגען דאָס אייגענע לעבען אַלס קרבן פאַר זיינע איבערצייגונגען. אליהו, ווי ער ווערט געשילדערט אין דער פאָלקס־מסורה, איז געווען די פערקערפּערונג פון דער רעליגיעזער און מאָראַלער אייפעריגקייט. פונ׳ם מדבר פלעגט ער ער־שיינען ווי אַ שטורם־ווינד אין לאַנד, פּלוצלונג, אונערוואַרטעט, אונפערהאָפט. ווי אַ שטורם־ווינד האָט ער זיך אַריינגעריסען צו דעם כאַראַקטערלאָזען מלך אַחאָב, געדונערט איבער איהם מיט זיינע דרייסטפאָלע רעד; ווי אַ שטורם־ווינד האָט ער זיך פון איהם אַרויסגעריסען, זיך בעוויזען דאָ און דאָרט צווישען פאָלק; אומעטום האָט ער מיט דער גיכקייט פון אַ שטורם־ווינד ערפילט זיין מיסיאָן פון דער נבואה, געשיצט די גערעכטיגקייט און גע־בראָכען די פאַלשקייט, און ענדליך גלייך ווי אַ שטורם־ווינד איז ער פער־שוואונדען געוואָרען. איין געדאַנק, איין פערלאַנג האָט געברענט טיעף

אין זיין הארצען — ראטעווען דעם נאציאנאלען גייסט, וועלכער איז פעסט צוזאמענגעבונדען מיט דעם בעגריף פון דעם נאציאנאלען יהוה, ווי דער פלאם מיטין קויהל...

אין זיין פריוואטען לעבען שטעלט אליהו פאר אויך אזא לעגענדע, ווי אין זיין נאציאנאלער טהעטיגקייט. אלס געגענזאץ דעם פערפיינערטסטען לוקסוס און דער ווילדער צולאזענקייט, וועלכע האבען אריינגעדרונגען אין אפרים פון פיניציע און זיך שטארק פערברייטערט אין לאנד, האט אליהו געוויזען א ביישפיעל פון איינפאכקייט און צוריקגעהאלטענקייט. זיין קליידונג איז בעשטאנען פון א האריגען איבערמאנטעל און א פעלענעם גארטעל; האר האט ער געטראגען לאנגע; קיין ווין פלעגט ער נישט טרינקען און קיין אויסנאהמע שפייזען פלעגט ער נישט געברויכען; איין שטיקעל קיכעל און איין גלעזעל וואסער פלעגט איהם גענוג זיין אויף צו דערהאלטען זיין נשמה טעג און נעכט. קיין הויז האט ער נישט געהאט, קיין דאך האט איהם נישט בעשיצט; אין מדבריות פלעגט ער דאס מעהרסט זיצען, אויף די בערג פון ארץ־ישראל פלעגט ער שטייגען, אין די היילען פלעגט ער זיין אפרוה געפינען. אין דער וויסטעניי, ווייט פון דער שטאדט און איהר געטומעל, ווייט פון מענשען און זייערע בעשעפטיגונגען, ערנעהרענדיג זיך מיט דעם, וואס די פויגלען פלעגען איהם צו'ם מאל ברייננגען פונ'ם ישוב, פלעגט ער זיך איבערגעבען זיינע גייסטיגע בעטראכטונגען. דארט פלעגט ער גאט בעגרייפען, אין יעדע סטיכיע זיין געשטאלט זעהן, אין די קלענסטע לופט־בעוועגונג — זיין היילינגע שטים פערנעהמען. צווישען די שענע בערג און די שטומע היילען פלעגט איהם די נבואה בעגייסטערען.

אליהו הנביא האט געהערט צו דער מדרגה פון נביאים בעלי־מופת. זיין דעווייז איז געוועזען: „יהוה איז די קראפט פון אלע קרעפטען (יהוה הוא האלהים*). גאט האט נישט נאר די וועלט בעשאפען, נאר ער הערט נישט אויף איהר צושאפען. אלע נאטור־ערשיינונגען זענען נישט איין מאל פאר אלע מאל פעסטגעשטעלטע געזעצען, נאר זיי זענען די דייטליכע אויסדרוקען פון זיין שאפענדען ווילען; דער אלמעכטיגער ווילען איז אבער פריי צו ענדערען די אלע ערשיינונגען לויט ווי איהם געפעלט. דער ווילען פון גאט פאסט אבער ארום נישט בלויז די טויטע נאטור־ערשיינונגען, נאר אויך יעדען שריט, יעדע מענשליכע טהעטיגקייט; סיי גוטעס, סיי שלעכטעס בעגעהט דער מענש נאר לויט דעם ווילען פון גאט;

*) אלוה — קראפט; אין מעהרצאהל — אלס כומע.

דער מענש איז נאר פריי אין זיין בעוואוסטזיין*). אין זיין בעוואוסטזיין קאן אבער דער מענש דערגרייכען ביז דער מדרגה פון געטליכקייט. ער ווערט דאן אנגעפילט מיט דעם ווילען פון גאט, דאן בעקומט ער א שאפענדע מאכט און ער בעהערשט די נאטור, ער ווערט איהר געזעץ־געבער. דאן איז איהם נישט פערמיטען צו ענדערען איהרע ארדנונגען; ער פערזאגט, און זי פאלגט, ער וויזט וואונדער, וועלכע זענען נאר איינענטליך דער אויס־דרוק פון דעם ווילען פון דעם געטליכען מאן...

וועגען דעם ביבלישען אליהו הנביא דערצעהלט די מסורה פיעל בעוויזענע וואונדער. ראבען ברייננען איהם עסען; מלאכים שפייזען איהם; א קרוג וואסער און א לעפעל מעהל קלעקט אויף דריי יאהר פאר דריי מענשען לויט אליהו׳ס ברכה; ער מאכט לעבעדיג טוידטע, ער צינדט אן וואסער אין אז. וו. אין די אלע אגדות מוזען מיר אלענפאלס זעהן די ריכטונג פון דעם לעגענדארישען פענאמען, זיין אונבעגרענצטען גלויבען אין דעם געט־ליכען ווילען, וואס ברענט ביי איהם אין הארצען, און דאס געטליכע ווארט, פערזאגט מיט זיינע ליפען...

מיט דעם זעלבען אונבעגרענצטען גלויבען אין דער מאכט פון דעם געטליכען ווארט קומט דער דאזיגער נביא מלחמה צו האלטען מיט דער געצענדינערריי צווישען פאלק. און דא האט ער ווירקליכע וואונדער בעוויזען. דאס הייליגע ווארט, וועלכעס האט טוידטע געוועקט צום לעבען, האט אויך אויפגעוועקט דעם נאציאנאלען געוויסען ביים פאלק; דאס געטליכע ווארט, וואס האט וואסער אנגעצונדען, האט אויך אנגעצונדען די הערצער פון די בני ישראל מיט א פייער פון ליעבע און איפערינקייט צו זייער גאט, צום גאט פון זייערע עלטערען. ס׳האט נישט געהאלפען די מיה און די פערפאלגונגען פון איזבל. אונטער דער קאמאנדע פון אליהו האט דאס פאלק אויפגעהויבען א בונט געגען דעם נייעם קולטוס פון בעל און עשתרות, צובראכען די מזבחות פון די דאזיגע אפגעטער, אויסגעקוילעט זייערע פריסטערס. גרויס איז געוועזען דער צארן פון דער מלכה; ביי איהר לעבען האט זי געשווארען, אז זי וועט זיך אן אליהו׳ן נוקם זיין; אבער נאך דער דאזיגער גרויסער שחיטה, וועלכע איז געשעהן אויפ׳ן בארג כרמל, האט אליהו זיך ווידער אויף א לענגערע צייט ערווייטערט אין דער וויסטעניי, וואו ער האט זיך איבערגעגעבען זיינע גייסטיגע בעטראכטונגען, און איזבל האט איהם נישט געקאנט געפינען.

*) „ואתה הסבות את לבם אחורנית“, מלכים א׳, י״ח.

און הגם נאך דער געשיכטע אויפ'ן בארג כרמל האט איזבל פון דאס־ניי אויפגעשטעלט דעם בעל־קולטוס, אויסגעבויט נייע מזבחות און געשאפט נייע פריסטערס; דער בעל איז אבער שוין געווען פון דאן אן נאר א הויף־קולטוס פאר'ן מלך'ס הויזגעזינד און פאר די הויף־מקורבים; דאס פאלק איז שוין נאך איהם מעהר נישט געגאנגען. און אויך אחאב האט מיט איזבל'ס עצות ווייטער פארטגעזעצט זיין מאראליש־פערדארבענע טהעטיגקייט, האט אליהו זיך נישט אבגעזאגט צו בעגייען די מלחמה געגען איהם מיט דער פריהערדיגער מסירות־נפש. אט וואס פאר א כאראקטעריסטישען פאקט דערצעהלט די מסורה וועגען די ווייטערדיגע בעציהונגען צווישען מלך און דעם נביא:

נבות פון יזרעאל האט געהאט א וויינגארטען נאהענט צו אחאב'ס נייעם פאלאץ אין יזרעאל. אחאב'ן איז דער וויינגארטען זעהר געפעלען געווארען, האט ער איהם געוואלט אבקויפען פאר געלד, אדער אויסבייטען אויף אן אנדער גארטען: נבות האט אבער אויף קיין פאל נישט איינגעשטימט אבצוגעבען דעם מלך זיין וויינגארטען, וועלכער איז איהם געווען זעהר בעליעבט, ווייל ער האט איהם בעקומען בירושה פון זיינע עלטערען. דאס האט אחאב'ן אזוי פערדראסען, אז ער איז זעהר אומעטיג געווארען און זיין אפעטיט צו'ם עסען פערלוירען. ווען אז איזבל האט איהם געפרעגט פאר וואס איז ער נישט ביי'ם מוטה און עסט נישט, און אחאב האט איהר דערצעהלט די גאנצע געשיכטע מיט נבות און מיט זיין וויינגארטען, האט זי איהם אויסגעלאכט: „אט אזוי ווילסט דו הערשען אויף ישראל?! קום עס און זיי מונטער. איך וועל דיר שוין אבגעבען דעם וויינגארטען פון נבות היזרעאלי!"
די טאכטער פון די דעספאטישע מורח־הערשער האט נישט געקאנט צולאזען א געדאנק, אז דעם מלך'ס ווילען זאל זיין בעגרענעצט מיט וועלכע נישט איז געזעצען פון וואהרהייט און גערעכטיגקייט. דאך האט זי זיך נישט געקאנט ערלויבען אוועקצורויבען ביי איהר אונטערטאן זיין פריוואט־אייגענטהום, ווייל דאס פאלק וואלט נישט געקוקט גלייכגילטיג אויף אזא פערברעכען, דערום האט זי זיך געלאזען אויף אזא פאלשקייט: זי האט אין דעם נאמען פון אחאב'ן ארויסגעפאדערט נבות'ן צו'ם משפט, אזוי ווי ער האט כלומר'שט געלעסטערט דעם נאמען פון גאט און פון מלך; פאר'ן משפט האט זי געשטעלט פאלשע געדונגענע עדות. די שופטים האבען נבות'ן געמשפט צו'ם טוידט. נאכדעם ווי ס'איז איבער נבות'ן אויסגעפיהרט געווארען די טוידט־שטראף, האט איזבל קאנפיסקירט זיינע גיטער, צווישען זיי אויך דעם וויינגארטען, וועלכען אחאב האט צוגענומען פאר זיך. פון דעם

פערבּרעכען האָט זיך דערוואוסט אליהו. פערשטעהט זיך, אַז ער האָט עס נישט געקאָנט פערשווייגען און נישט קוקענדיג דערויף, וואָס איהם איז פאַר־געשטאַנען אַ גרוים געפאַהר פון דעם בּעווייזען זיך אין שומרון, וואו איזבל'ס קנעכט האָבען איהם נאָכגעשפּירט, און בּפרט נאָך בּיי'ן מלך אין פּאַ־לאַץ, איז ער דאָך אָנגעלאָפען, ווי אַ שטורם־ווינד, אויף אַחאָב'ן, און טרע־פענדיג דעם מלך טאַקע אין דעם אַווייקגערויבּטען וויינגאָרטען, האָט ער אויסגעשריען: „דו ווערסט טויטען און ירשה'נען?! וויים זשע: אויף דעם זעלביגען אָרט, וואו די הינד האָבען געלעקט דאָס בּלוט פון נבות'ן, וועלען זיי אויך דיין בּלוט לעקען... גאָט זאָגט: איך וועל בּריינגען אויף דיר אַנאומגליק און איך וועל דיך אויסראָטען... איך וועל מאַכען פון דיין הויז דאָס זעלבּע, וואָס איך האָבּ געמאַכט פון דעם הויז פון ירבעם בּן־נבט און דעם הויז פון בעשא בּן אחיה, פאַר דעם צאָרן, וואָס דו האָסט מיך דערצאָרנט... און וועגען איזבל'ן האָט גאָט געזאָגט אַזוי: די הינד וועלען אויפפרעסען איזבל'ן אין דער פעסטונג פון יזרעאל. ווער פון אַחאָב'ס הויזגעזינד וועט אין שטאָדט שטאַרבּען, וועלען איהם די הינד אויפפרעסען און ווער פון זיי וועט אין פעלד שטאַרבּען, וועלען איהם די פויגלען אויפפּיקען. ווייל עס איז נאָך נישט געווען נאָך איינער, וועלכער זאָל זיך אַזוי איינגאַנצען פער־קויפען בּעזעס צו טהון, ווי אַחאָב, דער אָנגערעדטער דורך זיין פרוי איזבל".

און ווירקליך, דערצעהלט די מסורה: אין אַ געוויסער צייט אַרום איז אַחאָב בּשעת אַ מלחמה מיט בּן־הדד, דעם מלך פון אַרם, געטויטעט געוואָרען אומגערן דורך אַ פייל, וואָס האָט איהם געטראָפען אין אַ געפעהרליכען אָרט. דעם קעניג האָט מען נאָך בּעוויזען אַ גוסס'דיגען צו בּריינגען צופיהרען אין זיין קאַרעטע קיין שומרון; „זיין בּלוט האָט פערגאָסען דעם וואָגען און די גאַסען, און די הינד האָבען עס געלעקט, ווי גאָט האָט געזאָגט".

אַחאָב איז געשטאָרבּען אויפ'ן צוויי און צוואַנציגסטען יאָהר פון זיין קעני־גען איבּער'ן לאַנד. דעם טראָהן האָט גע'ירשה'נט זיין זוהן אחזיה.

אחזיהו האָט געהערשט אין לאַנד נישט מעהר ווי צוויי יאָהר; ער האָט אָבּער אין דער קורצער צייט שוין בּעוויזען, אַז דער עפּעל פאַלט נישט וויים פון בּוים. „ער האָט געטהון — דערצעהלט די מסורה — דאָס, וואָס איז שלעכט אין די אויגען פון גאָט; ער איז געגאַנגען אין דעם וועג פון זיין פאָטער, אין דעם וועג פון זיין מוטער, און אין דעם וועג פון ירבעם בּן־נבט, וועלכער האָט געמאַכט זינדיגען דאָס פאָלק ישראל. ער האָט געדיענט צום בעל און זיך געבּוקט צו איהם, און ער האָט דערצאָרנט גאָט דעם בּעשעפער פון ישראל, אַזוי ווי זיין פאָטער

האָט געטהון". דער אונערמידליכער היטער פונ'ם פאָלקס-גייסט, אליהו, האָט געקעמפפט געגען אחזיהו, אַזוי ווי ער האָט געקעמפפט געגען זיין פאָטער אַחאָב. איבערהויפּט האָט אחזיהו אויף זיך אויפגעבראַכט דעם צאָרן פון דעם בעסטען טהייל פון פאָלק מיט דעם פאָלגענדען טהאַט:

אויפ'ן צווייטען יאָהר פון זיין הערשען איבער'ן לאַנד איז אחזיהו אַראָבגעפאַלען פון אַ הויכען שטאָק דורך די גראַטען פון זיין פּאַלאַץ און איז קראַנק געוואָרען. וואָס טהוט דער מלך פון ישראל? שיקט ער זיינע דיענער קיין עקרון, אין פלשתים, צו פאָרשען דעם דאָרטיגען אָבגאָט בעל-זבוב, אויב ער וועט געזונד ווערען פון זיין קרענק? ווי אליהו האָט זיך דערוואוסט פון דער געשיכטע, איז ער געגאַנגען אין דעם וועג פון אחזיהו'ס שלוחים, און האָט זיי בעגעגענט מיט די דאָזיגע ווערטער: „צי איז שוין דען קיין גאָט נישטאָ אין ישראל, וואָס איהר געהט זוכען דעם בעל-זבוב, דעם אָבגאָט פון עקרון?" — און אליהו האָט געשיקט די שלוחים צוריק צו זייער האַר, זיי זאָלען איהם זאָגען אין דעם נאָמען פון גאָט: פון דעם בעט, אויף וועלכען דו האָסט זיך איצט געלעגט, וועסט דו שוין מעהר נישט אַראָבגעהן — דו מוזט שטאַרבען, דערפאַרוואָס דו האָסט מבזה געוועזען דאָס פאָלק און זיין גאָט!"..

„און ער איז ווירקליך געשטאָרבען, — ענדיגט די מסורה — ווי גאָט האָט דורך אליהו'ן געזאָגט"; אָנשטאָט איהם האָט געקעניגט זיין ברודער יהורם, ווייל ער האָט נאָך זיך קיין זיהן נישט געלאָזט.

צו דער זעלבער צייט האָט אליהו אויך די וועלט פערלאָזען. נאָר איידער ער האָט זיך מיט דעם ערדישען לעבען געשיידט, האָט ער פערזיכערט זיין געטליך-טהאַט, דעם טהאַט פאַר וועלכען ער האָט געקעמפפט זיין גאַנצען לעבען און פאַר וועלכען ער האָט זיך אַזוי פיעל מקריב געווען. צו דעם צוועק האָט ער צוזאַמענגעשטעלט אַ גאַנצען פּלאַן. רעכענענדיג, אַז דער פערבאַנד מיט פעניציע איז געפעהרליך פאַר'ן פאָלק סיי פון דעם מאָראַלען און סיי פון דעם ריין רעליגיעזען שטאַנדפונקט און נעהמענדיג אין בעטראַכט, אַז די דינאַסטיע פון עמרי, מיט איזבל אין דער שפּיץ, צוליעב איהרע משפחה-פערהעלטניסען, שטיצט אָט דעם דאָזיגען זינדיגען פערבאַנד, האָט אליהו, נאָך פאַר זיין לעבען אויף דער ערד, אויסגעאַרבייט אַ גאַנצע רייהע מיטלען, ווי צו קעמפפען געגען אָט דעם דאָזיגען געפעהרליכען מצב. אין דער קינפטיגער נבואה-טאַקטיק האָט אליהו אויסער איהר שטענדיגען כלי-זיין — גאָט'ס וואָרט — איינגעשלאָסען אויך די אינערליכע און אויסערליכע פּאָליטיק. פון דער צייט, וואָס די בני-עמרי האָבען

געהערשט אין שומרון, איז זיי אויסגעקומען זעהר פיעל צו ליידען פון די בני־ארם, וועלכע האבען נישט אויפגעהערט צו בעפאלען די מלוכה פון אפרים; דער מלך פון די בני־ארם, בן־הדד, איז געווען פון דער נאטור א קריעגס־מאן, נאר ער האט זיך נישט איבריג אויסגעצייכענט מיט זיינע פעהיגקייטען אלס גענעראל. ביי דער גרעסטער טייל מלחמות מיט די בני ארם האבען די בני־עמרי בן־הדד׳ן מנצח געווען. לויט אליהו׳ס פלאן האט הזאל, איינער פון בן־הדד׳ס שרים, געזאלט אויסארבייטען א פערשווערונג געגען זיין מלך און פערכאפען די מלוכה. דאס איז געווען אויסגערעכענט ערשטענס אויף דעם, אז דער פערבאנד פון אפרים מיט די פעניצער זאל צושטערט ווערען, ווייל די פעניצער, וועלכע זענען געווען פון דער נאטור רוהיגע און קריעגס־אונפעהיגע מענשען *) וועלען אין אזא געפעהרליכען מאמענט גארנישט קאנען העלפען, און צווייטענס אויף דעם, וואס די נייע מלחמה וועט אויפוועקען אין די בני ישראל זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, דען יעדע אויסערליכע פאלקס־געפאהר וועקט שטענדיג ביים פאלק זיין פאטריאטיזם און זיין נאציאנאלען געפיהל. בויענדיג אויף דעם זעלבען רעכנונג האט אליהו אנגעצייכענט דעם פלאן אויך פון אנ׳אינווייניגסטער פערשווערונג געגען דער דינאסטיע פון עמרי: זיינע אנהענגער האבען געזאלט ביי א גינסטיגען מאמענט אנרייצען יהורם בן־אחאב׳ס עהרגייציגען פעלד־מארשאל, יהו בן־נמשי׳ן, ער זאל אויפשטעהן געגען מלך און מאכען אנ׳ענדע מיט אחאב׳ס און איזבל׳ס הויזגעזינד.

אין דעם לאגער פון דער נבואה האט אליהו זיך אויך בעמיהט אריינצוברענגען וואס מעהר ארדנונג; אנשטאט די צושפרייטע איבער׳ן גאנצען לאנד איינצעלנע געטליכע לייט, פון וועלכע יעדער בעזונדער האט לויט זיין דרך געלערנט דעם פאלק און געקעמפפט געגען די שעדליכע אויסערליכע ווירקונגען, האט אליהו געשאפען א פרייע ארגאניזאציע פון נביאים; פון זייער קרייז האט ער אנגעוויזען אויף אלישע בן שפט, א געוועזענעם ערד־ארבייטער, ווי אויף דעם סאמע פעהיגסטען, וועמעס אויטאריטעט עס דארף מיט׳ן גוטען ווילען אנערקענט ווערען פון זיינע חברים. מיט דעם האט ער אריינגעבראכט מעהר גאנצקייט און איינינקייט אין דער טעטיגקייט פון דער נבואה.

אלישע איז געווען א תלמיד מובהק פון אליהו פאר זיין לעבען און זיין

---

*) „כמשפט צידונים עם שוקט ובוטח" (שופטים י״ח).

גייסטיגער יורש נאך זיין טוידט. ער איז שטענדיג געגאנגען אין דעם וועג פון זיין גרויסען לעהרער: אזוי ווי אליהו איז ער אויך געווען א ברענענדיגער קנאי בנוגע צו זיינע טיעפע איבערצייגונגען; אין זיין גייסטיגער טעטיגקייט איז ער געווען ביז דער העכסטער מדרגה קאנסעקווענט, נישט נאכגעביג, שטרענג, און האט נישט געליטען קיינע פשרות. אין קאמפף מיט די שעדליכע ווירקונגען אויפ'ן פאלק איז ער געווען אונערשראקען: האט זיך נישט אבגעשטעלט פאר קיין זאך און מיט קיין זאך זיך נישט געלאזען אונטערקויפען. זיין שיטה אין נבואה איז אויך געווען, ווי ביי אליהו'ן, דאס וואונדער-שאפען. אין זיין פריוואטען לעבען האט ער געדיענט אלס מוסטער פון ערהרליכקייט, מענשענליעבע און געלד-פיינדשאפט. אזוי ווי אליהו האט ער אויך געפיהרט א ארימען, איינפאכען וואנדער-לעבען, און נאר צייטענווייז פלעגט ער זיך באווייזען אין פאלק, ווען דאס האבען געפאדערט די גייסטיגע נבואה-אינטערעסען. איבערהויפט פלעגט ער מיט זיינע תלמידים וואנדערען צווישען די בערג, וואו זיי פלעגען זיך פערנעהמען מיט געטליכע אויפקלערונגען. צווישען די בני-הנביאים האבען זיך דאן גענומען ענטוויקלען גאנץ דייטליכע שטרעבונגען. לויט דעם ביישפיעל, וואס אליהו האט ביי זיין לעבען געוויזען, פלעגען זיי זיך נישט בעזעצען אין שטעדט, נישט בויען זיך קיין הייזער, נישט פערפיהרען זיך קיין פעלדער און וויינגערטנער. אויף אזא אופן זעהען מיר שוין דא דעם ערשטען, זאגאר נאך נישט דייטליך פארמולירטען, פראטעסט געגען פריוואט-אייגענטום. זייער ארט-לעבען צווישען זיך טראגט אויף זיך אהן א שום צווייפעל סימנים פון א קאמוניסטישער געזעלשאפטס-פארם. זיי האבען געוואהנט גרופען-ווייז און געשפייזט זיך צוזאמען. אין זייער ערנעהרען זיך האבען זיי זיך נישט ערלויבט קיין מותרות; קיין וויין האבען זיי נישט געטרונקען, קיין פלייש האבען זיי נישט געגעסען. בלויז פערשיעדענע געוויקסען פלעגען זיי געברויכען אנשטאט שפייז. אין דעם קרייז פון דער נבואה האט אלזא זיך גענומען באווייזען אין א געוויסער מאס די נייגונג צו אסקעטיזם, צו דערווייטערען זיך פון עולם הזה.

דאס אבגעזונדערטע ארט-לעבען פון די נביאים האט זייער גוט געווירקט אויף זייער ארט דענקען. וואס מעהר די נביאים האבען זיך דערווייטערט פונ'ם ישוב און זיך איבערגעגעבען דער איינזאמקייט אין דער מדבר, אלץ שוואכער איז ביי זיי געווארען דער ענגער נאציאנאליזם און זיי ווערען אלץ מעהר אלוועלטליך, אלמענשליך. זייער גאט, וועלכער איז אין אנהויב

געוועזן נאָר אַ פֿאָלקס־בעשיצער ווערט אַ וועלט־גאָט; זייערע אידעאַלען, וועלכע זענען אין אָנהויב געוועזן ענג פֿערבונדען מיט די פֿאָלקס־אייגענשאַפֿטען ווערען וועלט־אידעאַלען; און פֿון דאַנען איז שוין נאָר איין טריט צו די שפּעטערדיגע נבֿואה־אַנשויאונגען, לויט וועלכע דאָס פֿאָלק ישׂראל אַליין איז אויך אַן־אַלוועלטליכעס פֿאָלק און דאָס לאַנד פֿון ישׂראל — אַן־אַלוועלטליכעס לאַנד. ישׂראל איז פֿאַר די נבֿיאים אויף אַזוי פֿיעל טייער, אויף וויפֿיעל ער טראָגט אין זיך די הויכע נבֿואה־שטרעבונגען און דיענט אַלס לעהרער פֿאַר דער גאַנצער מענשהייט. דער אַלגעמיינער נבֿואה־בליק נעהמט אָבער אַרום, אויסער ישׂראלי, אויך אַלע פֿערשיעדענע פֿעלקער פֿון דער וועלט. —

די שנאה צו אַ מלוכה־אָרדנונג, וועלכע די נבֿיאים האָבען פֿון שטענדיג אָן געטראָגען אין האַרצען, ווערט ביי זיי נאָך מעהר פֿערשטאַרקט, צייט זיי האָבען זיך דערוויטערט פֿון ישובֿ, און אָבשיידענדיג זיך פֿון די תענוגי העולם, זענען זיי געוועזן צו יעדער צייט גרייט, צו ברענגען דעם מאַטעריעלען מלוכה־גליק אַלס קרבן אויף דעם מזבח פֿון דער מאָראַלישער פֿאָלקאָמענהייט.

אין דער צייט פֿון יהורם מלך ישׂראל, טרעפֿען מיר אַלזאָ אין לאַגער פֿון די נבֿיאים אַ שטאַרקע אָרגאַניזאַציע, מיט אַ אידעאַלען צוקונפֿטס־פּראָגראַם און אַ פֿעסטער פּאָליטישער טאַקטיק אין דער געגענוואַרט; דאָס איז געוועזן אַן־אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך אַליין אויסגעקעמפֿט פֿאָלשטענדיגע פֿרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט, נישט אַנערקענענדיג איבער זיך קיין אַנדער מאַכט, אויסער די געטליכקייט, און נעהמענדיג זיך דאָס רעכט צו קאָנטראָליערען דעם גאַנג פֿון פּאָליטישען און גייסטיגען לעבען אין לאַנד. די אָרגאַניזאַציע ווערט נאָך פֿיעל מעכטיגער, צייט אַן איהר שפּיץ שטעלט זיך, לויט אליהו׳ס צוואה, אלישע בן־שפט און נעהמט מיט אונערמידליכער ענערגיע און אַייזערנעם ווילען אויספֿיהרען דאָס פּראָגראַם פֿון זיין „האַר״.

דערוויַיל איז די לאַגע אין לאַנד אַלץ מעהר פֿערפּלאָנטערט געוואָרען. גראַדע איז אין יהורמ׳ס צייטען געוועזן אין לאַנד כמעט אַ כראָנישע אונגערעגעלטקייט אויף די פֿעלדער; ס׳האָט דער הונגער געפּייניגט דאָס פֿאָלק; געקומען איז דערצו, אַז מוטערס האָבען אייגענע קינדער געגעסען; די אָרעמקייט און געדריקטקייט אין לאַנד איז זעהר גרויס געוואָרען; די מעהר פֿערמעגליכע האָבען אויף דער צייט פֿונ׳ם הונגער פֿערלאָזען זייערע הייזער און פֿעלדער און בעזעצט זיך אין פֿרעמדע לענדער. דער דאָזיגער מצבֿ האָט, ווי עס

שײַנט, אַרויסגערופען בײַ׳ם פאָלק אַ שטילע פרומקײַט און אַ הכנעה פאַר דעם „גאָט פון זײַנע עלטערן״, נאָך מעהר ווי אין אליהו׳ס צײַטען. דער אויטאָריטעט פון דער נבואה שטײַגט. אלישע׳ס נאָמען ווערט אומעטום געהערט און פערגעטערט; „דער הײליגער מאַן״ — ווערט ער אָנגערופען צווישען פאָלק. אין דער צײַט פונ׳ם מאַטעריעלען נויט פאָהרט אלישע אַרום איבער׳ן לאַנד, און וואו ער קאָן העלפט ער די אונגליקליכע. אין תנ״ך ווערט דערצעהלט זעהר פיעל וואונדער, וואָס אלישע האָט בעוויזען אין דער צײַט פונ׳ם הונגער: בעלי־חובות האָט ער געראַטעוועט פון קנעכטשאַפט, פערשמאַכטע האָט ער אויסגעלעזט פון טוידט. דאָס אַלץ שאַפט איהם אַ אונגעוועהנליכע בערימטקײַט; אַרום איהם גרופירען זיך די בעסטע און די פרומסטע פון פאָלק; זאָגאַר די „זקנים״, די אָפיציעלע שופטים אין שומרון „זיצען מיט איהם״. אלישע ווערט געאַכטעט זאָגאַר אויך אויסער די גרענעצען פון זײַן פאָטערלאַנד: פרעמדע מלכים שיקען צו איהם אַ ראָט פרעגען און „גאָט׳ס־וואָרט״ פאָרשען. — אין דער זעלבער צײַט פיהרט זיך אָבער דאָס „קעניגליכע הויז״ אויף זײַן אַלטען שטײגער. יהורם האָט זיך אפילו פון אָנפאַנג נישט אַרויסגעוויזען אַלס צו־הײסער אָנהענגער פון די רעליגיעזע רעפאָרמען, וואָס האָבען אָנגעהויבען פאַר אחאב׳ן אײַנגעפיהרט צו ווערען אין לאַנד; זײַן מוטער, די ענערגישע איזבל, אָבער, האָט אין איהר זוהנ׳ס צײַטען אויך געהאַלטען אין איהרע הענד אַ געוויסען טייל פון דער אינערליכער הנהגה, און זי האָט זיך אַלזאָ נישט אָבגעזאָגט פון איהר שיטה, צוזאַמענצוגיסען דאָס פאָלק ישראל מיט איהר אײגען פאָלק, מיט די פיניצער: דער בעל איז געווען, ווי אין אחאב׳ס צײַטען, דער אָפיציעלער גאָט פון דעם קעניגליכען הויף, די מנהגים פון די פיניצער זענען געווען זײַנע מנהגים און די העכערע שיכטען פון דער געזעלשאַפט, די שרים און די קצינים, האָבען נאָכגעטהון דער העכערער מאַכט און געשטרעבט צו אַסימילירען זיך מיט די פיניצער. אויף אַזאַ אופן איז געלעגען דאַן אַ טיעפער אָבגרונד צווישען דעם אַסימילירטען „בית־המלך״ און די פרומע פאָלקס־מאַסען: זייערע אַנשויאונגען, זייערע שטרעבונגען, זייערע געשמאַק זענען געווען גאַנץ פײַנדליך צו די פון „הויף״. און דער אָבגרונד פלעגט נאָך אַלץ טיעפער ווערען דורך די בני הנביאים, וועלכע זענען געשטאַנען צווישען פאָלק און צווישען מלך, און נישט געלאָזט זיי זיך צוזאַמענוואַקסען; און אויב אויבערפלעכליך זענען די בעציהונגען צווישען דער מאַכט און צווישען פאָלק געווען כמעט פרײַנדליכע, איז אָבער וואָס טיעפער אַלץ ווייניגער סאָלידאַריטעט געווען צווישען זיי ביידען.

און אַזוי, ווי שטענדיג, ווירקט די לאַגע פון די אינערליכע ענינים אין לאַנד אויף דעם אויסערליכען מצב. יהורם׳ן קומט אויס דאָס גאַנצע לעבען צו פיהרען שווך-מלחמות געגען די פיינדליכע פעלקער, וועלכע ווירקען אָהן אויפהער געגען דער מלוכה פון אפרים. די ערשטע מלחמה, וואָס יהורם׳ן איז אויסגעקומען צו פיהרען, איז געווען די מלחמה מיט מואב. עמרי נאָך האָט געמאַכט מואב׳ן אָבהענגיג פון די מלכי ישראל. די מואב׳ער פלעגען מוזען יעהרליך שיקען קיין שומרון אַ גרויסען אָבצאָהל מיט „נאַטור" — ד. ה. נאַטירליכע געגענשטענדען, וועלכע זענען בעשטאַנען הויפטזעכליך פון בהמות. מישע, דער מלך פון מואב אין יהורם׳ס צייט, האָט זיך אָבגעזאָגט דעם אָבצאָהל צו שיקען. יהורם איז צוזאַמען מיט יהושפט׳ן, דעם מלך יהודה, וועלכער האָט שוין פון לאַנג-אָן געלעבט גוט מיט עמרי׳ס דינאַסטיע, אַוועק אויף אַ מלחמה קיין מואב. ווי די מסורה דערצעהלט, זענען, לויט דעם פערלאַנג פון׳ם פרומען יהושפט, ביידע מלכים געקומען פריהער צו פאָהרען צו אלישע׳ן, איהם פרעגען וועגען די רעזולטאַטען פון דעם פאָרשטעהענדען קריעג. אלישע האָט זיך גע-ווענדעט צום מלך פון ישראל מיט די דאָזיגע ווערטער: „וואָס האָב איך מיט דיר צו טהון? געה דיר זיך צו די נביאים פון דיין פאָטער און צו די נביאים פון דיין מוטער?"... „ביי׳ם לעבען פון גאָט דעם העררשער — ווען איך וואָלט נישט געשוינט דעם כבוד פון יהושפט, דעם מלך פון יהודה, אויב איך וואָלט גאָר אויף דיר אַ בליק געגעבען און אויב איך וואָלט דיין געזיכט גאָר אָנגעקוקט!"... דאָ זעהן מיר נאָר איינע פון דער גרויסער צאָהל צוזאַמענשטויסען, וואָס זענען פאָרגעקומען צווישען דעם נביא מיט׳ן מלך, ביי וועלכע דער ערשטער האָט אָהן רחמנות דעם צווייטען ערניעדריגט!.

אלישע האָט פאָראויס געזאָגט די מלכים די פאָלגען פון זייער אונטערנעהמונג: „גאָט וועט איבערגעבען מואב׳ן אין אייערע הענד: איהר וועט צושטערען יעדע פערפעסטיגטע שטאָדט און יעדע אויסדערוועהלטע שטאָדט; און יעדען גוטען בוים וועט איהר אומוואַרפען, און יעדען קוואַל פון וואַסער וועט איהר פערשטאָפען, און יעדעס גוטע פעלד וועט איהר מיט שטיינער פערוואַרפען"... די מפלה פון מואב איז ווירקליך געווען אַ פאָלשטענדיגע. דען אַ דאַנק די פעראייניגטע קרעפטען פון די ביידע מלוכות, אפרים און יהודה, איז דער לאַגער פון מואב צולאָפען געוואָרען און די הויפטשטאָדט קיר-חרושת חרוב געוואָרען; דאָך האָט יהורם׳ן זיך נישט איינגעגעבען, מואב פון דאָסניי אונטערטעניג צו מאַכען דער מלוכה פון ישראל.

באלד איז יהורם'ן פארגעשטאנען א מלחמה, וואס האט געדויערט כמעט דאס גאנצע לעבען זיינס, מיט לענגערע אדער קירצערע הפסקות. די ארמעער, וועלכע האבען נאך פאר אהאב'ס לעבען אנגעהויבען זייערע אנפאלען אויף ישראל, און פלעגען דאן שטענדיג בעגעגנען א שטארקען, ארגאניזירטען ווידערשטאנד און שטענדיג ליידען גרויסע מפלות—, האבען פאר יהורם'ן פון דאסניי אנגעהויבען זייער פיינדליכע טעטיגקייט געגען דער מלוכה פון ישראל. אונטער דער אנפיהרונג פונ'ם מלך בן־הדד האט זיי געלונגען פיעל מאל ארייננצודרינגען אינ'ם לאנד פון ישראל גופא; איינמאל האבען זיי זיך שוין געהאט צוגערוקט ביז סאמע שומרון, ביז דער הויפט־שטאדט פונ'ם לאנד ישראל, און זי בעלאגערט. ביי דער בעפעלקערונג, וועלכע האט דאן אזוי שטארק געליטען פון אונגערעטעניש, איז צוליעב די אנפאלען און בעלאגערונגען, דער הונגער נאך מעהר געוואקסען. א גרויסען העלדענמוט האט מען געמוזט דאן בעוויזען, אום צו קאנען ביי אזא לאגע אויסהאלטען דעם אנשטורם פונ'ם שונא. יהורם האט אבער כמעט אלע אנפאלען פון בן־הדד מנצח געווען מיט מעהר אדער וועניגער ערפאלג און בן־הדד פלעגט זיך שטענדיג אומקעהרען אין זיין לאנד מיט גארניש, וואס דאס פאלק האט שטענדיג פעררעכענט אלס נס; אזוי שווער איז געוועזן די לאגע, אז מען פלעגט גארנישט קאנען האפען מיט דער נאטור אויף קיין רעטונג!

פון תנ"ך איז שווער ארויסצודרינגען, וואס פאר'א פאזיציע די בני־הנביאים האבען פערנומען אין דער בעציהונג צו די דאזיגע שווערע מלחמות מיט ארם; מיר זעהען נאר, אז איינמאל אין דער צייט פון א בעלאגערונג, ווען דער הונגער אין לאנד האט דערגרייכט אזא מדרגה, אז די בעפעלקערונג אין שומרון האט זיך ערנעהרט מיט אייזלען־פלייש און טויבען־מיסט, האט דער מלך מיט ערבישערונג אויסגעשריען: „זאל מיר אזוי גאט העלפען, אויב אלישע'ס קאפ וועט נאך היינט בלייבען שטעהן אויף זיין ארט!" און דער מלך האט טאקי געשיקט שלוחים צו טוידטען אלישע'ן אין זיין וואהנונג, גאר די שלוחים זענען „צוגעקוועטשט געווארען ביי'ם טהיר". ס'איז אבער נישט מעגליך צו פערשטעהן די כונה פונ'ם מלך'ס רעד: וואס'רע שייכות האט אלישע געהאט מיט'ן הונגער און מיט דער בעלא־גערונג?... אלענפאלס ווייסען מיר פון תנ"ך, אז אלישע האט זיך קונה שם געווען ביי די ארמעער און בן־הדד האט איהם זעהר געעהרט אלס געטליכען מאן. איינמאל איז בן־הדד קראנק געווארען, האט ער זיך דער־וואוסט, אז אלישע איז גראדע קיין ארם געקומען. האט בן־הדד געשיקט

זיין שר הזאל זיך נאכפרעגען בייםׂ געטליכען מאן, צי וועט ער געזונד ווערען פון זיין קרענק. אלישע האט דאן געהאט די מעגליכקייט ממלא צו זיין די צואה־פראגראם „פון זיין הארʼʼ אליהו, און ער האט געזאלבט הזאל׳ן פאר א מלך אינ׳ם נאמען פון גאט; דאס האט בן־הדד׳ס קנעכט צוגעגעבען מוט, און ער האט צוריק קומענדיג דערשטיקט זיין מלך. אין דער פערזאן פון דעם נייעם העלדישען הערשער פון ארם בעקומט דאס פאלק ישראל א פיעל ערנסטערען פיינד. די מסורה דערצעהלט, אז אלישע אליין האט געוויינט, ווען ער האט ממלא געווען דעם ווילען פון זיין רבי׳ן. „ער האט אומגעקעהרט זיך מיט׳ן געזיכט צום וואנד און איז אזוי לאנג געשטאנען. האט איהם הזאל געזאגט: וואס וויינט מיין הארʼ? האט ער געזאגט (אלישע): וויל איך וויים, אז דו וועסט טהון מיין פאלק שלעכטס; זיינע פעסטונגען וועסטו אין פייער פערברענען, זיינע בעסטע זיהן וועסטו מיט׳ן שווערד דערשלאגען, זיינע קליינע קינדער וועסטו צו־רייסען און זיינע שוואנגערע פרויען וועסטו צושפאלטען. האט איהם הזאל געזאגט: צי איז דען דיין קנעכט א הונד, אז ער זאל אזעלכעס טהון? — אלישע האט איהם נאר קורץ און שארף געענטפערט: גאט האט מיר געוויזען דיר אלס מלך פון ארם!...

גלייך נאכדעם, ווי הזאל איז געווארען מלך, האט ער באלד גענומען פערקערפערן זיין פיינדשאפט צו ישראל אין רעאלע מעשים. ער האט ערקלערט שומרון א מלחמה. די דאזיגע מלחמה איז געווען פאר ישראל, ווי ס׳שיינט, פיעל שווערער פון די פריהערדיגע; דער מלך יהורם אליין, וועלכער פלעגט שטענדיג פערזענליך אנ׳אנטייל נעהמען אין קריעג, איז דאן אין רמות־גלעד, וואו דער ענטשיידענער קאמפף איז פארגעקומען, געפעהרליך פערוואונדעט געווארען, אזוי אז ער האט געמוזט פערלאזען דאס שלאכטפעלד און אבפאהרען וואס גיכער קיין יזרעאל, זיך צו היילען; דארטען איז איהם געקומען בעזוכען אחזיהו, דער מלך פון יהודה, יהושפט׳ס אייניקעל און יהורם׳ס פלימעניק.

אט דעם דאזיגען שווערען מאמענט, ווען דעם שונא׳ס חיל האט זיך געפונען אויפ׳ן געפעהרליכען מלחמה־פלאץ אין רמות־גלעד, און דער מלך איז געלעגען קראנק אין יזרעאל, האט אלישע געפונען פאר גינסטיג, אויף דורכצופיהרען דעם לעצטען פונקט פון אליהו׳ס פראגראם: אויפצו־הויבען א פערשווערונג געגען יהורם׳ן און געגען דער גאנצער פאמיליע פון אחאב. איינעם פון די בני־הנביאים, וועלכע זענען שטענדיג געהארכ־זאם געווען זייער אנפיהרער, האט ער געשיקט קיין רמות־גלעד, כדי

צו זאלבען פאר אַ מלך איבער ישראל דעם שר=צבא יהוא בן יהושפט, בן נמשי. דער נביא האָט אַזוי געטהון: אויפ'ן שלאַכט=פעלד האָט ער יהוא'ן פאַר אַ מלך שטילערהייד געזאַלבט. אין נאָמען פון גאָט און ער האָט איהם אויך געזאָגט דערביי, וואָס פאַר'אַ פפליכטען גאָט לעגט אויף איהם, אויף יהו'ן, אַרויף: „אַזוי האָט גאָט געזאָגט, דער האַר פון ישראל: איך האָב דיך געזאַלבט פאַר אַ מלך איבער'ן געטליכען פאָלק, איבער ישראל. זאָלסטו טוידטען אחאב'ס, דיין האַר'ס, הויזגעזינד, וועל איך נקמה נעהמען פון איזבל'ן פאַר דעם בלוט פון מיינע קנעכט, די נביאים, און אַלע איבריגע דינער מיינע. און ס'זאָל פערלוירען געהן דאָס גאַנצע פאַמיליע פון אחאב, עס זאָל קיין זיין הונד פון זיין הויז נישט ענטרונען ווערען... און איזבל'ן זאָלען די הינד אויפפרעסען אין יזרעאל, און קיינער זאָל נישט וואַגען איהר צו קבורה צו ברייננגען..."

דער דאָזיגער פערראַט געגען עמרי'ס דינאַסטיע האָט אין זיך אַ מערקווירדיגע זייט, האָטש אין אפרים זענען די מרידות, ווי מיר האָבען שוין געזעהען, בכלל נישט געווען קיין אויסנאַהמליכע ערשיינונג. דאָ איז אָבער דער פונט פאָרגעקומען אָפען. גלייך ווי דער נביא איז אַוועק האָט יהו דערצעהלט די איבעריגע שרים, אַז אין נאָמען פון גאָט איז ער פאַר אַ מלך געזאַלבט; די שרים און דער גאַנצער חיל האָבען קיין רגע נישט געצווייפעלט און זיי האָבען אויסגעשריען: עס קעניגט יהו!" נישט קו=קענדיג אויף דעם, וואָס יהורם האָט נאָך געלעבט. דאָס דערווייזט, ווי ווייט די נבואה האָט אונטערגעגראָבען דעם אויטאָריטעט פונ'ם מלך, וועלכער האָט דאָס גאַנצע לעבען פערבראַכט אין אונאויפהערליכע מלחמות פאַר זיין פאָלק און לאַנד!...

און יהו האָט זיך באַלד גענומען אויסצופיהרען דעם פערזאָג פונ'ם נביא. די מסורה דערצעהלט: מיט אַ טייל חיל איז ער אַוועק געריטען קיין יזרעאל, וואו דער פערוואונדעטער מלך יהורם האָט זיך געהיילט, און האָט די שטאָדט אַרומגערינגעלט. דער וועכטער פון שטאָדט=טהורם האָט דערזעהן, אַז ס'דערנעהנטערט זיך אַזאַ גרויסע מחנה חיל, און נישט פערשטעהענדיג די אורזאַך, האָט ער עס צו וויסען געגעבען דעם מלך. דער מלך האָט געשיקט איין רייטער צו דערוויסען זיך, וואָס עס בעדייט די מחנה און אַ צווייטען, נאָר זיי האָבען זיך צוריק נישט אומגעקעהרט; דאַן איז יהורם אַליין אין זיין עקיפאַזש, צוזאַמען מיט זיין גאַסט אחזיהו, דעם מלך פון יהודה, אַרויסגעפאָהרען אַנטקעגען דעם חיל און ער האָט גע=טראָפען יהו'ן ביי דעם געוויסען פלאַץ פון נבות=היזרעאלי. יהורם האָט

געמיינט, אז זיין פעלד־מארשאל איז צו איהם מיט ידיעות פון דער מלחמה געקומען, האט ער איהם געפרעגט: „מיט פריעדען דען, יהוא?“ נאר יהוא האט איהם געענטפערט: „ווי קומט פריעדען ביי די זנות־טהאטען און ביי די כשוף־מעשים פון דיין מוטער איזבל“?! יהורם האט געזעהן, אז דא איז פארגעקומען א פערשווערונג געגען איהם, און צוזאמען מיט זיין פלימעניק, דעם מלך פון יהודה, האט ער גענומען ענטלויפען. נאר א פייל פון יהוא'ס בויגען האט דעם מלך פון ישראל דעריאגט און אין הארצען געטראפען. אזוי איז אויפ'ן צוועלפטען יאהר פון זיין הערשען דער'הרג'עט געווארען יהורם בן־אחאב דער מלך פון ישראל. יהוא — גיט צו די מסורה — האט געהייסען זיין אדיוטאנט ארויסווארפען יהורם'ס קערפער אויפ'ן פלאץ פון נבות היזרעאלי. „נעהם און שליידער איהם אוועק אויף נבות'ס ערד, ווייל מיר מיט דיר געדיינקען דאך נאך די נאכרייטער פון זיין פאטער אחאב און גאט האט דאן געזאגט וועגען איהם: ביי מיין נאמען — אויב איך האב נישט געזעהן דאס בלוט פון נבות און דאס בלוט פון זיינע קינדער! וואַרף־זשע איהם אויף דעם פלאץ פון נבות, ווי גאט האט געבאטען“... בזין צווייטען דור האט דאס פאלק געדענקט דעם פערברעך פון זיין הערשער...

אוועקגע'הרג'עט דעם מלך, האט יהוא גענומען זיך רעכענען מיט זיין פאמיליע. ער איז געגאנגען גלייך אין יהורם'ס פאלאץ. דארטען האט איהם איזבל דורכ'ן פענסטער בעגעגענט מיט אנ'איראנישען פארוואורף: „וואס מאכט זמרי, וועלכער האט געטוידט זיין הארן?“(*) — יהוא האט גארנישט געענטפערט, נאר אויף זיין בעפעהל האבען איהרע אייגענע דינערס איהר ארויסגעווארפען צו די פערד, וועלכע האבען איהר צוטרעטען מיט די פיס. דערווייל האט יהוא זיך געזעצט עסען אין מלך'ס פאלאץ, נאר, ווען ער האט זיך נאכ'ן עסען דערמאהנט און געהייסען דער מלכה'ס צוטראטענעם קערפער צונעהמען און בעגראבען, זענען שוין פון איהר נאר איהר שארבען, איהרע הענד־באלען און פוס־באלען געבליבען. און ווידער גיט די מסורה צו: דאס איז גאט'ס ווארט, וואס ער האט געזאגט דורך זיין קנעכט אליהו התשבי — אין יזרעאל וועלען די הינד אויפפרעסען איזבל'ס פליייש!“ — די פאלקס־פאנטאזיע הערט נישט אויף נקמה צו נעהמען פאר דאס אומזיסט פערגאסענע בלוט...

פון יזרעאל, די צווייטע רעזידענץ, איז יהוא אוועק אין דער הויפט־

*) זמרי, וועלכער האט גע'הרג'עט דעם מלך בעשה, איז געבליבען א שאנד־נאמען פאר א מלוכה־פעררעטער.

שטאדט, אין שומרון. דארטען האט ער געלאזט טוידטען די איבעריגע אחאב׳ס קרובים, ביז זיעבציג מאן, די אלע נאהנטע צו עמרי׳ס דינאסטיע, זייערע גוטע פריינד און אנהענגער. אפילו די זיהן פון עתליה, די טאכטער פון אחאב, וועלכע איז געווען א פרוי פונ׳ם מלך יהודה, האט יהו גע־לאזט הרג׳ענען; דען זיי זענען גראד דאן צו גאסט געקומען בעזוכען זייער פעטער יהורם׳ן, דעם מלך פון ישראל. אט אזוי האט יהו אויסגעראטען מיט׳ן ווארצעל אחאב׳ס פאמיליע, נישט איבערלאזענדיג פון איהר קיין זכר. נאכדעם האט ער זיך גענומען צום בעל און זיינע דיענער. ווי די מסורה דערצעהלט, האט ער זיך דא בענוצט מיט א רמאות. ער האט געלאזט פערזאמלען דאס פאלק און ערקלעהרט פאלגענדעס: „אחאב האט נאך ווינציג דעם בעל געדיענט; יהו וויל איהם מעהר דיענען. אלזא רופט מיר צוזאמען אלע נביאים פון בעל, אלע זיינע פריסטער און דיענער, קיינער זאל נישט פעהלען, ווייל איך וויל איינריכטען א גרויסען מלחמה־מאלצייט פאר׳ן גאט בעל!"... דעם דאזיגען בעפעהל האט יהו אומעטום צושיקט און עס זענען ווירקליך פון גאנצען לאנד אנגעקומען אלע דיענער פון בעל אין דעם טעמפעל, וואס איזבל האט נאך פאר איהם אויסגעבויעט, ביז ער איז פול געפאקט געווארען. די כהנים פון בעל זענען צוגעטרעטען מקריב צו זיין די קרבנות און לויט יהו׳ס פערזאג, זענען פון טעמפעל ארויסגעטריבען געווארען אלע די, וועלכע אנערקענען נישט דעם בעל פאר זייער גאט. הינטער דעם טעמפעל האט אבער יהו פערבעהאלטען אכציג מאן בעוואפענטע, און ער האט זיי בעפוילען: עס זאל קיין מענש נים ענטרונען ווערען; פאר יעדען איינציגען, וואס וועט זיך רעטען, בעצאהלט איהר מיט אייער לעבען! — און ווען די פייערליכקייט אין טעמפעל איז גרויס געווארען, זענען די אכציג מאן ארויס פון זייער בעהעלטעניש, צו זיי זענען אנגעקומען אויף הילף נאך פיעל היל, און מיט פעראייניגטע קרעפטען זענען זיי בעפאלען דעם טעמפעל און אויסגעקוילעט די אלע בעל־דיענער, זיינע נביאים און זיינע כהנים ביז איינעם; דאן האבען זיי דעם בעל־טעמפעל פערברענט און פערניכטעט זיינע מזבחות און זיינע „הייליגע בוימער" און זיינע מאנומענטען. דאס אלץ איז אבגעטהון געווארען אונטער דער פערזענליכער אויפזיכט פון דעם מלך יהו בן־יהושפט און דעם נביא יהונדב בן־רכב.

אט אזוי האט יהו אונטערגעבראכט אין לאנד דעם בעל־קולט, נישט איבערלאזענדיג אפילו א זכר פון איהם, און דערמיט ערפילט די מיסיע פון דער נבואה. און נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס יהו האט דערנאך

ווידער בעניט ירבעם'ס קעלבער-דיענסט, האט די נבואה דאך גערעכענט איהר הויפט-אויפגאבע פאר ערפילט: די פרעמדע ווירקונג פון דער פרעמדער אמונה און איהר פערדארבענער גייסט איז אונטערגעבראכען, איהרע אנהענגער זענען אומגעבראכט; דער אָריגינעלער גייסט פונ'ם פאָלק וועט איהם פיהרען אויפ'ן וועג פון דער ווייטערדיגער מאָראלישער ענטוויקלונג אינ'ם גייסט פון די אייגענע טראַדיציעס און וועט גובר זיין אַזאַ שוואַכע הינדערניש, ווי דעם קעלבער-קולט. דאָס איז, ווי ס'שיינט געוועזן, די טיעפע איבערצייגונג פון די נביאים. זיי האָבען אַלזאָ געבענשט יהו'ס אַרבייט און זיין דינאַסטיע האָבען זיי פערזיכערט אַ דויערהאַפטע עקזיסטענץ. גאָט האָט צו יהו'ן געזאָגט: ווייל דו האָסט בעגיטיגט צו טהון דאָס רעכטפאַרטיגע אין מיינע אויגען, ווייל דו האָסט פינקטליך ערפילט מיין פערלאַנג בנוגע צו אחאב'ס הויז — דערפאַר וועלען דיינע אוראייניקלעך זיצען אויף דעם טראָן פון ישראל"... דאָס איז כמעט דאָס שלוס-וואָרט פון דער נבואה אין יענער צייט. אויף אַ לענגערען פעריאָד ווערען די בני-הנביאים פערשוואונדען פון דער פאָליטישער אַרענע, און האָטש דער לעצטער נביא-בעל-מופת אלישע, האָט נאָך דער מלוכה איבערקעהרעניש אין שומרון לאַנג געלעבט, האָט ער זיך שוין נישט געמישט כמעט אין פאָליטישען לעבען פונ'ם לאַנד, אַזוי ווי ער וואָלט וועלען זיך אויסרוהען נאָך דעם גרויסען נצחון פון זיין אָרגאַניזאַציע...

דער דאָזיגער נצחון פון דער נבואה האָט אָבער זעהר טייער געקאָסט דעם פאָלק. חזאל, דער מלך פון ארם, האָט אויסגענוצט דעם קריטישען מאָמענט אינ'ם לאַנד פון ישראל. די מלוכה-איבערקעהרעניש, צוזאַמען מיט די מהומות, וועלכע מוזען אויסוואַקסען אויף דעם דאָזיגען באָדען, האָבען אָבגעשוואַכט די קריעגס-קראַפט פון פאָלק און די אַרמעער האָבען אונגעשטערט אָבגעריסען פון ישראל איין גרעניץ-געגענד נאָכ'ן צווייטען. „פונ'ם ירדן, צו מזרח זייט, דעם גאַנצען גלעד-קרייז, שטיקער חלקים ערד פון די שבטים גד, ראובן און מנשה, פון ערוער, וואָס בייַ'ם טייך ארנון, און גלעד און בשן..."

אַז יהו איז געשטאָרבען אויף דעם אַכטאונצוואַנציגסטען יאָהר פון זיין הערשען איבער'ן לאַנד, האָט געירשנ'ט דעם טראָן זיין זוהן יהואחז, וועלכער האָט געקעניגט אַ יאָהר זיבעצען. פאַר איהם איז די לאַגע פון דער מלוכה נאָך ערגער געוואָרען. חזאל דער מלך פון ארם און זיין זוהן בן-הדד דער דריטער האָבען זיך אַריינגעריסען אין די אינערליכע געגענדען פון אפרים,

צו מערב־זייט פון ירדן. די פאָלגען פון דער דאָזיגער אַריינרייסונג זענען געווען יאָמערליכע: ווי די מסורה דערצעהלט; איז ביי יהואחז'ן פון זיין גאַנצער אַרמעע און פון גאָר זיינע קריעגס־קרעפטען געבליעבען נאָר אַ מאַן צעהן טויזענד פוס־היל, אַ מאַן פופציג רייטער און צעהן רייטוועגען.

די מלוכה־אינטערעסען פון אפרים פערבעסערען זיך נאָר פאַר יהואָש'ן, דעם זוהן פון יהואחז. זעכצעהן יאָהר האָט ער געהערשט איבער ישראל און זיין הערשונג איז שוין געוועזען מעהר גליקליך. אַמאָל דריי האָט ער מלחמה געהאַלטען מיט די אַרמעער און ביי אפיקה האָט ער ענדליך אָבגעהאַלטען אַ גרויסען נצחון איבער'ן פיינד; דאַן האָט ער אָבגענומען ביי די אַרמעער אַ גרויסען טייל פון די פריהער איינגענומענע געגענען פון ישראל. דער נצחון ערקלערט זיך פון איין זייט דערמיט, וואָס ארם האָט שוין דאַן אין דער זעלבער צייט אָנגעהויבען צו ליידען פון די אָנפאַלונגען פון אשור, וועלכע איז שוין דאַן געוועזען אַ שטאַרקע מלוכה. פון דער צווייטער זייט, איז דאָס פאָלק ישראל שוין צו זיך געקומען נאָך דער גרויסער איבערקעהרעניש, וואָס האָט איהם דיסאָרגאַניזירט און צובראָכען. אין לאַנד הערשט אַ וואונדערבאַרע אחדות; די מלוכה, וואָס האָט צוליעב איהרע פּאָליטישע צוועקען זיך געהאַלטען ביי דעם קעלבער־קולט, און די נבואה, וועלכע איז, ווי שטענדיג, געשטאַנען פאַר דעם איינציגען קערפער־ און פאָרם־לאָזען גאָט, האָבען אַנערקענט די איינציגע אויפגאַבע — זיך צו־בעפרייען פון דעם אַרמעער־יאָך. פאַר יהואש'ן איז דער אַלטער־אַלטער נביא אלישע שטערבליך קראַנק געוואָרען; דער מלך איז געקומען איהם מבקר חולה זיין און די לעצטע ווערטער פון דעם געטליכען מאַן אין דער מינוט פון זיין טוידט זענען געוועזען — אויפמונטערען דעם מלך צו דעם ווייטערדיגען קאַמפף מיט'ן שונא. „אויפ'ן פינפטען אָדער זעקסטען מאָל וועסטו פיליכט דאַן אויסראָטען ארם, און דו מיינסט, אַז דו האָסט זיי דריי מאָל צושלאָגען ביזטו שוין פאַרטיג?!“ נאָך שטאַרקער איז געוועזען דאַן דער פערבאַנד צווישען פאָלק מיט דער נבואה. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, אַז נאָר צוליעב דעם, וואָס אַ טייל בוקט זיך צו די קעלבער, שיקט גאָט אָן אויפ'ן לאַנד אַזעלכע צרות, און עס ווענדעט דאָס פאָלק זיין האַרץ צום גאָט פון זיינע עלטערן און דיענט איהם ערהרליך און געטריי.

אין די לעצטע יאָהרען פון זיין הערשען איבער'ן לאַנד פיהלט זיך שוין יהואש אַזוי מעכטיג, אַז ער טרעט אַרויס אויף מלחמה געגען יהודה, אין דער צייט פון דעם מלך אמציהו, און האַלט אָב איבער איהם אַ גרויסען

נצחון: ער צושלאָגט זײַן חיל, חאַפּט אַרײַן אין געפענגעניש אמציהו'ן אַלײן, דרינגט אַרײַן אין יהודה גופא, רײַסט זיך אַרײַן אין ירושלים, צושטערט דאָרטען אַ סך פעסטונגען, בעלאַגערט דעם בית־המקדש און נעהמט פון דאָרטען צו פיעל אוצרות פון גאָלד און זילבער, אויך קעניגליכע קינדער, אַלס גאַראַנטיעס, אַז די צושטערטע פעסטונגען וועלען זיך מעהר נישט אָפּבויען. דאָס איז דאָס ערשטע מאָל, ווען אפרים האַלט אָב אַ בעדײַטענדען נצחון איבער יהודה. און געשעהן איז עס נישט צופעליג: אפרים האָט דאַן אַנערקענט זײַן קראַפט: די מלחמה האָט אַרויסגערופען אמציה מלך יהודה, וועלכער נאָך דעם, ווי ער האָט מנצח געווען אדום, האָט געמיינט, אַז איהם וועט געלינגען אויך בײַצוקומען די צעהן שבטים; יהואש האָט איהם אָבער געלאָזט ענטפערן דורך זײַנע שלוחים פאָלגענדעס: „דער דאָרען פון לבנון האָט געשיקט זאָגען צום צעדער־בוים פון לבנון: גיב דײַן טאָכטער פאַר מײַן זוהן פאַר אַ פרוי; איז פערבײַ געלאָפען אַ חיה פון לבנון און צוטראָטען דעם דאָרן. — דו האָסט צושלאָגען אדום, איז דיר שטאָלץ געוואָרען דײַן האַרץ. בעסער זיץ און זײַן אין שטוב. וואָרום זאָלסטו אַלײן אויף זיך אָנרייצען דעם אונגליק; דו וועסט דאָך אַרײַנפאַלען מיט דײַן פאָלק יהודה צוזאַמען". —

די דאָזיגע ווערטער אָטהעמען מיט גבורה און מיט טיעפען בעוואוסטזײַן. אפרים, „דער צעדערבוים פון לבנון", קרעפטיגט זיך און וואַקסט. ער ווערט וואָס ווײַטער אַלץ שרעקליכער פאַר די שכנישע פעלקער, — דאָס איז אין אַלגעמײן די אינערליכע און אויסערליכע לאַגע אין לאַנד ישראל פאַר יהו'ס דינאַסטיע. נאָר די העכסטע מדרגה דערגרייכט די גרויסקײַט פון אפרים פאַר'ן פיערטען יהו'איד, פאַר'ן מלך ירבעם בן יהואש.

ירבעם בן יהואש איז געווען דער לעצטער פון יהו'ס דינאַסטיע, וועלכער האָט זיך געעלטערט אויפ'ן טראָן פון שומרון. צווישען די מלכים פון אפרים צייכענט ער זיך אויס מיט אַריכת־ימים. העכער זעכציג יאָהר האָט ער געהערשט אין לאַנד: פון 830 ביז 769־טען יאָהר! און אָט די דאָזיגע צעהנדליגער יאָהרען פון ירבעם דעם צווייטענס הערשען רעכענען זיך פאַר דעם גליקליכסטען פעריאָד אין דעם פאָליטישען און עקאָנאָמישען לעבען פון די עשרת־השבטים. ירבעם דער צווייטער איז געווען פיעל מעהר קריעגס־פעהיג, פון זײַנע פאָרגענגער, זינט די שפּאַלטונג אין ארץ־ישראל איז פאָרגעקומען, און דאָס גליק האָט איהם שטענדיג בעגלייט אין אַלע זײַנע אונטערנעהמונגען. פאַר דער צײַט, וואָס ער האָט

געהערשט אין לאנד, האט ער געפיהרט פיעל מלחמות און אבגעהאלטען פיעל נצחונות. צום ערשטען האט ער זיך גענומען פאר ארם, דעם פערביטערטסטען שונא פון שומרון, פון וועלכען דאס פאלק ישראל האט דורות גאנצע געליטען. פון תנ"ך קאן מען נישט וויסען די איינצעלהייטען פון דער דאזיגער מלחמה, נאר לויט די רעזולטאטען קאן מען זיך פארשטעלען, ווי גרויס דער קאמפף איז געווען. ער האט נישט נאר אבגענומען צוריק ביז איינע די אבגעריסענע געגענדען פון שומרון, נאר ער האט זיך אריינגעריסען אין לאנד פון ארם גופא, און צוגענומען פיעל שטעדט; ער זאל זאגאר האבען פערהאפט אויף א קורצע צייט די הויפשטאדט דמשק און חמת. די גרענעצען פון שומרון האבען זיך דאן געהאט געצויגען ביז'ן ים־המלח. מואב איז אויך, ווי ס'שיינט, דאן איננאנצען איינגענומען געווארען און פעררעכענט געווארען פאר א פראווינץ פון אפרים. דער מלוכה פון יהודה האט ירבעם אויך געהאלטען אין מורא. נאך דער מפלה, וואס ירושלים האט געהאט אין יהואש'ס צייטען, האט זי נישט געקאנט פאר ירבעם'ן פערפעסטיגען זיך: די מויערען און די פעסטונגען פון יהודה זענען געווען צובראכען, צעשטערט און אפבויען זיי פון דאס ניי האט מען נישט געקאנט: דערויף האט דער מלך פון ישראל געהאט גאראנטיעס: די בני־מלכים פון יהודה!

די צייט פון ירבעם'ן צייכענט זיך אויס מיט דער עקאנאמישער אויפבליהונג פון שומרון. די גרויסע נצחונות האבען אריינגעבראכט אין לאנד פיעל רויב און פערשידענע אוצרות. און נאכדעם, ווי דאס פאלק האט זיך שוין בעווארענט פון זיינע פיינדליכע שונאים, האט עס זיך צוריק געקעהרט צו זיינע שטענדיגע בעשעפטיגונגען: צו ערד־ארבייט און האנדעל מיט די ארומיגע פעלקער, איבערהויפט מיט די פעניציער. דאס פערמעגען אין לאנד איז זעהר גיך געוואקסען און דערגרייכט אפשר, נאך א העכערע מדרגה, ווי אין שלמה'ס צייטען. שומרון האט שטאלצירט מיט פאלאצען פון העלפאנדביין, מיט אוצרות פון גאלד, מיט צירונג פון די טייערסטע שטיינער, מיט קליידער פון די בעסטע וועבונגען, מיט עסענווארג פון די בעסטע געריכטען און מיט געטראנקען פון די בעסטע ווינען! בעטראכטענדיג איבערפלעכליך דעם וואהלשטאנד פון פאלק האט מען ווירקליך געקאנט אפטימיסטיש קוקען אויף דער צוקונפט פון אפרים. און ווירקליך דער מלך און זיינע שרים, און אויף זיי קוקענדיג, אויך דאס גאנצע פאלק, זענען בעטרונקען געווען פון דעם גליק, צו וועלכען דאס לאנד האט זוכה געווען נאך אזוי פיעל דורות פון ליידען און איבערקעהרענישען.

אין דער ווירקליכקייט אָבער האָט אונטער דעם גליק זיך שוין געהאַט אונטער-געגראָבען דאָס אונגליק און דער ליכטיגער פעריאָד פון ירבעם דעם צווייטענס הערשונג איז נאָר געוועזען דער לעצטער זונען-גלאַנץ פאַר דער שקיעה!

מיט דעם טוידט פון ירבעם בן יהואָש (769) געהט שוין אויף אייביג אונטער די זון פאַר דער מלוכה פון אפרים!

ניינטעם קאפיטעל.

די לעצטע מלכים פון אפרים און די מפלה פון שומרון.

די עקאנאמישע און פאליטישע אויפבליהונג קאן נאר דאן דיענען אלס צייכען פון אויפלעבונג פאר'ן פאלק, ווען זי געהט צוזאמען מיט'ן גייסטי-גען פראגרעס אויף דעם וועג, וועלכען די היסטאריע האט פון אנהויב אן בעשטימט פאר דעם דאזיגען פאלק. ווען דער מאטעריעלער וואהלשטאנד וואקסט אויף דעם רעכענונג פון די מאראלישע יסודות, אדער, פערקעהרט, ווען די מאראל ענטוויקעלט זיך אויף דעם רעכענונג פון די מאטעריעלע אינטערעסען פונ'ם פאלק, איז דאס פאר איהם זעהר א בייזער סימן. — די רייכקייט פונ'ם לאנד ישראל האט זיך אין ירבעם דעם צווייטענ'ס צייטען אונ-געוויער הויך אויפגעהויבען, די פאליטישע לאגע פון פאלק האט זיך בעדייטענד פערבעסערט; די מעהר און טיעפער אריינדרינגענדע אויג פון די איינצעלנע נישט-אונטערגעקויפטע דענקער אין לאנד האט פונדעסטוועגען פאראויס געזעהן, אז דאס פאלק געהט צו'ם גרונד, אז די מלוכה פון אפרים האלט ביי'ן אונטערגעהן. דער מאטעריעלער אויפבליהונג אין שומרון האט געפעלט איהר גייסטיגער, היסטארישער אינהאלט. דער כראניקער פון יענער צייט, אין זיין טיעף רעליגיעזער איבערצייגונג, דריקט זיך אויס: „דאס פאלק האט זיך פערקויפט צו טהון דאס, וואס שלעכט איז אין די אויגען פון גאט" —, דאס פאלק איז געגאנגען נישט אויף דעם וועג, וואו עס האט איהם געדארפט פיהרען זיין אייגענארטיגקייט, זיין אריגינאלי-טעט. די רוהיגע לאגע אין לאנד, וואס איז אנגעקומען נאך אזוי פיעל יאהרען פון אונגליקליכע מלחמות, דאס רייכקייט פונ'ם פאלק, נאך אזוי פיעל יאהרען פון ליידען און פעראָרימטקייט, האט נישט ארויסגערופען קיין שאפענדע קולטורעלע טעטיגקייט, נאר א ווילדע, שטורעמדיגע תאוה זיך איבערצוגעבען דעם לוקסוס מיט די ניעדריגסטע און גרעבסטע תענוגים. דאס לעבען אין שומרון, איבערהויפט צווישען די שרים און די קצינים,

איז פערוואנדעלט געווארען אין אן׳אונענדליכער ארגיע. די אלגעמיינע שטרעבונג פון די פערמעגליכע און מעכטיגע לייט איז געווען צו בויען פאר זיך פאלאצען פון מארמאר, „צו ליעגען אויסגעצויגען אויף בעטען פון העלפאנדביין, צו עסען די פעטסטע שעפסען, די בעסטע רינדער פונ׳ם שטאל, צו טרינקען וויין פון גרויסע בעקענ׳ס און צו שמירען זיך מיט׳ן בעסטען בוימאייל״. די עהרליכע ארבייט אליין האט נישט געקאנט צופריעדען שטעלען די אונענדליכע תאוה צו מותרות און געלד, און אין לאנד האבען זיך גענומען ענטוויקלען מורא׳דיגע שטרעבונגען זיך צו ערווערבען קאפיטאלען דורך פאלשקייט און בעטרוג. די שרים האבען געדריקט די פאלקס-מאסען, רייסענדיג ביי זיי אונגעהויערע אבצאהלען און שוחד. די רייכע האבען אויסגעזויגען דעם לעצטען טראפען מארך פון די ארימערע קלאסען, נעהמענדיג פון זיי גרויסע רבית (פראצענט) פאר הלואות. די סוחרים האבען זיך בענוצט מיט פאלשע וואגען און פאלשע מאסען. דערצו האט דאס לאנד צו יענער צייט, געליטען פון אפטע אונגערעטענישען אויף די פעלדער: אדער ס׳האט ווייניג גערעגענט און קיין תבואה איז נישט געוואקסען, אדער א היישעריג איז אנגעפאלען און אויפגעפרעסען אלע געוויקסען. דערפון האט געליטען דער ערדארבייטער-קלאס. א סך האבען געמוזט פער׳משכנ׳ען זייער ערד ביי די רייכערע גוטסבעזיצער; די לעצטע האבען זיך אבער געקליגט צו שטעלען אזוינע בעדינגונגען זייערע לוים, אז די משכנות זאלען שוין קיינמאל נישט קאנען פון זייערע הענד ארויסגעהן. דורך דעם האבען זיך גענומען אויסבילדען גרויסע גוטסבעזיצער אויף דעם רעכענונג פונ׳ם ארימען ערד-ארבייטער, און די ערד האט זיך אנגעהויבען צו קאנצענטרירען אין איינצעלנע הענד. די רייכע סוחרים פלעגען אין די גראסטענע יאהרען אויפקויפען ביי די פויערען תבואה פאר וואלוועל און עס אבהאלטען ביז א הונגער-יאהר, ווען זיי פלעגען קאנען דערפאר אברייסען די הויט פון המון. אויף אזא אופן האט זיך אין לאנד געמוזט אנהויבען ענטוויקלען א טיעפער אונטערשייד צווישען די פערשידענע קלאסען און שטאנדען: דאס רייכטום פון די רייכע און מעכטיגע האט זיך וואס ווייטער אלץ פערגרעסערט און פערמעהרט און פון דער צווייטער זייט איז די ארעמקייט פון די ברייטע פאלקס-שיכטען אלץ שרעקליכער און דריקענדער געווארען. דאס רייכטום האט ביי די רייכע ארויסגערופען אזעלכע גראבע תאוות, ווי פרעסען, זויפען און זנות; די ארעמקייט האט ווידער ביי די ארימע ארויסגערופען די שענדליכסטע פערברעכען: גנבה, גזילה און רציחה. אזוי שרעקליך נידריג איז געפאלען דער גייסט ביי

דעם פאלק, וואס דאס גייסטיגע איז געוועזען ביי איהם זיין נאציאנאלער באדען, וואס ריכטיגקייט און גערעכטיגקייט איז געוועזען זיין גאטהייט, זיין היסטארישע בעשטימונג! און נאך מעהר שרעקליך איז דאס, וואס אין לאנד האט זיך נישט געפונען קיינער, ווער עס זאל קעמפפען געגען דער דאזיגער פערדארבענהייט, געגען די שענדליכע מעשים פון דעם גאנצען פאלק! פון דעם גאנצען נביאים און נזירים-שטאט אין שומרון, וועלכע האבען אין אליהו'ס און אלישע'ס צייטען מאסענוויי אנגעפילט דאס לאנד ישראל און האבען געלערענט דעם פאלק און געדינט איהם מיט זייער אייגענעם ארט-לעבען אלס די בעסטע ביישפיעלען פון דער העכסטער מאראל, איז איצט געבליבען נישט מעהר, ווי א שענע לעגענדע. אין דער צייט פון דער פערגאנגענער געפאהר, אין דער צייט פון די מלכים יהוא, אחזיה און יואש, ווען די מלוכה פון שומרון האט געהאלטען ביי'ם פערשלונגען ווערען דורך די שכנישע פעלקער און די נביאים האבען געמוזט שלום-שליסען מיט די הערשער פון לאנד, כדי דעם עקזיסטענץ פון פאלק צו ראטעווען ביי פעראייניגטע קרעפטען, האט די נבואה פערגעסען איהרע אלטע טראדיציעס: דעם קאמפף צווישען דער נבואה און דער ממשלה! און נאכדעם, ווען די געפאהר איז שוין אריבער, די מלוכה פון אפרים איז געווארען מעהר אדער ווייניגער בעווארענט פון איהרע פיינד, האט שוין די נבואה נישט געקאנט זיך מעהר בעפרייען פון דער ממשלה'ס אויטאריטעט. די ממשלה-לייט האבען די נזירים אליין אנגעטרונקען מיט וויין און די נביאים האבען זיי פערזאגט: איהר זאלט קיין נביאות מעהר נישט זאגען!" די וואס זענען געבליבען געטריי דעם אידעאל פון די ערשטע נביאים, ווי די בני הרכבים, האבען אין בעסטען פאל עמיגרירט קיין יהודה און אין דער ארומיגער ארגיע פון פרעסעריי, זויפעריי, אויפגעהיצטע זינגעריי, טענצעריי און פרויען-ליוסט פון איין זייט, און פון בערויבונגען, בלוטפערגיסונגען, בעטרוגען און פאלשע שבועות פון דער צווייטער זייט איז פערשטומט געווארען גאט'ס שטים און גאט'ס ליכט איז אויסגעלאשען געווארען. און פון דאסניי האט אין לאנד אויפגעלעבט דאס געטצענדינעריי. דער קולט פון דעם יודישען גאט, דעם גאט פון גערעכטיגקייט און ריכטיגקייט, האט זיך נישט געקאנט איינלעבען מיט דער ארומיגער נידערטרעכטיגקייט; דאס רעליגיעזע געוויסען ביי די אנפיהרער פון לאנד האט געזוכט א היתר אויף די פערברעכערישע מעשים; אין די געזעצען פון דעם היסטאריש-נאציאנאלען גאט האט עס אבער אזא מין סאנקציע נישט געקאנט געפינען, און דער מלך און די שרים האבען פון דאסניי בעניים דעם קעלבער-קולט אין דן

און אין בית־אל. דאָס מאָל איז דער דאָזיגער קעלבער־קולט קינסטליך געשאַפֿען און געשטיצט געוואָרען נישט בלויז צוליעב פּאָליטישע צוועקען, נאָר דוקא אַלס געגענזאַטץ צום יהוה־קולט, אַלס פּראָטעסט געגען דעם נאַציאָנאַלען מאָראַל, וועלכער בעשרענקט די תאוה און פערשקלאַפט די אינסטינקטען!...

ווי אין די פריהערדיגע דורות, אַזוי אויך פאַר ירבעם דעם 2־טען איז אין דעם קעלבער־קולט קיין נייעס, אָריגינעלעס נישט אַריינגעטראָגען געוואָרען; נאָר אַנשטאָט דעם, וואָס פריהער האָט דער דאָזיגער קולט מעהר אָדער ווייניגער זיך געגרעניצט מיט דער אמונה אין יהוה און מיט דער טראַדיציאָנעלער מאָראַליסטישער וועלט־אַנשויאונג, האָט דער בענייטער קעלבער־גלויבען זיך מעהר דערנעהנטערט צו דעם פריהליכען בעל־קולט פון די פיניצער, מיט וועלכע דאָס פאָלק פון שומרון איז ווידער אַריינגעטראָטען אין נאָהענטע עקאָנאָמישע בעציהונגען, צייט דער האַנדעל אין לאַנד האָט זיך אויסגעהויבען. די לוסטיגקייט איז געוואָרען דאַן אַ טייל פונ׳ם קולטוס; צוליעב דעם זענען געשאַפֿען געוואָרען אין לאַנד ספּעציעלע פערוויילונגס־פּלעצער (במות־ישחק), וואו די תאוה האָט געשפּיעלט די ערשטע ראָליע. אַ גרויסער טייל פון די פערברעכערישע תאוות, וועלכע עס האָבען זיך איבערגעגעבען די שומרון־לייט, זענען דורך דעם נייעם קולט ממילא ערלויבט געוואָרען און די איבעריגע זענען געווען גאַנץ לייכט אויסצוקויפען מיט קרבנות און מתנות. וועגען דעם האָבען שוין די קעלבער־כהנים געזאָרגט. וואָס מעהר פערברעכען די מאַסען זענען בעגאַנגען, אַלץ מעהר קרבנות האָבען זיי געבראַכט, און וואָס מעהר זיי האָבען קרבנות געבראַכט אַלץ מעהר פערברעכען זענען זיי בעגאַנגען. אויף אַזאַ אופן זענען די אינסטינקטען בעפריעדיגט געווען, דאָס געוויסען רוהיג און די כהנים זאַט!

נאָר אויב די אַלגעמיינע זיטען־פערדאָרבענהייט, מאָראַלישע געפאַלענקייט און געטצענדינערייַ האָט נישט אַרויסגערופען קיין פּראָטעסט אין אפרים גופא, האָבען די נביאים פון יהודה נישט געקאָנט גלייכגילטיג פערהאַלטען זיך צו דער דעמאָראַליזאַציע פון די עשרת־השבטים. זיי האָבען זיך נישט גערעכענט מיט די פּאָליטישע שטרעבונגען פון די ביידע מלוכות; פאַר זיי זענען עס געווען בלויז ברידער פון איין פאָלק, פון איין אָבשטאַמונג, פון איין גאָט, און זיי האָבען זיך געפיהלט מאָראַליש פעראַנטוואָרטליך פאַר די זינד פון אפרים. זיי האָבען געפונען ביי זיך דערצו מוט און דרייסטקייט, און פערלאָזענדיג זייער אייגענעם לאַנד זענען זיי געגאַנגען אין אַ פרעמדער מלוכה, קעמפפען דאָרט געגען די פערדאָרבענ־

הייטען פון מלך און די שרים, פון די כהנים און פון די פאלקס=מאסען; קעמפפען, ווי אין אליהו'ס צייטען: מיט דאס געטליכע ווארט פאר דאס געטליכע, פאר דאס גערעכטע.

איינער פון די ערשטע נביאים פון יהודה, וועלכע זענען געקומען קיין אפרים מיט דעם היילינגען צוועק, איז געווען עמוס, פון דער שטאדט תקוע, נישט ווייט פון בית=לחם. געוועזען איז ער א פריעדליך=געשטימטער מענש, מיט אן'איינפאכער בעשעפטיגונג: ארום תקוע פלעגט ער וייגע שאף פיטערען און שקמים קלייבען. נאר ווען ער האט זיך דערוואוסט פון די מעשים אין אפרים, איז ער בעגייסטערט געווארען מיט נבואה און ער איז געלאפען אין דעם זינדיגען לאנד. דארטען האט ער זיך בעזעצט אין בית־אל, וואו דער הויפט=מזבח פון דעם גאלדענעם קאלב איז געשטאנען. און וואו ס'איז געווען דער גייסטיגער צענטער. דארטען פלעגען זיך צונויפקומען אויף קרבנות מקריב צו זיין — דער מלך, די שרים, די רייכע און דער המון. אין בית־אל האט עמוס מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי דאס פאלק איז מאראליש געפאלען, ווי דאס פאלק פערליערט אלץ מעהר זיין אייגענארטיגקייט און זיין אריגינאליטעט, און ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז דאס איז דער אנהויב פון אונטערגאנג, פון דער נאציאנאלער אבשטארבונג: א פאלק, וועלכעס פערליערט זיין גאט, זיין היסטארישנאציאנאלע אנשויאונג, זיין נאציאנאלען אינהאלט, קאן נישט עקזיסטירען, קאן אין דעם אונענדליכען פעלקער=קאמפף גארנישט געווינען. מיט דער פאלשטענדיגער ענטשלאסענקייט איז ער געגאנגען ראטעווען דאס פאלק, כל זמן עס איז נאך צייט. דערצו האט ער אנגענומען אזעלכע מיטלען, וועלכע זענען גאנץ ניי געווען אין אפרים: אנשטאט די מופתים פון אליהו, און אנשטאט דער פערבארגענער פאליטיק פון אלישע, האט ער גענומען אפענע רעדעס האלטען פאר'ן המון אינ'ם נאמען פון גאט. א בעגייסטערטער פון דער נבואה, האט ער שטראף=רעד געשאטען אויף די קעפ פון דעם מלך און די שרים און די כהנים און די שופטים; א פייער האט אין די דאזיגע רעד געברענט און דאך האבען זיי ווי וואונדערליכע לידער געקלונגען. אין זיי האט געפלאקערט דער צארן פון א הארץ, וואס פיהלט, ווי מען פערשמוצט אלץ, וואס איהם איז היילינג, און עס האט זיך געריסען א רחמנות=געבעט פון א נשמה, וואס זעהט, ווי עס שטעהט אין געפאהר אלץ, וואס איהר איז טייער. עמוס ווייגט, און בעט זיך, און טרייסט און האפט — און דאס אלץ אין א געטליך מוזיקאלישער פארם, וועלכע גיט צו זיינע ווערטער דעם כאראקטער פון א בעצויבערנדער מעלאדיע.

„הערט צו, איהר, וועלכע פערשלינגען דעם אָרימאַן און פערטיליגען דעם ישוואַכען! (איהר וואָרט) „ווען וועט שוין פאַרבייגעהן דער פייערטאָג (חדש) און מיר וועלען זיך נעהמען צום האַנדעל, און ווען וועט שוין פערבייגעהן דער שבת און מיר וועלען עפענען די תבואות — צו פער־קלענערען די איפה[1] און פערגרעסערען דעם שקל[2] און פערקרימען די פאַלשע געוויכט; פאַר געלד אָבצוקויפען די נישט פערמעגליכע און פאַר אַ פּאָר שיך — די אָרעמע..." גאָט שווערט ביי דעם שטאָלץ פון יעקב: „אויב איך וועל אויף אייביג פערגעסען זייערע מעשים!" „צי דאַרף דען דערויף נישט אויפציטערען די ערד און צי דאַרף דערויף נישט טרויערען יעדע בעשעפעניש?... און עס וועט געשעהן אין יענעם טאָג — זאָגט גאָט — און איך וועל אונטערברענגען די זוהן אין מיטען טאָג און איך וועל פינסטער מאַכען איבער'ן לאַנד אין העלען טאָג. און איך וועל פערוואַנדלען אייערע פייערטעג אין אַ טרויער־טאָג און אייערע אַלע געזאַנגען אין אַ קלאָג־ליעד; און איהר וועט זיך אויף די לענדען זעק אָנגורטען און פון אייערע קעפּ וועט איהר די האָר זיך פליקען!... עס קומען טעג, זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער, און איך וועל אָנשיקען אין לאַנד אַ הונגער — נישט קיין הונגער אין ברויט, און נישט קיין דאָרשט אין וואַסער — נאָר צו הערען די רעד פון גאָט. און זיי וועלען וואַנדערען פון איין ים צום צווייטען ים, און פון צפון ביז'ן מזרח וועלען זיי זיך לאָזען זוכען גאָטס וואָרט און זיי וועלען נישט געפינען, אין יענעם טאָג וועלען פערשמאַכט ווערען פון דאָרשט די שענע טעכטער און די אויסדערוועהלטע זיהן — די, וואָס שווערען ביי דעם זינד פון שומרון און זאָגען „ביים לעבען פון דיין גאָט, דן . און ביי דעם וועג, וואָס פיהרט קיין באר־שבע ' און זיי וועלען פאַלען און מעהר זיך נישט אויפהויבען!"...

ווען עמוס האָט געלעבט אין בית־אל, אינ'ם צענטר פון דער אפרים־מלוכה, האָט ער געזעהן, אַז אין דער פערדאָרבענער נייגונג צום אונגעהויערען לוקסוס זענען איבערהויפּט שולדיג די פרויען. זיי שטעלען גרויסע פאָדערונגען פאַר זייער געניוס און די מענער מוזען עס ערפילען. דאַן ווענדעט זיך צו זיי דער נביא מיט זיינע שטרענגע רעד:

„הערט נאָר צו דאָס וואָרט, איהר, בשן־קיה, וואָס אויפ'ן באַרג שומרון... די, וואָס רויבען די אָרימע און ברעכען די שוואַכע; די וואָס זאָגען צו זייערע מאַנען: „ברענג און מיר וועלען טרינקען! נאָט דער אַלמעכ־

---

[1]) מאָס פון פערקויף. [2]) די מטבעות.

טיגער שווערט ביי זיין הייליגקייט: עס קומען אָן אויף אַייך טעג און מען וועט אַייך אַוועקשלעפּען אויף שיפלעך און אַייער רעשט — אויף פישער־קאַנען... קומט קיין בית־אל און זינדיגט, קיין גלגל קומט און פערמעהרט דעם צאָהל פון אַייערע פערברעכען — און ברענגט אויף מאָרגען אַייערע קרבנות און אויף איבערמאָרגען אַייער מעשר. און איהר זאָלט מקריב זיין פון זויער־טייג אַ תודה און איהר זאָלט לאָזען אויסרופען אויף נדבות — דאָס האָט איהר דאָך ליעב, איהר, די קינדער פון ישראל! — אַזוי זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער! נאָר איך האָב אָבער אַייך אויך געגעבען ציין־ריינקייט אין אַייערע אַלע שטעדט און ברויט־מאַנגעל אין אַייערע אַלע געגענדען, און איהר האָט אַייך דאָך נישט אומגעקעהרט צו מיר! — אַזוי זאָגט גאָט! דאַן האָב איך אויך פערמיטען פון אַייך דעם רעגען: עס איז בלויז נאָר דריי חדשים צו שניט געבליבען און איך האָב אויף איין שטאָדט גערעגענט און אויף דער צווייטער שטאָדט האָב איך קיין רעגען נישט געשיקט; איין טייל פעלד איז בערעגענט געוואָרען און דער צווייטער טייל פעלד איז נישט בערעגענט געוואָרען; און עס האָבען דריי שטעדט געוואַנדערט צו אַ פיערטער, וואַסער צו בעקומען, און זיי האָבען זיך נישט געקאָנט אָנזעטיגען — און איהר האָט אַייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט. אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב אַייך געפּלאָגט מיט שטורם־ווינדען און מיט אונגערעטעניש: דאָס מעהרסטע פון אַייערע גערטנער און וויינגערטנער און אַייערע אַיילבערטבוימער האָט דער היישעריק אויפגעפרעסען און איהר האָט אַייך זיך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב אויף אַייך אַ מגפה אָנגעשיקט; איך האָב אַייערע זיהן געטוידט, פון אַייערע געפּלאָגטע לאַגערען האָט אַ געשטאַנק געטראָגען אין אַייערע נעזער — און איהר האָט אַייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! איך האָב צווישען אַייך איבערקעהרעניש געמאַכט, ווי די איבערקעהרעניש פון סדום און עמורה, און פון אַייך איז נאָר איבערגע־בליעבען, ווי עס בלייבט אַ פערברענטע קויהל פון פייער — און איהר האָט אַייך דאָך צו מיר נישט אומגעקעהרט — אַזוי זאָגט גאָט! דאַרום וועל איך אַזוי מיט דיר זיך בעגעהן, ישראל!... גרייט זיך געגען דיין אַלמעכ־טיגען גאָט... ווייל דער בעשעפער פון בערג און ווינד, וועלכער זאָגט פאָראויס דעם מענשען זיינע געדאַנקען, מאַכט פינסטער דעם מאָרגענ־שטערען און טרעט אַרויס אויף די ערהויבענישען פון דער ערד — גאָט, דער אַלמעכטיגער העררשער איז זיין נאָמען!...״

עמוס אַליין האָט קיין וואונדער נישט געוויזען, ער האָט נישט

בעאונרוהיגט, דער נאטור, אום צו דערווייזען די היילינקייט פון זיינע רעד; ער האט אבער אלע נאטור-קאטאסטראפען, וואס זענען דאן פארגעקומען אין שומרון, געשטעלט אין צוזאמענהאנג מיט די זינד פון פאלק. אין דעם בעשטעהט די וועלט-אנשויאונג פון דער נבואה. זי לייקענט אב יעדע מעגליכקייט פון א צופאל. אליץ וואס עס געשעהט אין דער נאטור, קומט פאר לויט דעם ווילען פון דעם אלמעכטיגען הערשער, אין אליץ מוז מען זעהן די ווירקונג פון דער איבערשטער השגחה. „קאן דען פאסירען אן אונגליק אין א שטאדט און גאט זאל עס נישט מאכען?!“... דער ווילען פון אלמעכטיגען צו טהון בייזעס איז אבער אבהענגיג פון די טהאטען און פון די פערדינסטען פון פאלק. יעדעס אונגליק, וואס א לאנד בעגעגענט, איז פאר זיין זינדיגקייט, נאר גאט שטראפט נישט איידער ער איז דאס פאלק מודיע און מתרה דורך זיינע שלוחים, די נביאים. „דען גאט דער אלמעכטיגער וועט קיין זאך נישט טהון, איידער ער וועט זיין סוד נישט ענטפלעקען צו זיינע קנעכט, די נביאים“. עמוס גלויבט אלזא, אז ווען דער מענש דערגרייכט צו דער מדרגה פון נבואה, קאן ער פאראויס זעהן און פארזאגען די צוקונפט.. — מיט דעם גייסט זענען ווירקליך דורכגעדרונגען געווען די נבואה-רעד פון עמוס.

די פערשידענע אונגליקען, וואס האבען אין שומרון געטראפען, רעכענט ער אלס שטראף פאר די זינד פונ׳ם פאלק. מיט שטרענגע ווערטער און מיט שוידערהאפטע בילדער מאכט ער דערויף אויפמערקזאם די בעפעלקערונג; ער בענוגענט זיך אבער נישט מיט דעם אליין און זאגט פאר די פאלגען, וואס דאס פאלק וועט אויף זיך ברענגען, ווען עס וועט זיינע מעשים נישט פערבעסערען: הונגער, טריקעניש, שטורם-ווינדען, היישעריג און פעסט — אין דער פערגאנגענהייט; ערד-ציטערניש, מלחמות, מפלות — אין דער צוקונפט!

עמוס האט אבער נישט נאר מיט אנשרעקענישען אליין געוואלט ווירקען אויפ׳ן פאלק; ער האט אין זיין נבואה זיך בענוצט אויך מיט לאגישע איבערצייגונגען; ער האט געוויזען דעם פאלק, ווי ווייט עס איז נישט דאנקבאר זיין גאט:

„און איך האב פערטיליגט פאר אייך דעם אמורי, וועלכער איז הויך געווען ווי די צעדערען און מעכטיג געווען ווי די דעמבעס, איך האב אויסגעראטען זיינע פרוכט פון אויבען און זיינע ווארצלען פון אונטען. און איך האב אייך אויפגעבראכט פון לאנד מצרים און האב אייך געפיהרט פירציג יאהר אין א מדבר, כדי אייך איבערצוגעבען דאס לאנד פון אמורי. און איך

האב פון אייערע זיהן אויפגעשטעלט פאר נביאים און אייערע בעסטער קינדער — פאר נזירים — נישט אזוי דען, בני ישראל?!... האט איהר אבער אנגעשכור'ט מיינע נזירים מיט וויין, און די נביאים האט איהר פערזאגט: איהר זאלט קיין נביאות נישט זאגען!..."

די נבואה פון עמוס איז געווענדט געגען דער נאכלעסיגקייט פינ'ם מלך, געגען דער אונגערעכטיגקייט פון די שרים, געגען דער פאלשקייט פון די שופטים, געגען דעם געלדגייץ פון די רייכע, געגען דער תאוה צו זנות, צו לוקסוס, געגען דאס געצענדיענערייַ א. וו. דאס אלץ ליעגט, פערשטעהט זיך, אין דעם גייסט פון די פאלקס-טראדיציעס; ניי איז דא בלויז די פאעטישע פארם, אין וועלכער דער נביא האט זיינע געדאנקען אויסגעדריקט; דערפאר אבער זעהען מיר איהם אין דער הינזיכט פון קרבנות אלס נאוואטאר, אלס בענייער. דא דריקט ער שוין אויס נייע בעגריפען, דא קעמפפט ער שוין זאגאר געגען דער טראדיציע. שמואל נאך האט שוין אויך קליין געמאכט די בעדייטונג פון קרבנות, דאך האט ער נישט געהאט ביי זיך אזוי פיעל דרייסט עס איינגאנצען אונטערציברענגען; עמוס אבער פערפיהרט אן אפענעם קאמפף געגען דער דאזיגער אינסטיטוציע, וועלכע איז נאך איבערגעבליעבען א ירושה פון די דורות, ווען דאס פאלק האט נאך נישט געקאנט איינגאנצען דורכגעדרונגען ווערען מיט דער אידעע פון דער קערפערלאזער געטליכקייט, און וועלכע האט געהאט אזא שלעכטען איינפלוס אויף די מאראלישע בעגריפען פון די מאסען, אריינגעבענדיג זיי א פארשטעלונג, אז יעדעס פערברעך קאן ווערען אויסגעקויפט דורך א געקוילעטען שעפס אדער א פערברענטע רינד.

„איך האב פיינד אייערע פייערטעג און מיר שמעקען נישט אייערע יום-טוב-קרבנות. אויב איהר וועט פאר מיר אויפברענגען עולות און מנחות, וועל איך זיי נישט בעוויליגען, און צו די שלמים פון אייערע פעטע שעפסען וועל איך זיך נישט אומקוקען. דערווייטער פון מיר דעם קלאנג פון דיינע לידער און דאס לויב-געזאנג פון דיינע הארפען זאל איך נישט הערען! זאלען וואקסען, ווי אין וואסער, די כוואליעס פון געריכט און מעכטיג זאל שטראמען די גערעכטיגקייט, ווי א גרויסער טייך. האט איהר מיר די פערציג יאהר אין דער מדבר געבראכט זבחים אדער מנחות?!...

עמוס האט זיינע נביאות אנגעהויבען צו זאגען צוויי יאהר פאר דער גרויסער ערד-ציטערניש, וואס האט אין ירבעם דעם צווייטענס צייט אויסגעטרייסעלט דאס גאנצע לאנד. דער נביא האט זאגאר פארגעזאגט די ערד-ציטערניש און האט געהאפט, אז די דאזיגע קאטאסטראפע וועט אומ-

קעהרען די הערצער פון זיינע ברידער צו זייער גאט, נאר ווען ער האט ענדליך געזעהן, אז דאס האט אויף אויפ'ן פאלק ווענינ געווירקט, האט ער שוין איינגאנצען פערלוירען די האפנונג, אז דאס פאלק זאל זיך ווען ס'איז אויסניכטערען פון זיינע תאוות און זיך ארומקוקען, וואו עס האלט אין דער וועלט. און דערווייל איז געווען זעהר פיעל וועגען וואס א טראכט צו טהון. איבער דער פאדערשטער אזיען האט זיך גענומען רוקען א פינסטערע כמארע: אשור האט זיך אליין מעהר געשטארקט, איינגענומען איין מלוכה נאך דער אנדערער און זי האט שוין ארויסגעוויזען איהר קאלאסאלען אפעטיט צו פערשלינגען דעם גאנצען מזרח. אין אפרים האט אבער זיך דערווייל פערשאפט דער קלאסען-אנטאגאניזם, דאס נאציאנאלע בעוואוסטזיין איז אליין שוואכער געווארען, דער מלך און די שרים האבען פערטרונקענע אין קורצזיכטיגען אפטימיזם זיך נישט געמיהט צו פערפעסטיגען די לאגע פון לאנד, כל זמן עס איז נאך צייט געווען, כל זמן די געפאהר איז נאך וייט געווען. דאן האט דער נביא מיט א פערבלוטיגט הארץ אויסגעשפראכען איבער אפרים זיין לעצטען אונפערמיידליכען דעקרעט:

„וועה צו די רוהיגע... און די זארגלאזע אויפ'ן בארג שומרון!.. די, וואס ליגען אויף בעטען פון העלפאנד-ביין און אויסגעצויגען אויף זייערע געלעגערס, פרעסען די געשטאפטע צווישען די שעפסען און די יונגסטע קעלבער פון שטאהל. די וואס שפיעלען אויף דער הארפע, און מיינען, אז זיי דוד'ן פאסט זיי דאס שפיעל-געוועהר. די וואס טרינקען וויין פון די בעקענס און שמירען זיך מיט'ן פעטסטען בוימאייל און זייער הארץ קרענקט גארנישט אויף דעם בראך פון יוסף!! דערפאר וועלען זיי די ערשטע פערטריבען ווערען אין געפענגעניש און דאן וועט זיך ענדיגען די ארגיע פון די זארגלאזע!... גאט דער אלמעכטיגער האט געשווארען ביי זיין ווילען: אזוי האט געזאגט גאט דער הערשער: איך פערהאס דעם שטאלץ פון יעקב און זיינע פאלאצען האב איך פיינד און איך וועל דארום אין פרעמדע הענד איבערגעבען די שטאדט שומרון און אליץ, וואס אין איהר געפינט זיך... דען איך וועל געגען אייך, בית-ישראל, אויפהויבען א פאלק, זאגט גאט דער אלמעכטיגער הערשער, וועלען זיי אייך דריקען פון דעם גרענעץ חמת ביז דעם געזאלצענעם ים..." און ווייטער האט ער געזאגט, אז עס וועלען וויסט ווערען די פערוויילונגס-פלעצער און די היליגטימער פון ישראל וועלען רואינירט ווערען און די פאמיליע פון ירבעם וועט דורכ'ן שווערד פאלען.

די דאזיגע שרעקליכע ווערטער האט עמוס געזאגט אפען פאר'ן גאנצען

המון אין בית=אל, ביים מזבח פון דעם גאלדענעם קאלב. אמציה, דער כהן פון בית=אל, האט דערהערט די דאזיגע רעד און האט געשיקט אנזאגען דעם מלך פאלגענדעס: „עמוס האט צווישען פאלק געגען דיר אויפגעהויבען א בונט. דאס לאנד קאן מעהר נישט פערטראגען זיינע רעד. דען אזוי האט עמוס געזאגט: ירבעם וועט דורכ'ן שווערד געטוידט ווערען און ישראל וועט פון זיין לאנד פערטריבען ווערען!" דאן איז אמציה בעפאלמעכטיגט געווארען פארצולעגען עמוס'ן, ער זאל זיך אומקעהרען צוריק אין זיין פאטערלאנד און דארטען פארטזעצען זיין נביא'ישע טעטיגקייט. אין בית=אל אבער — האט איהם אמציה פערזאגט — זאלסטו, נשיא, מעהר נישט וואגען נבואה צו זאגען, ווייל דא איז דאס היילינגטהום פון מלך און דא געפינט זיך דאס הויגעזינד פון מלך". עמוס האט איהם דערויף געענטפערט: איך בין נישט קיין נביא און נישט קיין זוהן פון קיין נביא, איך בין א פיה=הענדלער און א שקמים=קלייבער. און גאט האט מיר אוועקגענומען פון די שאף און ער האט מיר געזאגט: געה, זאג נביאות איבער מיין פאלק ישראל! און איצט הער גאט'סווארט: דו פערזאגסט מיר, איך זאל קיין נביאות נישט זאגען איבער ישראל און איך זאל נישט רעדען איבער די פערוויילונגס=פלעצער. דעריבער האט גאט אזוי געזאגט: דיין ווייב וועט דיר אין שטאדט פערראטען, דיינע זיהן און דיינע טעכטער וועלען דורכ'ן שווערד פאלען און דיין ערד וועט מיט'ן שטריק=מאס צוטיילט ווערען און דו וועסט אין אן'אומווירדיגע לאנד שטארבען און ישראל וועט פון זייער לאנד פערטריבען ווערען!...

די שטרענגע ווערטער פונ'ם נביא האבען נישט אויפגעוועקט דאס פאלק, דעם מלך און די שרים פון זייער שכרות — און מיט א מין קאפשווינדעלנדע פלינקייט האבען זיך די אינערליכע און אויסערליכע בעדינגונגען אין לאנד אזוי צונויפגעפלאנטערט, אז זיי האבען ענדליך געמוזט פיהרען דער מלוכה צו דער אונגליקליכער קאטאסטראפע, וועגען וועלכער עמוס האט פאראויס געזאגט. נאכדעם, ווי ירבעם דער צווייטער איז געשטארבען, האט זיך ווירקליך אנגעהויבען א בונט געגען דער דינאסטיע פון יהו. די ארימע און שוואכע קלאסען האבען נישט געקאנט זיין צופריעדען מיט'ן מלך און מיט דער ארדנונג, אויף וועלכען עס שטיצען זיך די רייכע און די מעכטיגע, מיט וועמענ'ס הילף און איינשטימונג די לעצטע שטעלען צופריעדען זייערע געלדגייציגע רויבער אפעטיטען. אפשר איז אין דער היינזיכט גראד געווען דעם נביא'ס אויבענדערמאהנטער רמז, חוץ געגען וועלכען אמציה דער כהן פון בית=אל האט גערעדט, דער אונגליקליכער

פונק, וואָס איז אַריינגעפאַלען אין דעם פולווער-באַרג. די טראָן-קריעגערייען פאַר דער מלוכה, וואָס איז נאָר וואָס איצט עטוואָס צו זיך געקומען איז געווים אַנ'אונגליק געווען; דער נביא האָט אָבער דעם פעררעט אין בעסטען פאַל נישט פערהיט, זייענדיג ווייטער געטריי די אַלטע נבואה-טראַדיציעס, וועלכע האָט שטענדיג געאָפּפערט דעם פּאָליטישען און עקאָנאָמישען וואָהלשטאַנד פאַר דעם מאָראַלישען אידעאַל. און אָט אַזוי האָבען זיך אין לאַנד בענייט די מהומות, וועלכע האָבען סוף כל סוף געפיהרט צו זיין פאָלשטענדיגען חורבן. נאָך ירבעם'ן האָט דעם טהראָן אין שומרון געירש'ענט זיין זוהן זכריהו. ער האָט אָבער געהערשט איבער'ן לאַנד נישט מעהר, ווי זעקס מאָנאַטען: געגען איהם און געגען זיין גאַנצע פאַמיליע האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ מרידה. שלום בן יבש, דער ראש-המורדים, האָט איהם צום טוידט דערהרג'עט גאַנץ אָפען, „פאַר די אויגען פונ'ם פאָלק", נאַכהער האָט ער אומגעבראַכט דאָס גאַנצע הויז פון יהוא און אַליין פערהאַפּט די מלוכה. איינער פון די נביאים, וועלכער האָט פאָראויס גערעדט וועגען דעם דאָזיגען נאָהענטען קעניג-מאָרד, האָט עס געזעהן אַלס אַ נקמה פון דער השגחה פאַר דעם בלוט פון בית-אחאב, וואָס יהוא האָט פערגאָסען. דאָס איז מערקווירדיג: יהוא האָט אויסגעטוידט אחאב'ס פאַמיליע מיט אלישע'ס וויסען, נאָר די נבואה רעכענט יעדען פערברעכען אַלס פערברעכען, ווען זאָגאַר עס איז היסטאָריש נעטהיג, און פערגאָסענעס בלוט מוז ענדליך בעשטראָפט ווערען מיט בלוט, ווען עס איז זאָגאַר פערגאָסען געוואָרען מיט'ן ווילען פון גאָט!

דאָס זעלבע האָט פאַסירט מיט שלום בן-יבש. ער האָט נאָך זיין שטראָף בעקומען פיעל גיכער, ווי די דינאַסטיע פון יהוא. עס איז קוים אַ מאָנאַט אַוועק, ווי שלום בן-יבש האָט זיך אויפ'ן קעניג-שטוהל געזעצט, און עס איז געגען איהם אויך צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען אַ פערשווערונג. מנחם בן גדי, פון תרצה (שיינט צו זיין אַ שר-הצבא) איז מיט אַ גאַנצע מחנה אָנגעקומען קיין שומרון און ער האָט דערהרג'עט שלום בן-יבש'ן און האָט דעם טהראָן פערהאַפּט. מנחם'ן האָט אָבער נישט דאָס גאַנצע פאָלק געוואָלט אַנ'ערקענען פאַר אַ הערשער. אין דער שטאָדט תפסח האָט זיך אויפגעהויבען אַנ'עפענטליכער בונט און צו איהם זענען צוגעשטאַנען די אַרומיגע געגענדען. מנחם האָט אָבער, מיט דער הילף פון זיין געטרייער מחנה, גיך אַנ'ענדע געמאַכט צו דעם אויפשטאַנד: ער האָט תפסח חרוב געמאַכט, די אַרומיגע שטעדט האָט ער צושלאָגען, די איינוואָהנער האָט ער אויסגעטייט מיט דער גרעסטער אכזריות, זאָגאַר „די שוואַנגערע פרויען

האט ער צוריסען!" — דער דאזיגער אונגעוועהנליכע ביישפיעל צווישען די מלכי=ישראל פון אכזריות'דיגער בעהאנדלונג, אין דער בעציהונג צום אייגענעם פאלק, האט, פערשטעהט זיך, נאר געקאנט פערשטארקען אין שומרון די אונצופריעדענהייט מיט דעם אוזורפאטאר*); ער האט אבער פערשטאנען אנצוווארפען א שרעק אויף דער בעפעלקערונג און איז אויפ'ן טהראן געבליעבען.

און דערוויל, אונטער דער צייט, ווען אין אפרים גופא זענען פארגעקומען אינערליכע מהפכות, האט זיך אויפ'ן לאנד אליין נעהנטער אנגערוקט אויך די אויסערליכע געפאהר, וועגען וועלכער עס האט מרמז געווען אין ירבעם'ס צייטען דער נביא עמוס. די שרים זענען געווען פערנומען מיט'ן מלכים=שפיעל, דאס פאלק איז געווען טעראריזירט און קיינער האט דערוויל נישט בעמערקט, ווי אשור געהט אליין נעהנטער און נעהנטער צו ארץ ישראל. פערנעהמענדיג אין אנפאנג בלויז דעם אויבערשטען טייל פון מעסאפאטאמיען צווישען די בעריהמטע טייכען חדקל און פרת — האט אשור, נאך א פיעל=דורות'דיגער ענטוויקלונג, אליין ווייטער פערברייטערט איהרע גרענעצען און איז געווארען די מעכטיגסטע מלוכה אין דער פאדערשטער אזיען. איינער פון די שפעטיגערע נביאים מאלט די גרויסקייט פון דעם דאזיגען פאלק מיט רייצענדע בילדער:

„אשור איז א לבנון=צעדער, מיט שענע צווייגען און מיט וואלד=געדיכטע שאטענס, פון ריעזיגער הויך — אז ביז די וואלקענס האט זיין שפיץ דערגרייכט. דאס וואסער האט איהם אויסגעהאדעוועט, דער אבגרונד האט איהם ערהויבען; ער (דער אבגרונד) האט געפיהרט זיינע טייכען ארום זייןווארצעל און זיינע סאזעלקעס האט ער געשיקט ארום זיינע שפראצונגען. דארום איז דער דאזיגער אשור=צעדער אויסגעוואקסען העכער פון אלע פעלד=בוימער: זיינע שפראצלינגען האבען זיך געמעהרט, זיינע צווייגען האבען זיך געשפרייט — א דאנק די פיעלע וואסערען, וואס האבען איהם געספלעגט. אויף זיינע שפראצלינגען האבען אלע פויגלען זייערע נעסטען געבויט און אונטער זיינע צווייגען האבען אלע חיות זייערע קינדער געבוירען. און שען איז ער געווען מיט זיין הויכען געוואוקס, און הערליך איז ער געווען מיט זיינע לאנגע צווייגען... די צעדערען האבען איהם נישט געקאנט פערדונקלען, די באקסען=בוימער האבען זיך נישט געקאנט גלייכען צו זיינע שפראצלינגען און די קאסטאניען=בוימער זענען נישט געווען ענליך צו

*) טראן=פערכאפער.

זיינע צווייגען; קיין בוים אין געטליכען גאָרטען האָט זיך נישט געקאָנט גלייכען צו איהם אין הערליכקייט—"

א צווייטער נביא קומט אין התפעלות פון דער גבורה פון אשור'ס חיל און דריקט עס אויס אין פאָלגענדע ווערטער:

„גיך און ראַשיג קומט ער אָן. נישטאָ קיין פערמאַטערטער און נישטאָ קיין געשטרויכעלטער אין זיינע רייהען; ער דרעמעלט נישט און שלאָפט נישט; ער גורט קיינמאָל נישט פונאַנדער דעם גאַרטעל פון זיינע לענדען און בינדט קיינמאָל נישט פונאַנדער דעם בענדעל פון זיינע שיך. זיינע פיילען זענען שטענדיג שאַרף, זיינע בויגענס זענען שטענדיג אָנגעצויגען; די קאָפּיטעס פון זיינע פערד זענען ווי פעלזען-שטיין און זיינע רעדער זענען ווי א שטורם-ווינד. א געשריי האָט ער פון א לייב, ער טוהט א ברום און האַפּט זיין קרבן, שלעפּט אַוועק און ראַטעווען וועט שוין קיינער; עס הילכט זיין שטים, ווי די רוישונג פון ים, און אז ער גיט א בליק אויף א לאַנד — ווערט עס פינסטער און ענג, אין די וואָלקענס ווערט דאָן דאָס ליכט אויסגעלאָשען..."

און דאָס דאָזיגע גרוידאַמע פאָלק האָט פון זיין הויפּט-שטאָדט נינוה אויסגעשטרעקט זיין האַנד איבער דער אוראַלטער וועלט. איינעדמענדיג א סך ערד אין אַרמעניען, אין קליין-אַזיען, אין מדי, אין פרס און אין בבל, האָבען זיך די אשורער א לאָז געטהון צום מערב, צו די ברעגען פון מיטעללענדישען ים. זיי האָט זיך געוואָלט בעקעמפען דמשק, מיט וועלכער זיי האָבען שוין פון לאַנג אָן מלחמה געהאַלטען, זיי האָבען געוואָלט צונעהמען די רייכע פיניצעאָ, די מלוכות פון יהודה און ישראל און ענדליך צו קומען צו דעם גרויסען און מעכטיגען לאַנד מצרים. כדי די מלוכה פון ישראל זאָל זיך קאָנען פיעל וועניגער שיצען געגען די דאָזיגע לעגענדאַרישע זיגערים פון אשור, האָט אין לאַנד געמוזט זיין א פעסטע הערשענדע מאַכט, ביי וועלכער דאָס בעוואוסטזיין פון די נאַציאָנאַלע פפליכטען צום פאָלק און צום לאַנד זאָל זיין איינגעוואָרצעלט פון דורות; דערצו האָט דאָס פאָלק געדאַרפט זיין פעסט אָרגאַניזירט פון אינווענינג — דאָס אַלץ האָט געפעהלט אין אפרים אין יענעם אונגליקליכען מאָמענט, ווען אשור איז אָנגעפאַלען אויף שומרון. דאָס פאָלק איז געווען צוריסען אין פאַרטייען און קלאַסען און די אוזור-פּאַטאָרישע הערשער האָבען נאָר געקלערט ווי צו בעקעמפען זייערע אינערליכע געגנער. כדי איינצוהאַלטען די ממשלה אין די הענד האָבען זיי זיך פאַר די שענדליכסטע מיטלען נישט אָפּגעשטעלט. אַזוי האָט מנחם בן גדי דער מלך פון ישראל אַליין אָהן א שום ווידערשטאַנד אַנערקענט אויף זיך

דעם אויטאריטעט פון פול, דעם הערשער פון אשור, אבי נאר ער זאל איהם העלפען גובר זיין זיינע פיינד אינ'ם לאנד גופא. דערפאר וואס פול האט מנחם'ן אנערקענט אלס מלך איבער אפרים, האט דער הערשער פון אשור פון איהם בעקומען א גרויסע סומע זילבער פון טויזענד ככרים; דאס געלד האט מנחם אויפגעמאהנט פון די רייכע אין לאנד, צו פופציג שקלים פון יעדען. פול האט זיך אויף דערווייל בעגנוגענד מיט זיין ערשטען ערפאלג און זיך צוריקגעקעהרט קיין אשור.

אין א יאהר צעהן ארום, נאכדעם ווי מנחם איז מלך געווארען, איז ער געשטארבען און די מלוכה האט גע'ירש'נט זיין זוהן פקחיה. זיין ממשלה איז אבער געוועזען נישט קיין דויערהאפטע: די אונצופריעדענהייט, וועלכע איז פאר זיין אכזריות'דיגען פאטער געוועזען בעגראבען טיעף אין דער נשמה פונ'ם פאלק, האט ענדליך אויסגעבראכען און אנגענומען דעם כאראקטער פון אנ'אפענער מרידה. דער שר-צבא פקח בן רמליהו מיט דער הילף פון נאך פופציג גלעד-לייט, האט אוועקגעהרג'עט מנחם בן-גדי'ס יורש און האט פערנומען די ממשלה אין די אייגענע הענד. דעם טייל פון דער בעפעלקערונג, וועלכער איז נישט געוועזען צופריעדען מיט מנחם בן-גדי און זיין זוהן פקחיה, האט אויך נישט איינגעשטימט מיט זיין פאליטיק בנוגע צו אשור, דארום האט פקח בן-רמליהו, שטיצענדיג זיך אויף דער דאזיגער פארטיי, געזוכט מיטלען ווי פטור צו ווערען פון אשור'ס אפוטרופסות, וועלכע די פריהערדיגע מלכים האבען מיט'ן גוטען ווילען אנערקענט. מיט דעם ציעל האבען דער מלך און זיינע אנהענגער געווענדעט זיך צו די איבריגע פעלקער, וועלכע זענען געדריקט געווארען דורך אשור, ווי די פיניצער און ארמער, מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען צוזאמען צונויפשטעלען איין בונד געגען זייער אלגעמיינעם פיינד. פקח האט געהאפט, אז צו דער דאזיגער אונטערנעהמונג וועט ער געווינען דעם מיטגעפיהל אויך פון דעם מלך יהודה, און איבערהויפט פון מצרים. דער דאזיגער שריט איז געוועזען זעהר א דרייסטער אבער אויך זעהר א געפעהרליכער. די אויסערליכע פאליטיק אין שומרון איז אויף אזא אופן אלץ מעהר פערפלאנטערט געווארען. אלץ נעהנטער איז געקומען דער מאמענט פון דעם ענטשלאסענעם קאמפף, וועלכער האט געשטעלט אין קאן דעם גאנצען קיום פון דער אפרים-מלוכה.

דאס אינערליכע לעבען אינ'ם לאנד איז זיך אבער דערווייל געגאנגען אויף דעם אלטען שטייגער. די אלגעמיינע ליידענשאפטליכע ארגיע האט זיך נישט דערשראקען זאגאר פאר דער נאהנטער געפאהר. די אוזורפאטארען האבען געמוזט אונטערשמייכלען די מעכטיגע, רייכע און הערשענדע קלאסען.

די פערמעגליכע לייט און שרים האבען ווי פריהער געדריקט און געצווינגען די פאלקס-מאסען; דער אדעל האט ווי פריהער זיך איבערגעגעבען די שענדליכסטע תאוות, ווירקענדיג דערמיט זעהר דעמאראליזירענד אויף די נידעריגע קלאסען; די אפטע פאליטישע מהפכות, וואו עס האט זיך פיעל בלוט געגאסען, האבען נאך וועלוועלער געמאכט דעם ווערט פון'ם מענשען. דאס אליין האט נאך מעהר געטריבען דאס פאלק אויף וועג פון געצענדיענערײ, אליין ווייטער פון יהוה, אליין ווייטער פון דעם נאציאנאלען געוויסען. די ווינציגע ניכטערע, וועלכע האבען געפרובט וועקען דאס פאלק און רופען איהם צום פערשטאנד, איהם קלאר מאכען זיין ווירקליכע מאראלישע און פאליטישע לאגע האבען פון די הערשענדע שיכטען בעקומען אנ-ערנסטען ווידערשטאנד: שפאט, פערפאלגונגען און ערמארדונג האבען בעגעגענט די היליגע נביאים, וועלכע פלעגען ברענגען דעם פאלק דאס ווארט פון גאט. די לעצטע האט אבער דער טוידט נישט געשראקען און דעם מלך, די כהנים, די שרים און די רייכע פלעגט גאנץ אפט אויסקומען צו הערען דעם שרעקליכען אמת פון'ם נביא'ס מויל. אין דער צייט פון די דאזיגע אינערליכע און אויסערליכע מהומות אין שומרון, האט זיך אי-בערהויפט, ווי ס'שיינט, אויסגעצייכענט דער נביא הושע בן בארי, אויך, הויכט זיך, פון יהודה.

הושע בן בארי האט געהערט צו דער קאטעגאריע נביאים, צו וועלכע ס'האט געהערט זיין פארגענגער עמוס. אנהויבענדיג זיין נבואה'שע טע-טיגקייט נאך פאר ירבעם דעם 2-טען, האט ער איהר פארטגעזעצט ביז דער צייט פון די אורזופאטארען. איהם איז אלזא אויסגעקומען מיט די אייגענע אויגען צו זעהן דעם טרויעריגען צושטאנד אין לאנד, סיי אין מאראלישען, סיי אין פאליטישען זין. די אינערליכע מחלוקת אין דעם לאנד פון ישראל, די ראשיגע מלכים-טוישונג, די פונאנדערגעפלאקערטע תאוות און ווילקיר פון די פערשידענסטע פאלקסקרייזען, דער אנפאל פון אשור און די פאליטישע שפאלטונג אין לאנד צוליעב דעם, די אויפ-רעגונג צוליעב דעם בונד געגען אשור — דאס אליין האט געפונען אנ' אפקלאנג אין דער נבואה פון הושע בן בארי. די פארם פון הושע'ס נביאות אין איהר אויסערליכען גלאנץ שטעהט פיעל נידריגער פאר עמוס'ס: דא איז נישטא יענע הארמאניע, יענער מוזיקאלישער טאן, יענע בילדליכקייט און יענער פאעטישער פלוג; דערפאר צייכענט הושע זיך אויס מיט זיין איינפאכקייט און זיין פייערדיגען קוראזש. די סכנה אין לאנד איז שוין געווען צו נאהענט, אום ער זאל זיך קאנען זארגען וועגען דער אויסערליכער

פאָרם פון זיין געטליכען וואָרט. אין׳ם נביא׳ס ווערטער האָבען זיך געהערט די הארצרייסענדע קולות פון דעם עהרליכען וועכטער, וועלכער וועקט די אין שלאָף פערזונקענע מענשען פון דעם הויז, וואָס שטעהט אין פלאַמען; אין זיין שטים קלינגט דער טוידט־שרעקליכער ציטער פאַר דער פאָרשטעהענדער נאַציאָנאַלער געפאַהר. ער רעדט אָהן מליצות, אָהן שענע אויסדריקען, אָהן גראַמאַטיק, זאָגאַר אָהן אַ פעסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיינע פראַזען; ער שפּרינגט איבער גיך פון איין ענין צום צווייטען, פון צווייטען — צום דריטען, ווי ער וואָלט מורא האָבען, אַז ער וועט נישט בעוויזען אַלץ אַרויסצוזאָגען. אויף דעם צוהערער מאַכט ער דעם איינדרוק פון אַ פערווירטען, פון אַ דענערווירטען; דער וואָס דרינגט אָבער טיעפער אַריין אין האַרץ פון נביא זעהט, אַז דאָרט האָט אויפגעריסען אַ וואולקאַן, וועלכער שפּריצט אַזוי אונרהמנות׳דיג זיינע פלאַמלאָזע פייער־מאַסען. הושע אַליין כאַראַקטעריזירט זיך מיט די פאָלגענדע ווערטער:

„עס האָט אויסגעבראָכען גאָט׳ס בעפעהל; עס זענען געקומען די טעג פון בעלוינונג, ווייס עס ישראל! דער נביא איז פערווירט, דער מאַן פון גייסט איז הול צוליעב דיין זינד, ווייל גרויס איז אין זיין האַר־צען די אויפרעגונג!"

ווי עמוס, רעדט הושע אויך וועגען דער מאָראַלישער ערניעדערונג פון זיין פאָלק, נאָר ער רופט אַלץ אָן מיט׳ן ריכטיגען נאָמען, אָהן פער־קליידונגען: „הערט צו גאָט׳ס וואָרט, די קינדער פון ישראל, דען גאָט קריעגט מיט דער בעפעלקערונג, ווייל עס איז נישטאָ קיין ריכטיגקייט און קיין גערעכטיגקייט און קיין געטליכעס בעוואוסטזיין אין לאַנד. פאַלש־שווערען און ליקענען און הרג׳ענען און גנב׳נען און מזנה־זיין האָ־בען זיך פערמעהרט און בלוט האָט זיך אָן בלוט בעריהרט. דערפאַר וועט וויסט ווערען דאָס לאַנד און פעראונגליקליכט וועלען ווערען אַלע איהרע בעזיצער, אַלע חיות פון פעלד און אַלע פויגלעך פון הימעל, זאָגאַר די פיש פונ׳ם ים וועלען פערטיליגט ווערען... נאָר זנות און וויין און אַלט־וויין פאַנגט איערע הערצער. מיין פאָלק ווענדט זיך צום האָלץ, ער וואַרט, אַז זיין שטעקען זאָל איהם ענטפערען אויף זיינע תפלות, ווייל דער גייסט פון זנות האָט איהם פערפיהרט, און ער האָט מזנה געווען פון אונטער זייער אייגענעם גאָט... אויף די שפּיעל־בערג שעכטען זיי זייערע קרבנות, און אויף אַלע הויכע פלעצער האָבען זיי געריוכערט זייערע קטרת..."

געפינענדיג זיך אונטער דעם אַרומיגען ע ר אָ ט י ש ע ן איינפלוס, האָט

הושע דער ערשטער גענומען בענוצען זיך מיט די עראָטישע בעגריפען צום סימבאָליזירען די בעציהונגען צווישען גאָט יהוה און זיין פאָלק ישראל. גאָט ווערט געשילדערט אַלס מאַן, ישראל אַלס פרוי. „גאָט האָט דיך פערקנס׳ט דורך גערעכטיגקייט, דורך געריכט, דורך גענאָד און דורך בארימהערציגקייט״. נאָר ישראל האָט פערראַטען איהר גאָט, איהר מאַן. זי האָט זיך גע־ווענדעט צו פרעמדע געטער און אויף דער שפּראַך פון דעם נביא הייסט עס: ישראל האָט מזנה געווען אונטער איהר מאַן. מיט׳ן מויל פון הושע זאָגט גאָט צו די קינדער פון ישראל:

„קריגט אייך געגען אייער מוטער, קריגט אייך, ווייל זי איז שוין נישט מעהר מיין פרוי און איך בין שוין נישט מעהר איהר מאַן. זאָל זי אָפּוואַשען פון זיך איהר זנות־ווינד, טאָמער וועל איך איהר אויס־טהון נאַקעט, איך וועל איהר לאָזען שטעהן, ווי זי איז געבוירען געוואָרען, איך וועל איהר מאַכען, ווי אַ מדבר, ווי אַ וויסטע לאַנד, לעדיג און לעער... און אויף איהרע קינדער וועל איך זיך אויך נישט דערבאַרימען, ווייל זיי זענען זנות־קינדער. ווייל זייער מוטער האָט מזנה געווען; די, וואָס האָט זיי געבוירען, האָט אַ שאַנד בעגאַנגען. דען זי האָט געזאָגט: איך וועל געהן נאָך מיינע געליעבטע, די וואָס גיעבען מיר מיין ברויט און מיין וואַסער, מיין וואָל און מיינע פלאַקס, מיין בוימאייל און מיינע געטראַנקען. דערפאַר פערשטעל איך איהר וועג מיט דערנער, איך וועל איהר אַרומצאַמען מיט אַ וואַנט, און זי וועט זיך קיין שטעג נישט געפינען. און זי וועט נאָכלויפען איהרע געליעבטע און זי וועט זיי נישט דעריאָגען, און זי וועט זיך קיין שטעג נישט געפינען; און דאַן וועט זי זאָגען: לאָמיך געהן און לאָמיך צוריק זיך קעהרען צו מיין ערשטען מאַן, מיר איז דאָך דעמאָלט בעסער געווען, ווי איצט. זי האָט זיך געמאַכט נישט וויסענדיג, אַז איך האָב איהר דאָס געגעבען דעם קאָרן, דעם וויין און דעם אייל־בוימעל, און זילבער און גאָלד האָב איך איהר געמעהרט, האָט זי פונ׳ם גאָלד אַני־אָבגאָט געמאַכט!... דערפאַר וועל איך צוריק אָבנעמען מיין קאָרן אין זיין צייט און מיין וויין — אין זיין טערמין — און איך וועל אָבראַטעווען מיין וואָל און מיין פלאַקס, וואָס איך האָב דיר געשאָנקען, איהר שאַנד צו פערדעקען. איצט וועל איך ענטפּלעקען איהר מיאוס׳קייט פאַר די אויגען פון איהרע אַלע געליעבטע, און קיינער וועט איהר פון מיין האַנד נישט ראַטעווען. און איך וועל פערשטערען איהר פרעהליכקייט, איהר פייערטאָג, איהר חודש, איהר שבת און אַלע איבעריגע ימים־טובים. און איך וועל פערוויסטען איהר וויינשטאָק און איהר פייגען־גאָרטען, וועגען

וועלכע זי האט געזאגט: „דאס זענען מיינע זנות־געשענקען, וועלכע מיינע געליעבטע האבען מיר געשאנקען — כ'וועל זיי ליידיג מאכען ווי א וואלד, און עס וועלען זיי די ווילדע חיות ארומגריזען. כ'וועל איהר נאך דערמאנען די צייט פון די אבגעטער, ווען זי פלעגט זיי קטרת רויכערען, ווען זי פלעגט זיך אויסצירען אין איהרע נאזבענדער און איהרע האלדזבענדער און געהן נאך איהרע געליעבטע, און אן מיר פלעגט זי פערגעסען — אזוי זאגט גאט" —

דער סימבאל פון „מאן" און „פרוי" אין דער בעציהונג צו „גאט" און „פאלק" איז נאכהער דורך די שפעטיגערע נביאים פון יהודה פיעל מאל בענוצט געווארען, נאר אין קיין ארט דערגעהט עס ניט צו אזעלכע דעטאלען, ווי אין „הושע"; זאגאר די אילוסטראציעס, מיט וועלכע ער בענוצט זיך אין דעם נאמען פון גאט, כדי דייטליכער אונטער צושטרייכען זיינע נביאות, נעהמט הושע אויך פון דער געשלעכט־וועלט. גאט הייסט איהם נעהמען א זונה פאר א פרוי, אלס צייכען אז דאס לאנד האט אבגעקעהרט פון גאט. ווייטער הייסט איהם גאט נעהמען א פרוי און מיט איהר נישט לעבען, אלס צייכען, אז גאט וועט פערלאזען זיין פאלק. דאס אלץ דערוויזט אין א געוויסער מאס דעם מצב פון דעם נביא'ס פאנטאזיע: זיין נבואה טראגט אויף זיך דעם צייכען פון ליידענשאפטליכען עקסטאז. זיין בעציהונג צו גאט איז דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט אונענדליכער דביקות און ליעבע און דעריבער איז אונענדליך זיין צארן געגען דער געצענדינערייא פונ'ם פאלק. און ווען די איבעריגע נביאים שטראפען נאר, זענען בלויז מתרה, שילט דער נביא הושע דאס לאנד, ער בעט אליין ביי גאט פאר'ן פאלק א הארבען געריכט. „גיעב זיי גאט — וואס זאלסטו געבען? טוידט־געבוירענע קינדער און צודארטע בריסט!" „זאל זיי מיין גאט פערהאסען, ווייל זיי האבען איהם נישט געפאלגט; זאלען זיי דערום צווישען די פעלקער פערוואגעלט ווערען"... אין אלגעמיין קאן זיך קיין נביא נישט פערגלייכען צו הושע'ן בנוגע צו דעם צארן, וואס פלאקערט אין זיינע ווערטער און צו דעם וועהטאג, וואס קלאגט אינ'ם צארן. ביי קיין נביא געפינט מען נישט אזוי פיעל הארבע תוכחה און ביי קיין נביא איז נישט אזוי אפט און פלוצלונג דער איבערגאנג פון די ביטערסטע שטראף־רעד צו די מילדעסטע טרייסט־ווערטער. נאך דער נביאה פון שטראף, פון חרבן, פון טוידט און אז, וו. געהט ער אלע וויילע איבער צו אזעלכע נחמות: „ווי זאל איך דיר מאכען, אפרים, ווי זאל איך דיר איבערגעבען, ישראל, ווי זאל איך דיר מאכען ווי אדמה, ווי זאל איך דיר איבערקעהרען ווי

צבאים? מײן הארץ װערט מיר אויפגעצאפּעלט, מײן גאנצע באַרימהערציגקײט פלאַקערט זיך אויף דיר. איך װעל מײן צאָרן נישט ערפילען, איך װעל אפרים'ן נישט פערדאַרבען; איך בין דאָך גאָט, נישט קײן מענש..." „און כ'װעל אין יענעם טאָג צוליעב זײ אַ בונד שליעסען מיט די חיות פון װאַלד און מיט די פױגלעך פון הימעל און מיט די רמשים פון דער ערד, און דעם בױגען, און דעם שװערד און די מלחמות װעל איך אונטערברײנגען פון לאַנד און איך װעל זײ לאָזען זיכער רוהען"... נאָר די נחמה איז נאָך בײ'ם נביא אויף די ליפּען, און פון זײן האַרצען רײסט זיך שוין פון דאָס=נײ אַ לאַװע פון גאַל און צאָרן.

אַזוי װי עמוס, בענוצט זיך הושע אויך זעהר אָפט מיט בײשפּיעלען פון דער פאָלקס=געשיכטע. נאָר די בײשפּילען דיענען איהם נישט בלויז אַלס אַרגומענטען צו רופען דאָס פאָלק צו'ם גוטען װעג; ער מאַטערט זיך צו ערלעהרנען דאָס פאָלקס=גײסט דורך זײנע לעגענדען פון דער פערגאַנגענהײט און דערבײ שטעלט ער זיך נישט פאַר קײנע רעזולטאַטען: אַזוי דיענען איהם פאַר אַ שלעכטען סימן פאַר'ן גאַנצען פאָלק די מסורות װעגען יעקב אבינו: נאָך אין מוטער'ס בויך האָט ער זײן ברודער פערנאַרט און מיט זײן קראַפט האָט ער זיך געגען דער געטליכקײט געראַנגעלט"... װאָס סיגעהער צו די קרבנות, האָט הושע פאָרטגעזעצט די מלחמה געגען דעם, אין דעם זעלביגען גײסט װי זײן פאָרגענגער. „גערעכטיגקײט פערלאַנג איך און נישט קײן שלאַכטונג, דעם געטליכען בעװאוסטזײן — אָנשטאָט דעם פײער=אָפּפער" — דער געדאַנק געהט דורך אין דער גאַנצער נבואה פון הושע. אויף דער טיעפער איבערצײגונג אין דער געטליכער השגחה, װעלכע עמוס נאָך האָט בעטאָנט, האָט הושע געבױט זײנע פּאָליטישע אַנשויאונגען. גלויבענדיג, אַז אשור איז אויף דעם לאַנד נאָר פון גאָט געשיקט געװאָרען פאַר די זינד פון פאָלק, האַלט ער פאַר אוננוצליך דעם בונט געגען פײנד, װעגען װעלכען פקח בן=רמליהו און זײן פּאַרטײ האָט זיך געמיהט; ער האָט אָבער געזעהען, אַז דער שלום מיט אשור, פאַר װעלכען די אַנדערע פּאַרטײ איז געװען װעט דאָס לאַנד אויך נישט ראַטעװען. „װען אפרים האָט דערזעהן, אַז ער איז קראַנק..., האָט ער זיך געװענדעט צו אשור, ער האָט געשיקט צום מלך ירב, נאָר נישט דער װעט אײך הײלען, נישט יענער װעט אײער װאונד לײכטער מאַכען. װײל איך בין װי אַ לעמפּערט פאַר אפרים... איך, איך װעל פּערציקען, פערשלעפּען און ס'װעט קײנער נישט קאָנען ראַטעװען"... איבערהויפּט איראָניזירט דער נביא מיט גאַל איבער די פערלאָרענקײט אין די פּאָליטישע װאַקלונגען צװישען די שרים

גופא. „אפרים איז געוואָרען, ווי אַ פערנאַרטע טויב, אָהן אַנ'אייגענעם פערשטאַנד: דאָ האָבען זיי מצרים גערופען צו הילף, דאָ זענען זיי קיין אשור געגאַנגען. וואו זיי וועלען אָבער געהן, וועל איך אומעטום אויף זיי מיין נעץ פערשפּרייטען, ווי די פויגלען פון הימעל, וועל איך זיי פאַנגען. וועה צו זיי, ווייל זיי האָבען זיך פון מיר דערווייטערט; זייער אונגליק איז דאָס, וואָס זיי האָבען געגען מיר געזינדיגט...“ אין דעם בונט געגען אשור זעהט דער נביא בעזונדער קיין נוצען ניט פאַר שומרון, ווייל ערשטענס האָט ער נישט געגלויבט אין דער ערנסטקייט פון מצרים, וועל־כע האָט אין דעם בונט געדאַרפט שפּיעלען די הויפּט־ראָל. ער האָט פאָראויס געזעהן, אַז מצרים וועט ביז דעם ענטשלאָסענעם מאָמענט, אַלס פערטיי־דיגער אויסזייגען דעם לעצטען טראָפּען מאַרך פון אפרים, און ווען די סכנה פון אשור וועט אָנקומען, דאַן וועט מצרים בעסער אָבהיטען איהרע אייגענע גרענעצען, — ווי ס'איז טאַקי שפּעטער פאָרגעקומען. צווייטענס ווידער איז הושע געווען געגען דעם בונד מיט די אַרומיגע מלוכות, ווייל ער האָט מורא געהאַט פאַר דעם פרעמדען קולטורעלען אײנפלוס אויף אפרים, וועלכער האָט זיך פון אייביג אָן אַזוי שוואַך געהאַלטען בײַ זיין נאַציאָנאַלער אָריגינאַליטעט. דער נביא זאָגט: „אפרים וועט זיך צווישען די פעלקער צומישען, ווייל אפרים איז אַ נישט דערבאַקענער קוכען“...

אָנשטאָט די פערשידענע פּאָליטיק־שפּיעלען, לעגט הושע פאָר דעם פאָלק דעם אַלטען טראַדיציאָנעלען מיטעל, ווי צו קעמפּפען מיט דער נאָהענטער געפאַהר —

„קעהר זיך אום ישראל צו גאָט דיין אַלמעכטיגען; גרייט זיך צו מיט תפלה און ווענדעט זיך צו איהם: אַלע זינד אונזערע זאָלסטו פערגעבען, נעהם פון אונז נאָר דאָס גוטעס און מיט אונזערע תפלות וועלען מיר דיר צאָהלען אָנשטאָט קרבנות. אשור וועט אונז נישט העלפען, אויף קיין פערד וועלען מיר נישט רייטען און מיר וועלען מעהר נישט רופען גאָט צו דעם ווערק פון אונזערע אייגענע הענד... (דאַן וועט גאָט ענטפערען) איך וועל זיי אויסהיילען פון זייער ווילדקייט, איך וועל זיי האַרציג ליעבען, ווייל מיין צאָרן האָט זיך אָבגעטהון פון זיי. איך וועל זיין ווי אַ טוי צו ישראל, ער וועט בליהען ווי אַ רויז און ער וועט זיך וואָרצלען, ווי דער צעדער פון לבנון...“

דער נביא אַליין האָט זיך אָבער נישט געגלויבט, אַז זיינע רעד וועלען אָנגענומען ווערען און ער רופט אויס מיט פערצווייפלונג:

— „וואו איז אָבער דער קלוגער, וועלכער זאָל דאָס פערשטעהן;

וואו איז דער פערשטענדיגער, וועלכער זאל דאס בעגרייפען"?...

און אין דער אמת'ן, טראָץ די רעד פונ'ם נביא, איז זיך די פאָליטיק אין לאַנד געגאַנגען אויף איהר שטייגער. די פעלקער פון דער פאָדערשטער אַזיען האָט זיך גענומען גרופירען אין פערטיידיגונגס=פערבאַנדען געגען זייער אַלגעמיינעם בעדריקער — געגען דעם „גרויסען מלך" פון אשור. אַן דער שפיץ פון איינעם פון די דאָזיגע פערבאַנדען זענען געשטאַנען דער מלך פון דמשק (ארם) רצין און דער מלך פון שומרון, פקח בן-רמליהו. פאַר דעם דאָזיגען פערבאַנד איז זעהר וויכטיג געווען צוצוציהען אויף זיין זייט אויך יותם'ן, דעם מלך פון ירושלים: ארם, ישראל און יהודה זענען דאָך דאַן געווען די בעדייטענדסטע מלוכות אין דער פאָדערשטער אַזיען און האָבען פערנומען דעם צענטער פון יענעם קרייז. פערנעהמענדיג אַזאַ פּאָזיציע, וואָלטען זיי געקאָנט האָפען אויך אויף דער הילף פון מצרים. האָט אָבער יותם נישט געוואָלט מיט'ן גוטען ווילען אַריינקריכען אין אַ מלחמה מיט אשור, כל זמן זי, אשור, בעריהרט נישט זיינע גרענעצען. דאַן האָבען די פעראייניגטע מלכים פון ארם און שומרון גערעכענט מיט געוואַלד צו צווינגען דעם מלך פון ירושלים, צו צושטעהן צו זייער פערבאַנד: זיי האָבען איהם ערקלערט אַ מלחמה און זענען בעפאַלען יהודה. דערצו איז אין דעם רעכטען, ערנסטען מאָמענט פונ'ם קריעג געשטאָרבען יותם, און איהם האָט געירשנ'ט די מלוכה זיין קליינמוטיגער זוהן אחז. זייענדיג פון דער נאַטור נישט קריעגספעהיג, האָט ער נאָך מעהר פון זיין פאָטער זיך געשראָקען אַיינצוזייצען דעם גרויסען מלך פון נינוה און איז נישט צוגעשטאַנען צום פערבאַנד; דערפאַר האָט די מלחמה פון די פעראייניגטע מלוכות ארם און אפרים זיך בעגייט נאָך יותם'ס טוידט. דאַן האָט זיך די אונטערדריקטע אדום בענוצט מיט דעם קריטישען מאָמענט פון יהודה און בּיי איהר אָפּגעריסען איהר וויכטיגסטען האַפען עולת בּיי'ם ים סוף; דעריבער האָט אחז מיט'ן אייגענעם ווילען זיך געווענדעט צום מלך פון אשור, צו תגלת פלאסר, איהם אויסגעדריקט זיין אונטערטעניגשאַפט און געבעטען הילף געגען זיינע פיינד; דערצו נאָך האָט אחז געשיקט דעם מלך פון אשור פיעל זילבער און גאָלד אלס מתנות. תגלת פלאסר איז זעהר צופריעדען געבליעבען פון אחז'ס אויפפיהרונג, לויט וועלכער ער האָט איהם, אָנשטאָט מלחמה צו האַלטען, מיט'ן אייגענעם ווילען גאָר אַנערקענט פאַר זיין אויבערהערשער; נישט זוימענדיג פיעל, האָט דער מלך פון אשור צונויפגעזאַמעלט זיין גרויסען חיל און זיך געלאָזען מיט זיי צו די אויפגעבונטעוועטע מלוכות.

„ווען די פּעראייניגטע מלכים רצין און פקח האָבען זיך דערוואוסט, אַז אשור האָט זיך אַריינגערימען אין זייערע לענדער, האָבען זיי פערלאָזען יהודה און יעדערער פון זיי האָט זיך וואָס גיכער געלאָזען צוריק אין זיין לאַנד. נאָר ס'איז שוין געווען צו שפּעט. תגלת פלאסר האָט שוין געהאַט בעוויזען איינצונעהמען דמשק און די בעפעלקערונג פון ארם האָט ער פערטריבען ווייט אין דער פּראָווינץ קיר. דעם מלך רצין האָט ער פערהאַפּט אין געפענגעניש און געטוידט איהם. דער קאַמפּף צווישען אשור און ארם, וואָס האָט זיך שוין אָנגעפאַנגען מיט פיעל צעהנדליגער יאָהרען פריהער, האָט זיך אַלזאָ פערענדיגט: ארם איז בעזיעגט געוואָרען און פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ אשור'ישער פּראָווינץ מיט'ן נאָמען סוריא. נאָכדעם איז דער מלך פון אשור מיט זיין חיל אַריינגעטראָטען אין לאַנד פון ישראל און האָט פון מזרח-זייט אָבגענומען דעם גאַנצען גלעד און פון צפון-זייט — די חלקים ערד פון די שבטים: נפתלי, זבולון און אָשר. די דאָזיגע קרייזען ערד האָט תגלת פלאסר פעראייניגט מיט זיין פּאָטערלאַנד און די איינוואָהנער האָט ער פערטריבען אין געפענגעניש און פונאַנדערגע-זעעצט אין די ווייטסטע געגענדען פון אשור. און אויף אַזאַ אופן איז פון דער ישראל-מלוכה מיט איינמאָל אָבגעריסען געוואָרען אַ בעדייטענדער טייל ערד (אין יאָהר 734—735). פקח איז געבליעבען אַלס הערשער נאָר איבער אפרים און נאָך פיער אָדער פינף שבטים. די הויפּטשטאָדט איז זיך, ווי פריהער, געבליעבען שומרון. דער איבערגעבליעבענער טייל האָט אָבער אויך געמוזט אַנערקענען די אויבערמאַכט פון אשור און צאָהלען איהר אַ געוויסען מס. דאָס פאָלק איז געווען נישט צופריעדען מיט פקח'ן, וועלכער האָט מיט זיין אויפשטאַנד געגען אשור געבראַכט דאָס לאַנד צו אַזאַ אונגליק און געגען איהם האָט זיך געבילדעט אַ בונט, אין דער שפּיץ פון וועלכען ס'איז געשטאַנען הושע בן אלה, וועלכער האָט טאַקי גע'הרג'עט פקח בן רמליהו, אויפן 20-טען יאָהר פון זיין הערשען, און מיט דער הילף פון אשור פערנומען דעם טראָן פון ישראל".

אין דער צייט פון דער פינסטערער קאַטאַסטראָפע, וואָס האָט בעגעגענט די מלוכה פון אפרים, האָט געלעבט דער נביא מיכה המורשתי, וועלכער איז, ווי זיינע פאָרגענגער עמוס און הושע, אויך געקומען פון יהודה קיין שומרון צו שטראָפען דאָס פאָלק. זיין נבואה איז געווען אַלץ אין דעם זעלביגען גייסט; ער רעדט כסדר וועגען די עולות, וואָס די מעכטיגע בעגעהען קעגען די שוואַכע, וועגען דער אונגליקליכער פּאָליטיק פון די מלכים, געגען דער פאַלשער לעהרע פון די געצען-כהנים, און איבערהויפּט געגען דאָס געצענדיענעריי:

„זאָלען הערען אַלע פעלקער, זאָל פערנעהמען די ערד און איהרע בעשעפעניש'ען, זאָל גאָט זיין צווישען אייך אַלס עדות — גאָט פון זיין היילינען פּאַלאַץ! גאָט געהט אַרויס פון זיין אָרט, ער ניעדערט אַראָב און טרעט אַרויף אויף די ערהויבענישען פון דער ערד. און עס וועלען די בערג צוגעהן פון אונטער איהם און עס וועלען די טאָלען צו שפּאָלטען ווערען פון זיינע טריט — אַזוי ווי וואַקס ביי'ם פייער, ווי וואַסער וואָס רינט אַראָב. דאָס איז אַלץ צוליעב די זינד פון יעקב, צוליעב די פערברעכען פון ישראל... (גאָט זאָגט) איך וועל מאַכען פון שומרון אַ וויסטען פעלד-בערגעל, איך וועל איהרע שטיינער צום טאָל אַראָבשלייდערען און איהר פונדאַמענט וועל איך אויפדעקען. און אַלע איהרע היילינע בילדער וועלען צושמעטערט ווערען און איהרע זנות-מתנות וועלען פערברענט ווערען און איהרע געצען וועלען פערניכטעט ווערען... דערויף קלאָג איך און יאָמער איך, איך געה אַרום נאַקיט און וואַהנזיניג, איך טרויער ווי די שטרויס-פויגלען, פערגיס טרערען, ווי די קראָקאָדילען"...

מיכה'ן איז אויסגעקומען צו קעמפּפען געגען אַ נייעם פערברעך, פון וועלכען זיינע פאָרגענגער אין די לעצטע דורות האָבען נישט געוואוסט — געגען די פאַלשע נביאים. דאָס זענען געווען מענשען, געדונגענע דורך דעם מלך און דורך די שרים, ווי אין איזבל'ס צייטען, וועלכע האָבען געדאַרפט נאָכמאַכען די נביאים, כדי אָבצושוואַכען דעם איינדרוק פון זייער נביאות. די געדונגענע נביאים פלעגען בערוהיגען דאָס פאָלק נאָך די אָנשרעקעניש'ען פון די אמת'ע נביאים. מיט זיסינקע רעד פלעגען זיי זיך מיהען איינצושלעפערען דעם המון, ער זאָל זיך נישט אומקוקען אויף דער געפאַהר, וואָס שטעהט איהם פאָר. צו די שרים און כהנים איז אַלזאָ צוגעקומען אַ נייע זינדיגע קאַסטע, און מיכה האָט געגען זיי אַלעמען געמוזט אויסהויבען זיין שטים:

„הערט נאָר די קעפּ פון יעקב, די האַרען פון ישראל: איהר בעדאַרפט דאָך וויסען אייער משפט: איהר האָט פיינד דאָס גוט'ס, און האָט ליעב דאָס שלעכטס... איהר האָט אויפגעפרעסען דאָס פלייש פון מיין פאָלק און זיין הויט האָט איהר פון איהם אָבגעשונדען און זיינע ביינער האָט איהר צוקנאַקט און איהר האָט איהם אויסגעבראָטען ווי אין אַ טאָפּ, ווי פלייש אין אַ קעסעל. דערפאַר וועט איהר שרייען צו גאָט און ער וועט אייך נישט ענטפערען, ער וועט זיין געזיכט פערבאָרגען פון אייך, אין דער צייט, ווען עס וועט פול ווערען די מאָס פון אייערע שלעכטע מעשים!" — און אַזוי האָט גאָט געזאָגט וועגען די נביאים, וואָס פער-

פיהרען מיין פאָלק, וואָס קריצען מיט די ציינער און זאָגען פאַר איהם „שלום" און אויף דעם, וואָס בעצאָהלט זיי נישט, ערקלעהרען זיי א מלחמה — א בלינדע נאַכט וועט אייך בעגעגענען פאַר אייער „זעהונג" און פינסטער וועט אייך ווערען פון אייער צויבער. די זון וועט אונטערגעהן פאַר די דאָזיגע נביאים און זייער טאָג וועט פערשוואַרצט ווערען. און ס'וועלען זיך שעמען די „זעהערס" און שאַנד וועט טראָגען די צויבערער, זיי וועלען מוזען דאָס מויל פערדעקען, ווייל זיי וועלען גאָט'ס ענטפער נישט געפינען. נאָר איך בין פול מיט'ן קראַפט, מיט'ן גייסט פון גאָט, מיט'ן גייסט פון גערעכטיגקייט און מאַכט, צו זאָגען יעקב'ן זיין פערברעך און ישראל'ן זיין זינד!"

ווען עס האָט אָבער דאָס אונגליק אין לאַנד אויסגעבראָכען, האָט דער נביא אין זיין טיפען טרויער דעם טאָן געביטען: פון צו שטראָפען גיהט ער איבער אויף צו טרייסטען דעם איבערגעבליבענעם טייל פון'ם פאָלק. ער וועקט אין זיינע ברידער די האָפנונג אויף דעם רחמנות פון גאָט.

„איך האָף צו גאָט, איך וואַרט צו'ם אַלמעכטיגען העלפער — מיין גאָט וועט מיר דערהערען. פרעה זיך נישט מיין פיינד, אויב איך בין געפאַלען, וועל איך זיך נאָך אויפהויבען, אויב איך זיץ אין דער פינסטער — איז גאָט מיין ליכט. דעם צאָרן פון גאָט וועל איך פערטראָגען, ווייל איך האָב געגען איהם געזינדיגט — ביז וואַנען ער וועט זיך אָננעהמען מיין קריעג, ער וועט ענדיגען מיין שטראָף, דאַן וועט ער מיר פון „פינסטער ארויס־פיהרען אויף דער ליכטיגער שיין און איך וועל זעהן זיין גערעכטיגקייט. און מיין פיינדין וועט זיך צוקוקען, און פערשעמט וועט ווערען די, וואָס האָט געשפּאָט: „וואו איז דיין גאָט, דער אַלמעכטיגער?!" דאַן וועל איך אָן איהר נקמה זעהן, דאַן וועט זי צוטראָטען ווערען, ווי דער ליים פון גאַס!"...

די קאַטאַסטראָפע, וואָס איז געשעהן, האָט געהאַט א טיפע מאָראַלישע ווירקונג אויפ'ן פאָלק; דאָס רעליגיעזע געפיהל ווערט פער־שטאַרקט און די הערצער ווענדען זיך צו זייער אוראַלטען גאָט, צו'ם גאָט פון זייערע עלטערען. מיכה לעהרנט דאָס פאָלק דעם אמת'ן וועג, און דאָ ווערט פון דאָסניי אָנגעוויזען אויף די אַלטע טראַדיציעס:

„מיט וואָס זאָל איך גאָט בעגעגענען, מיט וואָס זאָל איך זיך בויגען פאַר דעם הויכען אַלמעכטיגען? זאָל איך איהם דען בעגעגענען מיט עולות, מיט יאָהריגע קעלבלעך? קאָן מען דען גאָט פערגינטיגען מיט טויזענדער שעפסען, מיט צעהנדליגער טויזענדער בוימעל־טייכען? זאָל איך דען מיינע

פֿערבּרעכען אויסקויפֿען מיט'ן לעבּען פֿון מיין בּכור? זאָל איך איהם מיין קינד מקריב זיין פֿאַר מיינע זינד? — מענש, גאָט האָט דיר דאָך געזאָגט, וואָס איהם געפֿעהלט און וואָס ער פֿאָדערט פֿון דיר: נאָר משפּט טהון, נאָר חסד ליעב האָבּען און קיין שטאָלץ פֿאַר גאָט נישט ווייזען!...״

די פּאָליטיק אין שומרון האָט אין אָנפֿאַנג זיך אויף געפֿיהרט לויט דעם וועג, וועלכען די נביאים האָבּען אָנגעוויזען; זי האָט זיך געשטיצט אויף נאָכגעבּיגקייט, געדולד און האָפֿענונג. דער נייער מלך הושע בּן אלה האָט אשור'ען אויסגעדריקט טרייע אונטערטעניגקייט און פֿלעגט יעדעם יאָהר שיקען מתנות צום הערשער פֿון נינוה, און דערפֿאַר האָט דער לעצטער נישט געפּרוּבּט זיך מעהר צו בּעאונרוהיגען דאָס לאַנד פֿון אפֿרים. הושע האָט זיך אָבּער נישט געקאָנט צוגעוואָהנען צו דער קנעכטישער לאַגע פֿון דער ישראל־מלוכה און אין דער זעלבּער צייט, ווען לפֿנים פֿלעגט ער אשור'ן אַרויסווייזען פֿאָלשטענדיגע הכנעה, האָט ער אין האַרצען געטראַכט וועגען דער פּאָליטישער בּעפֿרייאונג פֿון זיין פֿאָלק. צו דער צייט איז געשטאָרבּען דער גרויזאַמער קריעגס־העלד, דער „גרויסער מלך״ תּגלת־פּלאסר (727) און אויפֿ'ן מזרח האָט זיך פֿון דאָסניי אָנגעהויבּען די בּעוועגונג געגען אשור. די פֿיניצער און די אַנדערע פֿעלקער האָבּען זיך ווידער אויפֿגעבּונטעוועט געגען דער איבּערמאַכט פֿון אשור, גלויבּענדיג, אַז איצטער, נאָכ'ן טוידט פֿון דעם העלדישען טיראַן, וועט זיי געלינגען זיך צו בּעפֿרייען פֿון דעם פֿרעמדען יאָך. און ווידער האָט אויפֿגעלעבּט די האָפֿנונג אויף מצרים, אַז זי וועט קומען צו הילף. די דאָזיגע אַל־געמיינע בּעוועגונג האָט אויך הושע בּן אלה'ן פֿערשלעפּט אין איהר שטראָם. ער האָט געשיקט שלוחים צו סוא דעם מלך פֿון מצרים, צו פֿיהרען אונטערהאַנדלונגען מיט איהם וועגען אַ פֿערבּאַנד; פֿון סוא זענען אָנגעקומען, וואַהרשיינליך, גוטע הבטחות. דאַן האָט הושע זיך פֿער־לאָזען אויף דעם און האָט אויפֿגעהערט צו שיקען דעם יעהרליכען מס צו דעם יורש פֿון תּגלת פּלאסר, צו שלמנאסר'ן. הושע האָט אָבּער בּאַלד זיך געמוזט איבּערצייגען, אַז ער האָט אַנ'אונגליקליכען פֿעהלער געטהון. עס איז געשעהן, ווי די נביאים פֿון גאָט האָבּען פֿאַראויס געזאָגט. מצרים האָט זיך זאָגאַר נישט געפּרוּבּט קומען צו הילף דעם מלך פֿון שומרון, ווען שלמנאסר איז מיט זיין אונגעהויער גרויסען חיל בּעפֿאַלען דאָס לאַנד פֿון ישראל. די אשור'ער האָבּען אָבּגענומען בּיי ישראל איין שטאָדט נאָך דער צווייטער, בּיז זיי זענען נישט צוגעטראָטען ענדליך צו שומרון אַליין. דאָ האָבּען זיי געהאַפּט דעם לעצטען מלך פֿון ישראל אין געפֿענגעניש

און איהם פֿאַרזעצט אין אַ פֿינסטערען טורעם. שומרון אַליין איז אָבער זיי נישט געווען אַזוי לײַכט אײַנצונעהמען; די בני אפרים האָבען געוויזען גרויסע גבורות, פֿאַר וועלכע עס האָט געשטוינט דאָס גרויסע מלחמה־פֿאָלק פֿון אשור. שלמנאסר האָט שוין אַליין נישט זוכה געווען צו זעהן, ווי די הויפּטשטאָדט פֿון אפרים איז אײַנגענומען געוואָרען; ערשט פֿאַר זײַן יורש סרגון, אויף דעם פֿירטען יאָהר פֿון דער בעלאַגערונג איז שומרון אײַנגענומען געוואָרען (721). אָט אַזוי איז געפֿאַלען אויף אייביג די מלוכה פֿון ישראל!

מורא האָבענדיג פֿאַר אַ נײַעם אויפֿשטאַנד, האָט סרגון, לויט די פּאַרצײַטיגע מלחמה־מנהגים, פֿיעל טויזענדער בעזיעגטע ישראלים אויס־געהרג'עט און פֿיעל צעהנדליגער טויזענדער האָט ער פֿערטריבען אין ווײַטע אשור־פּראָווינצען, „בעזעצענדיג זיי אין חלה און אין חבור, בײַ די ברעגען פֿון טײַך גוזן און אין די שטעדט פֿון מדי“. אַ גרויסער טייל האָט זיך געראַטעוועט און איז אַנטלאָפֿען קיין יהודה, נאָר אַ קליינע מאַסע ישראלים, פֿון די אָרימע און ווירקונגסלאָזע, האָט סרגון געלאָזט אין שומרון און אין די אַרומיגע שטעדט. דערפֿאַר האָט ער דאָרט בעזעצט אַ פֿרעמדע בעפֿעל־קערונג פֿון פֿערשיעדענע אײַנגענומענע פֿעלקער „פֿון בבל, פֿון כותה, פֿון עזא, פֿון חמת און פֿון ספרוים“. די דאָזיגע נײַע אײַנוואָהנער האָבען איבער־גענומען פֿיעל מנהגים פֿון די אַלטע ישראלים, וואָס האָבען זיך מיט זיי אויסגעמישט, נאָר צוזאַמען דערמיט האָבען זיי זיך געהאַלטען בײַ זייערע אייגענע טראַדיציעס, וואָס זיי האָבען פֿון זייערע פֿאָטערלענדער אַהער געבראַכט. אַזוי אויך האָבען זיי אָנגענומען די אמונה פֿון יהוה, וועלכען זיי האָבען געהערט אַלס לאָקאַלען גאָט, אַלס דעם גאָט פֿון שומרון, נאָר צוזאַמען מיט דעם האָבען זיי געדיענט צו זייערע טראַדיציאָנעלע, היימישע געטער. די מאַסע אין שומרון האָט אַלזאָ געבילדעט אַ אויסמישונג פֿון פֿעלקער, וועלכע האָבען בעקומען דעם אַלגעמיינעם נאָמען שומרונים; די שומרונים האָבען געשאַפֿען אַן אויסגעמישטע קולטור, אין וועלכער ס'זענען געבליבען נאָר גאַנץ שוואַכע שפּורען פֿון דער פֿאָריגער ישראל־קולטור. נאַכהער זענען פֿערשלונגען געוואָרען צווישען די איבריגע פֿעלקער די יענע ישראלים, וואָס זענען אין פֿרעמדע לענדער פֿערשטויסען געוואָרען. פֿון זייער אַלטער קולטור און פֿון זייערע אַלע אייגענשאַפֿטען איז קיין געדעכעניש נישט געבליבען. אַזוי איז חרוב געוואָרען דאָס פֿאָלק ישראל! דאָס פֿאָלק אין אפרים האָט ווייניג זיך געמיהט צו פֿערפֿעסטיגען אין זיך זײַן אָריגינאַליטעט; צווענדיג זײַן נאַציאָנאַליזם אויף די מאַטעריאַלע קנינים: אויף דאָס לאַנד,

אויף דעם מלך און אזוי וו., האט עס פערלאזען זיין גייסטיגע וועלט, וועלכע האט זיך שטענדיג געוואקעלט אונטער פערשיעדענע פרעמדע איינפלוסען; און באלד, ווי דאס פאלק איז אפגעריסען געווארען פון זיין מאטעריעלען נאציאנאלען באדען, איז עס חרוב געווארען, נישט קאנענדיג זיך אונטער־שיידען פון די איבעריגע פרעמדע פעלקער־מאסען, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט. דער בליק פון די אפרים'שע פאליטיקער האט זיך אלזא ארויסגעוויזען אלס פיעל קורצזיכטיגער, ווי די שטרעבונגען פון די נביאים פון לאנד. און אזוי ווי ס'איז מקוים געווארען די נבואה פון געטליכען נביא וועגען חורבן פון דאס לאנד, אזוי איז אויך ענדליך מקוים געווארען זיינע רעד וועגען חורבן פון דאס פאלק, וואס ער האט אויסגעדריקט אין די ווערטער:

אפרים בעמים הוא יתבולל, אפרים היה עוגה בלי הפוכה!

צעהנטעס קאַפּיטעל.

די מלוכה אין יהודה.

(פון רחבעם ביז יהואש. 881—977).

דאָס אינערליכע לעבען אין יהודה איז נאָך דער שפּאַלטונג געגאַנגען מיט אַ גליקליכערען וועג, ווי אין אפרים. די רוהיגקייט אין לאַנד גופא איז געווען אַ פאָלקאָמע, די איינינקייט — אַ פעסטע, די אָרדנונג — אַ זיכערע. דער הויפּט־פּלאָג פון אפרים — די פערשיעדענע מרידות און מלוכה־איבערקערעניש, האָט דאָ קיין אָרט נישט געהאַט. אין יהודה האָט פון אָנפאַנג אָן ביז'ן ענדע געהערשט די דינאַסטיע פון דוד בן ישי, די הויפּטשטאָדט איז דאָ געווען, פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס יהודה האָט עקזיסטירט — ירושלים. די אונגעשטערטע אינערליכע רוהיגקייט האָט מיט־געהאָלפען די מלכים פון לאַנד צו פערפעסטיגען און פערזיכערען די פּאָ־ליטישע לאַגע פון יהודה און דעם פאָלק — צו ענטוויקלען זיך אַלזייטיג אין דער ריכטונג פון זיין אָריגינאַליטעט און זיין נאַציאָנאַלער אייגענ־אַרטיגקייט.

דער ערשטער מלך, וואָס האָט געוועלטיגט איבער יהודה נאָך דער שפּאַלטונג, רחבעם בן שלמה, האָט נאָך זיין אָבזאָגען זיך, צוליעב דער התראה פון נביא שמעיה—, מלחמה צו האַלטען מיט זיין פיינד ירבעם בן נבט, דער ערשטער מלך פון אפרים, — זיך פערנומען מיט דער וויכטיגער אַרבייט פון בעפעסטיגען דאָס לאַנד געגען אַנ'אויסערליכען אָנפאַל. די טע־טיגקייט פון זיינע פאָרגענגער אין דער הינזיכט איז געווען נישט גענוגענד און אויסער דעם איז זי געווען געווענדט הויפּטזעכליך אויף די אַלטע גרענצען, געגען די אַלטע שונאים. נאָך דער שפּאַלטונג אין ארץ ישראל

האָבען זיך אָבער איבערגערוקט די גרענעצען פון דער ירושלים־מלוכה און איהר איז שוין אויסגעקומען זיך צו שיצען געגען דעם נייעם פיינד, געגען דער מלוכה פון אפרים, וועלכע האָט איהר, ווי א רונג, כמעט פון אלע זייטען ארומגענומען. מיט דעם צוועק בויט רחבעם נייע פעסטונגען אויף די גרענצען צווישען יהודה און די איבעריגע פיינדליכע שבטים פון ישראל, שטעלט אויף דאָרטען נייע שטעדט און נייע פערטיידיגונגס־פונקטען. אין די אלע פונקטען, וועלכע האָבען דערגרייכט ביז צוואנציג, האָט ער בעשטימט קאָמענדאנטען, אויסגעבויעט ארסענאלען און שפייז־לאגערים אויף צו אויסהאלטען דעם חיל אין דער צייט פון א מלחמה.

רחבעם האָט אלזאָ פיעל נוצען געבראכט זיין פאָטערלאנד אין סטראטעגישער הינזיכט; זיין קעניגען האָט אָבער מיטגעבראכט מיט זיך פאר'ן פאָלק די געפאהר פון א מאָראלישער פערדארבונג. זייענדיג א זוהן פון נעמה, דעם מלך עמונ'ס טאָכטער, וועלכע זיין פאָטער שלמה האָט צום ערשטען אלס פרוי גענומען, האָט ער פון איהר גערירש'ענט פיעל שעדליכע, פאָלקס־פיינדליכע נייגונגען, צווישען זיי — אויך זיין נייגונג צו געצענדיענעריי. שלמה נאָך האָט ערלויבט די אויסלענדישע איינוואָהנער אין ירושלים און די איבעריגע שטעדט צו האלטען זיך ביי זייער אמונה; רחבעם האָט אָבער אליין אויפגעשטעלט אָבגעטער אין זיין הויפט־שטאָדט, געבויט פאר זיי אלטארען אויף אלע הויכע בערג און געלאָזט פאר זיי אשרות (ספעציעלע לינדען־בוימער) פלאנצען. דעם מלך'ס אויפפיהרונג האָט באלד ארויסגערופען פיעל נאָכאמונגען צווישען די שרים און צווישען די פאָלק'ס־מאסען. דער דאָזיגער מצב האָט אָבער לאנג נישט געדויערט. די נביאים מיט זייער געוועהנליכער ענטשלאָסענקייט האָבען נישט אויפגעהערט צו קעמפפען געגען דעם דאָזיגען פערראט בנוגע צום נאַציאָנאלען גייסט. ווייטער, איז אויפ'ן פינפטען יאָהר פון רחבעם'ס קעניגען אָנגעפאלען שישק מלך מצרים אויף יהודה. רחבעם האָט מיט זיינע בעדייטענד קלענערע קרעפטען נישט געקאָנט גובר זיין דעם פיינד, וועלכער האָט שוין זיך זאָגאר געהאט אריינגעריסען אין דער הויפטשטאָדט, און ער איז געוועזען געצוואונגען מיט געלד אויסצוקויפען די זעלבסטשטענדיגקייט פון דער מלוכה: א סך גאָלד און זילבער און קופער פון די אוצרות בית־המלך און פונ'ם בית־המקדש האָט שישק בעקומען פון רחבעם'ן און נאָר דאן האָט ער דאָס לאנד פערלאָזען. דער נביא שמעיה האָט אויף דעם אָנפאל פון מלך מצרים אָנגעוויזען, ווי אויף א שטראָף פון גאָט פאר די שלעכטע מעשים אין לאנד. „אזוי האָט גאָט געזאָגט: איהר האָט מיר פערלאָזען,

דערפאר האב איך אייך פערלאזען אין די הענד פון שישק'' — זענען געווען שמעיה'ס ווערטער צום מלך רחבעם.

די גרויסע פאלק'ס-געפאהר האט, ווי געוועהנליך, ארויסגערופען א שטארקע נאציאנאלע שטימונג. די רעד פונ'ם נביא האבען א טיעפען איינדרוק געמאכט אויפ'ן מלך, אויף די שרים, אויפ'ן פאלק און „זיי האבען זיך אומגעקעהרט צו גאט''. דער מלך האט זיך אבער נישט געמיהט אויסצוראטען מיט'ן ווארצעל די שלעכטע, אנטינאציאנאלע ווירקונג, אין וועלכער ער איז אליין שולדיג געווען. דערפאר האט ער אבער זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגער בעפעסטיגונגס-טעטיגקייט, ווי נאר דער פיינד האט דאס לאנד פערלאזען. ער האט גענומען פון דאסניי אויפבויען די פעסטונגען, וועלכע די מצרים האבען צושטערט, ער האט בעניי'ט מיט פרישע קרעפטען זיין היל, וועלכער איז געפלאגט געווארען אין דער פאריגער מלחמה. א דאנק דער דאזיגער פארזיכטיגקייט איז איהם געלונגען אויסצוהאלטען די שטענדיגע צוזאמענשטויסונגען מיט דער פיעלצאהליגער ארמעע פון ירבעם בן נבט, וועלכע האבען נישט אויפגעהערט פאר דאס גאנצע לעבען פון רחבעם'ן אין וועלכע זענען, ווארשיינליך, נאך שישק'ס אנפאל אויף יהודה, פיעל שווערער און אפטער געווארען.

אויפ'ן אכטצעהנטען יאהר פון זיין קעניגען איז ער געשטארבען, און אויפ'ן טראן איז ארויף זיין זוהן אביה (960—957), וועלכער האט געהערשט איבער'ן לאנד סך הכל דריי יאהר. איהם, דעם יונגען מלך, איז אויסגעקומען ארויסצוטרעטען שוין אין אנ'ענטשלאסענער מלחמה געגען דער מלוכה פון אפרים. יהודה איז שוין אבער דאן אזוי מעכטיג געווען, אז נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס דער חיל פון ירבעם בן נבט איז געווען דאפעלט אין פערגלייך מיט דעם חיל פון אביה, האט דער לעצטער אבגעהאלטען איבער'ן שונא א ריעזיגען נצחון. אביה האט ביי ירבעם'ן אבגענומען פיעל שטעדט, צווישען וועלכע עס האט זיך אויך געפינען די בעריהמטע בית-אל, נאר זי האט ער, ווי ס'שיינט, נאכהער צוריקגעקעהרט. די גבורה פון יהודה האט פון דאן אן א שרעק געווארפען אויף אפרים, פיעל פון די לעצטע זענען געהרג'עט געווארען אין קאמפף, די איבעריגע זענען זיך צולאפען. מערקווירדיג זענען די ווערטער, מיט וועלכע דער מלך פון ירושלים ווענדעט זיך אין דער צייט פון מלחמה צום חיל פון פיינד און צו זיין אנפיהרער, שטעהענדיג אויפ'ן בארג צמרים, וועלכער האט, ווארשיינליך געדיענט אלס גרענעץ צווישען ביידע לאגערען. נאכדעם, ווי דער מלך דערצעהלט אין קורצען די געשיכטע, ווי אזוי גאט האט

געזאלבט דורך איין זיינע קינדער פאר הערשער איבער ישראל און ווי אזוי ירבעם, דער קנעכט פון שלמה בן דוד, האט מורד געווען אן זיין הארען, געהט ער איבער צו רעדען וועגען דעם געגענווארטיגען מאמענט:

„און איצטער מיינט איהר זיך צו שטארקען איבער דער מלוכה פון גאט, וועלכע איז אנגעטרויט געווארען דודים הויז, דורכדעם וואס איהר בילדעט א גרויסע מענגע און וואס מיט אייך זענען די גאלדענע קעלבער, וואס ירבעם האט אייך זיי פאר געטער געמאכט?! איהר האט דאך אבגעשטויסען די כהנים פון גאט, אהרנ׳ס קינדער, און די לוים, און איהר האט נייע כהנים געמאכט, לויט דעם מנהג פון אלע פעלקער: ווער עס וויל אנפילען זיין האנד מיט א יונגען רינד־אקס און מיט זיעבען שעפסען, יענער ווערט א כהן פאר דעם אונ־גאט! (לא־אלהים)! אונזער גאט איז אבער דער אלמעכטיגער יהוה, מיר האבען איהם נישט פערלאזען און די קינדער פון אהרן זענען כהנים־דיענער פאר אונזער גאט און די לוים — ערפילען די הייליגע ארבייט אין בית־המקדש. און מיר זענען מקריב פאר גאט עולות יעדען פריהמארגען און יעדען אבענד... דען מיר היטען גאט׳ס תורה, און איהר האט זי פערלאזען. און איצטער שטעהט גאט און זיינע כהנים, מיט די שאל־טראמפייטען, אין דער שפיץ פון אונזער מחנה— איהר זאלט נישט שטרייטען מיט דעם אלמעכטיגען גאט פון אייערע עלטערן, ווייל עס וועט אייך נישט בעגליקען!"

די דאזיגע רעד פון אביה דריקען אויס די פרומע שטימונג פון מלך און פון פאלק. דער מלך און דאס פאלק דיענען גאט, היטען זיין תורה, פערהייליגען זיין בית־המקדש און עהרען זיינע כהנים — דאס גיעט זיי דעם מוט צו גלויבען אין זייער מעכטיגקייט און צו האפען, אז קיינער וועט נישט אימשטאנד זיין, זיי צו בעזיעגען. די דאזיגע פרומע שטימונג איז אבער נישט קיין פאנאטישע: דער מלך און דאס פאלק פערטראגען גאנץ געדולדיג די טיילווייזע געצענדינעריי, וואס איז נאך פערבליעבען פון רחבעם׳ס צייטען; רחבעם׳ס פרוי, אביה׳ס מוטער, מעכה בת־אבישלום, וועלכע איז געווען א הייסע געצענדיענערין, האט נאך דאן געלעבט און האט אונגעשטערט פארטגעזעצט איהר טעטיגקייט אין דער דאזיגער פערדארבענער ריכטונג: זי האט אין ירושלים אבגעטער געשטעלט און געפלאנצט אשרות.

אסא, דער זוהן פון אביה און זיין נאכפאלגער, איז שוין געגאנגען אין דער אייפעריגקייט פאר זיין אמונה פיעל וויטער פון זיין פאטער. ער האט געלאזט צוברעכען די מזבחות פון די אבגעטער, אויסגעריסען

די אשרות און בכלל שטרענג נאָכגעקוקט, אַז דאָס פאָלק זאָל זיך פעסט האַלטען בײַ זײַן תורה. ער האָט זאָגאַר נישט געשוינט זײַן באָבען מעכה: איהר אָבגאָט האָט ער צושמעטערט און האָט פערקלענערט איהר פער־זענליכע בעדײַטונג אין קעניגליכען הויף. די פערשידענע במות, אויף וועלכע דאָס פאָלק האָט אין פראָווינץ קרבנות געבראַכט און וועלכע האָבען דאָרטען עקזיסטירט נאָך פון שמואל־הנביא׳ס צײַטען, האָט אָסא דירעקט נישט בטל געמאַכט, אונדירעקט האָט ער אָבער געשטרעבט זיי אונטערצו־ברענגען כדי צו פערפעסטיגען דעם אויטאָריטעט פון בית־המקדש און די אינערליכע צענטראַליזאַציע פון פאָלק — צו וואָס עס האָבען געשטרעבט די ערשטע מלכים פון ארץ־ישראל. צו דעם צוועק האָט ער זיך געמיהט אַלץ מעהר אויסצופוצען דעם בית־המקדש און ער האָט אויף דעם מנדב געווען פיעל גאָלד און זילבער פון זײַנע אייגענע אוצרות. ער האָט דאַרום אויך זעהר פיעל אַכט געלייגט אויף די קרבנות. וואָס שענער דער אַל־געמיינער בית־המקדש איז געוואָרען און וואָס פײַערליכער זײַן צערעמאָניאַל איז צוגעגאַנגען, אַלץ חשובער איז ער געוואָרען בײַ׳ם פאָלק, בײַ די מאַסען, אַלץ געפאַלענער זענען געוואָרען די במות און אַלץ פעסטער זענען צונויפ־געבונדען געוואָרען די פערשידענע פראָווינצען מיט׳ן צענטרום פון לאַנד, מיט דער הויפטשטאָדט פון דער מלוכה—ירושלים. אין דער צײַט, וואָס אָסא האָט געהערשט איבער׳ן לאַנד, פלעגט דער נביא עזריהו בן־עודד פערשפרייטען צווישען פאָלק די אידעען פון דער נבואה. „גאָט איז מיט אײַך, ווען איהר זײַט מיט איהם; ווען איהר איהם זוכען וועט איהר איהם געפי־נען; וועט איהר איהם פערלאָזען, וועט ער אײַך פערלאָזען!"—דער מלך און דער נביא האָבען אַלזאָ געאַרבייט אין איין ריכטונג: פערפעסטיגט בײַ׳ם פאָלק זײַן אמונה אין טראַדיציאָנעלען יהוה. אין יהודה האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען די אינטערעסען פון דער נאַציאָנאַלער אויפגעקלעהרטקייט און פון דער אינערליכער פאָליטיק, און די מעהר פערשטענדליכע מלכים האָבען עס פערשטאַנען אויסצונוצען פאַר דעם גליק פון פאָלק!...

אָסא איז געזעסען אויפ׳ן טראָן אַ יאָהר איין און פירציג (917—957) און ווי די מסורה דערצעהלט, זענען די ערשטע יאָהרען פון אָסא׳ס הער־שונג פערבייגעגאַנגען אין לאַנד זעהר רוהיג זאָגאַר פון אויסווענדיג. קיין מלחמה, קיין צוזאַמענשטויסונג. אין אפרים איז גראָד די צײַט געווען זעהר אונרוהיג, סײַ פון אינווענדיג, סײַ פון אויסווענדיג: אינערליכע בונטען געגען די מלכים און אויסערליכע מלחמות מיט די אַרומיגע פײַנדליכע פעלקער האָבען דאָס לאַנד אין בלוט פערטרונקען. דאַן זענען מאַסען אײַנוואָהנער

פון אפרים, זאָגאַר גאַנצע שטעדט, איבערהויפּט פון די נאָהנטע שבטים מנשה און שמעון, איבערגעגאַנגען קיין יהודה. אָסא האָט צווישען זיינע נייע אונטערטאַנען געמיהט זיך אויסצוואָרצלען דאָס געצענדיענעריי און צוזאַמענגיסען זיי מיט זיין פאָלק אין איין אמונה. די דאָזיגע רוהיגע צייט האָט אָסא אויך שטאַרק אויסגענוצט אויף צו פערשטאַרקען דאָס לאַנד אין סטראַטעגישער הינזיכט. ער האָט אין לאַנד נייע פעסטונגען געבויט, אַרום געוויסע שטעדט האָט ער מויער־ווענט געשטעלט, אין פיעל פונקטען האָט ער טורעמס געמאַכט. זיין חיל האָט ער פערגרעסערט און זיין בעוואָפנונג פערפאָלקאָמט. ווי די מסורה דערצעהלט, איז די יהודה׳שע מיליציע בעשטאַנען פון הונדערטער טויזענד מאַן, בעוואָפענטע מיט שפּיזען און פאַנצירען און פיילען־בויגענס.

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און די דאָזיגע אַלע מלחמה־פאָרבערייטונגען זענען שטאַרק צונוץ געקומען. אַ געפעהרליכער פיינד איז אָנגעפאַלען אויף יהודה, די כושים, וועלכע זענען אַהער פון אַפריקאַ אָנגעקומען מיט אַן׳אומגעהויער גרויסען חיל (אַ מיליאָן, לויט דער כראָניקער פון תנ״ך דערצעהלט) מיט אַ קאָלאָסאַלער בעוואָפנונג (דריי הונדערט קריעגס־רייטוואַגען, לויט דער זעלביגער קוועלע). אָסא האָט דעם פיינד בעגעגענט ביי מרשה און אין אַ ענטשלאָסענעם קאַמפּף האָט ער איהם מנצח געווען. די כושים האָבען אָבגעטרעטען, נאָר אָסא מיט זיין פיעל קלענערען חיל האָט זיי נאָכגעיאָגט, אָבגענומען ביי זיי פיעל רויב, איבערהויפּט רינדער און שאָף און קעמלען, און פעריאָגט זיי ענדליך פון לאַנד. דער דאָזיגער נצחון האָט ביים פאָלק נאָך פיעל העכער אויפגעהויבען דעם כבוד פון זייער נאַציאָנאַלען גאָט, „וועלכער קאָן העלפען מיט ווייניג קרעפטען, ווי מיט פיעל“: דער מלך און דער נביא האָבען נישט געלאָזען אָבקיהלען די דאָזיגע פייערליכע שטימונג און גלייך נאָך דער מלחמה האָבען זיי צוזאַמענגערופען דאָס פאָלק אין ירושלים אויף דעם גרויסען קרבנות־שלאַכט, וואָס דער מלך האָט אין בית־המקדש געלאָזט פייער׳ן פון דעם אָבגענומענעם רויב. דאַן האָט אָסא בענייט דעם בונד צווישען פאָלק און זיין גאָט און האָט בעשוואָרען דאָס פאָלק „צו פאָלגען דעם גאָט פון זיינע עלטערן מיט׳ן גאַנצען האַרצען און מיט דער גאַנצער נשמה“. און ווער עס וועט גאָט נישט פאָלגען, יענער זאָל געטויטעט ווערען פון קליין ביז גרויס, פון אַ מאַנספּערשוין ביז אַ פרויענצימער“. און דער כראָניקער גיעט צו: „גאַנץ יהודה האָט זיך געפרעהט צוליעב דער בעשווערונג, ווייל מיט׳ן גאַנצען האַרצען האָבען זיי צו גאָט געשוואָרען און מיט׳ן

גאנצען ווילען האבען זיי איהם בעגערט..."

אויפ'ן זעקס און דרייסיגסטען יאהר פון אסא'ס רעגירונג האט זיך פון דאסניי אנגעהויבען א מלחמה צווישען יהודה און צווישען אפרים. דאן האט בעשא דער מלך פון אפרים פערהאפט די גרענעץ-שטאדט רמה און דארט א פעסטונג געבויט, כדי צו בעקומען א זיכערע פאזיציע. צו יענער צייט איז שוין ארם מיט איהר הויפטשטאדט דמשק, וועלכע האט זיך זעהר נאהענט געגרענעצט מיט ארץ-ישראל, געווען גענוג גרויס און מעכטיג, און בעזיצענדיג א אונגעהויערן אפעטיט, וואלט זי נישט געקאנט בלייבען נייטראל אין דער בעציהונג צו דער מלחמה פון איהרע שכנים. זי וואלט געמוזט זיך אריינמישען און זיך אננעהמען פאר וועלכען ס'איז צד, כדי צו בעקומען א געוויסען חלק פון דעם נצחון. דער מלך פון יהודה האט עס גוט פערשטאנען און ער האט זיך געמיהט צוצוציהען די שכנ'ישע מלוכה אויף זיין זייט. דאן האט ער געשיקט גרויסע מתנות פון גאלד און זילבער צום מלך פון ארם, צו בן-הדד דעם I, און איהם פארגעלעגט, צוזאמענצושטעלען א פעראייניגטען פערבאנד געגען דעם מלך פון אפרים. בן-הדד האט דעם פארשלאג אנגענומען: אפרים איז געאגראפיש נאהענטער געווען צו ארם, ווי יהודה, און פאר בן-הדד'ן איז וויכטיגער געווען אבצושוואכען זיין נאהענטסטען שכן, מיט וועלכען ער פלעגט מוזען קומען אין אפטע צוזאמענשטויסונגען. און אין דער זעלבער צייט, ווען בעשא האט בעלאגערט די גרענעצען פון יהודה, איז בן-הדד בעפאלען די גרענעץ-שטעדט פון אפרים און אנגעמאכט דארט פיעל חורבנות. דער דאזיגער אומשטאנד האט געצוואונגען דעם מלך פון ישראל, וואס גיכער צו פערלאזען יהודה און ראטעווען זיין אייגענעם לאנד. יהודה איז גאר אהן א קאמפף בעפרייט געווארען פון שונא און נאך פערהאפט זיינע פערפעסטיגטע פאזיציעס.

די פאליטיק פון אסא האט אלזא א גרויסע ישועה געבראכט פאר'ן לאנד, פונדעסטוועגען האט זי נישט געקענט צופריעדען שטעלען די נביאים. און דא איבערצייגען מיר זיך אין דער אייניגקייט פון דער נבואה'ישער טאקטיק אין ביידע ברידערליכע מלוכות—אפרים און יהודה. אזוי ווי אין אפרים, אזוי זענען די נביאים אין יהודה אויך שטענדיג געווען געגען יעדען פערבאנד מיט די ארומיגע פעלקער. פון איין זייט האבען זיי זיך געשראקען פאר דער שלעכטער מאראלישער און רעליגיעזער ווירקונג פון דעם פרעמדען פאלק, און פון צווייטען זייט, האבען זיי אין דעם געזעהן א צייכען פון נישט גלויבען אין דער קראפט פון דעם אלמעכטיגען גאט, וועלכער

נויטיגט זיך נישט אין קיין זייטיגער הילף, ווען ער וויל העלפען זיין פאלק.— נאך דער קאמבינאציע פון אסא מיט ארם איז געקומען דער נביא חנני צום מלך פון יהודה און האט איהם געזאגט: „דערפאר, וואס דו האסט זיך געשטיצט אויף דעם מלך פון ארם און דו האסט זיך נישט פערלאזען אויף דיין אלמעכטיגען גאט, דערפאר איז דער חיל פון ארם אנטרונען געווארען פון דיינע הענד[1]). האבען דאך די כושים און די לובים געבילדעט א ריעזיג גרויסען חיל, מיט פיעל רייטוועגענס און מיט פיעל רייטערס. און אז דו האסט זיך אנגעטרויט אן גאט, האט ער זיי איבערגעגעבען אין דיינע הענד". דער מלך, וועלכער איז שטענדיג געווען געהארכזאם דער נבואה בנוגע צו דער אמונה, האט נישט געוואלט פערליידען, אז די נביאים זאלען זיך מישען אין דער אויסערליכער פאליטיק און אויף דעם באדען האט צום ערשטען מאל נאך דער שפאלטונג אויסגעבראכען אין יהודה א קאנפליקט צווישען מלך און צווישען נביא. אסא איז אין כעס געווארען אויף חנני און האט איהם אין פעסטונג פערזעצט.

אויף דעם ניין און דרייסיגסטען יאהר פון זיין הערשען איז אסא קראנק געווארען אויף די פיס. די נביאים האבען אין דעם געזעהן א שטראף פון גאט פאר דעם נביא'ס בעליידיגונג. די מסורה שטעלט אויף דעם מלך'ס רעכענונג נאך א זינד, וועלכער איז זעהר כאראקטעריסטיש פאר די נבואה־בעגריפען פון יענער צייט: אסא האט וועגען זיין קרענק „געלאזט פרעגען ביי די רופאים און נישט ביי גאט". דאס פאלק האט אבער געוואוסט, ווי אפצושאצען די גרויסע פערדיענסטען פון דעם בעליעבטען און גאטס־פארכטיגען הערשער, און ווען ער איז געשטארבען אויפ'ן איין און פערציגסטען יאהר פון זיין מלוכה, האט דאס פאלק איהם איינגעארדענט אזא גרויסארטיגע לויה, וואס קיין מלך אין ירושלים פאר איהם האט אזעלכע נישט געהאט!

יהושפט דער זוהן פון אסא האט געקעניגט איבער'ן לאנד פינף און צוואנציג יאהר (918—895) און זיין הנהגה איז געווען ענליך צו זיין פאטערס. דער אינצידענט, וואס איז פארגעקומען צווישען פערשטארבענעם מלך מיט די נביאים, איז מיט דער צייט פערגעסען געווארען און דער פרישער יורש־עצר האט פון דאסניי געארבייט פאר די נוצען פון זיין לאנד צוזאמען מיט די אלטע פאלקס־לעהרער, מיט די געטליכע לייט.

*) די כונה: ווען ארם וואלט זאגאר געווען אויף דער זייט פון אפרים, וואלט דאן אסא זיי ביידען מנצח געווען מיט דער הילף פון גאט.

די טרעגער פונ'ם „הייליגען גייסט".

דאס הערשען פון יהושפט האט זיך אויסגעצייכענט — ביז די לעצטע יאהרען — מיט פאלשטענדיגער אויסערליכער ווי אינערליכער רוהיגקייט. די רוהיגקייט האט אבער דעם מלך נישט פערשלעפערט און ער האט נישט אבגעשטעלט זיין טהעטיגקייט מיט דעם צוועק אליין העכער אויפצוהויבען זיין פאלק פאליטיש, עקאנאמיש און מאראליש. ער האט אויך, ווי זיינע פארגענגער, זיך געמיהט פארטצוזעצען די פאלקאמענהייט אין דער סטראטעגיק. פון זיינע נייע אויפטהואונגען קאן מען רעכענען דאס, וואס ער האט זיין חיל איינגעטיילט און צושיקט אין פראווינץ, אין די פעסטונגס-שטעדט, אנשטאט דעם, וואס פריהער איז ער כמעט אינגאנצען געווען קאנצענטרירט אין דער הויפטשטאדט, אין ירושלים. ווייטער האט ער נייע ארסענאלען און לאגערס געבויט. לויט דעם אמאליגען פלאן פון זיין עלטער-זיידען שלמה, האט ער דאס גאנצע לאנד יהודה, ווי אויך די געגענדען, וואס זיין פאטער האט אבגענומען פון אפרים, איינגעטיילט אין חלקים, און אויף יעדען פון זיי האט געהאט צו בעפעהלען א בעזונדער שטעל-פערטרעטער (נציב); דורך דער דאזיגער רעפארם האט ער אריינגעבראכט מעהר ארדנונג אין דער אינערליכער אדמיניסטראציע פון לאנד.

וואס ס'געהערט צו דער גייסטיגער זייט פון זיין הנהגה האט ער פארטגעזעצט די טעטיגקייט פון זיין פאטער: אליין טיעפער איינצווארצלען ביי'ם פאלק די אמונה אין דעם נאציאנאלען יהוה, אלס דעם איינציגען גאט פון ישראל און אלמעכטיגען בעשעפער און הער פון דער גאנצער וועלט, און צו בעקעמפפען די שלעכטע מאראלישע ווירקונג פון די ארומיגע שכנ'ישע פעלקער. דערצו האט ער נישט נאר מיט געוואלט מבער געווען, ווי זיין פאטער, די געצען און זייערע מזבחות, וואס זענען נאך אין דער פראווינץ געבליבען, נאר ער האט אויך געמיהט זיך אויפצוהויבען דאס נאציאנאל-רעליגיעזע בעוואוסטזיין פונ'ם פאלק. ער איז געווען דער ערשטער מלך, וועלכער האט גענומען אויף זיך די ארבייט, פאפולער צו מאכען די תורה צווישען די פאלקס-מאסען.

די פערשיעדענע חוקים און מצוות, וועלכע זענען, לויט דער מסורה, געגעבען געווארען דורך משה-רבינו, האבען זיך צוערשט איינגעהאלטען ביי די זקנים און ביי די נביאים אלס פאלק'ס-טראדיציעס און אנדערע פון זיי זענען פערקערפערט געווארען אין לעבעדיגע מנהגים און געוועהנהייטען; אין יהודה, וואו די נאציאנאלע קולטור האט פרעכטיגער, ווי אנדערשוואו, געבליהט, האבען די אזוי גערופענע מחוקקים אדער סופרים ביסלעכווייז

צוזאמענגעקליבען די דאזיגע טראדיציעס און מנהגים, פערשריבען זיי אויף טאוולען אדער מגלות, פעסטגעשטעלט די פרינציפען, אויף וועלכע די פערשידענע חוקים און מצוות בעגרינדען זיך און אויסגעארבייט זייערע דעטאילען. די דאזיגע ריעזיגע ארבייט האט זיך, ווי עס שיינט, געצויגען גאנצע דורות און איז איבערהויפט ארגאניזירט געווארען פאר דוד'ן און שלמה'ן, ווען אויסער די בעקאנטע נביאים האבען אין יהודה עקזיסטירט נאך גאנצע פלעיאדעס פון חכמים, ווי די בני־עבץ, די בני־אסף, די בני־הימן און א. וו. די פערצייכענטע חוקים ומשפטים האבען זיך אבער איינגעפונען אין גאנץ ווייניג עקזעמפלארען: נאר ביים מלך, ביי די כהנים און ביי די נביאים; דעם פאלק אין זיינע ברייטע מאסען, זענען זיי געווען גאנץ אונבעקאנט, אויסער יענע געזעצען, וועלכע זענען שוין פון יאהרען אריינגעדרונגען אין אלטעגליכען לעבען און פעררעכענט געווארען אלס מנהגים. יהושפט האט בעשטימט ארויסצונעהמען די תורה פון די איינצעלנע הענד און איהר אריינברינגען אין די ברייטע שיכטען פון פאלק. ער האט דעריבער אויפ'ן דריטען יאהר פון זיין קעניגען ארויסגעשיקט ספעציעלע שרים, צוזאמען מיט אויסערוועהלטע פון די כהנים און די לויים, „צו לעהרנען אין די שטעדט פון יהודה". דער כראניקער פון „דברי הימים" רעכענט אויס א גאנצע רשימה פון הויכע לייט, וועלכע זענען לויט דעם מלך'ס בעפעהל, ארומגעפאהרען איבער די שטעדט פון יהודה „מיט דער ספר־תורה פון גאט און געלעהרנט דאס פאלק".

נאכדעם ווי די געזעצען פון דער תורה, וועלכע געהמען ארום דעם גרעסטען טייל בעציהונגען פון יעדען בן־ישראל צו זיין גאט און צו זיין חבר זענען געווארען מעהר אדער ווייניגער בעקאנט צווישען פאלק, האט שוין דער מלך יהושפט געהאט די מעגליכקייט אריינצוברינגען מעהר ארדנונג אויך אין דער ספערע פון געריכט. כל זמן די געזעצען, וועלכע דארפען רעגולירען די פערשידענע אינטערעסען פון דער בעפעלקערונג, זענען נישט געווען פאפולער, האבען זיך די ענינים פון משפט איינגעפונען כמעט אויסשליסליך אין די הענד פון דעם מלך. יעדע געגענזייטיגע מיספערשטענדניש אין לאנד, וועלכע האט נישט געקאנט צווישען די צדדים געענדיגט ווערען אויפ'ן פריעדליכען אופן, האט געדארפט פארגעשטעלט ווערען פאר'ן מלך אין זיין פאלאץ. פון אזא ארדנונג האט די גערעכטיגקייט אין לאנד, פערשטעהט זיך, געמוזט ליידען. די מלוכה איז געווען צו גרויס און צו ברייט, אום יעדע אונרעכט זאל קאנען צום מלך אין דער הויפטשטאדט דערגרייכען. יהושפט האט אלזא געמיהט

זיך, לויט דער מעגליכקייט, צו לאָקאַליזירען די געריכטס־אינסטיטוציעס. אין יעדע פערפעסטיגטע שטאָדט אין דער פראָווינץ האָט ער אַ געריכט'ס־הויז געגרינדעט. יעדער קריעג, וואָס איז פאָרגעפאַלען צווישען פערשידענע לייט, האָט געמוזט בעטראַכט ווערען דורך די פון מלך אָנגעשטעלטע שופטים און געמוזט בעשלאָסען ווערען, לויט די בעשטימטע אַלגעמיינע געזעצען, אין דעם גייסט און לויט די פרינציפען פון דער תורה. עס איז זעהר אינטערעסאַנט די רעדע, מיט וועלכער דער מלך האָט זיך געווענדעט צו די אָנגעשטעלטע פראָווינציאָנעלע שופטים און אין וועלכער עס קלינגט דער העכסטער הומאַניזם און דאָס שענסטע רעכטס־בעוואוסטזיין:

„בעטראַכט שטענדיג, וואָס איהר טהוט — האָט ער צו די שופטים געזאָגט — געדענקט, אַז נישט פאַר קיין מענשען משפט'עט איהר, נאָר פאַר גאָט, דען ער געפינט זיך צווישען אייך אין געריכט'ס־הויז. זאָל אויף אייך שטענדיג זיין דער שרעק פאַר גאָט; היט אייך, ווייל אונזער אַלמעכטיגער גאָט פערטראָגט נישט קיין אונרעכט, קיין פאַרטייליכקייט און קיין שוחד!"

לאָקאַליזירענדיג די אינסטיטוציעס, האָט ער זיי אויך געשטעלט אונטער דער אויפזיכט פון דער הויפט־געריכטס־אינסטאַנץ, וועלכע ער האָט איינגעריכטעט אין ירושלים. די שופטים אין דער דאָזיגער איינריכטונג זענען געווען אָנגעשטעלטע כהנים און לויים (דער גייסטליכער שטאַנד) צוזאַמען מיט די ראשי־האבות (פאַמיליען־עלטסטע). זייער פפליכט איז געווען, אַכטונג צו געבען אויף די געריכטס־אַבטיילונגען אין דער פראָווינץ, אַז זיי זאָלען געפיהרט ווערען עהרליך, לויט די אַלגעמיינע פרינציפען פון דער נאַציאָנאַלער רעכטס־לעהרע. דער דאָזיגער אָבער־געריכטס ווידער איז געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פון דעם הויפט (ראש) מיט דער בעטייליגונג פון דעם מלוכה־קאַנצלער; אין זיין רשות האָט זיך שטענדיג געפונען אַ גאַנצער שטאַט פון שוטרים, וועלכע האָבען געבילדעט די אויספיהרונגס־מאַכט פון געריכט און וועלכע האָבען געהאַט די בעפאָלמעכטיגונג, צו צווינגען די פערמשפט'ע זיי זאָלען מקיים זיין דעם פסק פון די שופטים. — אויך צו דעם געריכט'ס־קאָנטראָל האָט זיך דער מלך יהושפט געווענדעט מיט וואַרימע ווערטער:

„אייער פפליכט מוז איהר ערפילען מיט גאָט'ספאָרכטיגקייט, מיט איבערצייגונג און מיט ערנסטקייט. יעדער קריעג, וואָס וועט אָנקומען צו אייך פון אייערע ברידער, וואָס וואָהנען אין די פראָווינץ־שטעדט, וועגען בלוט־פערגיסונגען, וועגען רעכט'ס־אַנגעלעגענהייטען, יעדע פראַגע, וועגען געזעצען, וועגען מצוות, אַלץ מוזט איהר פאַרנעהמען און פערהיטען פון

אונרעכט, זיי זאָלען צו גאָט נישט זינדיגען, און עס זאָל גאָט נישט צאָרענען אויף אייך און אויף אייערע ברידער. אויב איהר וועט אַזוי טהון, וועט איהר קיין פערברעכען נישט בעגעהן. זאָל אמריה דער כהן זיין אייער ראש פון די שופטים, און זבדיהו — דער בעפאָלמעכטיגטער פון דעם מלך, און די לויים זאָלען אייערע שוטרים זיין; שטאַרקט אייך און טהוט מיין בעגעהר — און גאָט וועט זיין מיט דעם גערעכטען!"

די מוסטערהאַפטע אָרדנונג פון געריכט, וואָס איז דורך יהושפט'ן איינגעפיהרט געוואָרען, האָט אַרויסגערופען גרויס בעוואונדערונג ביי די אַרומיגע פעלקער, ביי וועלכע דאָס נאַציאָנאַלע רעכט, אַלס אַ מלוכה־פּרינציפּ, איז געוועזען נישט זעהר קיין געוועהנליכע ערשיינונג. פון צווייטען זייט האָבען אויך די פיעל מיליטערישע פערשטאַרקונגען און רעפאָרמען געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף די שכנים פון יהודה. דאַרום זענען כמעט אַלע יאָהרען פון יהושפט'ס רעגירונג פערביי געגאַנגען אין רוהיגער קול־טורעלער טעטיגקייט און די פעלקער אַרום האָבען נישט געוואַגט צו בע־אונרוהיגען דער מלוכה פון ירושלים מיט זייערע אָנפאַלען. די לענדער, ווייטער, וואָס זענען שוין פון אַמאָל, איבערהויפּט פאַר דוד'ן און שלמה'ן, אונטערטעניג געוואָרען די מלכי בית־דוד נאָר זיי האָבען מורד געווען אין זיי אין דער צייט פון די מהומות אין ארץ־ישראל, צוליעב דער שפּאַל־טונג, און אויפגעהערט זיי צו צאָהלען צינשען, אַזוי ווי צ. ב. ש. די פלשתים און די אדומים — יענע האָבען פון דאָסניי געמוזט אַנערקענען די אויבערמאַכט פון ירושלים און האָבען ווידער אָנגעהויבען צו צאָהלען זייערע אָבצאָה־לונגען. דאָס האָט אַריינגעבראַכט דער מלוכה זעהר פיעל רייכקייט, און יהודה האָט זאָגאַר אָנגעפאַנגען שטייגען אויך אין עקאָנאָמישער הינזיכט. יהושפט האָט בענייט אויך די יהודה'שע שיף־בעוועגונג אויפ'ן ים. ביי דעם האַפען עולת, אין דער בעזיגטער אדום, האָט ער איינגעריכטעט דעם ווערפט (שיפענבוי־ווארשטאַט) עציון־גבר. דאָרטען האָט ער גענומען בויען אַ גרויסען האַנדעלס־פלאָט, אויף צושיקען איהם אינ'ם וואונדער־לאַנד אופיר, אום צו ברענגען פון דאָרט גאָלד און זילבער קיין יהודה.

נאָר אויף אַ קורצער צייט איז געשטערט געוואָרען די רוהיגקייט אין ירושלים. די מואבים און די עמונים האָבען, ווי ס'שיינט, מקנא געווען זיך אין דער גדולה פון יהודה, און שליסענדיג צווישען זיך אַ פערבאַנד זענען זיי צוזאַמען בעפאַלען דאָס הייליגע לאַנד. יהושפט האָט זיך לכתחלה געהאַט דערשראָקען, ווייל די פעראייניגטע קרעפטען פון ביידע יהודה'שע פיינד האָבען געבילדעט אַ ריעזיגען לאַגער. דאַן האָט דער מלך גוזר תענית

געווען און פערזאָגט דער בעפעלקערונג צו בעטען גאָט, אַז ער זאָל קומען צו הילף זיין היילינגען לאַנד. דאָס פאָלק פון גאַנץ יהודה האָט זיך צוליעב דעם פערזאַמעלט אין בית־המקדש — אַלט און יונג, פרויען און מאַנסלייט, און צוזאַמען פערגאָסען טרערען פאַר גאָט. דער מלך האָט זיך דאַן גע־ווענדעט צו גאָט מיט אַ בעזונדערער תפלה:

„יהוה, דער גאָט פון אונזערע עלטערן! דו ביזט דאָך דער אַלמעכטיגער אין הימעל און דו געוועלטיגסט דאָך איבער די מלוכות פון אַלע פעלקער, אין דיין האַנד איז דאָך די קראַפט און די מעכטיגקייט, און קיינער קאָן דאָך זיך קעגען דיר נישט שטעלען. און דו, אונזער אַלמעכטיגער גאָט, האָסט דאָך פערטריבען די בעזיצער פון דעם דאָזיגען לאַנד צוליעב דיין פאָלק ישראל און האָסט עס געשאָנקען צו די קינדער פון דיין אייביג געליעבטען אברהם. און זיי האָבען דאָס לאַנד בעזעצט און זיי האָבען פאַר דיין נאָמען אַ מקדש אויסגעבויט מיט פאָלגענדען ציעל: „אויב עס וועט אויף אונז אַן־אונגליק קומען, אַ שווערד (אַ מלחמה), אַ מגפה אָדער אַ הונגער, וועלען מיר זיך שטעלען פאַר דיר אין דעם דאָזיגען הויז, אויף וועלכען דיין נאָמען ווערט בערופען, און מיר וועלען שרייען צו דיר אין אונזער פערלעגענהייט און דו וועסט אונזער שטים פער־נעמען און דו וועסט אונז העלפען". און איצט זענען אויף אונז בע־פאַלען די עמונים און די מואבים, וואָס דו האָסט די בני ישראל פערוועהרט, געהענדיג אין מדבר פון מצרים, אין זייערע לענדער צו קומען און זיי בייזעס צו טהון. איצט בעצאָהלען זיי אונז דערפאַר: זיי קומען אונז צו פערטרייבען פון דער נחלה, וואָס דו האָסט אונז געשאָנקען! מיר קאָנען קעגען זיי גאָרנישט טהון, און נאָר צו דיר ווענדען מיר אונזערע אויגען!"...

די דאָזיגע גרויסאַרטיגע תפלה, וועלכע איז דורכגעדרונגען מיט די פאָלק'ס־געשיכטען פון דער נאַציאָנאַלער פערגאַנגענהייט און מיט די נבואה'שע וועלט־אַנשויאונגען פון דער געגענוואַרט, האָט אַרויסגערופען ביי די פערזאַמעלטע מאַסען אַ נאַציאָנאַלע התלהבות. די נביאים, וועלכע האָבען זיך בשעת־מעשה דאָרטען איינגעפונען, האָבען אויפגעמונטערט דאָס פאָלק און דעם מלך און פערזאָגט צו האָפען צו גאָט. איינער פון די בני־אסף האָט אַזוי געזאָגט: הערט צו, גאַנץ יהודה, די איינוואָהנער פון ירושלים און דער קעניג יהושפט: אַזוי האָט יהוה געזאָגט צו אייך: איהר זאָלט אייך נישט שרעקען און איהר זאָלט אייער מוט נישט פערליר[ען] צוליעב דער דאָזיגער גרויסער פיינדליכער מחנה; נישט איהר וועט די מלחמה פיהרען, נאָר גאָט!" — די מלחמה האָט זיךווירקליך געענדיגט מיט דעם

נצחון פון יהודה איבער זיינע פיינד. דאס בעגייסטערטע פאלק האט צושמעטערט די לאגערן פון עמון און מואב, און האט נאך ביי זיי פיעל רויב אבגענומען. דאס האט נאך מעהר אכטונג ארויסגערופען ביי די ארומיגע פעלקער צו דעם געוועהר פון יהודה. דער כראניקער, וועלכער בעשרייבט די דאזיגע מלחמה, דריקט זיך אויס וועגען דעם איינדרוק, וואס דער נצחון פון יהודה האט געמאכט אין די ארומיגע לענדער: דער שרעק פון גאט איז געפאלען אויף אלע מלוכות, ווייל זיי האבען זיך איבערצייגט, אז יהוה זעלבסט האלט מלחמה געגען די פיינד פון ישראל’’.

די איבערגעריסענע רוהיגקייט האט זיך אלזא פון דאסניי צוריקגעקעהרט אין לאנד פון יהודה; די פעלקער האבען שוין מעהר נישט געהאט די העזה צו בעפאלען יהושפט'ן; ער אליין, וויעדער, זייענדיג פון דער נאטור א פריעדליכער מענש און געהענדיג אין די וועגען פון דער נבואה, האט געוויס פון זיין זייט נישט ארויסגערופען קיין מלחמות. ער האט שטענדיג געפיהרט א פריעדענס-פאליטיק און זאגאר מיט דעם ביזעסטען שונא פון יהודה, מיט אפרים, געגען וועלכען די פארגענגער פון יהושפט האבען נישט אויפגעהערט צו קעמפפען, האט דער דאזיגער מענשענפריינדליכער מלך אויף שלום געשלאסען. דער דאזיגער שלום, וועלכער איז אין אנפאנג געוועזען נאר א פאסיווער, האט זיך ענדליך פערוואנדעלט אין אן אקטיווען פאליטישען און זאגאר פאמיליען-פערבאנד. דער פרומער יהושפט, דער מלך פון ירושלים, האט זיך מתחתן געווען מיט דעם זינדיגען אחאב, דעם מלך פון שומרון: זיין זוהן יהורם האט ער חתונה געמאכט מיט אחאב'ס טאכטער עתליה. נאכדעם האט שוין דער הערשער פון יהודה געהאלפען די מלכים פון אפרים אין זייערע מלחמות געגען ארם און געגען אדום; דערפאר האבען די מלכים פון אפרים אנטייל גענומען אין בויען דעם פלאט פון עציון-גבר. אויף דעם דאזיגען באדען איז אויך צווישען יהושפט'ן און צווישען דער נבואה אויסגעבראכען א סכסוך. די נביאים, וועלכע זענען שטענדיג געווען געגען דער ברידערליכער בלוטפערגיסונג צווישען די ביידע טיילען פון דעם איינציגען געטליכען פאלק, האבען אבער נישט געקאנט זיך גלייכגילטיג פערהאלטען צו דער גרויסער פריינדשאפט, וואס איז געווארען צווישען זיי. אזוי ווי די נביאים זענען געווען געגען יעדען נאהנטען פערבאנד מיט די איבעריגע פעלקער, אזוי זענען זיי געווען אויך געגען דער איינהייט מיט אפרים, וועלכע האט שוין דאן געהאט „אבגעקעהרט פון דעם געטליכען וועג’’, מורא האבענדיג — און דאס איז געווען, ווי עס האט זיך צום לעצטען דערוויזען,

נישט אָהן אַ גרונד — פאַר דער שלעכטער ווירקונג. און ווען יהושפט האָט זיך אומגעקעהרט קיין ירושלים פון דער מלחמה געגען ארם פאַר די נוצען פון אחאב'ן, האָט איהם איינער פון די נביאים גאַנץ דייטליך אויסגעדריקט די אונצופריעדענהייט פון זיינע חברים: „דאַרף מען דען דעם רשע העלפען און גאָט'ס פיינד — ליעבען? דערמיט האָסטו אויף זיך אַרויפגעבראַכט דעם צאָרן פון גאָט!..." יהושפט אָבער, נישט קוקענדיג אויף זיין גאָט'ספאָרכטיגקייט, האָט אויך, ווי זיין פאָטער, נישט געוואָלט צוזאַמענמישען נבואה מיט מלוכה-אַנגעלעגענהייטען, און ער האָט פאָרטגעזעצט זיין פריינדשאַפטס-פּאָליטיק מיט אחאב'ס דינאַסטיע. דאַן האָט זיך געמאַכט, אַז אַ אונגעוועהנליכער שטורם-ווינד אויפ'ן ים האָט פערניכטעט דעם אַלגעמיינעם האַנדעלס-פלאָט, וועלכער איז אין עציון-גבר געבויט געוואָרען מיט די פעראייניגטע קרעפטען פון יהושפט און אחזיהו, אחאב'ס טראָן-פאָלגער, און די נביאים האָבען דעם דאָזיגען אונגליק אויסגעטייטשט אַלס אַ צייכען פון דער השגחה. דער נביא אליעזר בן-דודיהו האָט יהושפט'ן דאָס פערזענליך געזאָגט: „דערפאַר, וואָס דו האָסט חבר געמאַכט מיט אחזיהו, האָט גאָט פערניכטעט דיין אַרבייט!" יהושפט'ן האָט אָבער, ווי ס'שיינט, דער פאַקט נישט איבערצייגט און ער האָט נישט פונאַנדערגעריסען זיין פערבאַנד אויך מיט די ווייטערדיגע מלכים פון שומרון. פאַר זיין לעבען האָט דער דאָזיגער פערבאַנד ווירקליך געבראַכט דעם לאַנד נאָר גוטס און די פינף און צוואַנציג יאָהר, וואָס יהושפט האָט געקעניגט אין יהודה, קאָנען זיך רעכענען פאַר איינעם פון די גליקליכסטע פעריאָדען, בנוגע צו דער אויפבליהונג פון דער נאַציאָנאַלער קולטור אין לאַנד.

אין אַ משך פון פיעל דורות, רעכענענדיג פון יהושע בן-נון אָן, האָט אַלזאָ דער פאָלק'ס-גייסט פון ישראל נישט אויפגעהערט צו שאַפען דעם באָדען פאַר זיין עקסיסטענץ — זיין אייגענאַרטיגע קולטור. אין דער צייט פון יהושפט האָט שוין די דאָזיגע קולטור דערגרייכט זעהר אַ הויכע מדרגה, אויף אַזוי פיעל, אַז מען האָט איהר שוין געקאָנט בעצייכענען, מען האָט שוין געקאָנט אונטערשיידען איהרע הויפט-פרינציפען, מען האָט לייכט געקאָנט אָנווייזען איהר היסטאָרישען וועג. דאָס, וואָס דאָס פאָלק האָט אַריינגעבראַכט אין דעם אַלגעמיינעם אוצר פון דעם מענשליכען גייסט, איז געוועזן דייטליך אָבגעשטעמפּעלט פון דער נאַציאָנאַלער אָריגינאַליטעט און אייגענאַרטיגקייט. ישראל האָט ביז יהושפט'ן שוין געהאַט פעסט בעגרינדעט זיין נאַציאָנאַלע טעאיסטישע (געטליכע) וועלט-אַנשויאונג און, אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם, די פפליכטען פון מענשען. דער ישראל'יזם

לעהרנט, אַז די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען דורך אַ בעוואוסטזיניגער איינציגער קראַפט, דורך דעם איינציגען גאָט (מאָנאָטעאיזם); גאָט האָט נישט נאָר די וועלט בעשאַפען, נאָר ער הערט איהר נישט אויף צו שאַפען, אַזוי אַז אַלע נאַטור-ערשיינונגען זענען אייביג אונאָבהענגיג פון איהם, פון זיין ווילען, — אייביג, ווייל ער אַליין איז די אייביגקייט, די אונענדליכקייט. און ווייל גאָט אַליין האָט אַלץ בעשאַפען און אַלע סטיכיען (נאַטור-קרעפטען און עלעמענטען) געפינען אין איהם זייער קוועלע, ענטהאַלט ער אין זיך דעם סכום פון אַלע סטיכיען, און איז ממילא העכער פון אַלע סטיכיען; מען קאָן אַלזאָ גאָט נישט בעגרייפען, פאָרשטעלענדיג זיך זיין געשטאַלט אין אַ וועלכען ס'איז בעגרענעצטען קערפער, דורך אַ וועלכע ס'איז שטערבליכע מאַטעריע, ווייל דערמיט בעגרענעצט מען זיין אונבעגרענעצטקייט אַלס סך-הכל פון דער שעפפונג, צוזאַמען מיט דעם אונענדליכען שעפפונגס-ווילען. גאָט איז אַלזאָ די אייביגע, אונענדליכע קערפערלאָזיגקייט; דער מענש מיט זיינע בעגרענעצטע חושים און בעגרענעצטען פערשטאַנד קאָן געוועהנליך דעם גרעניצלאָזען בעשעפער נישט זעהן און נישט הערען, איהם איז נאָר ענטפלעקט געוואָרען זיין היילינער נאָמען יהוה (ראָסוין).

די וועלט-אַנשויאונג פון דעם ישראליזם איז אַ אָפּטימיסטישע. יהוה, וועלכער האָט די וועלט בעשאַפען צוזאַמען מיט אַלע איהרע ברואים, איז די גוטסקייט אַליין; מיט דער גוטסקייט האָט ער די וועלט בעשאַפען און מיט דער גוטסקייט הערשט ער איבער אַלע ברואים. מיט זיין גוטסקייט האָט גאָט בעשאַפען דעם מענשען און איהם געשיינקט אַ פונק פון זיין געטליכקייט, זיין נשמה; דער צוועק און די שטרעבונג פונ'ם מענש דאַרף זיין אַלץ מעהר זיך צו דערנעהנטערען אין זיין גייסטיגען לעבען צו זיין בעשעפער*): דערצו קאָן דער מענש דערגרייכען נאָר דורך דער גוטסקייט. שאַפט אָבער דער מענש שלעכטעס, דאַן מוז ער אויפברינגען אויף זיך דעם צאָרן פון גאָט, וועלכער איז דער פיינד פון דאָס שלעכטע... בנוגע צו דער היסטאָרישער בעדייטונג פון פאָלק ישראל, איז עס אויסדערוועהלט געוואָרען פון יהוה אַליין, צו לעהרנען דער מענשהייט, זי זאָל דערקאָנען דעם ריכטיגען גאָט און איהר ריכטיגען ציעל, וועלכער איז צוזאַמענגעבונדען מיט דעם געטליכען בעוואוסטזיין; אין זוכה געוועזען דערצו האָט

---

*) אנשטאט דעם, וואס דער גריכישער אנטראפאמארפיזם מאכט די געטער עהנליך צו מענשען, מאכט דער ישראליזם דעם מענשען עהנליך צו גאט.

ישראל דערפאר, וואס ער איז געבוירען געווארען, אלס פאלק, אין ליידען און אין פיין, אונטער דעם יאך פון מצרים און האט גענוג געפיהלט דעם טעם פון דאס בייזע, כדי איהם צו האסען. גאט האט ישראל'ן ארויסגענומען פון מצרים, כדי דאס בעפרייטע פאלק זאל אין זיין אייגען לאנד גרינדען די ערשטע מלוכה פון גוטסקייט און דורכדעם דיענען אלס ביישפיעל פאר אלע פעלקער.

דאס זענען די הויפט-טעזיסען פון דער אייגענארטיגער וועלט-אנשויאונג פון ישראל, וועלכע האט זיך ענטוויקעלט און פערטיעפט אין א רייהע פון פיעל דורות; זייער טעארעטישע בעהויפטונג האט געפונען איהר אויסדרוק אין דער לעהרע פון די נביאים און אין דער פאעזיע פון די משוררים. ביז יהושפט'ס צייט איז שוין געווען געשאפען א גרויסער טייל פון ספר תהלים, און, ווי ס'שיינט, אויך דער גייסטרייכסטער ספר איוב, וועלכע בעהאנדלען די עיקרים פון דעם ישראליזמוס. די רעאלע פערקערפערונג פון די זעלבע טעזיסען האט זיך אויסגעדריקט אין דער „תורה", וועלכע האט נארמאליזירט דאס אלטעגליכע פאלק'ס-לעבען לויט די יסודות פון גוטסקייט.

די תורה ענטהאלט אין זיך געזעצען און פערבאטען, וואס א טייל פון זיי זענען בעשטימט שטענדיג צו פערפעסטיגען און פערטיעפען דעם געטליכען בעוואוסטזיין, לויט דער נאציאנאלער אויפפאסונג. דאס ווערט דערגרייכט דורך געוויסע טהאטען און סימבאלען, וועלכע זענען גאנץ אפט גענומען פון די אוראלטע מנהגים פון די סעמיטישע פעלקער, נאר אין וועלכע דער נאציאנאלער גייסט האט אריינגעגעבען א נייעם רעלי-גיעזען אינהאלט, אזעלכע זענען די מצוות: מלה, ציצית, תפלין, מזוזה קרבנות און אז. וו. א טייל געבאטען קומען צו דערמאנען שטענדיג יעדען בן-ישראל די געשעהעניש פון יציאת-מצרים, אויף וועלכער עס גרינדעט זיך די אמונה פון פאלק וועגען זיין אויסדערוועהלטקייט צו טראגען די געטליכע שליחות; אזעלכע זענען די מצוות: פסח, חמיץ, סוכה און אנ-דערע. ווייטער געהען א טייל געבאטען, וואס זייער ציעל איז, צו לעהרנען דעם מענשען שטענדיג גוטס צו טהון מיט אלעמען אהן קיין אונטערשיעד. אזעלכע זענען די פערזאגען וועגען צדקה, וועגען לקט, וועגען מעשרות, און ד. ג. די רעכט'ס-נארמען פון דער תורה גרינדען זיך אויך אויף דעם פרינציפ פון מענשען-ליעבע („דו זאלסט דיין חבר ליעב האבען ווי זיך") און אויף גלייכהייט. מען טאר נישט גנב'ענען, מען טאר נישט גזל'ענען, מען טאר נישט קיין בלוט פערגיסען, מען טאר נישט נארען, מען טאר נישט

דריקען קיינעם, מען בעדאַרף געדענקען דאָס זיין אין מצרים... („וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים") „אָרעמע, שוואַכע, יתומים, אלמנות מוזען עהרליך בעהאַנדעלט ווערען; דער פּרינציפּ פון גערעכטיגקייט טאָר אָבער צוליעב דעם אָרימען און שוואַכען נישט פערבויגט ווערען (ודל לא תהדר בריבו)". די יסודות פון מענשענליעבע מוזען אָנגעווענדט ווערען פאַר יעדען מענשען גלייך: נישט נאָר פאַר אַ גלויבענס-ברודער, נאָר זאָגאַר פאַר אַ פרעמדען, וואָס וואָהנט אינ'ם לאַנד פון ישראל, ווייל — מען מוז געדענקען דאָס זיין אין מצרים...

מיט אַ בעזונדערען איפער ווערט אין דער תורה געקעמפּפט פאַר דער אַלגעמיינער גלייכהייט. צווישען בני ישראל טאָרען נישט זיין קיין הערען און קיין קנעכט. „נאָר פאַר מיר זענען די בני ישראל קנעכט, מיינע קנעכט זענען זיי, וואָס איך האָב זיי פון לאַנד מצרים אַרויסגענומען, איך יהוה אייער אַלמעכטיגער גאָט!" דאָס איז דער פּרינציפּ פון אַלגעמיינער גלייכהייט. און ווען איינער פערקויפט זיך אוים נויט צום צווייטען, מוז מען איהם אויפ'ן זיבעטען יאָהר אַרויסלאָזען פריי. אין דער צייט פון דער פערדינגונג איז דער האַר מחויב צו בעגעהן זיך מיט זיין צייטווייליגען קנעכט מיט יושר און רחמנות, טאָר איהם נישט בעלעסטיגען מיט שווערע און שענדליכע אַרבייט, מוז איהם געבען זיין קליידונג, זיין שפּייז און רוהצייט. אפילו איבער דעם קערפּער פון אַ קנעכט פון אַ פרעמדען פאָלק, האָט דער האַר נישט צו שאַפען; אויב ער טוידט איהם בעוואוסטזיניג, בעצאָהלט ער דערפאַר מיט'ן לעבען און אויב ער מאַכט איהם אַ פעהלער, מוז ער איהם פריי לאָזען... לויט די געזעצען פון דער תורה, טאָר מען פאַר קיין הלואה נישט נעהמען קיין רבית; אַ פערמשכנ'טע פעלד קעהרט זיך אום צוריק צום בעל-הבית אים שמיטה; קיין ערד קאָן נישט פערקויפט ווערען לענגער ווי ביז יובל — דורכדעם ווערט בעגרענעצט דאָס רעכט פון פּריוואַט-אייגענטום, און אין אַ געוויסער מאָס ווערט פערהיט די עקאָנאָמישע אונגלייכהייט: עס זאָל זיך נישט אָנקלייבען צו פיעל רייכקייט ביי איינעם, און דער צווייטער זאָל נישט פערליערען זיין לעצטע שטיקעל נחלה אויף אייביג. אַ שטרענג, איינפאַך אַרט לעבען — דאָס איז דער אידעאַל פון דער תורה און זי פערבאָט קנאה און תאוה; זאָגאַר דעם מלך ווערט אָנגעזאָגט, ער זאָל זיך נישט איינשאַפען קיין סך פערד, קיין סך פרויען, קיין סך גאָלד און קיין סך זילבער, ווייל דאָס אַלץ שטערט די אַלגעמיינע גלייכהייט... אין דער מצוה פון שבת, ווען אַלע, זאָגאַר די קנעכט און די דיענסטען, זענען מחויב צו רוהען פון דער וואָכיגער אַרבייט, האָט די

תורה פערייניגט אלע דריי פרינציפען פון דער ישראלישער אמונה: די בעשאפונג פון דער וועלט דורך גאט, דאס בעפרייט ווערען פון מצרים און די גלייכהייט אויף דעם יסוד פון גוטסקייט.

פון דער צייט, ווען דער געניוס פון ישראל, האט אוועקגעלעגט די פונדאמענטען פון זיין קולטור, איז נישט איבערגעבליבען קיינע געדעכעניסען פון זיינע אריגינעלע שעפפונגען אין יענע געביטען, אין וועלכע עס האבען זיך אויסגעצייכענט אלע אנדערע פעלקער פון דער אוראלטער וועלט, ווי די מצרים, די כשדים, די צורים די גריעקען: דאס פאלק ישראל האט נישט אריינגעטראגען דאן קיין אייגענס, נישט אין דער קונסט און נישט אין דער וויסענשאפט. און דאס איז גאנץ פערשטענדליך. די קונסט איז אימעטום אין אנפאנג געווען א רעליגיעזע. די געצענדיענערישע פעלקער פלעגען מאלען אדער שניצען בילדער, וועלכע פלעגען פארשטעלען יענע נאטור-קרעפטען, וועלכע זיי פלעגען דיענען; אויף דעם באדען האט זיך דערנאך ענטוויקעלט די פלאסטישע קונסט; ביי ישראל האט די רעליגיעזע וועלט-אנשויאונג לכתחלה פערווערט אזעלכע געטליכע בילדער, אלס ווידערשפרוך צו דעם אונענדליכען און קערפערלאזען בעגריעף פון יהוה. די וויסענשאפט האט אויך אין דעם ישראליזמוס נישט געקאנט געפינען קיין בעוועגונגס-קראפט. ווי בעקאנט, איז אויך די פילאזאפיע, ביי די גריכען, צ. ב. ש., ענטוויקעלט געווארען אויף דעם יסוד פון דער קאסמאגאניע און גאטזוכונג; דער געניוס פין ישראל האט אבער קיינמאל נישט געליטען פון די אלע צווייפלונגען און זוכענישען; עס עקזיסטירען פערשידענע מיינונגען, ווי אזוי דער ישראליזמוס איז צום מאנאטעאיזם געקומען, יעדענפאלס אבער איז געוויס, אז די העברעער, אלס פאלק, זענען אריינגעטראטען אין לעבען מיט א פארטיגען געטליכען טעזיס, וועלכען זיי האבען נאר וואס ווייטער אליין ברייטער ענטוויקעלט און פערפאלקאמט. זאגאר די פערשידענע נאטור-ערשיינונגען האבען קיינמאל ביים געניוס פון ישראל נישט געקאנט ארויסרופען קיין בעוואונדערונג, קיינמאל נישט געקאנט צווינגען איהם צו בעטראכטען זייערע רעגעלען, ווייל דער „ווילען פון אלמעכטיגען" האט געדיענט אלס ערקלעהרונג פאר אלע ערשיינונגען. אין דער תורה, צווישען די נביאים בעגעגענט מען פיעל שטעלען, וואו עס זעהט זיך דייטליך ארויס די נעגאטיווע פערהעלטעניס צו פערשידענע וויסענשאפטליכע געביטען, וועלכע זענען געווען זעהר געשעצט אין דער אוראלטער וועלט, ווי צ. ב. אסטראלאגיע, מאגיק, מעדיצין; דאס איז פיעלייכט נישט אזוי פיעל צוליעב

דעם, וואָס די נביאים זענען געווען איבערציינגט אין דער פאַלשקייט פון די דאָזיגע חכמות, ווי צוליעב דעם, וואָס די דאָזיגע חכמות, אויב זיי וואָלטען זיין ריכטיג, וואָלטען זיי דאָך געמוזט בעגרענעצען דעם פרייען היילען פון דעם בעשעפער און איהם שטעלען אין צוזאַמענהאַנג מיט געוויסע אויסערליכע געזעצען און דאָס האָט דער ישראליזמוס פּרינציפּיעל נישט געקאָנט דערלאָזען[1]. אַזוי ווי דער פאַסטוך, בלאָנדזשענדיג אין דער לענג און אין דער ברייט פון דעם גרויסען געדיכטען וואַלד און זוכענדיג אָהן אַ שפּור און אָהן אַ שטעג זיין פערלוירענעם שעפעלע, געפינט גאַנץ אָפט אין גאַנג אַזעלכע מציאות, וועגען וועלכע ער האָט גאָרנישט גערעכענט, אַזוי אויך האָט די אַלגעמיינע מענשהייט, בלאָנדזשענדיג אין דעם גרויסען געדיכטען וואַלד פון דער נאַטור, גאַנץ אָפט געפונען אין וועג זייטיגע אונערוואַרטעטע ענטדעקונגען אין דער ספערע פון דעם מענשען׳ס-געדאַנק. דאָס איז אָבער געווען גאַנץ פערמיידליך פאַר׳ן ישראליזמוס, וועלכער האָט קיינמאָל נישט געבלאָנדזשעט שפּורלאָז, און אין זיין ענטוויקלונג האָט ער געמוזט געהן אָהן זייטיגע אָבנייגונגען, האַלטענדיג זיך פעסט ביי אַ גלייכען וועג-שטריך. עס איז אַלזאָ דייטליך, אַז דער געניוס פון ישראל איז פון אָנפאַנג אָן געווען בעגרענעצט אין זיין שאַפונג׳ס-געדאַנק. אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין וועלט-אַנשויאונג איז פאַר איהם פריי געבליעבען דער געביט פון דער עטהיק, און אין דער הינזיכט האָט ער דערגרייכט שוין מיט דריי טויזענד יאָהר צוריק אַזאַ הויכע מדרגה, אויף וועלכער קיין פאָלק אין יענער צייט איז נישט געשטאַנען. מיט דריי טויזענד יאָהר צוריק האָט דאָס פאָלק ישראל אַרויסגעשטעלט דעם פּרינציפּ פון מענשען-ליעבע און גלייכהייט, נישט נאָר אַלס וועלט-אויפפאַסונג, נאָר זאָגאַר אַלס מלוכה-יסוד. וועלכער האָט זיך אין אַ משך פון פיעל דורות אַליין מעהר ענטוויקעלט און פערקערפערט אין רעאַלע אַלגעמיינע מלוכה-פאָרמען, (אי-בערהויפּט אין יהודה). ליידער האָט אָבער די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון דעם דאָזיגען אידעאַל פּלוצלונג געפונען פאַר זיך אַ שטערונג אין דער אויסער-ליכער פּאָליטיק פונ׳ם לאַנד און נאָך יהושפט׳ס טויט האָט דאָס אינערליכע מלוכה-לעבען אין יהודה געמוזט אָבטרעטען אויף אַ געוויסער צייט פון איהר גלייכען היסטאָרישען וועג.

*) די קאָמפּראָמיסען צווישען דער וויסענשאַפט און צווישען דער לעהרע וועגען דער אַבסאָלוטער פרייהייט פון גאָט׳ס ווילען געהערען צו די שפּעטיגערע דורות.

נאָך יהושפט'ס טוידט (895) זענען געבליבען פיעל זיהן, נאָר די מלוכה האָט געירש'נט, ווי דער מנהג איז געווען אין יהודה, דער עלטסטער פון זיי — יהורם (895—882). יהורם'ן האָט נאָך זיין פאָטער התונה געמאַכט מיט עתליה'ן, די טאָכטער פון אחאב און איזבל. די דאָזיגע מחותנות'שאַפט איז געשלאָסען געוואָרען צוליעב דער אויסערליכער פּאָליטיק — צו פערשטאַרקען די פריינדשאַפט צווישען שומרון און ירושלים; די בעסטע מענשען פון פאָלק, וועלכע האָבען זיך געזאָרגט פאַר דאָס אינערליכע גייסטיגע לעבען אין לאַנד מעהר, ווי פאַר דער אויסערליכער פּאָליטיק, זענען געווען ניט צופריעדען מיט דעם דאָזיגען שריט פון דעם פרומען מלך, און די נאָהענטסטע צוקונפט האָט דערוויזען, אַז זיי זענען געווען ניט אינגאַנצען אונגערעכט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז עתליה איז געווען אינגאַנצען געראָטען אין איהר מוטער — די פעניצעערין איזבל. זי איז אויך געווען אַזאַ פאַנאַטישע אָנהענגערין פון דעם אַנטימאָראַלישען פעניצעער-קולט, פון די פערשידענע אָבגעטער, ווי בעל, עשתרות און אַנדערע; זי איז אויך געווען אַ הייסע ליעבהאָבערין פון דעם פרעהליך-צולאָזענעם פעניצעער-לעבען. דערביי איז געווען פון דער נאַטור זעהר דעספּאָטיש און האָט זיך ניט געוואָלט רעכענען מיט די פאָלק'ס-בעגריפען אין איהר נייעם פאָטערלאַנד. אין דער בעציהונג צו איהר אונגעהויערער ענערגיע און אייזערנעם כאַראַקטער האָט זי פיליייכט נאָך אַריבערגעשטיגען איהר מוטער און דער מלך איז געוואָרען אינגאַנצען אָבהענגיג אָן דעם ווילען פון דער מלוכה. דער פרומער גאָט'ספאָרכטיגער גייסט, וואָס האָט פון יאָהרען לאַנג שוין געהערשט אין דעם הויז פון די מלכי בית-דוד איז מיטאַמאָל אָבגעשאַפט געוואָרען; עס איז בעניייט געוואָרען דאָס געצענדיענעריי, נאָר ניט דאָס געצענדיענעריי פון די פלשתים, פון די עמונים און אַז. וו., וועלכע האָט אַמאָל אָפט געקאָנקורירט אין לאַנד מיט דעם קולט פון יהוה, וועלכע האָט מעהר אויסגעדריקט פערגרעבטע אונוויסענהייט, ווי וועלט-אַנשויאונג און איז אַלזאָ ניט געווען דאַגעגען די נאַציאָנאַל-פּסיכאָלאָגישע נייגונגען צו מאָראַל, צו וואַהרהייט און גערעכטיגקייט. אַ דאַנק עתליה'ס מיה ווערט אין יהודה צום ערשטען מאָל איבערגעטראָגען דעם איינפלוס פון דעם ציוויליזירטען פיניצעער-קולט, וועלכער שטעלט פאָר מיט זיך אַ גאַנצען לעבענס-סיסטעם פון בלוט-פערגיסונג, פון זנות און פון שכרות, אין געגען וועלכען ס'איז געווען פיעל שווערער צו קעמפפען, ווי געגען דעם איינפלוס פון די אונויסענדע אַנדערע שכנ'שע פעלקער. און דאַן ווערט דער טהראָן אין ירושלים, כמעט דאָס ערשטע מאָל אין אַ משך פון פיעל דורות, בעפלעקט מיט

אונשולדיג בלוט. וואהרשיינליך, האָבען די נייע אויפפיהרונגען פון מלך געטראָפען אַ געוויסען ווידערשטאַנד, ווענינגסטענס, אַ אונצופריעדענהייט ביי פיעל שרים, וועלכע האָבען נאָך געדענקט דעם אַלטען פרומען יהושפט, שוין נישט רעדענדיג וועגען די נביאים; מעגליך, אַז די אונצופריעדענע האָבען געקלערט, אָדער געקענט קלעהרען וועגען אַ פעררעט געגען מלך, אום אויפ'ן טהראָן אַרויפצוזעצען איינעם פון זיינע פיעל ברידער, וועלכע שטאַמען פון דוד בן ישי'ס הויז פונקט ווי ער. דער כאַראַקטערלאָזער יהורם, אונטער דעם איינפלוס פון עתליה, האָט דאַרום אויסגעהרג'עט די דאָזיגע אונצופריעדענע שרים און צוזאַמען מיט זיי — אויך זיינע אַלע ברידער, כדי ער זאָל אין בית־המלך מעהר קיין פרעטענדענטען אויף דער קרוין נישט האָבען. — פערזיכערענדיג זיך פון אַנ'אינערליכען פעררעט, האָט זיך דער יונגער מלך איבערגעגעבען דעם לוסטיג־צולאָזענעם לעבען, צו וועלכען עס האָט איהם געטריעבען זיין מלכה, די פיניצעערין, און ווי דער גרעסטער טייל דעספאָטען, וועלכע הערשען געגען דעם ווילען פון פאָלק, האָט ער אויך פערגעסען אָן דער אויסערליכער געפאַהר. אָנשטאָט דעם, וואָס זיינע פאָרגענגער האָבען אָהן אויפהער זיך געזאָרגט, צו פערפעסטיגען דאָס לאַנד און דעם חיל, האָט ער זיך איבערגעגעבען דעם ליסטיגען בעל־קולט און געהאַלטען אין איין טרינקען און פרעהליך זיין. מיט דער דאָזיגער זאָרגלאָזיגקייט האָבען זיך בענוצט די אַרומיגע פעלקער אָבצושוואַכען די קראַפט פון יהודה. די ערשטע האָבען די אדומ'ער אָראָבגעוואָרפען פון זיך דעם יאָך פון יהודה, און אָנשטאָט דעם נציב (פערטרעטער), וועלכער פלעגט ווערען אין אדום בעשטימט דורכ'ן הערשער פון ירושלים, האָבען זיי אויסגעקליבען אַנ'אייגענעם מלך. יהורם האָט דעמסטמאָל ערקלערט אדום'ן אַ מלחמה, וועלכע איז זעהר שווער געווען פאַר אדום, נאָר דאָך האָט ער נישט געקאָנט אויף דאָסניי אויפשטעלען דאָרט דעם אויטאָריטעט און די הערשאַפט פון יהודה, און אדום איז געבליעבען אויף שטענדיג אונאָבהענגיג פון ירושלים. נאָך אדום האָט זיך פון יהודה אָבגעריסען נאָך אַ קליינע מלוכה, לבנה, און איז אויך געוואָרען זעלבסטשטענדיג.

לויט די מסורה דערצעהלט, האָבען אָבער זאָגאַר די דאָזיגע מפלות נישט אויסגעניכטערט דעם מלך פון זיין בעטרונקענהייט און ער האָט פאָרטגעזעצט זיין זאָרגלאָז־פרעהליכען לעבען; דאַן האָט דער געטליכער נביא אליהו צוגעשיקט צו יהורם'ן אַ בריעף, אין וועלכען ער האָט איהם אָהן רחמנות געשטראָפט פאַר זיינע שענדליכע מעשים:

„אַזוי האָט געזאָגט יהוה, דער אַלמעכטיגער גאָט פון דיין אורעלטער=פאָטער דוד: דערפאַר וואָס דו ביזט נישט געגאַנגען אין דעם וועג פון דיין פאָטער יהושפט און פון דיין זיידען אָסא — די מלכים פון יהודה, און ביזט ליעבערס אַוועק מיט דעם וועג פון די מלכים פון ישראל; דערפאַר וואָס דו האָסט פערפיהרט דאָס פאָלק יהודה, אַזוי ווי אחאב׳ס הויז האָט פערפיהרט דאָס פאָלק ישראל; דערפאַר וואָס דיינע ברידער, וועלכע זענען געוועזען בעסערע, ווי דו, האָסטו אויסגעטוידט — דערפאַר וועט דיך גאָט פלאָגען מיט אַ גרויסער פלאָג — דיך און דיין פאָלק און דיינע קינדער און דיינע פרויען און דיין גוטס. און אויף דיך אַליין וועט גאָט אָנשיקען אַ בייזע קרענק, ביז וואַנען דיינע געדערים, וועלען דיך אַרויסשלעפּען פון פערלענגערטען קרענק״.

און דעם נביא׳ס רעד זענען ווירקליך מקוים געוואָרען. ווי די מסורה דערצעהלט, האָבען די פלשתים געשלאָסען אַ בונד מיט די ערבים (אַראַבער) פון דעם ערבי׳ישען האַלב=אינזעל און מיט פעראייניגטע קרעפטען זענען זיי אָנגעפאַלען פלוצלונג אויף יהודה; דאָס איז געשעהען אַזוי אונערוואַרטעט, אַז דאָס פאָלק האָט קיין ווידערשטאַנד נישט געקאָנט אַרויסווייזען און דער פיינד האָט דערגרייכט ביז דער סאַמע הויפּטשטאָדט ירושלים. די פלשתים און די אַראַבער האָבען צוראַבירט די שטאָדט, אָבגענומען דאָס גאַנצע גוטס פון בית=המלך און האָבען זאָגאַר פערהאַפט אין געפענגעניש דעם מלך׳ס קעפסווייבער און זיינע אַלע קינדער; ס׳איז נאָר דער יונגסטער, יהואחז, פערבליעבען ביי יהורם׳ן. נאָכדעם איז יהורם קראַנק געוואָרען אויף אַ געדערים=קרענק, וועלכע האָט זיך נישט געלאָזען היילען. צוויי יאָהר האָט ער פערבראַכט אין שרעקליכע יסורים און אויפ׳ן אַכטען יאָהר, צייט ער איז מלך געוואָרען, איז ער געשטאָרבען. דאָס פאָלק, ווי ס׳שיינט, האָט געוואוסט, ווי אָבצושאַצען די פערדאָרבענדע טעטיגקייט פון דעם דאָזיגען מלך און די פיינדשאַפט, וועלכע האָט נישט געקאָנט אַרויסגעוויזען ווערען פאַר זיין לעבען, האָט זיך אַרויסגעוויזען נאָכ׳ן טוידט: יהורם׳ן איז ביי זיין לויה נישט אַרויסגעוויזען געוואָרען אַזוי פיעל כבוד, ווי זיינע עלטערן און אורעלטערן; מען האָט איהם זאָגאַר נישט מקבר געווען אין די קברים פון די מלכי בית דוד!

דעם טהראָן האָט געירש׳נט יהורם׳ס זוהן, אחזיהו. זיין ממשלה איז געווען זעהר אַ קורצע. בסך הכל האָט ער געהערשט איבער׳ן לאַנד איין יאָהר (886), נאָר אין דער דאָזיגער קורצער צייט האָט ער בעוויזען, אַז ער איז דער ריכטיגער יורש פון זיין פאָטער. אונטער דעם איינפלוס

פון זיין מוטער עתליה האָט ער זיך אויך, ווי זיינע קרובים, דער מלך און די בני המלך פון שומרון, געהאַלטען זיך ביי דעם בעל־קולט און אין לאַנד האָט ער אויך געוואָלט פערפעסטיגען די ווירקונג פון דער פיניצעער־קולטור. אין אַ יאָהר אַרום נאָכדעם, ווי ער איז מלך געוואָרען, איז ער געפאָהרען מבקר־חולה זיין זיין פעטער יהורם, דעם מלך פון שומרון, וועלכער האָט זיך דאַן אין יזרעאל געהיילט פון די וואונדען, וואָס ער האָט בעקומען אין דער מלחמה מיט די אַרמ׳עער. דאַן האָט זיך אין דער מלוכה פון ישראל אויפגעהויבען דער בונט געגען די עמרי׳דען און צווישען די איבעריגע פאַמיליאַנטען פון יהורם׳ן, אחאב בן־עמרי׳ם זוהן, וועלכע זענען געה׳רג׳עט געוואָרען דורך יהו׳ן, האָט דער גאַסט אחזיהו, דער מלך פון יהודה, אויך מיט זיין לעבען בעצאָהלט פאַר דער מחותנות׳שאַפט מיט איזבל׳ס משפחה. עס איז אינטערעסאַנט דער פאַקט, אַז די מורדים אין שומרון, וועלכע האָבען מבזה געווען איזבל׳ס משפחה אפילו נאָכ׳ן טויט און זיי נישט געבראַכט צו דער קבורה, האָבען זיי דאָך אָבגעגעבען כבוד דעם טויטען קערפער פון איזבל׳ס אייניקעל דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַ זוהן פון יהושפט, „דער וואָס האָט מיט׳ן גאַנצען האַרצען גאָט געדיענט״. דאָס בעזונדערע אַכטונגס־געפיהל צום פרומען יהודה׳יסט יהושפט, פון יהו, וועלכער האָט געדיענט צו די קעלבער פון ירבעם בן־נבט — איז זעהר כאַראַקטעריסטיש!

עתליהו, ווייזט זיך אַרויס, האָט נישט שטאַרק בעדויערט דעם טויט פון איהר זוהן. זי האָט זיך בענוצט מיט דעם אונגליקליכען צופאַל אויף צו פערכאַפּען אין די אייגענע הענד די מלוכה איבער יהודה, און ווי נאָר זי האָט בעקומען די טרויעריגע ידיעה וועגען איהר געה׳רג׳עטען זוהן, האָט זי געהייסען איהרע טרייע דיענער, און זיי האָבען אויסגעטויטעט אַלע מיטגליעדער פון מלכות בית דוד, די געזעצליכע פרעטענדענטען אויפ׳ן טהראָן אין ירושלים; עס איז נאָר געבליעבען דער יונגסטער זוהן פון אחזיהו, דער איינעאָהריגער יואש, וועלכען זיין מוהמע יהושבע, יהוידע דעם כהנ׳ס פרוי, האָט בעוויזען אַרויסצוגנב׳ענען אונבעמערקטערהייד אין דער צייט פון דער מהומה אין דעם קעניגליכען פאַלאַץ, און בעהאַלטען אין איינעם פון די לשכות (צימערן) אין בית־המקדש, וואו דער כהן גדול יהוידע האָט איהם ערצויגען.

די געצענדיענערין עתליה האָט פערנומען דעם טהראָן פון דוד און פון שלמה (886—880). איהר טעטיגקייט איז געווען געווענדעט נאָר צו פערווירקליכען דאָס אַסימילירונגס־פראָגראַם, וועלכען זי האָט נאָך אָנגעהויבען

ביים לעבען פון איהר פערשטארבענעם מאן, יהורם, און איהר זוהן אחזיהו. האבענדיג איצט די גאנצע מאכט אין איהרע הענד, האט זי מיט אונערמידליכער ענערגיע גענומען אויסווארצלען אין יהודה דעם פרומען טראדיציאנעלען גייסט פון די נביאים און איינפלאנצען דעם פרעכטען תאוה-גייסט פון די פיניציער. און אין דער צייט, ווען אין שומרון איז ערשט אונטער יהוא'ס אנפיהרונג, פארגעקומען די פערניכטונג פון דעם בעל-קולט, האט עתליה אין דער היילינער שטאדט ירושלים אויסגעבויעט א טעמפעל מיט פיעל מזבחות פאר די געצען פון פיניציע און איינגעפיהרט דארטען אנגעשטעלען, רעגולירען געצענ-דיענסט אונטער דער השגחה פון דעם אבער-פריסטער מתן און א גרויסער מהנה פון קלענערע בעדיענטע; צוזאמען מיט דעם האט זי מבטל געמאכט דעם גאטעס-דיענסט און דאס קרבנות-ברענגען אין בית-המקדש. די שרים, וועלכע דער נייער תאווהדיגער קולט, איז, ווי ס'שיינט, שטארק געפעלען געווארען, האבען איינגעשטימט מיט דער הנהגה פון דער מלכה, צווישען פאלק זענען אבער געווען אזעלכע, וואס זיי האט געקרענקט פאר זייערע נאציאנאלער קולטור, פאר זייער נאציאנאלער אמונה; זיי האבען זיך פיינדליך פערהאלטען צו עתליה, און געזוכט מיטלען, ווי צו בעפרייען דאס לאנד פון איהר געפעהרליכער ממשלה. אן דער שפיץ פון דער נאציאנאליסטישער פארטיי איז געשטאנען דער זעלבינער יהוידע הכהן, וועלכער האט בסוד געהארעוועט און ערצויגען דעם איינציגען ווארצעל פון דוד'ס בוים, דעם קליינינקען יהואש, דעם זוהן פון אחזיהו.

זעקס יאהר האט די פרומע נאציאנאליסטישע פארטיי פארבערייטעט דעם פעררעט געגען דער מלכה, און ווען די פארטיי האט שוין געהאט צוגעצויגען אויף איהר זייט א גרויסען טייל פונ'ם פאלק, פונ'ם חיל און פון דער מלכה'ס-לייבוועכטער, האט יהוידע אין א שבת'דיגען טאג פערופען די אנהענגערס אין בית-המקדש, וועלכען ער האט פון דרויסען ארומגערינגעלט מיט א געהיימען גרויסען וואך פון איבערגעגעבענע סאלדאטען, און דארטען האט ער פאר זיי ארויסגעפיהרט דעם פערבעהאלטענעם זיבענניאהריגען פרינץ יהואש'ן; דער כהן גדול האט איהם געזאלבט פאר א מלך און ארויפגעזעצט איהם די קרוין אויפ'ן קאפ; די פערזאמעלטע האבען צוגעשווארען דעם נייעם הערשער, און דאן האט יהוידע געהייסען שאלען מיט די טראמפייטען פון בית-המקדש און דאס פובליקום האט אויסגעשריען פיעל מאל: „זאל לעבען דער מלך!" עתליה, דערהערענדיג עפים א טומעל פון בית-המקדש און נישט האבענדיג קיין שום חשד, איז אוועק אהין פון

איהר פּאַלאַץ (בית=המלך), וואָס איז געווען זעהר נאָהענט. קומענדיג אין בית=המקדש האָט זי געזעהען דעם קליינעם פּרינץ, ווי ער איז געשטאַנען אויף אַ קאָלאָנע מיט דעם קרוין אויפן קאָפּ און ווי דער פערזאַמעלטער עולם שפּיעלט פאַר איהם און בעגריסט איהם. זי האָט באַלד פערשטאַנען, אַז דאָ איז פאָרגעקומען אַ פערראַט, און זי האָט גענומען לויפען פון בית=המקדש, שרייענדיג „אַ בונט, אַ בונט"! יהוידע הכהן האָט איהר אָבער גע=הייסען פערהאַלטען, און דער חיל, וואָס האָט זיך געפינען אין בית=המקדש און איז געווען איין דעה מיט איהם, האָט איהר אָנגענומען און געוואָלט טויטען אויף אָנאָרט. יהוידע האָט אָבער נישט דערלאָזען, אַז גאָט'ס הויז זאָל בעשמוצט ווערען מיט מענשען=בלוט. דאַן האָט דער חיל עתליה'ן אַרויסגעשלעפּט אין פאָדערהויז און דאָרט איהר געהרג'עט. אַזוי איז פערניכטעט געוואָרען דאָס לעצטע גליעד פון איזבל'ס פאַמיליע, וועלכע האָט אַזוי פיעל אונגליקען געשאַפט אין ביידע מלוכות פון ישראל!

דער צד פון די אַריסטאָקראַטען און פון די שרים, וועלכע זענען געווען פון עתליה'ס אָנהענגער, האָבען געמוזט בעהאַלטען זייער צאָרן, ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט, וואָס פאַר אַ מפּלה עס האָט בעגעגענט זייער מלכה; און דאָס פאָלק, ביי וועמען עס האָט נאָך נישט אויסגעלאָשען אין האַרצען די ליעבע צו די פריהערדיגע מענשענפריינדליכע און גאָטספאָרכטיגע מלכים, האָבען זיך שטאַרק דערפרעהט, ווען עס האָט זיך דערוואוסט, אַז עס איז געראַטעוועט געוואָרען די דינאַסטיע פון דוד המלך און אַז עס האָט זיך געפונען אַ געזעצליכער יורש אויף דעם טהראָן אין ירושלים אָנשטאָט דער בלוט=דורשטיגער איזבל=טאָכטער. יהוידע האָט זיך אָבער נישט בעגנוגענט מיט דעם, וואָס דער טהראָן האָט זיך בעפרייט פון עתליה'ן; ער האָט גע=וואָלט, אַז אויך דאָס פאָלק זאָל זיך בעפרייען פון איהר שלעכטען מאָראַ=לישען איינפלוס. ער האָט דאַרום פון דאַסניי פערזאַמעלט דאָס פאָלק אין בית=המקדש אין דער אַנוועזענהייט פון דעם יונגען מלך, און האָט איהם בע=שוואָרען אומצוקעהרען זיך צוריק מיט'ן גאַנצען האַרצען צו דעם אמת'ן נאַציאָנאַלען גאָט, צו יהוה, צו ווערען „פון דאַסניי אַ געטליך פאָלק"! בעגייסטערט פון דער שבועה איז דאָס פאָלק צוזאַמען מיט זיין פיהרער יהוידע אַוועק צו דעם בעל=טעמפּעל, צובראָכען דאָרטען די געצען=בילדער, צושמעטערט די מזבחות און אויסגעקוילעט די פּריסטער (כהנים) מיט זייער הויפּט מאַן. מיט דעם אַקט האָט זיך פערענדיגט די אויסערליכע אַברייניגונג אין ירושלים פון דעם פרעמדען געטער=קולט. דאַן האָט דאָס פאָלק זיך אומגעקעהרט צוריק אין בית=המקדש און בעגייט דאָרטען דעם

גאָטעס־דיענסט מיט קרבנות און מיט געזאַנג, נאָכדעם ווי פאַר עתלידין איז דאָס שוין אַ לאַנגע צייט נישט פאָרגעקומען. נאָך די קרבנות זענען געקומען די שרי־הצבא און די איבעריגע מדינה־לייט און האָבען אַרויסגענומען דעם יונגען מלך, וועלכער איז דאַן נאָר אַ יאָהר זיבען אַלט געוועזען, פון בית־המקדש, און איהם אַוועקגעפיהרט אין בית־המלך און אַרויפגעזעצט אויפן טהראָן.

„דאָס גאַנצע לאַנד האָט זיך געפרעהט, די הויפטשטאָדט ירושלים האָט זיך פון דאָסניי בערוהיגט" נאָך די פיעל בלוטיגע שרעקען, וואָס זי האָט די לעצטע פופצעהן יאָהר איבערגעלעבט. עס האָט זיך געקאָנט דאכטען, אַז דאָס לעבען אין יהודה האָט זיך געקעהרט צוריק אויף זיין אַלטען היסטאָרישען וועג, וועלכער האָט איהם געזאָלט פיהרען צום גליק און עהרע!...